

GALIB ŠLJIVO
BOSNA I
HERCEGOVINA
1813-1826

Galib Šljivo

BOSNA I HERCEGOVINA 1813—1826

Izdavački savjet

Dr Ibrahim Karabegović
Dr Vera Kržišnik — Bukić
Dr Božo Madžar
Dr Đorđe Mikić
Dr Branko Petranović
Dr Galib Šljivo
Milan Vukmanović

Recenzenti:

Akademik dr. Radovan Samardžić
Naučni savjetnik dr. Nusret Šehić

Odgovorni urednik

Muharem-Hare Beganović

Institut za istoriju u Banjaluci
Biblioteka »Studije i monografije« knjiga 4

YU ISBN 86-80363-04-9

Galib Šljivo

Bosna i Hercegovina 1813-1826

Drugo izdanje

Banjaluka 1988.

Institut für Geschichte in Banjaluka
Reihe »Studien und Monographien«, Buch 4

Galib Šljivo

Bosnien und Herzegowina 1813-1826

Filozofski fakultet Sarajevo

H

33 02

080016645

COBISS

IZDAVAČ

Institut za istoriju u Banjaluci

1988.

PREDGOVOR

Ova studija je dio dugoročnijeg projekta u vezi sa istorijom Bosne i Hercegovine u XIX vijeku pod osmanskom vlašću. Graničnim godinama kojima počinje i završava se izlaganje u ovoj studiji započinju i završavaju se brojni prelomni događaji ne samo u istoriji Bosne i Hercegovine nego i cijele jugoistočne Evrope. Rušenjem Napoleonovog carstva i nestajanjem Ilirskih provincija, u susjedstvu Bosne i Hercegovine je ponovo uspostavljena austrijska uprava. U isto vrijeme je Turska ugušila prvi srpski ustanak, ali je Miloš Obrenović 1815. podigao drugi ustanak i potom počeo zado-
bijati izvjesne povlastice za srpski narod u Beogradskom pašaluku. Uporedo sa tim, na evropskom tlu su započele promjene koje su se završile Bečkim kongresom i restauracijom apsolutističkih monarhija. Od ovih promjena je u velikoj mjeri zavisila i dalja sudbina Bosne i Hercegovine u okvirima Turskog Carstva. Svi ovi događaji u susjedstvu Bosanskog ejaleta su snažno uticali na njene unutrašnje prilike i na njegov položaj prema Carigradu.

Razdoblje u Turskom Carstvu koje je započelo između 1813. i 1815, a završilo se 1826. godine, obilježeno je daljim pokušajima da se u Carstvu izvrše reforme. Ovi pokušaji su podstakli i prve veće neredе u Bosni i Hercegovini, one koji će kasnije dovesti do unutrašnje anarhije i intervencije Omer-paše Latasa (1850—1852). U tom burnom procesu, godina 1826. ima poseban značaj zato što je tada ukinut janičarski red. Time je završen jedan odjeljak u istoriji Turske, što se naravno odrazilo i na Bosanski ejalet koji se može uzeti kao prva faza reformnih pokušaja.

To razdoblje u istoriji Bosne i Hercegovine je veoma malo obrađeno. Objavljeni izvori domaćeg porijekla, bez obzira na to da li su diplomatski ili narativni, sasvim su ri-

jetki i donose malo vijesti, i to nepouzdatih, o unutrašnjim prilikama u Bosni i Hercegovini. Sasvim je razumljivo što zbog ovakve oskudice izvora nije dosad napisana nijedna iscrpnija rasprava iz istorije Bosne i Hercegovine pomenutog razdoblja. Karakteristično je i to da se u dosad napisanim pregledima istorije Bosne i Hercegovine o razdoblju od 1813. do 1826. godine govori sasvim nedovoljno i iznose podaci koji su ne samo oskudni nego često netačni (S. Bašagić, M. Prelog). Slično se može tvrditi i u slučaju istorije Sarajeva V. Skarića. U posljednje vrijeme je više proučavano vojno i upravno uređenje Bosne i Hercegovine pod Turcima, nego što je obrađivana politička istorija. Stoga u tim djelima ima više materijala koji je mogao poslužiti prilikom pisanja ove studije (H. Kreševljaković, H. Kapidžić, H. Šabanović, A. Sućeska, A. Aličić i drugi). Utemeljeno je i proučavanje demografskih odnosa u Bosni i Hercegovini u XVIII i na početku XIX vijeka (S. Džaja).

Opredijelivši se za izučavanje istorije Bosne i Hercegovine u XIX vijeku, pretežno sam bio upućen na građu austrijskog porijekla, godinama je istražujući u arhivima Beča, Zagreba, Zadra, Sarajeva (za period poslije 1850). Ispitivanje građe drugog porijekla (arhive franjevačkih manastira u Bosni, publicistička građa itd.) nije ostalo bez rezultata, ali se ipak ne može uporediti sa obimom i vrijednošću austrijske građe. Pored toga sam se trudio da proučim i tursku građu, barem onu koja je u prijevodu pripremljena za potrebe Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

U okolnostima kad sam se uglavnom morao osloniti na građu austrijskog porijekla, svojevremeno sam namjeravao da obradim držanje Austrije prema zbivanjima u Bosni i Hercegovini u XIX vijeku. Međutim, tokom svojih istraživanja utvrdio sam da se na osnovu te građe mogu rekonstruisati politička zbivanja u Bosni i Hercegovini gotovo iz dana u dan. Zanimljiva je činjenica da u toj građi ima više vijesti o unutrašnjim prilikama u Bosni i Hercegovini nego o držanju vladajućih krugova u Habsburškoj Monarhiji prema tim zbivanjima. Iako je ova građa dobrim dijelom jednostrana, ipak sam se osmjelio da prema njoj izložim šta se sve događalo u Bosni i Hercegovini u vremenu od

1813. do 1826. godine, svjestan rizika da ću ostati u granicama austrijskih zapažanja i zaključivanja. Ohrabrilo me je ipak to što se vijesti koje potiču iz Bosne i Hercegovine, uglavnom dobro uklapaju u izvještaje austrijskih konzula (za koje se ne može reći da nisu poznavali prilike u Bosni i Hercegovini i da su u svojim razmatranjima bili isuviše pristrasni). Zbog svega navedenog, ovu studiju treba shvatiti kao prilog izučavanju istorije Bosne i Hercegovine u XIX vijeku. Veliki broj događaja, često i sasvim sitnih ali uvijek zanimljivih, koji su u ovoj studiji opisani, svakako su ohrabrenje da se preduzmu šira ispitivanja političkih, društvenih i ekonomskih odnosa u Bosni i Hercegovini u posljednjem stoljeću turske vladavine.

Na kraju smatram za dužnost da izrazim zahvalnost svima koji su mi omogućili dosadašnji rad i pomogli mi. To su na prvom mjestu Samoupravna interesna zajednica nauke Bosne i Hercegovine, Skupština opštine Banjaluka i Institut za istoriju u Banjaluci. Veoma bih se ogriješio ako ne bih izrazio zahvalnost upravama svih ustanova, pogotovu arhiva, u kojima sam istraživao i koje su me uvijek prihvatile s najvećom predusretljivošću. Akademiku dru Radovanu Samardžiću i naučnom savjetniku dru Nusretu Šehiću zahvaljujem ne samo kao recenzentima koji su prihvatili ovaj rad nego i kao onima koji su mi više puta pomogli tokom istraživanja građe i pisanja ove studije.

Galib Šljivo

BOSANSKI EJALET 1813—1826.

Po odlukama Bečkog kongresa 1815. godine, zemlje Balkanskog poluostrva vraćene su u ono stanje u kome su se nalazile krajem XVIII vijeka, prije Napoleonovih ratova. Sjeverna granica između Austrije i Turske ustaljena je na Savi i Dunavu. Zapadna je išla Unom do Novog, zatim je kretala na sjeverozapad zahvatajući cazinsku krajinu i Veliku Kladušu, a onda je gotovo pravom linijom silazila do blizu Knina, koji je ostao u posjedu Austrije, i odatle se spuštala ka Dalmaciji i podudarala se sa onom granicom koja je povučena i utvrđena Svištovskim ugovorom o miru i odlukama komisija za razgraničenje, prema kojima su Cetingrad i Drežnik dodijeljeni Austriji 1791. godine.¹ Južna granica se po-

¹ Haus Hof und Staatsarchiv Wien (u daljem tekstu: HHStA W), St. K. Türkei VI, Memoires, Karta (bosansko-hrvatske granice); HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, **Übersetzung des türkischen Scheidungs Instrument**, 11. džemazijel-ahir 1210 (23. decembar 1795); tu je opisana granica, a komisija je utvrdila granične oznake na hrvatsko-bosanskoj granici; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, **Bemerkungen von Bosnien**, Travnik, 1. januara 1809: Jedoch auch dieses Stück nach der Schlacht bey Grotzka und erfolgten ungünstigen Belgrader-Frieden Anno 1739 denen Türken abgetreten werden musste. S zwar, dass seither die Save bis Jahsenovatz, von dort die Unna bis über Novi und endlich eine trockene Linie bis an das Venezianische Gebieth die Gränze von Bosnien ausmachet. Nur aber seit dem letzten Friedensschluss S[w]istof 4ten August 1791. ist der District von Zettin und Dresnik von 12 1/2 Quadrat Meilen Flächen Inhalt an die kaiserlichen abgetreten worden; H. Šabanović, **Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela**, Sarajevo 1959, 94. Turska je u ovom ratu izgubila Cetin, Lapac, Srb i pojas zemljišta ispod Plješevice i Plitvičkih jezera; o tomeđi vid. D. Roksandić, **Tri izvora iz francuskih arhiva s početka XIX stoljeća**, Istorijski institut, Mešovita građa (Miscellanea), knj. XI, Beograd 1983, 143—156; E. Kovačević, **Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira**, »Svjetlost«, Sarajevo 1973.

dudarala sa graničnom linijom koja je 1739. povučena između Mletačke Republike i Turske. Zadobivši bivše mletačke posjede, Austrija je postala gospodar cijele Istre, Dalmacije, oblasti nekadašnje Dubrovačke Republike i Boke Kotorske. U zaleđu tih primorskih krajeva, austrijsko-turska granica je išla od Udbine na Knin, zatim na Imotski, a odatle na Metković; neposredno zaleđe nekadašnje dubrovačke oblasti i Boke Kotorske pripadalo je Turskoj.

Granice Bosanskog ejaleta (pašaluka) podudarale su se 1815. najvećim dijelom sa onim granicama administrativno-vojne oblasti koje su utvrđene u prethodnom stoljeću. Sjeverne, zapadne i južne granice pašaluka bile su istovjetne sa državnom međom između Turske i Austrije, a zahvatale su prostor koji je istorijskim razvojem stekao naziv Bosna i Hercegovina. Izuzetak su činili Klek i Sutorina, dvije enklave sjeverno i južno od dubrovačke teritorije kojima je Turska dobila izlaz na more po odlukama Karlovačkog ugovora o miru 1699. godine.² Granica Bosanskog ejaleta prema istoku doživjela je izvjesne promjene. Naime, dobar dio zapadne Srbije do prvog srpskog ustanka ulazio je u sastav zvorničkog sandžaka koji je pripadao Bosanskom ejaletu. Ta granica je zahvatala sljedeće kadiluke: Šabac, Krupanj i Bohorinu, zatim Jadar i Ptičar (Loznicu).³ Poslije svih promjena koje su nastale uslijed srpskih ustanaka, ova teritorija je 1833. konačno odvojena od zvorničkog sandžaka i pripojena Kneževini Srbiji. Počevši od velikog meandra Drine, granica je dalje išla na jugoistok i obuhvatala oblasti Starog Vlaha i dio Kosova s kadilucima Novi Pazar, Trgovište, Kosovska Mitrovica i Stari Vlah (Nova Varoš) sa Sjenicom. Skrećući od Kosovske Mitrovice na zapad, granica Bosanskog pašaluka je zahvatala Bijelo Polje, zatim je silazila prema jugu do blizu Podgorice koja je pripadala skadarskom sandžaku, a odatle je išla na Sutorinu, između Konavala i zaleđa Herceg-Novog i ostavljala Boku Kotorsku u austrijskom posjedu.

² O ovim enklavama vid. G. Šljivo, *Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima 1815—1878*, Filozofski fakultet u Beogradu, Beograd 1977.

³ H. Šabanović, *nav. djelo*, 232.

Bosanski ejalet se dijelio na četiri sandžaka (liva): bosanski, hercegovački, kliški, zvornički i novopazarski. U jugoslavenskoj historiografiji nije dovoljno razjašnjeno postojanje novopazarskog sandžaka. U najvažnijem dijelu o upravnoj podjeli Bosanskog pašaluka, čiji je autor Hazim Šabanović navodi se da je novopazarski sandžak obrazovan »negdje poslije 1780. godine iz bosanskog sandžaka«, a da je ukinut 1817. kad je »njegova teritorija opet priključena bosanskom sandžaku«. ⁴ Međutim, ova tvrdnja se ne može smatrati za sasvim pouzdanu zato što je Šabanović svoje tvrđenje zasnivao isključivo na kazivanjima fra-Ivana Frane Jukića. U jednom izvještaju od 18. januara 1818. upućenom bečkoj vladi o upravnom uređenju Bosne, baron Simbšen, austrijski konzul u Travniku od 1817. do 1820, tvrdi da je Bosanski ejalet podijeljen na pet sandžaka, među kojima je pomenuo i novopazarski sandžak, a pri tom je opisao granice pomenutog sandžaka i naveo sasvim tačne podatke. ⁵ Isto tako se u jednom sudskom defteru iz 1823. godine pominje

⁴ H. Šabanović, nav. djelo, 94; A. Aličić, **Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine**, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, XI, Sarajevo 1983; E. Mušović, **Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara**, Etnografski institut SANU, Beograd 1979, 43.

⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 15. januara 1818. Simbšen piše: Die fünf Sandschaks des Bosnischen Gouverneurs dermaligen Suleiman Pascha, von 3. Rosschweifen, Weziers und Statthalters der seinem Sitz zu Travnik hat, sind folgende: V. Das Sandschak Novi Pazar so das Land zwischen der Drina, dem Ibar Waracz, und nördlich der Gebirge Baba Rahsa, und Bari enthält, eigentlich aber einst zu Serbien gehörte. Der Muselim davon ist dermalen der Ejub Pascha zu Novi Pazar. Ferners sind noch Musselims oder Bevollmächtigte Weziers: a) Der Zulfikar Pascha zu Focha, dann, b) Der Hadschi Ahmet Pascha zu Tashlitzak; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, **Verzeichniss einiger Vartrauten in Bosnien**, Travnik 30. aprila 1811. Austrijski konzulat u Bosni je prilično razgranao mrežu izvještača, pa su vlasti imale pouzdane podatke o prilikama u ejaletu; 25 uhođa bilo je ovako raspoređeno: 15 u Travniku, 3 u Sarajevu, po 2 u Banjaluci, Jajcu i Livnu, jedan u Skoplju. Zanimljivo je da je austrijski konzul uspio pridobiti i Mustafa-efendiju, čatipa (»tajnog vezirovog pisara«), da mu dostavlja povjerljive izvještače, a tajne podatke su takođe prikupljali konzularni kavazi Tahiraga i Zukan.

selo Ragavci koje se nalazi u novopazarskom sandžaku.⁶ Nasuprot tome, u godišnjim popisima osmanskih visokih službenika za godine 1813—26, u kojima su popisane upravne oblasti i njihovi namjesnici, nijednom se ne navodi novopazarski sandžak ni kao livā koja ima svoga sandžak-bega ni kao oblast data kao arpaluk bosanskom paši. U jednom od ovih djela o uređenju Bosanskog ejaleta u XVIII i XIX vijeku, koje je napisao Ahmed Aličić, izričito se tvrdi da je novopazarski sandžak osnovan tek 1835. godine.⁷ Po svemu sudeći, ovo pitanje se može riješiti samo podrobnijim ispitivanjem dokumenata centralne turske administracije u Carigradu.

Sandžakom je upravljao sandžak-beg koga je postavljala sama Porta. Međutim, u pojedinim slučajevima mogla su jedan, dva ili tri sandžaka biti dodijeljeni u arpaluk bosanskom paši koji je na njih protezao svoju neposrednu upravu i za svoju haznu koristio prihode koji bi inače pripadali sandžak-begu. Sandžakom kao arpalukom upravljao je pašin namjesnik muslim. U ovom razdoblju je svaki bosanski paša redovno dobijao bosanski sandžak u svoj arpaluk. Paše su često dobijale u arpaluk i hercegovački sandžak, ponekad i kliški, ali se ne zna da je izvornički sandžak ikad bio arpaluk bosanskog paše.⁸

⁶ *Şikâet defteri*, 218, VIII, 56/3 za hidžretsku 1238 (1823) godinu; (preveo I. Polimac), naibu kadiluka Novi Pazar: »Žena Malikja kupila je sudski hudžat valjanim ugovorom emlakj, a u saglasnosti i temesukj vlasnika dio zemlje u selu Ragavci (?) u Novopazarskom sandžaku od Ibrahima sa kojim je dotle sve držala i koristila zajednički.«

⁷ A. S. Aličić, *nav. djelo*, 23.

⁸ HHStA W, St. K. Türkei VI/15, *Tewdschihat* za 1236 (1821) godinu. U evropskim namjesništvima su pored ostalih bili tada: Huršid Ahmed-paša u Rumeliji, predašnji veliki vezir; Seid Ali Dželal-paša u Bosni i Hercegovini; Mahmud-paša i Osman-paša kao namjesnici u Prizrenu i Zvorniku; Mustafa-paša u Klisu i Marašli Ali-paša u Smederevu, a bio je istovremeno i zapovjednik Beograda. — HHStA W, St. K. Türkei VI/15, *Tewdschihat* za 1237 (1822) godinu. U evropskim namjesništvima bili su tada: Huršid Ahmed-paša u Rumeliji; Seid Ali Dželal-paša u Bosni i Hercegovini, a dobio je i sandžak Klis; Mehmed-paša u Prizrenu; Abdu Rahmi-paša u Smederevu (ujedno i komandant Beograda); Osman-paša u Zvorniku. — HHStA W, St. K. Türkei VI/18,

Bosanski ejalet se zatim dijelio na četrdeset sedam sudsko-administrativnih oblasti, tzv. kadiluka. Kadilukom je upravljao kadija, s tim što je jedino sarajevski kadija nosio naziv mula. Svaki kadija je mogao imati svog zastupnika u pojedinim udaljenijim mjestima; taj zastupnik se nazivao naib. Područje djelovanja jednog naiba, koje je obuhvatalo jednu ili više nahija, zvalo se nijabet. Kadija je i u sudnici (mehčemi) mogao imati naiba kao svog pomoćnika ili zamjenika. Držeći se izvještaja konzula Mitesera, Hamdija Kreševljaković i Hamdija Kapidžić nabrojali su u Bosanskom ejaletu sljedeće kadiluke: Nikšić, Gacko, Trebinje, Nevesinje, Stolac, Blagaj, Mostar, Ljubuški, Duvno, Livno, Kulen-Vakuf, Bihać, Stari Majdan, Kozarac, Banjaluka, Ključ, Đulhisar, Jajce, Derвента, Žepče, Zenica, Travnik, Skoplje, Prozor, Belgradžik (Konjic), Neretva, Fojnica, Visoko, Maglaj; Donja Tuzla, Gornja Tuzla, Gradačac, Bijeljina, Janja, Zvornik, Srebrenica, Kladanj, Vlasenica, Čelebi Pazar (Rogatica), Foča, Sarajevo, Višegrad, Nova Varoš, Čajniče, Taslidža, Prijepolje, Sjenica, Novi Pazar i Tešanj.⁹

Prema podacima koje nudi austrijska arhivska građa, tradicionalne upravne jedinice zvane nahije, koje su nastale

Tewdschihat za 1238 (1823) godinu. U evropskim namjesništvima bili su tada: Seid Mehmed-paša u Rumeliji; Seid Siri Selim-paša kao bosanski namjesnik, a istovremeno je dobio na upravu i livu Hercegovina; livu Prizren dobio je Mahmud-paša; za livu Zvornik postavljen je Osman-paša; za livu Klis u Bosni potvrđen je bosanski namjesnik; livu Smederevo dobio je Abdurahim-paša (ujedno i komandant Beograda). — HHStA W, St. K. Türkei VI/23, **Tewdschihat** za 1240 (1825) godinu. U evropskim namjesništvima bili su tada: Mehmed Rešid-paša u Rumeliji; u Bosni je bio Seid Siri Selim-paša, koji je dobio i livu Hercegovina; Mahmud-paša u sandžaku Prizren; Zulfikar-paša u sandžaku Zvornik; u sandžaku Smederevu potvrđen je Abdurahim-paša (ujedno komandant Beograda).

⁹ H. Kreševljaković i H. Kapidžić, **Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća**, Istorijsko-pravni zbornik, 3—4, Sarajevo 1950, 247—260; HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829, K. 1, Travnik 4. marta 1810; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 15. januara 1818; vid. S. M. Džaja, **Katolici u Bosni i Zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće — Doba fra Grge Iljića Varešanina (1783—1813)**, »Kršćanska sadašnjost«, Zagreb 1971, 37—38.

iz srednjovjekovnih župa, nisu početkom XIX vijeka imale veći značaj u političkim zbivanjima u Bosanskom ejaletu, ni ti je utvrđen njihov broj. Pašaluk se sigurno dijelio na veće ili manje nahije, i svaki stanovnik pašaluka poticao je iz određene nahije ili je u njoj živio.¹⁰ Možda se nahije ne pominju u konzularnim izvještajima zato što u Bosanskom ejaletu nisu bile razvijene samouprave domaćeg stanovništva koje su funkcionisale u nahijskim okvirima, kao na primjer u sjevernoj Srbiji. Drugi razlog je možda u tome što je Bosanski ejalet bio podijeljen na kapetanije, a uticaji kapetana bili su isuviše izraziti, i to ne samo u vojnom pogledu nego i u drugim oblastima javnog života, tako da nahijsko uređenje nije moglo doći do izraza.

Prema austrijskim izvještajima koje je koristio Kreševljaković, Bosanski elajet se dijelio na trideset devet kapetanija kao manjih vojnih oblasti. Budući da su svi kapetani bili pod zapovjedništvom bosanskog paše, to se teritorije kapetanija nisu morale uklapati u granice pojedinih sandžaka, nego su često prelazile iz jednog u drugi. Prema pomenutim izvorima, u Bosanskom ejaletu su bile sljedeće kapetanije: bihaćka, ostrožačka, novska, krupska, prijedorska, kamenogradska, dubička, gradiška, kozaračka, banjalučka, džisri-sanska, kobaška, jajačka, vrandučka, maglajska, dobojska, tešanjka, novopazarska, staroostrovička, petrovačka, ključka, kupreška, glamočka, hlivanjska, seddi-džedidska, ljubuška, mostarska, počiteljska, stolačka, ključka (Ključ kod Gacka),

¹⁰ Prema Šikjajet-defteru za 1814—23. pominju se sljedeće nahije: Visoko, Trebinje, Sokol, Bistrica, Kamengrad, Dubrovnik (bosanski sandžak), Smoluća, Ptičar, Koraj, Jadar, Jasenica, Nenaviše, Sapna, Dramešin, Šabac, Trnovo, Srebrenik, Dobor, Pritud (hercegovački sandžak), Nečven i Vrlika (kliški sandžak), Livno, Saromiše, Ključ, Glamoč, Goražde, Gacko, Mileševo, Lašva; ovo nije konačan spisak nahija, a nije ni tačan pošto je riječ samo o onim administrativnim jedinicama iz kojih su poticali zahtjevi da im se pruži pravna pomoć. Često se za jedno mjesto u nekom dopisu navodi da je nahija, a u drugom da je kadiluk (npr. Visoko, Livno). Upor. S. Džaja, *nav. djelo*, 39; vid. I. Jukić, *Sabrana djela*, I, »Svjetlost«, Sarajevo 1973, 191, koji piše da je »Vezirluk travanjski ili Bosna donja, prostrana 763 zemaljskih miljah; ima odprilike stanovnika 810.000, dijeli se u 34 nahije...«

trebinjska, globučka, onogoštska, hutovska, kolašinska, džisri-tarska, zbornička, tuzlanska i gradačućka.¹¹

U sklopu ove administrativno-teritorijalne organizacije Bosanskog ejaleta, Travnik kao sjedište bosanskog valije nije imao nikakav poseban status. Od svih bosansko-hercegovačkih gradova, u tom pogledu se može izdvojiti jedino Sarajevo, za koje je konzularni tumač Atanasković rekao da po statusu podsjeća na slobodne kraljevske gradove na Zapadu.¹² U stvari, o nekom administrativnom izdvajanju ne može biti riječi. U Sarajevu je stolovao muslim kao zastupnik bosanskog paše budući da je bosanski sandžak sa sjedištem u Sarajevu dodjeljivan valiji u anpaluk. Sarajevo se najviše izdvajalo po tome što se u njemu nalazio janičarski garnizon, a u janičare su bili upisani gotovo svi sarajevski trgovci i zanatlije. Zapovjednika sarajevskih janičara, koji se nazivao zabit, redovno je postavljao janičarski aga iz Carigrada, a pašina nadležnost nad janičarskom vojskom nije bila značajna. Time je Sarajevo, obilježeno prevlašću janičarskog stanovništva, bilo u izvjesnom smislu *corpus separatum* u ejaletu. Do izvjesnog izdvajanja dolazilo je tim prije što se janičarski zabit i sam nerado pokoravao bosanskom valiji i često se obraćao Carigradu tražeći da se on

¹¹ H. Kreševljaković, **Kapetanije u Bosni i Hercegovini**, »Svjetlost«, Sarajevo 1980, 15; upor. M. S. Filipović, **Šomet de Fose i njegovo djelo o Bosni**, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Etnologija, nova serija, sv. XXVI, Sarajevo 1971, 191; HHStA W, St. K. Türkei VII/42, **Kleine Bemerkungen oder Bruchstücke von Bosnien**, Travnik 1. januara 1809: »U Bosni se nalaze mnoge paše, 37 bosanskih kapetana, mnogo kadija, ajana nekoliko hiljada zemljoposjednika koji se nazivaju spahijama.«

¹² HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 12. aprila 1818. O zaduženjima i nadležnostima muslima: M. Hadži-jahić, **Pravni položaj Sarajeva u Otomanskoj carevini do 1850. godine**, doktorska disertacija, rukopis br. 2379 u Gazi Husref-begovoj biblioteci u Sarajevu, 206—208; M. S. Filipović, **nav. rad**, 192. HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 8. januara 1818. Simbšen piše da je »Sarajevo, ili grad Bosna Saraj, udaljen od Travnika 18 sati hoda, ima janičarskog agu i mulu koji predstavljaju vojnu, političku, sudsku i crkvenu upravu; to je najveći trgovački grad u Bosni i ima status koji je sličan statusu kraljevskih slobodnih gradova u Njemačkoj«; vid. V. Skarić, **Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije**, Sarajevo 1937.

smijeni. Tako je Dimitrije Atanasković, tadašnji tumač austrijskog konzulata u Travniku, pisao 1818. da je valijin muslim nadležan jedino da upravlja hrišćanima i Jevrejima pošto muslimansko stanovništvo mora i treba da sluša janičarskog zabita. Sarajevo se izdvajalo i po osobenostima unutrašnjeg političkog života: njegovo stanovništvo se redovno dijelilo na stare i mlade koji su često zapodijevali krvave obračune među sobom. U *starije* su spadali imućniji ljudi, gradski ajani i drugi ugledni prvaci, a u *mlade* su ubrajani ne samo pridošlice nego i sinovi *starih*. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da je sarajevski kadija imao naziv mula, što je značilo viši rang.

Na osnovu carskog fermana, na čelu Bosanskog ejaleta nalazio se valija (beglerbeg, vezir) koji je redovno bio paša sa tri tuga. Porta je svake godine na treći dan Ramazanskog bajrama obnavljala ukaz o potvrđivanju ili o postavljanju novog valije. Treba naglasiti da se bosanske valije u prvoj polovini XIX vijeka kao zastupnici carske vlasti nisu bitnije razlikovale od valija iz ranijih stoljeća. Oni su se u Bosni zadržavali najčešće između jedne i tri godine. Imali su visok ugled, možda više nego ranije, svakako zbog toga što je vremenom porastao značaj Bosanskog ejaleta kao pogranične oblasti.¹³ Tako su se neke bosanske

¹³ HHStA W, St. K. Konsulate/35, **Allgemeine Bemerkungen**, Travnik 5. jula 1811. Za Bosanski ejalet u okviru Turskog Carstva piše: »Dieses Urtheil wird ferner dadurch besttätigt, als — wie wir es hier in gute Erfahrung brachten — Bosnien, den Vortheil der Gouverneur Passen betreffend, unter die 4 ersten Statthalterschaften des Turkischen Reichs bezählet werde und hierunter sogar die 3ten Stelle derselben einnehmen.

Diese 4 Statthalterschaften sind in folgender Ordnung folgende:

Bagdad,
Morea,
Bosna,

Chitaj [Kjutahija].« Dužnost bosanskog valije u ovom razdoblju obavljali su: Ali-paša Derendeliya 1813—15, Huršid Ahmed-paša 1815, Sulejman-paša Skopljak 1816—18, Derviš Mustafa-paša 1818—19, Seid Mehmed Ruždi-paša 1819, Seid Ali Dželal-paša 1820—22, Seid Siri Selim-paša 1823—26; Up. M. S. Filipović, **Šomet De Fose i njegovo delo o Bosni**. »Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine«, Etnologija, Nova serija, sveska XXVI Sarajevo 1971, 203.

paše prethodno nalazile na položaju velikog vezira.¹⁴ Pored toga, izgleda da je u prvoj deceniji XIX vijeka nastala izvjesna nesrazmjera između nadležnosti bosanskog valije i njemu potčinjenih sandžak-begova u tom smislu što su valijine nadležnosti bile još centralizovanije i veće u odnosu na nadležnosti sandžak-begova. Uprava ejaleta bila je u znatnoj mjeri usredsređena na valijinom dvoru. Valija je bio neposredan zapovjednik bosanskim kapetanima kao posebnoj vojsci Bosanskog ejaleta u oblastima koje su bile isturene prema Austriji.

Kao i ranije, prvi i najstariji valijin pomoćnik i zastupnik njegove vlasti bio je čehaja. Finansijama je rukovodio bosanski defterdar, a timarskim uređenjem je upravljao i vodio timarske knjige timar-defterdar. Za prikupljanje svih vrsta poreza brinuo se teskeredži-efendija. Muhabeledži-efendija je vodio protokol o cjelokupnoj siročadi u ejaletu, i muslimanskoj i hrišćanskoj. Čaušima kao neposrednim valijinim tjelohraniteljima i izvršnim organima njegove vlasti zapovijedao je čauš-aga. Ovih šest visokih službenika bili su tzv. pašini ridžali, njegovi najbliži saradnici koje su austrijski izvještači nazivali pašinim ministrima.¹⁵ Pored toga, u

¹⁴ HHStA W, St. K. Konsulate/35, *Allgemeine Bemerkungen*, Travnik 5. jula 1811: »Guverner paša Bosne Ibrahim Halimi, koji je prije [dolaska u Bosnu] bio veliki vezir, nalazi se u Bosni četiri godine, što je rijetkost, i, ako je njemu vjerovati, on je ovim mjestom vrlo zadovoljan.« HHStA W, St. K. Türkei VI/15, *Tewdschihat*, Huršid Ahmed-paša, bosanski valija 1815, bio je veliki vezir prije dolaska na taj položaj.

¹⁵ HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829/1, *Stand der Charen des bosnischen Gouvernements, dann die Suite und Dienerschaft des Gouverneur wie Ein und das Andere im Jahre 1810 zu Travnik bestanden*, Travnik 27. aprila 1811. Miteser je opisao dvor valije Ibrahima Halimi-paše. Valija je imao 603 osobe na dvoru, 218 vojnika i 130 konja; ridžali su mu bili defter-čehaja Šaćirbeg, timar-defterdar Abdulahbeg, defter-efendija Imširbeg, čehaja čauša Abdibeg, teskeredži-efendija Mehmedbeg i muhabeledži-efendija Zaimbeg; tada su u Travniku takođe bili muftija Mehmedović Čohadžić, kadija Hamid-efendija, alajbeg Malkočbeg, dizdar Mehmedbeg Lengerović, serdar Abdiaga i vojvoda Huseinaga. Upor. M. S. Filipović, nav. djelo, 203—209; upor. M. Šamić, *Francuski putnici u Bosni na pragu XIX stoljeća i njihovi utisci o njoj*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1966, 196; J. Tošković, *Odnosi između Bosne i Srbije 1805—6 i boj na Mišaru*, Subotica 1937, 30—31.

najbližoj valijinoj okolini nalazili su se kao visoki dostojanstvenici: muftija koji je procjenjivao zakonitost valijinih odluka; travnički kadija, alajbeg kao zapovjednik spahija bosanskog sandžaka, serdar koji se nalazio na čelu lokalnog garnizona dizdar koji je komandovao posadom tvrđave, vojvoda koji je bio najviši policijski organ i starao se o zatvoru. Ličnu pašinu pratnju sačinjavalo je nekoliko stotina službenika koji su se starali o njegovom dvoru i njegovim ličnim potrebama. Broj ovih službenika zavisio je ne samo od pašinog ranga nego i njegovih shvatanja o tome kakav život treba da vodi. Neke valije su, mada osobito ugledne, dolazile u Travnik sasvim skromno i nisu dovodile ni svoj harem, a neke su u organizovanju svog svakidašnjeg života oponašale sultanov dvor u Carigradu.¹⁶

Valije su održavale redovan divan na kome se vijećalo o upravnim i vojnim pitanjima pašaluka i na kome su donošene sve važnije odluke. Divan je redovno održavan u pašinom konaku (sarajlu). Pored bosanskih sandžak-begova, pašinih ridžala i drugih najviših dostojanstvenika, divanu su prisustvovali i ajani, najugledniji ljudi iz Travnika i drugih bosanskih i hercegovačkih mjesta ukoliko bi ih paša pozvao i ukoliko su bili u mogućnosti da dođu. Kad su bila rješavana važna vojna pitanja, a pogotovo kad se raspravljalo o unutrašnjim nemirima u Bosanskom pašaluku ili o pograničnim izgredima, paša je sazivao sve kapetane iz svog pašaluka. Kapetani su inače imali obavezu da dva puta godišnje neizostavno iziđu pred valiju: prilikom njegovog dolaska i na početku nove godine. Sve ovo na poseban način osvjjetljava i valijine nadležnosti i ulogu kapetana u pašaluku.

Prema izvještaju austrijskog konzula Mitesera iz 1811, u Bosanskom ejaletu su se pored travničkog valije nalazila još devetorica paša sa dva tuga. Trojica su imala sjedište u Travniku, dvojica u Novom Pazaru, a po jedan je bio u Banjaluci, Zvorniku, Srebreniku i Trebinju. Nadležnost ovih paša ne podudara se sa zvanjem bosanskih sandžak-begova; njihovo prisustvo se može objasniti posebnim potrebama pa-

¹⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšenov izvještaj Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. aprila 1820: vezir Seid Ali Dželal-paša je došao u Travnik bez harema.

šaluka kao pogranične oblasti. Paše sa dva tuga se javljaju i u kasnijim događajima, poslije 1815. godine.¹⁷

Na čelu sandžaka nalazio se sandžak-beg koga je takođe postavljala Porta, a bio je potčinjen i centralnim vlastima i bosanskom valiji. Kao i travničke paše, i sandžak-begovi su ostajali u svojim administrativnim oblastima samo kraće vrijeme, od jedne do četiri godine, a postavljani su sultanovim fermanom koji je takođe obnavljan svake godine. Sandžak-begovi su dospijevali u spiskove najviših turskih dostojanstvenika koji su sačinjavani jednom godišnje. U vrijeme o kojem je riječ, najvažnija uloga bosanskih sandžak-begova bila je u tome da okupljaju spahijsku vojsku i da rješavaju razna upravna pitanja na svom području. Kao što su u ranija vremena Čengići u hercegovačkom sandžaku prenosili zvanje sandžak-bega sa oca na sina, tako i u prvim decenijama XIX vijeka ima pojava da poslije jednog sandžak-bega, na upravu njegove oblasti bude postavljen njegov sin.

Glavno obilježje vojnog uređenja Bosanskog ejaleta, koje je bilo posljedica njegovog graničnog položaja, svakako je ustanova kapetana. Oni su u svojim kapetanijama bili zapovjednici stajaće vojske koja je dobijala platu. Ako su pojedinim gradskim posadama zapovijedali dizdari, takođe pod platom, i oni su bili pod komandom nadležnog kapetana. Kapetani su primali redovnu platu iz Carigrada, ali su pored toga mogli biti uživaoci timara ili sopstvenih nasljednih posjeda. Svi bosanski kapetani su bili pod neposrednom komandom valije u Travniku. Uslijed pograničnog položaja provincije i unutrašnjih nereda, njihove nadležnosti su često prevazilazile vojna pitanja.

Bosanski ejalet je kao vojno-administrativna oblast i u ovo vrijeme počivao na timarskom uređenju i spahijama

¹⁷ HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829/1, *Aussatz denen in Bosnien, und Hercegovina bestehenden Paschen*, Travnik 27. aprila 1811. U Travniku su bili: Ibrahim Halim-paša, paša sa tri tuga, bosanski guverner; Šumla ili Šurula-paša, paša sa dva tuga; Hasan-paša, paša sa dva tuga; Tilidži Smail-paša, paša sa dva tuga (on je umro, ali njegovo mjesto nije još bilo popunjeno). U Banjaluci se nalazio Hasan-paša, paša sa dva tuga, u Zvorniku Ali-paša, paša sa dva tuga, u Srebreniku, Hasan-paša Arslan, paša sa dva tuga, u Novom Pazaru Kapetan-paša i Ibrahim-paša, obojica sa dva tuga, u Trebinju Zadik-paša, paša sa dva tuga.

kao osnovnom vojnom potencijalu Turske. Čitav Bosanski ejalet je u prvoj polovini XIX vijeka imao 3.617 timara i 144 zijameta. U mnogobrojnim izvještajima o nemirima u Bosanskom ejaletu, koji su ponekad dostizali obim građanskog rata, ne pominju se čifluk-sahibije kao poseban činilac. Mali broj spahija može se objasniti oskudnošću zemlje, ali i time da je u mnogim bosanskim garnizonima zbog pograničnog položaja oblasti održavan znatan broj stajaće plaćene vojske pod komandom kapetana. Spahijama je zapovijedao i okupljao ih na vojne pohode njihov starješina alajbeg, kao i sandžak-begovi na poziv bosanskog valije. Kapetani nisu imali nikakve nadležnosti nad spahijama.

Do prvih decenija XIX vijeka, janičari su se umnožili kao rod vojske i obrazovali svoje garnizone i naseobine i po udaljenim provincijama Turskog Carstva. To su postigli tako što su se u njihove redove upisivali mnogi trgovci, a pogotovu zanatlije, izgleda čitavi esnafi, a uz to su janičarska zvanja postala nasljedna. Najzad, u janičare su stupali i mnogi beskućnici koji su lutali Carstvom tražeći stalan posao i određen pravni položaj. Tako su janičari vremenom postali snaga koja ne samo da je ometala modernizaciju Turske nego je bila i uzrok mnogih nereda i buna. U Bosanskom ejaletu u drugoj deceniji XIX vijeka bilo je ukupno 70.000—120.000 janičara u devetnaest gradova. Neuporedivo ih je u najvećem broju bilo u Sarajevu, u kojem je i pokazivana najveća neposlušnost bosanskom valiji.¹⁸ Cjelokupnim janičarskim kompusom u Bosanskom ejaletu zapovijedao je sarajevski zabit. Svi janičari su se dijelili na kapu-kulu odžake koji su bili na spiskovima same Porte i koji su redovno dobijali platu od centralnih vlasti, i jerli-kulu odžake (jerlije) koji su u janičarsku vojsku stupali iz redova domaćeg stanovništva, a platu su dobijali jedino kad su odlazili u rat.

Baron Simbšén je 1818. kao austrijski konzul u Travniku uputio svojoj vladi izvještaj o vojnim snagama Bo-

¹⁸ J. Tošković, nav. djelo, 38: po jednoj procjeni, janičara je bilo 70.000, po drugoj 120.000; o janičarima u Sarajevu vid. R. Muderizović, *Jedan popis sarajevskih janičara iz početka XIX vijeka*, GZM, XXIX, Sarajevo 1917, 105—114.

sanskog ejaleta. Podaci u izvještaju se potpuno slažu s podacima do kojih su došli Simbšeni prethodnici 1809, odnosno 1811. godine. Simbšen se svakako oslonio na svoje prethodnike, ali je njihove podatke dopunio i razradio. Prema njegovom izvještaju, u Bosanskom ejaletu je bilo čak 465.800 ljudi sposobnih za oružje, a prema kadilucima i tvrđavama bili su ovako raspoređeni:

- Nikšić**, pod komandom kapetana, tvrđava Bijelo Polje, ukupno 8.200 vojnika (muslimana 8.000, hrišćana 200);
- Gacko**, pod komandom kapetana, tvrđava Klobuk, ukupno 3.000 vojnika (muslimana 2.000, hrišćana 1.000);
- Trebinje**, pod komandom zabit-paše, tvrđava Ljubinje, ukupno 3.500 vojnika (muslimana 3.000, hrišćana 500);
- Nevesinje**, pod komandom ajana, tvrđava Čedik, ukupno 5.000 vojnika (muslimana 1.000, hrišćana 4.000);
- Stolac**, pod komandom kapetana, ukupno 5.000 vojnika (muslimana 2.000, hrišćana 3.000);
- Blagaj**, pod komandom ajana, ukupno 1.500 vojnika (500 muslimana, 1.000 hrišćana);
- Mostar**, pod komandom ajana, tvrđave Počitelj i Gabela, ukupno 28.000 vojnika (13.000 muslimana, 15.000 hrišćana);
- Ljubuški**, muslimani pod komandom kapetana, hrišćani pod komandom ajana, ukupno 2.400 vojnika (400 muslimana, 2.000 hrišćana);
- Duvno**, pod komandom ajana, tvrđava Šuica, ukupno 6.000 vojnika (2.000 muslimana, 4.000 hrišćana);
- Livno**, pod komandom kapetana, ukupno 15.000 vojnika (6.000 muslimana, 9.000 hrišćana);
- Kulen-Vakuf**, pod komandom kapetana, tvrđave Glamoč, Petrovac, Bilaj, Ostrovnica, Havalica i Ostrožac, ukupno 16.000 vojnika (10.000 muslimana, 6.000 hrišćana);
- Bihać**, pod komandom kapetana, tvrđave Izačić, Brekavica, Klokot, Ripač i Sokolac, ukupno 15.000 vojnika (12.000 muslimana, 3.000 hrišćana);
- Stari Majdan**, pod komandom kapetana, tvrđave Kamengrad, Krupa i Ostrožac, takođe pod zapovješću svojih kapetana, zatim tvrđave Mutnik, Bužim, Vrnograč, Jezersko, Podzvizd, Peći, Šturlić, Mala Kladuša, Velika Kladuša i Tržac, svega 14.000 vojnika (10.000 muslimana, 4.000 hrišćana);
- Kozarac**, četiri tvrđave: [Kozarac], Dubica, Novi i Prijedor pod komandom svojih kapetana, ukupno 18.000 vojnika (9.000 muslimana, 9.000 hrišćana);
- Banjaluka**, pod komandom kapetana, tvrđava Gradiška takođe pod komandom kapetana, ukupno 52.000 vojnika (12.000 muslimana, 40.000 hrišćana);

- Ključ**, pod komandom kapetana, ukupno 9.000 vojnika (8.000 muslimana, 1.000 hrišćana);
- Đulhisar**, pod komandom ajana, tvrđava Varcar-Vakuf, ukupno 3.000 vojnika (1.500 muslimana, 1.500 hrišćana);
- Jajce**, pod komandom kapetana, ukupno 5.000 vojnika (3.000 muslimana, 2.000 hrišćana);
- Tešanj**, pod komandom kapetana, tvrđava Doboj, ukupno 8.000 vojnika (3.000 muslimana, 5.000 hrišćana);
- Žepče**, pod komandom ajana, tvrđava Vranduk, ukupno 7.000 vojnika (2.000 muslimana, 5.000 hrišćana);
- Derventa**, pod komandom kapetana, ukupno 4.000 vojnika (1.000 muslimana, 3.000 hrišćana);
- Travnik**, pod upravom bosanskog valije, ukupno 25.500 vojnika (10.500 muslimana, 15.000 hrišćana);
- Skoplje**, pod komandom kliškog sandžak-bega, tvrđave Akhisar i Kupres, ukupno 14.000 vojnika (6.000 muslimana, 8.000 hrišćana);
- Prozor**, pod komandom ajana, ukupno 1.100 vojnika (700 muslimana, 400 hrišćana);
- Belgradžik**, pod komandom ajana, ukupno 1.100 vojnika (200 muslimana, 800 hrišćana);
- Neretva**, pod komandom ajana, ukupno 1.200 vojnika (200 muslimana, 1.000 hrišćana);
- Fojnica**, pod komandom ajana, tvrđave Busovača i Kreševo, ukupno 3.200 vojnika (700 muslimana, 2.500 hrišćana);
- Visoko**, pod komandom ajana, tvrđava Vareš, ukupno 5.500 vojnika (2.500 muslimana, 3.000 hrišćana);
- Maglaj**, pod komandom kapetana, ukupno 4.800 vojnika (800 muslimana, 4.000 hrišćana);
- Gornja Tuzla**, pod komandom kapetana, ukupno 4.500 vojnika (1.500 muslimana, 3.000 hrišćana);
- Donja Tuzla**, pod komandom kapetana, ukupno 5.000 vojnika (2.000 muslimana, 3.000 hrišćana);
- Gradačac**, pod komandom kapetana, palanka Brčko, ukupno 20.000 vojnika (12.000 muslimana, 8.000 hrišćana);
- Bijeljina**, pod komandom ajana, ukupno 4.900 vojnika (1.400 muslimana, 3.500 hrišćana);
- Zvornik**, pod komandom Ali-paše, ukupno 16.000 vojnika (10.000 muslimana, 6.000 hrišćana);
- Srebrenica**, pod komandom Deli Hasan-paše, ukupno 8.000 vojnika (7.000 muslimana, 1.000 hrišćana);
- Kladanj**, pod komandom ajana, tvrđava Olovo, ukupno 5.000 vojnika (2.000 muslimana, 3.000 hrišćana);
- Vlasenica**, pod komandom ajana, ukupno 4.000 vojnika (1.000 muslimana, 3.000 hrišćana);

- Čelebi Pazar**, pod komandom ajana, ukupno 3.000 vojnika (2.000 muslimana, 1.000 hrišćana);
- Sarajevo**, pod komandom mule i janičarskog age, ukupno 29.000 vojnika (20.000 muslimana, 9.000 hrišćana);
- Foča**, pod komandom ajana i serdara, ukupno 18.000 vojnika (10.000 muslimana, 8.000 hrišćana);
- Višegrad**, pod komandom ajana, ukupno 600 vojnika (400 muslimana, 200 hrišćana);
- Nova Varoš**, pod komandom ajana, ukupno 10.000 vojnika (2.000 muslimana, 8.000 hrišćana);
- Čajniče**, pod komandom ajana, tvrđava Goražde, ukupno 1.900 vojnika (400 muslimana, 1.500 hrišćana);
- Taslidža**, pod komandom ajana, ukupno 8.000 vojnika (3.000 muslimana, 5.000 hrišćana);
- Prijepolje**, pod komandom ajana, tvrđava Hisardžik, ukupno 4.000 vojnika (2.000 muslimana, 2.000 hrišćana);
- Novi Pazar**, pod komandom »kapetan-paše«, tvrđave Mitrovice i Haval, ukupno 39.000 vojnika (20.000 muslimana, 19.000 hrišćana).¹⁹

¹⁹ HHStA W, St. K. Bosnien 1639—1829/1, Travnik 27. aprila 1811; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Popis četrdeset devet kadiluka, Travnik 4. marta 1810; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 27. januara 1818. Simbšen je nabrojao 46 okruga (kadiluka); izostavio je Zenicu, Janju i Sjenicu; H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *nav. djelo*, 247—260, nisu imali pri ruci popis kadiluka koji je sačinio Simbšen, pa su konstatovali: »Po Mitteseru bosanski pašaluk (ejalet) dijelio se na 49 kadiluka, a Simbschen piše u dodatku da ih je 46. Mitteser ne navodi 4 kadiluka zborničkog sandžaka, koji su se nalazili na desnoj obali Drine a pripadali su bosanskom pašaluku prije Prvog srpskog ustanka, dok se ne zna da li je i te kadiluke uračunao Simbschen u svoj broj, jer ne navodi sve kadiluke po imenu«. Simbšen je nabrojao sve kadiluke koje je naveo i Miteser osim Zenice, Janje, Sjenice i kadiluka na desnoj obali Drine, što znači da je Bosanski ejalet imao 46 kadiluka kako je on naveo. Kreševljaković i Kapidžić smatraju da Zenica (koju je Miteser ubrajao u kadiluke) nije bila kadiluk, isto kao i za Janja koja »nije bila kadiluk, nije imala ajana niti utvrde«; za Sjenicu navode da je bila kadiluk, ali kažu da se zvao Stari Vlah i da je kadija stolovao u Sjenici. Da Simbšen nije učinio omašku vidi se po tome što je izbrisavši Zenicu, broj vojnika ove nahije pribrojio travničkom kadiluku i što je to isto učinio i sa Janjom, koju je uračunao u bijeljinski kadiluk, a sjenički pripojio novopazarskom kadiluku. — HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829, *Beschreibung Bosnien*; ovdje se navodi da je Bosanski pašaluk imao 54 kadiluka, pa su u taj broj vjerovatno ubrojani i kadiluci na desnoj strani Drine koji su bili pod Karađorđevom kontrolom. O ajanima vid. A. Sućeska, *Ajani — Prilog proučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Sarajevo 1965.

Posebno zanimljiva pojava u vezi sa vojnim snagama Bosanskog ejaleta bili su manji odredi delija koji su služili kao lični tjelohranitelji bosanskog valije. Delije nisu regrutovane od domaćeg stanovništva nego su dolazile kao pratnja pojedinih paša. Ova ustanova se pominje u smederevskom i bosanskom sandžaku dvadesetih godina XVI vijeka, a za njihove osnivače smatraju se Bali-beg Jahjapašić i Gazi Husref-beg.

Kao pogranična oblast, Bosanski ejalet je imao veliki broj tvrđava, ne računajući begovske kule. Tvrđave su se pružale duž granica, a bilo ih je u velikom broju i u unutrašnjosti pokrajine. Pored tvrđava od kamena treba pomenuti i palanke koje su građene od palisada pored pograničnih rijeka i na drumovima, a u njima su bile smještene manje posade pandura. Na granicama su podizane i karaula, kojih je najčešće bilo na obalama pograničnih rijeka. Tvrđavskim posadama su najčešće zapovijedali dizdari koji su bili na stalnoj plati kao i njihovi ljudi. Neke od tvrđava bile su pod komandom tamošnjih kapetana. Prema izvještajima austrijskih uhoda, najjače tvrđave u Bosanskom ejaletu bile su u Bihaću, Banjaluci i Zvorniku.²⁰ Pored njih su se odbrambenom snagom i vojnim ugledom isticale tvrđave u Jajcu, Novom, Prijedoru, Kozarcu, Pruscu, Mosta-

²⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 27. aprila 1811; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, *Gemischte Bemerkungen von Bosnien*, Travnik 26. januara 1809: Wenn ich Ihnen nun sage, dass in diesem Lande über 50 feste Schlösser oder Festungen, 22 Städte, 45 Marktfleke, so viele Klöster, der traagbarste Fruchtboden, nuzbarst hochstämmige Wälder, kalte und warme Mineralgewässer, Gold, Silber, Eisen, Queckssilber, Bley und sonstige Bergwerke, Sieben Flüsse, 24 grosse Bäche und Tausende kleinere, die alle das gedeihlichste Trinkwasser, denen lebenden Geschöpfen zuführen, und diese ganze Erdfäche mit einer reinen gesunden Luft bedeket ist, worinnen mehr als eine Million Menschen ohne aller Arzney von starkem Körperbau wohnen, und unter einer gesitteten Regierung noch zweymahl so viel leben und sich ernähren könnten. HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik 26. januara 1809; Miteser piše: Aus welchem der untrügliche Schluss abzunehmen, dass wenn sich eines solchen Gebiets bemächtigt werden wollte, immer blutige Fehden vorfallen müssten; besonders da es bekannt, dass in Bosnien mehr denn 50 Schlösser sogenannte Festungen gezählt werden, die es eben sind, worauf die dasigen Türken ihren Stolz und Stärke gründen.

ru, Trebinju i Gradišci. Poučena iskustvima iz burnog doba Napoleonovih ratova, Porta je između 1815. i 1822. posvećivala pažnju sistemu tvrđava u Bosanskom ejaletu i redovno odobravala novčana sredstva radi obnavljanja zdanja i snabdijevanja posada oružjem, municijom i hranom. U vezi sa tim udarani su posebni nameti na narod u vidu kuluka i davanja u novcu i naturi. Majstori za obnovu tvrđava često su angažovani iz Primorja, a u razdoblju 1819—21. godine upućivani su i inženjeri iz Carigrada koji su rukovodili radovima. Povremeno su dolazile posebne inspekcije sa zadatkom da utvrde u kakvom se stanju nalaze tvrđave.

Kao i u ranijim razdobljima, nosioci sudskog uređenja bile su kadije, neposredno vezane za centralne sudske vlasti u Carigradu kojima su bile podložne, tako da su bile nezavisne u odnosu na pokrajinske i lokalne vlasti. Kadijama su obnavljana postavljenja svake godine, a vršile su ne samo sudsku vlast nego su imale znatne nadležnosti u poslovima uprave i bezbjednosti. U nadležnost kadija spadali su sigurnost na putevima, red i mir po gradovima i kasabama, kontrola cijena na trgovima. Kadije su mogle podizati tužbe i predlagati višim vlastima postupak čak i protiv bosanskih valija. Kao i njihovi pomoćnici ili zamjenici, naibi, imali su prihode od sudskih taksa i novčanih globa koje su izricali, a tim prihodima su izdržavali i svoj dvor i zap-
tije kao policijske organe.

Bosanski valija je upravljao zemljom koja je i pored sve pažnje koju joj je poklanjala Porta kao pograničnoj oblasti bila slabo naseljena. Najveće zlo za stanovništvo Bosanskog ejaleta bile su epidemije koje su doslovno harale iz godine u godinu (npr. 1813—15, 1822—23). Od kuge i drugih kužnih bolesti najviše je stradao muslimansko stanovništvo, i to ne samo zbog fatalističkih ubjeđenja nego i zato što je živjelo veoma zbijeno po šeherima i kasabama. Gladne godine su rjeđe zabilježene, ali je narod ipak stradao zbog iscrpljenosti uslijed slabe ishrane. Zdravstvena služba je bila nerazvijena i svodila se ili na hećime neznatne stručnosti ili na narodno ljekarstvo. Turske vlasti su pokušavale da povećaju broj stanovnika tako što su privlačile doseljenike iz Dalmacije, ali je svakako bilo više onih koji su napuštali sultanovu zemlju i prelazili na austrijsko područje.

Stanovništvo se prvenstveno dijelilo po vjeroispovijesti. Prema procjeni austrijskog konzula Mitesera iz 1811, do koje je došao nama nepoznatim statističkim metodom, u Bosanskom ejaletu je tada bilo 620 hiljada muških glava, od kojih 200 hiljada muslimana (»Turaka«), 135 hiljada katolika, 255 hiljada pravoslavnih, 25 hiljada Jevreja i 5 hiljada Cigana. Austrijski izvještači ne daju detaljnije podatke o muslimanskoj vjerskoj organizaciji i njihovim bogomoljama, a tih podataka nema ni o jevrejskom stanovništvu. Za katolike se kaže da imaju tri manastira (Sutjeska, Kreševo i Fojnica), u njima tri gvardijana i 39 monaha, zatim 35 mirskih sveštenika i 27 kapelana; imaju i svog biskupa koadjutora.²¹ Pravoslavni u Bosni su imali veći broj manastira (Gomionica, Mošćanica, Tavana kod Zvornika, Tronoša kod Loznice i drugi), a takođe i u Hercegovini, u kojoj su bili znatno brojniji: Piva, Dobričevo, Kosijerovo, Zavalala, Trebinje, Žitomislić, Bijela, Velika (kod Morače), Dovalja, Sv. Arhandel, Sv. Trojica i drugi.²² Pravoslavna crkva je bila podijeljena na mitropolije, od kojih se doslovno pominju u Sarajevu, Zvorniku, Mostaru i Novom Pazaru (Prištini) pod upravom skadarskog sandžak-bega. Broj sveštenih lica nije tačno naveden; kaže se da ih ima više od tri stotine, ali bez odvajanja kaluđera od mirskog sveštenstva.²³

U zavisnosti od statusa, vjerske pripadnosti i službe Carstvu, stanovništvo Bosanskog ejaleta je bilo opterećeno raznim nametima. Džizju (glavarinu) plaćali su hrišćani koji nisu bili u vojnoj službi. Prema jednom popisu haračkih glava za 1819. godinu (1235. po hidžri), u Bosanskom ejaletu je bilo 96.335 haračkih glava koje su plaćale harač po 4,5 pjestera, što iznosi 433.507,5 pjestera. Zanimljivo je da je 1809. plaćao harač gotovo isti broj muških glava (96.000), samo znatno manje — 3,2 pjestera po glavi. Bosanski defterdar je prepustio sakupljanje harača zakup-

²¹ HHStA W, St. K. Bosnien/1 1636—1829. O katolicima u Bosni vid. nav. studiju S. M. Džaje; R. Zaplata, *Katolici u Bosni početkom XIX stoljeća*, Vrhbosna, LI, Sarajevo 1937, 250—254.

²² O manastirima u Hercegovini vid. V. Čorović, *Hercegovački manastiri I—II*, GZM XXIII—XXIV (1911—1912), 505—533, 545—553.

²³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, Travnik, 15. januara 1818.

cima koji su imali velike dobiti od toga. Tako je pomenute 1809. godine cjelokupan prihod od harača koji je iznosio 292.800 pjastera bio ustupljen zakupnicima za 420.750, s tim da oni imaju pravo da uberu glavarinu od prinudno povećanog broja stanovnika, u ovom slučaju od 138.000 glava. Pretpostavlja se da su zakupci obavljajući ovaj posao prinudili na plaćanje harača oko 200.000 muških glava. Prihodi od harača bili su raspoređeni ovako: godišnja ulefa stajaćoj vojsci 400 kesa (200.000 pjastera), posebno sarajevskim janičarima 100 kesa (50.000 pjastera), za izdržavanje raznim džamijama 20.000 pjastera, zatim tvrđavama Krupa, Bihać, Ostrovica i Vakuf 360 kesa (180.000 pjastera). Prema tome, trebalo je da Porta daje Bosni preko onoga što se moglo sakupiti ubiranjem harača, ali je ona to lako nadoknađivala budući da je u Bosanskom ejaletu imala velike prihode od carina, tržišnih taksa, globa i slično, a sama nije snosila troškove za vojsku kad je ona kretala u rat. Pored toga, zavisni seljaci su davali desetinu (zemljarinu) spahiji, zatim je plaćena kućarina, kao i porezi na zanatsku i trgovačku djelatnost. Država je još ubirala prihode na mostovima i prelazima preko rijeka, od uvozne, izvozne i tranzitne carine, uzimala je namet za održavanje tvrđava i odredila poseban danak za Jevreje. Znatni prihodi su donosile kazne i globe. Prema austrijskom izvještaju iz 1818, u Bosanskom ejaletu se od džizije (glavarine) uzima 878.400 pjastera — što ne odgovara navedenim podacima — ali je ovdje vjerovatno u pitanju suma koju su zakupnici u cjelini utjerivali od naroda poslije povećanja poreskih stopa. Zemljarina je donosila 1.200.000 pjastera, trošarina i carina 500.000, a kazne i globe 3 miliona pjastera. Od ukupne sume koja je iznosila 5.578.400 pjastera, najviše je išlo za izdržavanje državnih činovnika, a 1,5 mil. za izdržavanje bosanskog valije i njegovog dvora. Izračunato je da kao čist prihod ostaje više od 2 mil. pjastera, ali u ove izdatke nisu ušli rashodi za izdržavanje stajaće vojske.²⁴

²⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, *Beschreibung von Bosnien*, Beč 5. avgusta 1811; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, *Popis haračkih glava Bosne za 1235. hidžretsku godinu*: harač je iznosio 4,5 pjastera po glavi; o džiziji vid. H. Hadžibegić, *Glavarina u osmanskoj državi*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja, IV, Sarajevo 1966; upor. A. Aličić, *Desetina u Bosni*

Privredne djelatnosti u Bosanskom ejaletu bile su nedovoljno razvijene. Pokrajina se povremeno u većoj ili manjoj mjeri uključivala u robnu razmjenu sa inostranim tržištima, što je moglo podsticati njenu seosku proizvodnju, ali nikad u tolikoj mjeri da bi se ona vidnije unaprijedila. Stanovništvo je odvajalo proizvode za izvoz zahvaljujući više svom oskudnom životu, štednji i postu nego stvarnom višku proizvoda. Od poljoprivrednih proizvoda, najčešće je izvožen kukuruz, dok je gajenje pšenice bilo znatno potisnuto gajenjem ječma i zobi koji su bolje uspijevali u brdovitoj i hladnoj zemlji. Osobito je bila rasprostranjena kultura šljive, ali ona, prema austrijskim izvještačima, nije donosila veći prihod zato što je gotovo sva upotrebljavana za spravljanje rakije koju bi popio sam narod. Dok je u Bosni bilo još samo tragova nekadašnjeg gajenja vinove loze (oko Banjaluke), dotle je vinogradarstvo u Hercegovini dobro održavano, a vremenom je čak i napredovalo. Isto se može reći i za kulturu duhana. U Austriju je izvožena rogata marva, u pojedinim godinama i na hiljade koma-

polovinom XIX vijeka, Prilozi za istoriju, god. XVI, 17, Sarajevo 1980, 129—174; vid. M. Šamić, Francuski putnici u Bosni, 196; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42:

POPIS

haračkih glava Bosne za 1235. hidžretsku godinu;
moraju se dati potvrde za 4,5 pjastera, i to:

kadiluk	glava
1. Akhisar kod Skoplja za	3.319
2. Kostajnica i Bihać	4.015
3. Ljubuški	5.050
4. Hlivno	2.226
5. Sarajevo	3.345
6. Novosel i Glamoč	2.500
7. Zvornik	4.015
8. Travnik	13.991
9. Visoko	1.606
10. Đulhisar	2.306
11. Kamengrad	2.360
12. Stolac	3.686
13. Počitelj	945
14. Čajniče	1.854
15. Tašlidža	651
16. Foča	1.854
17. Prijepolje	2.000
18. Trebinje	2.115
19. Nikšić	1.827

da; na glasu su bili bosanski konji, inače poznati po izdržljivosti, i to posebno oko Ključa i Glamoča. Od stoke je najviše bilo ovaca i koza. Uglavnom u Podrinju i Posavini, narod se bavio i gajenjem svinja, velikim dijelom takođe za izvoz.

Trgovina je živo obavljana u pograničnim mjestima, ali je bilo i stranih trgovaca koji su zalazili dublje u Bosanski ejalet, kao što je bilo i domaćih trgovaca koji su gonili stoku i nosili espap na udaljenija tržišta. Pograničnih pazara bilo je na području teritorije Turske, a takođe i u Austriji.

Glavno zanatsko i trgovačko središte Bosanskog ejaleta bilo je ipak Sarajevo, za koje savremenici kažu da je prihvatalo najveći dio domaće i inostrane robe jer je bilo povezano s jadranskim lukama i austrijskim tržištima i trgovcima preko Save. Prema Atanaskovićevom izvještaju, u Sarajevu je 1818. bilo hiljadu zanatskih i isto toliko trgovačkih radnji. Raspoložući velikom količinom robe, sarajevski poslovni ljudi su nerado trpili bilo kakvu konkurenciju, nastojeći da monopolišu promet u Bosanskom ejaletu. Stanovnici su za svoje potrebe uvozili iz Austrije razne vunene, pamučne i lanene tkanine, od obojenog platna do

20. Ljubinja	1.500
21. Nevesinje	1.000
22. Kladanj	2.640
23. Čelebi Pazar	1.690
24. Banjaluka	2.400
25. Banjaluka	1.240
26. Banjaluka	1.500
27. Banjaluka	1.150
28. Banjaluka	1.150
29. Banjaluka	1.790
30. Banjaluka	1.209
31. Banjaluka	1.800
32. Banjaluka	1.709
33. Banjaluka	1.069
34. Banjaluka	1.299
35. Srebrenica	1.740
36. Cernica	2.500
37. Tešanj, Žepče, Maglaj, Derventa	1.709
38. Doboј	4.500
39. Dobrinjak	350
40. Mostar	2.500
41. Jajce	1.900

ukupno 98.001

kašmira, zatim pozamanteriju, proizvode od stakla, posebno ogledala, željeznu robu, olovo, arsenik, vitriol, u većim količinama papir; od namirnica so, šećer i kafu, gotovo oružje i barut, kao i raznu medicinsku i drogerijsku robu. Predmeti izvoza iz Bosanskog ejaleta poticali su sa sela i od zanatske radinosti koja je u mnogim gradovima i kasabama bila veoma razvijena. Izvoženi su vuna, kostrijet, med i vosak, loj, sapun, zatim divljač, konji, goveda, sitna stoka i svinje, kukuruz, duhan, grube vunene tkanine koje su često bile bojadisane, predmeti od drveta, odjevni predmeti, a osobito koža i proizvodi od kože. Putevima Bosanskog ejaleta obavljan je tranzit pamuka iz Makedonije, svile, safijana, kafe, pirinča, maslina i maslinovog ulja, smokava, šafrana.²⁵

²⁵ O trgovini vid. opširnije S. M. Džaja, nav. djelo, 56—68; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, *Beschreibung von Bosnien*, Beč 5. avgusta 1811; vid. V. Popović, *Trgovina i promet Bosne u Napoleonovo doba*, Spomenik SKA, LXIX, Beograd 1929, 85—91; M. Šamić, *Francuski izvještaji o Bosni početkom XIX vijeka (1806—1813)*, Naučno društvo BiH, Građa, knj. XI, Sarajevo 1961, 18—38; upor. V. Jelavić, *Francuska izvješća o Bosni*, GZM XVIII, Sarajevo 1906, 307—341; HHStA W, St. K. Konsulate/35, *Aufsatz uiber einige Gegenstände zum Ueberblick des Handlungs-Verkehrs in Bosnien*; uz ovaj popis sveukupne robe koja se uvozi, izvozi ili je tranzitna nalazi se i pregled privredne moći sljedećih trgova: Bihaća, Ostrošća, Ostrovice, Vakufa, Krupe, Novog, Dubice, Gradiške, Banjaluke, Dervente, Doboja, Maglaja, Tešnja, Prijedora, Kozarca, Kamengrada, Ključa, Petrovca, Jajca, Livna, Glamoča, Duvna (Županjca), Kupresa (Akhisara), Zvornika, Velike Tuzle, Gradačca, Sarajeva, Travnika i Visokog; HHStA W, St. K. Türkei VIII/42, *Kleine Bemerkungen oder Bruchstücke von Bosnien*, Travnik 1. januara 1809: Eben so gesegnet ist Bosnien an Obst aller Gattung, insbesondere Zwespen. Aepfel, Birnen und Nussen, vonletzteren drey Gattungen ganze wälder anzutreffen die meist Harreloss ungepflogen, dennoch an Grösse und Geschmack jener in Gärten gepflanzten gleich kommen. Opširnije o trgovini vid. M. Šamić, *Francuski putnici u Bosni*, 217—251; M. Filipović, *Šomet i njegovo djelo o Bosni*, 215 (Bosna je početkom XIX vijeka izvozila 40.000 volova, 20.000 krava, 250.000 ovaca, 15.000 svinja i 4.000 konja); o putevima vid. M. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, VIII, Sarajevo 1957; isti, *Gradska privreda i esnafi u Bosni i Hercegovini (od 1463. do 1851)*, Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine, I, Sarajevo 1949, 168—209.

Rudarstvo Bošanskog ejaleta u ovom periodu nije bilo ni na srednjovjekovnom stupnju. Mnogi rudnici su bili sasvim napušteni ili zaboravljeni, a u nekima se radilo na veoma primitivan način. Korišćeni su rudnici gvožđa u Fojnici, Sutjesci, Kreševu, Vakufu, Starom Majdanu i Kamengradu; Olovo je vađeno u blizini Zvornika, Krupe i Kamenograda; nekad je vađeno i zlato u Zlatnici kod Travnika, ali je ta djelatnost bila sasvim zanemarena. U Vrbasu i Drini nailazilo se na zlatna zrna, ali nema pomena da se neko bavio tom vrstom posla (ispiranjem zlata). Industrijske proizvodnje gotovo da nije ni bilo. Poznavaoči tadašnjih prilika u Bosanskom ejaletu navode nekoliko radionica za izradu grubih marama i nekoliko vunara. Naglašena je proizvodnja rakije. Barut je mljeven u Bihaću, Ostrošcu i kod Banjaluke.

Mada je Bosanski ejalet bio veoma zaostao u privrednom pogledu, ipak su njegova prirodna bogatstva i mogućnosti eksploatacije, posebno šuma, ruda i stoke, privlačila pažnju tadašnjih velikih država (i to ne samo Austrije), a njihove političare, diplomate, agente i poslovne ljude navodila na razne kombinacije kako da ejalet vežu za svoje interese. Tokom XIX vijeka, Bosanski ejalet se sve više pomjerao u žižu interesovanja velikih sila.

PRVI NEMIRI U BOSNI (1813—1814)

Prilike u Bosanskom pašaluku potkraj Napoleonovog doba pokazuju da su se na ovaj ejalet odrazili i Napoleonov pohod u Evropi, ali i ratovanje Srba za oslobođenje od turske uprave. Bosna i Hercegovina su došle u neposredno susjedstvo s Francuzima u vrijeme postojanja Ilirskih provincija. Napoleon se nije obazirao na to da je u pitanju tuđa teritorija, nego je preko turskih enklava Kleka i Sutorine izgradio puteve kako bi kopnom uspostavio neprekinutu vezu između sjevernih i južnih dijelova Ilirskih provincija. Tursko Carstvo nije zbog toga pravilo pitanje moćnom susjedu, ali je zato Austriji, kad je docnije počela koristiti te puteve, često osporavalo pravo njihovog korišćenja. U Napoleonovo vrijeme oživjeli su trgovački poslovi, a posebno od uvođenja Kontinentalne blokade, pa su drumovi i hanovi bili u punom procvatu. Francuska je otvorila svoj konzulat u Travniku 1807, pa su preko njega prenošene vijesti iz Turske, a posebno iz Bosne, tako da je Evropa znala znatno više o Istoku. Ovaj privredni razvitak je znatno usporen krajem Napoleonove ere, poslovi su smanjeni, a putevi napušteni. Još jedino je ostao francuski konzulat da svjedoči o francuskom prisustvu u Bosanskom pašaluku. Uslijed tradicionalnog oslonca Turske na Francusku — jedinu evropsku državu sa kojom je nastojala da održava prijateljske odnose — u vrijeme austrijskog zaposjedanja Dubrovačke Republike šireni su glasovi u Bosni da je Francuska spremna da Dubrovnik radije prepusti turskoj upravi nego austrijskoj. Da su ti glasovi imali osnovu i da nisu bili obična izmišljotina upućuju pokreti turskih dostojanstvenika u Hercegovini sa ciljem da se što više približe bivšoj nezavisnoj republici. To su u stvari bili samo nagovješt

taji Turske da polaže pravo na ovu teritoriju, ali ona to nije nikad javno tražila.¹

Na prilike u Bosanskom ejaletu uticali su znatno više događaji u Srbiji. Ustanak iz 1804, koji je trajao mnogo duže nego što je to u početku izgledalo, nametnuo je stanovništvu susjednog ejaleta neuporedivo više obaveza, a posebno odlazak u vojsku i sakupljanje hrane, što je veoma iscrpljivalo snagu provincije. Stanje u Bosni i Hercegovini bilo je neredovno, stalno su vršene mobilizacije i organizovani pohodi protiv Srbije. Uslijed dugogodišnjeg ratovanja, u Bosni i Hercegovini su vladali neredi tako da ni Porta ni njeni namjesnici nisu imali mnogo autoriteta. Stanje se još više pogoršalo zato što su bila povećana redovna poreska opterećenja, a uz to uvedena i nova vanredna da bi se pokrili ratni troškovi. Takvom neredovnom stanju pridružilo se i pogoršanje zdravstvenih prilika, a posebno pojava kuge i kod vojske i kod stanovništva. Odlazak bosanske vojske u Srbiju 1813. i njen pobjedonosan ulazak u Beograd podigao je duh bosanske vlastele koji je bio opao u vrijeme kada je premoćnija srpska vojska nanosila ozbiljne udarce sultanovim snagama. Porasli su ne samo značaj i uloga vođa ove vojske nego je izgledalo da se vratio značaj Bosanskog ejaleta kao bedema o koji će se srušiti svaka vojska koja pokuša napasti na Tursko Carstvo. I pored toga, Porta je u cjelini bila nezadovoljna učinkom Bosanaca na ugušenju srpskog ustanka, a sultan je spremao reforme u Carstvu koje su Bosanskom ejaletu ugrožavale dotadašnji položaj. Između nadanja Bosanaca i Portinih reformnih poduhvata nastajao je jaz nezadovoljstva i međusobnog nepovjerenja. Taj jaz je stalno povećavan tako da nije nikad ni premošćen.

U proljeće 1813. došao je u Bosnu novi valija Ali-paša Derendeliya, čovjek pedesetih godina, koji je imao veliko zaleđe na Porti, a posebno ga je podržavao veliki vezir Huršid Ahmed-paša, pa izgleda da je imao i posebna ovlaštenja koja je obilato koristio, naročito ona koja su se odnosila na kažnjavanje Bosanaca. Prije odlaska na valijski polo-

¹ J. Milekić, **Pokret bosanskih muslimana 1814. godine**, Novi prilozi za proučavanje bosansko-hercegovačke prošlosti, Zagreb 1917, Petrovaradin 7. aprila 1814.

žaj u Travniku trebalo je da Ali-paša najprije dođe u Sarajevo 5. maja 1813. U susret su mu po običaju izašli predstavnici grada, ali on nije prihvatio njihov doček. Sarajlije su bile zgranute vezirovim postupkom tako da od njega nisu očekivali ništa dobro, tim prije što je, kako se govorilo, sa sobom vodio 1.200 Arbanasa i vukao dva topa. Naime, dotad nijedan valija nije dovlačio topove prilikom dolaska u Bosnu. Inače se o veziru pričalo da je veoma surov i da je počinio mnoga zla ulazeći u Bosnu. Vladavinu je počeo tako što je naredio da se pohapsi veliki broj ljudi. Hroničar Krističević piše da je Derendeli Ali-paša bio »vrlo nemilosrdan vladar i surovi ratnik koji je prije toga [prije dolaska u Bosnu] bio krdžalija, tj. vođa među 12.000 okrutnih zločinaca koji su u svojem neobuzdanom nasilju krstarili u grupama po selima i gradovima Trakije i Makedonije, prijeteci stanovnicima da će ih poubijati ako ne predaju toliko i toliko novaca.«² Kakav je valija bio čovjek, najbolje pokazuje primjer koji je opisao francuski konzul Pjer David u svom izvještaju od 20. maja 1813: »Ali-paša se bacio nožem na jednog od svojih sluga u prisustvu svih uglednih ljudi iz Travnika zato što nije posluživao kako treba.«³ Tako je valija, koji je stigao u Travnik 19. maja 1813, na brzinu sakupio vojsku. Njegova lična pratnja se sastojala od 200—300 Arbanasa, dva topa i nekoliko desetina tobdžija. Već sutradan, 20. maja, sastao se veliki divan na kojem su pročitana tri fermana. Prije nego što je morao da ode na Srbiju, on je prokonzulu Pauliću rekao kako je čvrsto odlučio da po povratku iz Srbije dođe s vojskom u Bosnu, kazni »tvrdoglavu pokrajinu« i nauči Bosance poslušnosti.⁴ Radi prikupljanja vojske održan je divan 31. maja 1813. Valija je na divanu pročitao naredbu velikog vezira da Bosna i ostali okolni pašaluci moraju pomoći u gušenju srpske pobune. Vezir je naredio da Bos-

² V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina*, 168; G. Kraljević, *Fra Mate Krističević, kroničar 18. i 19. stoljeća*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, god. XVI—XVII, knj. XVI—XVII, Sarajevo 1976—77, 249—254.

³ M. Šamić, *Istorijski izvori Travičke hronike Ive Andrića i njihova umjetnička transpozicija*, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1962, 167.

⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 27. jula 1813.

na opremi 100 hiljada vojnika i pripremi hranu za šest mjeseci. Na to su bosanski prvaci odmah odgovorili da Bosna nije u mogućnosti da opremi toliki broj vojnika, a valija im je podrugljivo odgovorio: »Gdje je dakle onih 120 hiljada janičara kojima sultan daje svake godine plaću?« Prvaci su ga i dalje molili da smanji broj, pa su se na kraju složili da Bosna naoruža 80.000 vojnika, ali su morali da obezbijede hranu za šest mjeseci. Vezir je naredio da u pohod kreću sva osmorica paša sa dva tuga (koliko ih je tada bilo u Bosni), svi kapetani i svi begovi.⁵ Tako je bio prikupljen mnogo manji broj vojnika nego što su obećali bosanski prvaci (oko 30.000), pa su oni odmah upućeni na Srbiju. Vratili su se tek početkom decembra 1813. godine.⁶

U Zvornik je stigao 13. jula, a odatle 26. jula prešao u Srbiju i uputio se ka Beogradu. Kod Badovinaca se sukobio sa srpskim ustanicima, koji su se bili sklonili u roveze; ustanici su se dobro držali prvog dana, ali su se sljedećeg dana morali povući i ostaviti municiju i ostalu vojnu opremu. Safvetbeg Bašagić kaže da je plijen bio tako velik da je ovca prodavana za samo 30 para. Ali-paša je potom zauzeo Loznicu i Lješnicu, u kojoj se krajem jula nalazio sa glavninom svoje vojske, te se zaustavio u Zasavici. Odatle je uputio 8.000 konjanika u izviđanje u okolinu Šapca. Da bi podstakao svoje vojnike ustanovio je novčanu nagradu: 100 pjastera za mrtvu glavu, 300 pjastera za ubijenog konja i 1.000 pjastera za živog konja. Tako je bosanska vojska zauzela Loznicu, a zatim i Badovince.⁷ Međutim, mnogi su dezertirali iz bosanske vojske, pa je na skeli kod Šepka načinjena zasjeda za bjegunce, koji su potom veoma oštro kažnjavani. Svaki turski vojnik koji bi napustio svoju jedinicu i bio uhvaćen pri prelazu preko mosta bivao je ra-

⁵ V. Jelavić, *Iz prepiske francuskog generalnog konzulata u Travniku u godinama 1807—1814*, Glasnik Zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu, XVI (1904), Sarajevo 1904, 479—480.

⁶ M. Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vladavine*, II dio (1739—1878), Sarajevo 1910, 123, navodi da je trebalo da se sakupi 80.000 vojnika; upor. Safvetbeg Bašagić Redžepagić (Mirza Safvet), *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1900, 124; upor. I. F. Jukić, *Sabrana djela*, I, 311.

⁷ V. Jelavić, *nav. djelo*, 480—483; u Travniku su 15. septembra pucali topovi u čast pobjede kod Zasavice.

zodjeven i vezan za uže skele, namazan medom po glavi i drugim osjetljivim dijelovima tijela i izložen strahovitim ubodima stršljenova i obada. Kazna je trajala oko 12 časova.⁸

Ustanike, kojih je bilo 20.000, predvodio je Miloš Obrenović. U krvavom okršaju pobijedili su Bosanci, pa se Ali-paša goneći ustanike uputio u Šabac, koji se predao posle kraće opsade. Odatle je bosanskoj vojsci bio otvoren put ka Beogradu, u koji je ušla 5. oktobra 1813. godine.⁹ Valija je prije toga naredio da se u Bosni prikupi 12 miliona pjastera, koliko mu je bilo potrebno za ratovanje u Srbiji.¹⁰ Poslije uspješno okončanog rata vratio se u Travnik 20. novembra.¹¹ Još dok se valija nalazio u ratnom pohodu dogodio se izgred zbog koga je austrijski prokonzul Paulič morao da interveniše kod kajmakama. Naime, desilo se to da je Abdi Mustafaga, jedan od onih koji su se brinuli o sakupljanju vojske u Bosni, oduzeo u Žepču konja od kavaza Omera, kurira austrijskog konzulata koji je nosio poštu u Brd, uz objašnjenje da »njemački konzul« ne može više imati konja za prenos pisama pošto su Turska i Austrija zaratile.¹² Prokonzul je u protestu posebno istakao činjenicu da se u Bosni više ne nagovještava tobožnji rat između Austrije i Turske, nego se pojedinci ponašaju kao da se rat već vodi. Stoga je od kajmakama tražio da

⁸ G. Šljivo, *Jedan pogled na istoriju Bosne u XIX vijeku*, Zbornik krajiških muzeja, Banjaluka 1983, 161.

⁹ S. Bašagić, *nav. djelo*, 124; *Istorija Beograda*, knj. II, »Prosveta«, Beograd 1974, 69. U rano jutro 5. oktobra 1813. ušao je prvi turski odred: »Od 5. oktobra u njega neprestano pristižu turske vojske. Najpre je došla vojska pod komandom Karsli Ali-paše. Kasnije je došla bosanska vojska«; V. Jelavić, *nav. djelo*, 483. U Travniku je 3. novembra 1814. objavljena vijest o zauzeću Beograda i tada su pucali topovi; S. M. Džaja, *Katolici u Bosni i Zapadnoj Hercegovini*, 96.

¹⁰ HHStA W, St. K. Bosnien/4, Travnik 25. jula 1814. Prokonzul Paulič je javio i to da je trgovina u Bosanskom pašaluku živa, da je od 29. juna do 29. jula 1813. prošao kroz Travnik 2701 tovar robe iz Bosna Saraja u Kostajnicu, od čega je bilo 29 tovara štofa, 14 tovara safijana i 2.658 tovara pamuka; iz Kostajnice su stigla samo 94 tovara, od čega 24 tovara novca, 12 tovara papira, a ostalo je bila razna druga roba.

¹¹ M. Samić, *nav. djelo*, 176.

¹² HHStA W, St. K. Türkei, VIII/38, Travnik 9. decembra 1813.

objavi narodu kako Austrija i Turska ne samo da ne ratuju nego da između njih vladaju dobri i čvrsti prijateljski odnosi. Inače su odnosi između Turske i Austrije bili zaista dobri, a glasnike koje su kolale u Bosni izgleda da je pothranjivao francuski konzul David. U to je bio uvjeren i austrijski prokonzul Paulič.

Po svom povratku u Travnik, valija se suočio sa otvorenom pobunom u više mjesta: u Mostaru su vladali nemiri u koje su bili umiješani mostarski ajan i njegova četiri sina na jednoj strani i valijine pristalice na drugoj; istovremeno su stigle vijesti i o pobuni u Sarajevu. Iako su uzroci otpora centralnoj vlasti bili različiti, ipak je otkazivanje poslušnosti kod Sarajlija i Mostaraca bilo u osnovi istovjetno: želja da se onemogućće reforme u Bosni i Hercegovini. To je bio početak reorganizacije vojnog ustrojstva — uvođenje nizami džedida — kojom je sultan Mahmud II nagovijestio ukidanje janičara. Sarajlije su to javno istakle u borbi protiv vezira koja je trajala tokom cijele 1814. godine.

Još dok se nije sukobio sa otvorenom pobunom, valija je bio odlikovan za uspjehe vojske kojom je komando-
vao, a posebno za osvajanje Beograda. Radosnu vijest o tome donijela su valiji četiri glasnika koji su u Travnik stigli 7. februara 1814, kad su mu predali i sultanove darove: kaftan, bodež, turban i carevo svojeručno pismo. Valija ih je bogato nagradio: svakog od njih je ogrnuo krznanim čurkom i nagradio sa po 500 pjastera. Da bi valiji čestitao ovo izvanredno odlikovanje, austrijski prokonzul Paulič ga je posjetio 12. februara 1814. godine. Valija ga je srdačno dočekao, svečano odjeven: na sebi je imao počasni turban koji je bio procjenjen na 150 kesa, bio je ogrnut kaftanom koji je bio opšiven crnom samurovinom, a na kome je blještao bodež šireći zrake poput vodenih mlazova, dok su dijamanti sa turbana izgledali kao da bacaju vatrene iskre. Tumač Salamon Ventura preveo je sultanovo pismo u kojem je stajalo da je padišah poslao ove darove valiji zbog njegovog velikog uspjeha u posljednjem ratu protiv Srbije.

Valija je u februaru 1814. sazvaio vijeće u Travniku; prisustvovali su, djelimično, kapetani i ulema iz kadiluka koji su se graničili sa Austrijom, a vijeću je predsjedavao

valijin silahdar. Pročitao je sultanov ferman u kojem se govori o prijateljskim odnosima između Turske i Austrije, pa takve odnose treba da održavaju i Bosanci na granici. Od kadija se tražilo da ferman zavedu u svoje protokole i da on tako stupi na snagu. Sultan se obratio kapetanima, ajanima i kadijama i zatražio od njih da se pridržavaju odredaba koje su utvrđene fermanom, a vezane su za dobrosusjedske odnose na granici.¹³

Na vijeću je vjerovatno raspravljano i o načinu prikupljanja poreza; naime, vladalo je opšte nezadovoljstvo zbog poreskih opterećenja koja su bila povećana uslijed dugogodišnjeg rata koji je pao na teret stanovništva u Bosni. Porezi su inače ubirani uz primjenu veoma oštih mjera; tako je prokonzul Paulič javio u Beč 8. februara 1814. da je iznuđivanje dostiglo vrhunac. Stoga se krajem januara dogodilo da su neki stanovnici Fojnice, Kreševa, Sutjeske i drugih mjesta »južne Bosne tzv. Hercegovine« napustili svoja stada i došli u Sarajevo. To su uglavnom bili hrišćani, ali je bilo i muslimana, u stvari onih koji su pripadali najsiromašnijem sloju. Skupilo ih se više od 300 duša, pa su se u Sarajevu žalili sudu na povećana poreska opterećenja koja su bila tolika da bi oni morali prodati svoje žene i djecu ukoliko bi bili prinuđeni da udovolje valijinim traženjima.

U Sarajevu su odobrili ovaj postupak tim prije što su i Sarajlije ustale protiv valije, pa im je svako nezadovoljstvo njegovom upravom bilo dobrodošlo u borbi protiv njege. »Štaviše zbog njegove poznate okrutnosti, pred njim su i obični ljudi, i age, i begovi, i paše sa dva tuga drhtali i ponizno šutjeli, jer ovaj okrutni divljak nije pravio razliku u tome da li je krivica dokazana ili nije dokazana, vjerovatna ili manje vjerovatna; on nije običavao izricati drugu kaznu nego oduzeti život ili oduzeti sredstva za život«.

Da je valija izgubio svaku mjeru pri prikupljanju novca pokazuje i slučaj s katoličkim manastirima: naredio je da tri manastira, Fojnica, Kreševo i Sutjeska, moraju odmah platiti deset kesa, a oni nisu smjeli pokazati bilo kakvo protivljenje. Slično je bilo i u drugim krajevima. Hrišćani i

¹³ HHStA W, St. K. Türkei, VIII/38 Travnik 13. februara 1814; upr. M. Prelog, nav. djelo, 23.

Jevreji u travničkom kadiluku morali su predati 35 kesa, jer je ubiranje izvršeno krajnje strogo. Nisu pomogle žalbe i prigovori. Mubašir, koji bi inače mogao uticati na izmjenu razrezane sume, bio je potpuno u valijinoj vlasti, pa su sve žalbe odbijane. Valija je svoju strahovladu održavao prijeteći vojskom. Uza se je imao ličnu gardu sastavljenu od 300 Arbanasa koju je plaćao iz sopstvenih sredstava, ali je taj trošak u stvari padao na pleća siromašnog bosanskog stanovništva.¹⁴

Prokonzul je opisao Ali-pašu kao veoma pohlepnog čovjeka koji je svim silama nastojao da od stanovništva sakupi što više novca. U tome nije birao sredstva, jer se nije plašio posljedica koje bi ga mogle snaći kao rezultat žalbi upućenih Porti pošto je tamo imao zaštitu. U isto vrijeme je bio veoma darežljiv prema onima u Carigradu koji su mu omogućili da se tako ponaša.¹⁵ Tako je emisaru dao stotinu kesa na ime putnog troška kad je iz Bosne odlazio u Carigrad, a onom koji ga je dopratio u Bosnu čak sto sedamdeset kesa. Bio je sušta protivnost svom prethodniku Ibrahim-paši koji je bio bojažljiv i plašljiv, dok je Ali-paša bio osion i surov; kao da je uživao kad se narod buni samo da bi mogao primijeniti što oštrije mjere. Uz to je postao još samouvjereniji i neobuzdaniji otkako je odlikovan kaftanom i sabljom, uvjeren da mu se svi moraju pokoravati bez pogovora.¹⁶ Koliko je bio osion zapamtili su bosanski kapetani koje je na prvom sastanku zadržao tri sedmice i tako ih prisilio da pristanu na njegove zahtjeve. To mu je uspjelo na ovom vijeću pošto kapetani nisu znali za njegove načine prisile. Poučeni ovim primjerom, oni su se dvoumili da li da odu na novo savjetovanje koje je vezir

¹⁴ HHStA W, St. K. Türkei, VIII/38, Travnik 8. februara 1814; G. Kraljević, *nav. rad.*, 250

¹⁵ HHStA W, St. K. Türkei, VIII/38, Travnik 8. februara 1814: So wie dieser alles nur in seinen Säckel schob, und seiner Dienerschaft hiebei sehr wenig achtete, freuet sich Aly-Pascha angegen recht einig, wenn die Seinigen reich und statlich beritten und gekleidet sind, und nebstbei auch volle Säckel haben.

¹⁶ Isto: ... wo Er Widerstand siehet, nur um desto grimmiger noch und verdoppelt dann gewöhnlich die Strafen; [...] Beide Statthalters benützten indessen so, auf die Ihnen eigenthümliche Art den Reichthum dieser Provinz, die Ihrer Einträglichkeit wegen, bekanntlich für die 3te, im Türkischen Reiche geschätzt wird.

sazvao za 7. februar 1814. Ovo ponovno pozivanje svih bosanskih kapetana u Travniku izazvalo je različita nagađanja koja su dala povoda da se pronose različita govorkanja. Međutim, nije bilo mjesta za bilo kakvu nedotmicu pošto je u Turskoj i njenim provincijama bilo uobičajeno da se slična vijećanja održavaju početkom svake godine. Valija je pozvao kapetane da se sa njima dogovori o stanju u zemlji, da se utvrdi visina harača i uopšte razmotre porezi. To je i prilika da valija uveća svoje bogatstvo jer je bilo uobičajeno da mu svi pozvani moraju donijeti poklon. Na ovim skupovima se izriču i presude, pa se počesto vrše i pogubljenja.

Sad se nagađalo da vezir poziva sve kapetane samo zato da bi u Travnik namamio i kapetane iz Novog Ostrošca i Bihaća koje je namjeravao da kazni. Ukoliko se oni ne bi odazvali, valija je imao opravdanje da pokrene vojsku protiv njih i da ih pokažnjava. I ovog puta je zadržao kapetane prilično dugo, kako bi ih prisilio da iz svojih kapetanija pozovu vojne snage koje su bile određene za gušenje bune u Mostaru. Kapetani su inače nerado dolazili na ovakva vijećanja, posebno u nemirna vremena i za uprave strogih valija. Baron Sigental, komandant Petrovaradinske komande, izvijestio je Ratni savjet u Beču 7. marta 1814. da je valija zaista sazvao sve kapetane, o čemu su svjedočila i mnoga druga obavještenja iz Bosne, ali se rasprostiralo mišljenje da će se odazvati samo mali broj. Među stanovništvom je vladao strah, u provinciji je bilo neredovno stanje, pa niko nije znao na čemu je i šta treba da radi. Upravo zbog toga je na vijećanje došao neuobičajeno mali broj kapetana — svega devet. Kapetani se nisu sakupili u Travniku ni krajem marta, a nisu se ni javno izjasnili da li će se odazvati valijinom pozivu. Odugovlačili su da odgovore zato što je uskoro trebalo da nastupi ramazan poslije kojeg se vrše promjene u turskoj upravi, pa su očekivali da će možda biti smijenjen i Ali-paša kojeg su se toliko plašili.¹⁷

(Sve učestalije vijesti o otkazivanju poslušnosti u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine najzad su se pretvorile u otvorene pobune u Mostaru i Sarajevu. Mada su pobune nastale u isto vrijeme, ipak među njima nije bilo ve-

¹⁷ J. Milekić, *nav. rad*, Petrovaradin 7. marta 1814.

ze. Austrijski uhoda koji je podnio izvještaj u Petrovaradinu istakao je da se mostarski kapetan otvoreno suprotstavio pretjeranoj surovosti travničkog valije. Očekivali su se krvavi obračuni između dviju strana — valijinih pristalica i pobunjeničkih pristalica.¹⁸ Austrijske vlasti su razmatrale način na koji bi trebalo prihvatiti bjegunce sa turske teritorije; u pitanju su bili Ahmet i Mustafa, sinovi zadavljenog mostarskog kapetana. Trebalo se odlučiti: ili prihvatiti bjegunce ili ih okovati i predati bosanskom valiji, kako je on tražio. Austrijske vlasti su ipak odlučile da prihvate Ahmeta i Mustafu i da ih sklone dublje u unutrašnjost zemlje, s tim da se valija obavijesti da državne vlasti ne znaju gdje su se bjegunci sklonili. Tako su zvanične austrijske vlasti vodile dvoličnu politiku: s jedne strane su podržavale odluku turskih vlasti da održe red u Bosni, a sa druge su pružale utočište odmetnicima.¹⁹

Početkom aprila 1814, valija je odlučio da uguši otpor u Mostaru, pa je u tom cilju naimenovao svog čehaju za komandanta vojske koja je skupljena u većini bosanskih mjesta.²⁰ U pravcu Mostara krenulo je 2. aprila 1814. novih 1.000 ljudi, a sa njima čehaja i silahdar. O nemirima u Bosni bilo je obaviješteno i austrijsko Dvorsko ratno vijeće, koje je te vijesti zatim prenijelo (12. aprila) baronu Sigentalu, javljajući mu da već duže vrijeme u Bosni vladaju unutrašnji nemiri i da bosanski namjesnik pokušava da okupi vojsku kako bi obezbijedio red i mir u povjerenoj mu provinciji. Tako austrijski pogranični organi treba da prime vijest o prikupljanju hiljadu vojnika za gušenje mostarske bune.²¹ U to vrijeme se smatralo da se buna u Mostaru proširila i na okolinu. Uz muslimane su pristali i hrišćani, pa se pretpostavljalo da Mostar može suprotstaviti valiji 12.000 boraca koji su dobro obučeni, dobro opremljeni i ratnički raspoloženi, a pored toga su bili u prednosti nad valijinom vojskom zato što su dobro poznavali hercegovačke krajeve. Prednost uslijed poznavanja terena pokazala se u nedavnom sukobu između Derviš-pašine vojske i Mos-

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, Petrovaradin 6. marta 1814.

²⁰ Isto, 7. aprila 1814.

²¹ Isto, 12. aprila 1814.

taraca: iako je Derviš-paša imao 1.500 vojnika a Mostare i 1.000, on je sa otvorenog polja bio satjeran u klance gdje su mu nanijeli težak udarac, tako da se morao predati i razoružan vratiti kući. Osim ove prednosti, buntovnike u Mostaru su podržavali pristalice iz Sarajeva i kapetani »gornje granice«. Pomoć su im pružali tajno, poslali su pomoćnu vojsku, žitarice i stoku. Vjerovalo se da Mostarce podržavaju i dijelovi sjeverozapadne Bosne. Ostali krajevi se nisu izjasnili, ali su pomagali Mostarce tako što su se oglašivali o valijine naredbe da upute svoju vojsku protiv Mostaraca. Čak se govorilo da pobunjenicima pomažu i Crnogorci, jer su im oni zauzvrat obećali podršku u borbi za njihovu nezavisnost. Valija je pozvao u pomoć vojske iz susjednih pašaluka, iz Rumelije i Skadra. S obzirom na takav razvoj događaja, austrijske vlasti su se pripremile ocijenivši da će se u neposrednom austrijskom susjedstvu naći pod oružjem oko 60.000 ljudi. One su bile dobro obaviještene da je ovdje riječ o unutrašnjim trzavicama koje su nastale zbog Portinih reformi sistema uprave, a one su, razumije se, obuhvatale i Bosnu. Bosanci su prozreli Portine namjere, pa su riješili da silom utiču na centralnu tursku vladu da odustane od reformi.

Prokonzul Paulič je pokušao da otkrije dublje uzroke ove krize u Hercegovini, pa i Bosni. Tražio ih je u ranijoj istoriji i ustanovio da se Hercegovina zasebno razvijala, da se nekada zvala *Ducatus Sancti Sabae*, da je bila samostalna i da joj je glavni grad bio Mostar. Prilikom turskog osvajanja Bosne, sultan je vodio posebnu politiku prema graničnim dijelovima. Da bi obezbijedio svoju vlast nad ovim važnim osvojenim područjem, on mu je ostavio dotad stečena prava i privilegije. Tako se u Bosni nije ništa promijenilo dolaskom Turaka osim »dominium religionis«. Domaći običaji, državna administracija i privilegije su ostali kao i ranije. Naime, raniji pokušaji centralne vlade da preko namjesnika ukine neke privilegije, bez izuzetka su se završavali neuspjehom. Kao primjer, Paulič je naveo da su stanovnici Sarajeva otprilike prije 150 godina ubili namjesnika koji je pokušao da im ukine povlastice. Slično je bilo i prije 50 godina: kapetani su zatvorili namjesnika u njegovu rezidenciju zajedno s njegovim trupama i prisilili ga da im se preda. Jednom namjesniku za kojeg su saz-

nali da je prestrog i loš čovjek nisu dozvolili ni da dođe u Bosnu. Tako nisu mogle biti izvršene bilo kakve promjene ni u Mostaru ni u drugim dijelovima Bosne. Doduše, ponekad je nekom od namjesnika uspijevalo da nekog domaćeg, često manje krivog velikaša »skrati za glavu« ili nabije na kolac, što mu je ostajalo kao »krvavi spomenik vladalačke mudrosti«. Ipak se češće događalo da je valija upućivao krivce u Carigrad na dalje suđenje koje se obično završavalo vremenskom kaznom progonstva ili zatočenja. Sve te mjere su imale suprotno dejstvo: umjesto da smire domaće velikaše pojačavale su njihov otpor i rasplamsavale nezadovoljstvo protiv centralne turske vlasti; domaće plemstvo se čvršće povezivalo u borbi za očuvanje svojih privilegija i nezavisnosti. U Bosni su bili krajnje nepovjerljivi prema svakoj mjeri koja je dolazila iz Carigrada, jer su u svemu vidjeli jasne znake netrpeljivosti i namjere da ih vlast potčini, a to se odražavalo i u povećanom poreskom opterećenju. Povećanja su vršile valije u nastojanju da time uvećaju svoj prihod.

Da bi skršio otpor u Mostaru, u Travnik je stigao sul-tanov kapidžibaša. On je čekao ishod valijinog pohoda na Mostar, a prije svega je trebalo da dobije glave sinova mostarskog ajana koji je 1813. lukavo namamljen i otrovan.²² Valija je pozvao vojsku iz svih bosanskih gradova, a nastojao je da se ona uputi u Mostar različitim drumovima i u različito vrijeme. On je već dobro poznao prilike u Bosanskom ejaletu, pa je ovaj oprez imao svoj razlog. Voj-ska iz Prijedora je krenula prema Mostaru tek 15. aprila 1814, kad su snage iz drugih gradova već bile blizu Mostara. Većina vojske iz »donjih kapetanija« upućena je prema

²² Isto, 3. marta 1814; fra M. Bogdanović, *Ljetopis Kreševskog samostana (1765—1817)*, Izvještaj o pohodu bosanskog vikarijata 1768, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1984, 214: »Mjesec studeni 1814. Ovaj slučaj na ovaj način se dogodi. Derendeliya, vezir, koji prebivaše u Travniku, pobuni nekoliko paša i diže se protiv Mostaranim a Sarajlije Turci digoše se listom da brane Mostarane. Dođu Sarajlije u Kreševo te dignu Turke, krstjane i fratre da s njima idu na vojsku protiv Derendeliji. Jadni fratri, šta će činiti? Ne smidoše reći da ne mogu ići na vojsku, jerbo se bojaše da ih Sarajlije ne pobiju, nego odrediše p.o. fra Bartola Tucakovića iz Vranaka i p.o. fra Luku Vidovića iz Deževica da idu s Turcima na vojsku«.

Mostaru putem koji vodi preko Travnika i iz »gornjih kapetanija« preko Skoplja. U izvještaju koji je dostavio graničnoj pukovnici u Jasenovac, jedan austrijski uhođa je 27. aprila javio da je bitka kod Mostara započela prije nego što se prikupila sva vojska. Okršaj je bio žestok, bilo je i poginulih i mnogo ranjenih. Posredovanjem većeg broja begova koji su učestvovali u pohodu utanačeno je primirje kako bi se sukob riješio bez prolivanja krvi. Od ustanika je zatraženo da izruče dva brata Dadića i dvadeset najuglednijih mostarskih prvaka; oni su pristali da izruče braću Dadiće, koji su to sami tražili, ali ne i druge prvake. Zatim su umjesto braće Dadića predložili da plate poveću sumu novca, čime su htjeli pokazati poslušnost valiji, ali su u stvari popustili zbog neravnopravnog odnosa snaga. Oni su mogli suprotstaviti valiji najviše 12.000 boraca, a valija je, kako su Austrijanci procijenili, raspolagao vojskom od 80.000 boraca, od kojih je dvije trećine sačinjavala pješadija, a jednu trećinu spahijska konjica. Bilo je sasvim očevidno da je valijina vojska bila u premoći, pa su mostarski ustanici pristali na pregovore da bi postigli što povoljnije uslove. Austrijski uhođa je tvrdio da se na strani mostarskih pobunjenika nalaze i Crnogorci, ali su više vlasti zaključile da su to neprovjerene glasine. Što se tiče čehaje, on se upustio u pregovore s pobunjenicima jedino zato da bi sačuvao snage koje su mu bile potrebne na drugoj strani. I Sarajevo se otvoreno pobunilo, a takođe i kapetani Bihaća, Ostrošca i Novog, koji su odbili da dođu u Travnik na sastanak kapetana i da pošalju vojnike u sultanovu vojsku koja je upućena na Mostar. Valija je morao da to ima u vidu, kao i činjenicu da je zbog njegove surovosti mogla da se pobuni cijela »turska Hrvatska«, Hercegovina. Jer osim tiranstva i okrutnosti, valija nije znao ništa ni dobro ni pošteno sprovesti. Sve svoje prethodnike je nadmašio u varvarstvu i bezobzirnom otimanju novca, a nije poznavao ni ljudske zakone. »Nije znao ni čitati ni pisati«, zabilježio je jedan njegov savremenik. Bosanci su bili uz njega samo iz straha, ali bi se naoružani lako mogli okrenuti protiv njega.

To je znao i vezirov čehaja koji je predvodio vojsku,²³ pa stoga nije oklijevao. Lukavo je pridobio većinu naoru-

²³ Isto, Jasenovac 27. aprila 1814; G. Kraljević, nav. rad, 250.

žanih hrišćana, u čemu su mu pomogli sveštenici, a slično je postupio i sa naoružanim muslimanima. Uspio je da stvori razdor i među pobunjenim Mostarcima. Iako je udarna moć ustanika bila oslabljena, ipak je pregovorima najavljena mogućnost nešto povoljnijeg ishoda za one koji su bili pristali uz pobunjenike. Kad je uspio da unese neslogu među mostarske pobunjenike, čehaja je 20. aprila ne čekajući ishod pregovora napao Mostar. Pred gradom se nalazila brojna pobunjenička vojska koju je brzo potukao, tako da se raspršila na sve strane. Čehaja je istog dana ušao u grad pošto su mu građani bez borbe otvorili gradska vrata. Kako je čehaja uspio da privoli Mostarce da mu otvore kapije iako se grad mogao braniti, u prvim trenucima je ostalo neobjašnjeno, a takođe se nije znalo da li je zauzimanjem Mostara prestao svaki otpor u Hercegovini.²⁴ Austrijske vlasti su ponovo razmislile mogućnost da se prihvate bjegunci sa turske teritorije, a posebno sinovi mostarskog ajana. Ukoliko bi oni prešli na austrijsku teritoriju, bilo je određeno da se smjeste u Klagenfurt [Celovec] i da se njihov dolazak prijavi Dvorskom ratnom vijeću. Njihov bijeg bi trebalo organizovati tako da se ne učini ništa što bi dalo povoda bosanskom guverneru da protestuje.²⁵

Poslije ugušenja pobune u Mostaru, bosanska vojska se vratila svojim kućama, a čehaja je stigao u Travnik 5. maja; vratio se i skopski odžaković Mustafa-paša koji je vodio 2.000 ljudi. Ocijenjeno je da se vratilo svih 30.000 naoružanih ljudi prikupljenih u bosanskim gradovima, a u taj broj su bile uračunate i pomoćne trupe koje su sačinjavali Arbanasi. Zadržano je 5.000 ljudi sa zadatkom da budu spremni za slučaj da se ne smiri buna u Sarajevu. Čehaja je doveo dvanaestoricu buntovničkih vođa, a očekivano je da će 7. maja biti dovedena i dva sina mostarskog ajana. Druga dvojica su prebjegla na austrijsku teritoriju da bi izbjegla

²⁴ J. Milekić, *nav. rad*, 28. aprila 1814; J. Tošković, *nav. rad*, 36: u Hercegovini su se osilili Dadići; tako je početkom XIX vijeka bio moćan Alijaga Dadić koji je držao Mostar, ali je odlučni Ali-paša Derendeliya pokrenuo vojsku na Mostar i 1814. savladao Dadiće; bili su veoma surovo kažnjeni, kuće su im srušene sa zemljom, imanja razgrabljena, a porodica gotovo istrijebljena.

²⁵ J. Milekić, *nav. rad*, Beč 15. maja 1814.

sudbinu svoje braće, a sa njima je bilo još 19 bjegunaca.²⁶ Vojnici koji su se vratili kućama pričali su da je poginuo jedan od mostarskih ajana Dadić, a da je jedan drugi ajan ranjen. Smaknut je veći broj sarajevskih ajana, kao i bogati banjalučki ajan Topalić.

Tako je valija ponovo stekao samopouzdanje, pa je sa svojim protivnicima postupao još strože nego prilikom gušenja mostarske pobune. Prijetio je smrću svima koji bi se suprotstavili Pontinim ili njegovim naredbama, opravdavajući svoje postupke nastojanjem da učini kraj anarhiji koja vlada u Bosni već duže vrijeme. Viši i niži poglavari u Bosni »držću od straha« i sa težnjom očekuju valijine naredbe, zaplašeni »nevjerovatnim i stravičnim« valijinim mjerama. Od travničkog valije strahuju i zato što ga nije moguće podmititi nikakvim novcem.²⁷

Iz austrijske tvrđavske kancelarije u Staroj Gradišci obavijestili su Karlovačku komandu da se gradiški kapetan Salihbeg raspituje o bosanskim bjeguncima, posebno o mostarskom ajanu i njegovim sinovima. Među muslimanima se govorkalo da će lično valija potražiti turske bjegunce na austrijskoj strani i da u tom cilju priprema kompus koji će biti upućen u Kostajnicu.²⁸ Ove vijesti su proturane zato da bi se austrijska strana odazvala valijinom zahtjevu da izruči prebjeglice. U stvari, valija u ovom trenutku nije mogao ni pomišljati na napad na austrijsku teritoriju pošto su još uvijek trajali nemiri u Bosni.

Početkom ljeta 1814. nastala su komešanja u Bosanskoj krajini; u Bihaću su se našli na okupu bihački kapetan Rustembeg, zatim Mustajbeg Bajbud, Topal-kapetan Kulenović iz Vakufa i Hasanaga Beširević iz Peći, s ciljem da organizuju otpor protiv bosanskog valije. Oni se nisu odazvali ni na njegov poziv u borbu protiv Mostara niti su došli na vijećanje u Travnik, pa je stoga odlučio da se s njima obračuna. Najprije je pokušao da ih razjedini, iskoristivši trenutak kad je Hasanaga Beširević otišao na neko vrijeme u Peć. Valija je uputio Rustemegu jednog mubašira sa 150 ljudi i predložio da se odrekne saradnje sa Ha-

²⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 15. maja 1814.

²⁷ J. Milekić, *nav. rad*, Jasenovac 16. juna 1814.

²⁸ Isto, Stara Gradiška 17. juna 1814.

sanagom Pečkim, a on će mu oprostiti dosadašnje ponašanje.) Da bi dokazao da se odrekao saradnje sa Hasanagom treba odmah po mubaširovom dolasku u Bihać da skupi 300 ljudi i krene u Peć i da ga kazni što je otkazao poslušnost valiji. Međutim, mubaširov put u Bihać bio je uzaludan, jer ga je na granici dočekalo buntovničko držanje. Izgleda da je i valija za izvjesno vrijeme odustao od preduzimanja novih mjera u Bosanskoj krajini pošto su događaji u Sarajevu bili i za njega i Bosanski ejalet znatno opasniji.²⁹

U Sarajevu su bili nezadovoljni onim što je valija preduzimao da bi doveo u red Bosanski ejalet, kao i njegovim strogim postupcima prema bosanskim velikašima i mostarskim pobunjenicima, a posebno su bili ogorčeni zbog izrabljivanja i novčanih nameta, u čemu valija nije imao mjere. Paulić je 29. juna javio Beču da je iz Bosne upravo otpustovao kapidžibaša koji je prošle godine (1813) došao u Bosnu. Valija mu je podmirio troškove: za put mu je dao 150 kesa, a ranije čak 600 kesa; da bi nadoknadio te troškove, on ih je razrezao na stanovništvo. Upravo tih dana bila su pozvana iz Sarajeva u Travnik dvadeset dva hrišćanska trgovca i od njih je zatraženo 250 kesa, a od jedanaest sarajevskih Jevreja naplaćeno je 300 kesa, pa je valija tako vanredno sakupio 1.300 kesa. Procjenjivalo se da je Ali-paša otkako je došao u Bosnu, a to je bilo prije 13 mjeseci, iscijedio iz ove provincije 60.000 kesa. Zna se da je utrošio 36.000 kesa za ratne potrebe prošle godine protiv Srbije, a ostale 24.000 kesa pretvorio je u austrijsku čvrstu valutu i izgleda zadržao za sebe.³⁰

Stanovnici Sarajeva bili su krajnje nezadovoljni valijom i zato što je nekoliko gradskih prvaka poslao u progonstvo na ostrva Lemnos i Rodos, a posebno su se uzbunili kad je krajem juna poslao u Sarajevo dvojicu ljudi da bi i od muslimana naplatili 700 kesa kao što je već učinjeno od hrišćanskih i jevrejskih trgovaca, tako da se pobunio čitav grad. Odmah su sve radnje bile zatvorene, oružje su uzeli svi koji su ga mogli nositi, a pomoć im je pristigla iz Mostara i Kreševa. Uzrok sarajevske bune, jedan savremenik

²⁹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 29. juna 1814; *Novine Serbske* od 22. juna 1814.

³⁰ Isto.

je vidio drugačije: »Pošto je Sarajevo glavni grad Bosne i pošto od starine uživa posebne povlastice, to se s pravom smatra kao metropola kojoj su druga manja naselja i gradovi posebno poštovanje ukazivali. Zbog toga su mu i bosanski veziri posebne povlastice priznavali. Ali vezir Derendeliya, stari pljačkaš, htio je ove povlastice svojom neobuzdanom surovošću sasvim pogaziti i uništiti da bi preko svojih saradnika sva njegova prava preoteo kao što je to učinio i sa drugim bosanskim gradovima.«³¹ Vezir se tako suočio sa otvorenom pobunom Sarajlija. Naime, u toku prve polovine 1814. često su stizale vijesti u Travnik da Sarajlije ne odobravaju valijine postupke, i to je valija znao, ali sad je bila riječ o otvorenoj pobuni. U Travniku su znali da je pobuna Sarajlija opasnija od one u Mostaru. Sarajevo je bilo najveći grad Bosanskog ejaleta; mnogi su pisali da je glavni grad, mada se u njemu nije nalazila valijina rezidencija, ali je bilo sjedište janičarskog korpusa, a takođe je i cjelokupan privredni život poticao iz Sarajeva. Valija je sve to znao, ali nije ništa preduzeo da uguši pobunu, nego je odlučio da upotrijebi taktiku koju je primjenio prilikom gušenja bune u Mostaru: treba čekati izvjesno vrijeme i ostaviti ustanike u nedoumici kako bi se izdvojile dvije partije — jedna koja je na njegovoj strani, druga uz pobunjenike. Kad između njih nastane razdor biće mnogo lakše da uguši pobunu, a uz to su već pristizale vijesti o pojavi kuge. Ova bolest je znatno više kosila u većim mjestima nego u manjim naseljima.³² Tako se valija cijelo ljeto pripremao za napad na Sarajevo — kao uputstva od Porte. Kad je ferman stigao, valija je 19. septembra 1814. sazvao na vijeće paše, kapetane, ajane i kadije. U fermanu je stajalo da se valiji daje vlast nad svim bosanskim utvrđenjima, kao i ovlašćenje da sakupi 40.000 vojnika. Poslije dvodnevnog vijećanja, valija je rasporedio koliko koji grad treba da obezbijedi vojnika i zatražio od paša sa dva tuga i kapetana da s tom naredbom odmah upute tatara u sva mjesta, s tim da se vojska nađe

³¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 10. jula 1814; G. Kraljević, *nav. rad.*, 252.

³² HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 10. jula 1814; kuga se najprije pojavila u Mostaru, pa je procenjivano da je tamo umrlo 3.000 lica.

u Travniku za dvadeset dana. Tatari su iz Travnika krenuli 22. septembra 1814. u sve gradove Bosne i Hercegovine s porukom da se sakupi određen broj vojnih snaga.³³ Znalo se da se ova vojska prikuplja radi pohoda na Sarajevo, o čemu su Sarajlije bile obaviještene u toku valijinih priprema, pa ni oni nisu sjedili skrštenih ruku. Otpor su pripremali u Carigradu i Sarajevu: u Carigrad su poslali poslanika da optuži valiju i da izradi njegov opoziv. Stoga ih nije ni najmanje zbunio sadržaj fermana koji je pročitao 19. septembra 1814; odlučili su da nastave pobunu i da pripreme grad na odbranu, ali i da pridobiju što više pristalica iz raznih krajeva Bosne i Hercegovine.

Za ferman su pretpostavljali da ga je valija dobio od onih koji su ubrajani u njegove prijatelje; to je u prvom redu bio veliki vezir. Prema glasovima koji su kružili po Sarajevu u vezi sa fermanom trebalo je da valija postigne dva cilja: prvo, da Sarajlije drži u strahu; drugo, da prikrije svoj odlazak iz Bosne. Sarajlije su bile uvjerene da je njihov poslanik uspio u Carigradu kod Porte da ona opozove Ali-pašu iz Bosne. U tom uvjerenju su stanovnici Sarajeva očekivali da će vojska od 3.000 ljudi iz Bosne i 20.000 za pljačku pripremljenih Arbanasa umjesto da udari na Sarajevo biti upotrebljena radi toga da valiji preko Zvonika omogućiti da bezbjedno napusti Bosanski ejalet. Ali i taj tajni valijin odlazak stajao je 36.000 kesa. Koliko su ova nagađanja Sarajlija bila tačna moglo se saznati tek u oktobru te godine, tj. u vrijeme kad budu vršena naimenovanja u Turskom Carstvu. Stoga su austrijske vlasti pažljivo iščekivale ishod sarajevske pobune; naime, ukoliko valija ne bude smijenjen, to znači da je Porta odlučila da on uguši bunu. Austrijski prokonzul je vjerovao da će valija nadvladati pobunjenike, a potom će se dogoditi ono što se dogodilo poslije bune u Mostaru, to jest da će mnogi napustiti Bosnu i zatražiti utočište na austrijskom kordonu. Radi toga je trebalo posebno pripremiti prihvata bjeGUNaca u Brodu u Slavoniji, u Kostajnici, a najviše na dalmatinskoj granici, odnosno u kontumac-mjestima u kojima su i dosad prihvatani bosanski bjegunci.³⁴

³³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 26. septembra 1814.

³⁴ Isto.

Međutim, Sarajlije su se prevarile u procjenama o svom položaju u Carigradu: Ali-paša je uživao veliku podršku, tako da je uprkos haotičnom stanju u Bosanskom pašaluku bio ponovo postavljen za bosanskog valiju. Ferman o tome donijela su devetorica tatara iz Carigrada 2. oktobra 1814, a valija je i ovog puta bogato nagradio donosioc: svi su dobili ogrtače od krzna i po 3 kese novca. Valija je pucnjavom topova obavijestio Travničane o fermanu, a potom su odmah upućeni tatari u sva mjesta u Bosni i Hercegovini da u njima obznane ferman. Prvi korak koji je valija preduzeo poslije primljenog fermmana bio je da se izmiri sa Sarajlijama, pa je odabrao petoricu uglednih i postarijih ljudi i poslao ih u Sarajevo na pregovore. Valija je obećao Sarajlijama da će im dati amnestiju ako priznaju Portinu vlast, a uz to od njih neće tražiti ni 700 kesa koje je bio razrezao na Sarajevo, što je i bio povod za pobunu. Da li je to bio valijin lukav potez da bi Sarajlijama oslabio udarnu moć, ili je želio da među njih unese razdor, to jest razdor između onih koji su skloni borbi protiv njega i onih manje ratnički raspoloženih?³⁵ A možda je jednostavno htio da utvrdi koliko su Sarajlije jedinstvene. Izgleda ipak da je bio sklon popuštanju.

Kad se vojska prikupila i pošto pregovori nisu uspjeli, valija je naredio pokret vojske prema Sarajevu, s tim da se na najbrži način prebace u Vitez koji se nalazio dva sata hoda na cesti između Travnika i Sarajeva. Ova odluka je donesena na zasjedanju divana koje je održano krajem oktobra 1814. Paše s dva tuga koje su se nalazile u Travniku otišle su po valijinom naređenju u svoje oblasti da se staraју o bržem sakupljanju vojske, ali i da obezbijede red i mir. To je bilo potrebno tim prije jer je 26. oktobra 1814. izbio ustanak u Travniku. Pobunjenici su veoma grubo vrijeđali više lica iz valijine svite, pa ih čak i zlostavljali, a potom su svoje nezadovoljstvo izrazili zatvaranjem radnji. Poslije su se prihvatili oružja i napali valijin konak. Na valijinu sreću, upravo mu je bilo pristiglo 1.300 vojnika iz Bihaća i drugih krajeva iz Bosanske krajine koje je doveo Derviš-paša. Kako je naglo počela, buna je još brže i neočekivano prestala; buntovnici su se prepali vojske, pa su

³⁵ Isto.

se na valijin poziv predali. Njih 27, uglavnom vođa, zatvoreno je u travničku tvrđavu. Buna je opomenula valiju na veću opreznost. U Vitezu se već bilo sakupilo 900—1.000 ljudi; valija je 31. oktobra uputio šest topova šestfuntaša i 300 tobdžija, a za zapovjednika je opet naimenovan Ćehaja koji je krenuo u Vitez 1. novembra 1814. godine.

Sarajlije su se pripremile da dočekaju valijinu vojsku, a glavni stan im je bio u Busovači koja se nalazila na cesti između Travnika i Sarajeva, šest sati hoda od Travnika. Pretpostavljalo se da će ishod ovog pohoda zavisiti od: prvo, da li će Sarajlije pružiti snažan otpor i pokazati hrabrost koja ih je odlikovala u prethodnim ratovima; drugo, da li će Adem-paša na vrijeme stići u pomoć valiji sa svojih 12.000—15.000 vojnika iz Novog Pazara; treće, da li će se neke Sarajlije odvojiti od ustanika i prići valiji, kako se to dogodilo prilikom bune u Mostaru. Sva Bosna se usredsredila na ono što će se desiti u Sarajevu.³⁶ Ustanici su se dobro pripremili za oružani sukob s valijinom vojskom, prikupili su novac i kupili oružje i opremu. Bili su jedinstveni u uvjerenju da se nisu pobunili ni protiv sultana ni protiv bosanskog namjesnika, nego su samo tražili ferman kojim će se potvrditi njihove ranije povlastice i prava, s tim da im se ne naturaju poreska davanja koja nisu zakonom ustanovljena. Takođe su zahtijevali da se puste i vrate u otadžbinu one Sarajlije koje je sadašnji valija poslao u progonstvo. Valija nije ispunio te zahtjeve, a vjerovatno nije ni mogao jer oni nisu spadali u njegovu nadležnost. Bilo je očividno da su gledišta zaraćenih strana bila toliko suprotna da se rješenje moralo potražiti na bojnopolju.

Valijinu vojsku koju je predvodio Ćehaja sačinjavali su: Deli Hasan-paša iz Skoplja sa 3.000 ljudi, Ali-paša iz Zvornika sa 2.000 ljudi, Osman-paša iz Gračanice sa 2.000 ljudi, Bekir-paša iz Gračanice sa 3.000 Arbanasa, Adem-paša iz Novog Pazara sa 4.000 ljudi, uz 9.000 vojnika koje je doveo lično Ćehaja, ukupno 23.000 ljudi, a to su sve bili »čisti Turci«. Vojsku sarajevskih ustanika predvodili su Memišaga iz Sarajeva i Salihbeg iz Srebrenice, a sačinjavali su je Hadži Salihbeg sa 8.000 ljudi, Osman-paša iz Foče sa 6.000 ljudi, vojnici iz sarajevskog kadiluka od 15.000 ljudi, zatim,

³⁶ Isto, 31. oktobar 1814.

kako se tvrdilo, 6.000 Crnogoraca, ukupno 35.000 ljudi. U pobunjeničkoj vojsci bilo je i pravoslavnih hrišćana, dok se katolici nisu pridružili pobunjenicima. Za učešće u borbi protiv namjesnika, buntovnici su im obećali poboljšanje životnog položaja. Brojčana premoć je bila na strani pobunjenika, tim prije što sva valijina vojska nije bila na okupu, jer se u Vitezu našlo 10.000 vojnika, a ostala vojska se sporo prikupljala. Međutim, valija je imao topove, pa nije ni čekao da se prikupi sva vojska nego je naredio da se odmah udari na buntovnike; to je bilo 3. novembra 1814. Prije nego što je došlo do bitke, buntovnici su zadali težak udarac vojsci koju je vodio Deli Hasan-paša kod Umari-na[?], 4 sata hoda pred Sarajevom, a paša je zarobljen. Takođe je razbijena i vojska koju su vodili Ali-paša i Osman-paša kod Foče, šest sati od Sarajeva, a slično je bilo i sa vojskom pod Adem-pašinom komandom, koju su ustanici iznenadili kod Prače, pa se vojska rasturila, a Adem-paša je pobjegao. Pošto je saznao za poraz koji su pretrpjeli Deli Hasan-paša i Adem-paša, Bekir-paša se vratio sa svojom vojskom, ne upustivši se u bitku. Tako su ustanici spriječili opkoljavanje Sarajeva i sjedinjenje valijine vojske. Ne obazirući se na neuspjeh pomoćnih vojski, Čehaja je odlučio da izvrši valijinu naredbu i da 3. novembra napadne pobunjenike u Busovači, pa je najprije uputio izvidnicu u jačini od 3.000 ljudi koju su sačinjavali Bosanci i Arbanasi. U nastalim pregovorima, Bosanci su prešli na pobunjeničku stranu, a Arbanasi, spremni na pljačku, zametnuli su bitku i hrabro se borili, ali su ih Sarajlije što pobile, što zarobile. Čehaja je saznao za poraz izvidnice, a u međuvremenu se njegova rezervna vojska opredijelila za pobunjenike, te mu nije ostalo ništa drugo nego da odustane od dalje borbe. Potom su se pobunjenici uputili prema Vitezu, pa je Čehaja imao jedva toliko vremena da sa artiljerijom, zastavom, kasom i preostalim zalihama hrane pobjegne u Travnik. Tu je obavijestio valiju o »nesrećnom« ishodu rata. Valija, koji je dotle važio za hrabrog i odlučnog čovjeka, hitno je napustio Travnik tako da je čak ostavio i svoj harem. Pobjegao je drumom prema Banjaluci, u kojoj je namjeravao da se utvrdi i odupre ustanicima. Usput je naredio da mu se iz svih gradova koji se malaze između rijeke Vrbasa i granice pokupi vojska ko-

jom će lično komandovati i natjerati Sarajlije na poslušnost. Međutim, čekalo ga je neprijatno iznenađenje: Banjaluka mu je zatvorila svoje kapije, a njeni stanovnici su već ranije tajno stali na stranu sarajevskih pobunjenika. Odlučili su da se suprotstave valiji, prikupili su 7.000 ljudi i rasporedili ih na udaljenost od 3 sata hoda pred gradom. Valija nije imao kud nego je sa svojom svitom, koju je sačinjavalo hiljadu lica, skrenuo s puta i otišao u Jajce koje mu je još ostalo vjerno. Tu se interesovao za uslove prelaska na austrijsku teritoriju, a očekivao je prijateljski prijem jer su Porta i Austrija održavale dobre odnose.

Pošto je valija pobjegao iz Travnika, to su i članovi njegove najuže svite potražili spas. Među ostalima su 4. novembra 1814. zatražili od austrijskog konzula da im pruži utočište u zgradi poslanstva službenici: saraf, vekil sarač i emin-aga. Iako je u Travniku tada vladala kuga, prokonzul ih je ipak primio, jer su sva trojica ostali vjenni namjesniku (sva trojica su bili Grci) i time pokazao da dvije carevine održavaju prijateljske odnose. Pošto je namjesnik pobjegao iz Travnika, prema gradu su krenule ustaničke prethodnice: prva u jačini od 1.500 ljudi prošla je pored Travnika i zadržala se u Turbetu, odakle je poslala u Travnik svoje izaslanike da stanovništvu objasni ciljeve pobune i obeća im miroljubivo i prijateljsko ophođenje; druga u jačini od 3.000 ljudi zadržala se pred Travnikom u mjestu Popari, dok se glavnina od 15.000 ljudi smjestila u Vitezu. Prethodnica je ušla u Travnik 5. novembra 1814, zaposjela tvrđavu, pustila utamničene, a tvrđavsku posadu od 150 ljudi uputila njihovim kućama. Sarajlije su se ponašale korektno prema stanovništvu, a iakođe nisu dirale imovinu ni muslimana ni hrišćana; čak je pošteđena i valijina rezidencija. Ustanici su takvim postupkom lako pridobili travničko stanovništvo na svoju stranu. Uporedo sa utvrđivanjem položaja, ustanici su pregovarali i sa valijom; on je sada bio mnogo popustljiviji, pa je 9. novembra zaključeno primirje. Valija se obavezao da će poštovati povlastice koje je ovaj grad odranije uživao i izvršiti sve ono što je bio obećao. Sarajlijama je to bilo dovoljno, pa se valija 11. novembra vratio u Travnik i odmah pripremio prijem za pobunjeničke zapovjednike Memišagu i Hadži Salihbega, da bi se sa njima konačno dogovorio o prekidu

pobune. Od toga je zavisilo kad će se vojska vratiti svojim kućama. Pošto je valija ispunio obećanje, buna je okončana njegovim potpunim porazom. Prokonzul Paulič je komentarisao događaj ovako: tako se završavaju svi pokušaji reformi u ovoj provinciji — ovdje je to gotovo uvijek promašaj, pa i Portin pokušaj da uvede nizami džedid. Turska ne prima novine, kao što ne prima ni savremena dostignuća u borbi protiv kuge (kao hrišćanske evropske zemlje). Jednom rječu: Turčin će ostati samo Turčin — uvijek neodgovoran i nesređen. Prosto je nesхватljivo da se Turci nisu uopšte uzbuđivali što je i u valijinoj i u sarajevskoj vojsci vladala kuga od koje je dnevno umiralo 60 ljudi u Vitezu, a čak 100 u Busovači.³⁷ Prva mjera koju je valija preduzeo bilo je otpuštanje čehaja koji je predvodio vojsku protiv pobunjenika, a na njegovo mjesto je naimenovan Mustafa-paša, sin beogradskog vezira Sulejman-paše. Smijenjeni čehaja je već 20. novembra 1814. otišao preko Zvornika u Rumeliju. Govorilo se da je ponio i tajni izvještaj koji je sačinio valija o buni u Bosni, a koji je trebalo da preda Porti.³⁸

Okončanjem bune u Sarajevu nisu se mnogo izmijenile prilike u Bosanskom ejaletu: između kapetana su nastavljeni međusobni obračuni u koje se valija nije miješao. Sve je to usloвило da se nastavi stanje anarhije.³⁹

Pokreti vojnih snaga u Bosanskom ejaletu nailazili su na različita tumačenja i u Bosni i u susjednim krajevima, posebno u Dalmaciji i Hrvatskoj. Austrija je pratila kako su u Turskom Carstvu, posebno u Bosni i Hercegovini prihvatane promjene koje je ona izvršila pripajajući Dalmaciju i Dubrovnik. Turska je bila zainteresovana za bivšu Dubrovačku Republiku, a prijateljski odnosi između Tur-

³⁷ Isto, 15. novembra 1814. Paulič se pitao kako će se Porta držati u ovom slučaju: »... dass unlängst auch der Pforte selbst, ihre letzten Versuche bei dem kürzlichen eröffnet wordenen Einschreibungsregister zu dem Korp de neuen Janitscharen oder Sýmens, abermal hiezu fehlgeschlagen haben sollen? Dann dürften Sie sehr wahrscheinlich über die Ursachen, Wirkungen, und allenfalls auch weitem Folgen dieses hierländigen Ereignisses, dermal mit Stillschweigen darüber hinweggehen«.

³⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 30. novembra 1814.

³⁹ Isto, 15. decembra 1814.

ske i Francuske doveli su do uvjerenja da će Francuzi radije predati Dubrovnik Turcima kao svojim prijateljima nego Austrija kao svom neprijatelju. O tim nagađanjima se govorilo i u Bosni, što su austrijske vlasti pomno pratile u nastojanju da ne dođe do neugodnih iznenađenja. Takođe su preko svojih uhoda pratile snabdijevanje tvrđava onužjem, municijom, hranom i posadama. U okolnostima kad su Rusija i Austrija okončale pobjedonosni rat protiv Francuske, u Turskoj se strahovalo da će ove dvije države, koje su se još više sprijateljile, sada okrenuti svoju vojsku na Tursku tim prije što su već bile sačinile zajednički plan o diobi Turske da bi je kaznile zbog njenih prijateljskih odnosa s Francuskom. Ove vijesti su u Bosni poticale iz francuskog konzulata, bar tako je vjerovao austrijski prokonzul Paulič, a pothranjivali su ih i Dalmatinci, francuske pristalice, koji su prebjegli u Bosnu; njima je išlo u račun da nahuškaju Turke na rat protiv Austrije. Da bi izbjegla eventualan napad Austrije moglo se dogoditi da Turska iznenada napadne Austriju. Zbog takve pretpostavke, pogranične komande su organizovale špijunsku službu za prikupljanje vojnih obavještenja. Obje strane su se odnosile jedna prema drugoj s nepovjerenjem, pa je u tako napetim prilikama svaki iznenađan pokret na jednoj ili drugoj strani bio predmet razgovora i nagađanja. Kad su na austrijskoj strani slavili carev rođendan pucnjavom topova, u Banjaluci su se pronijeli glasovi da je Austrija započela pohod na Tursku. U Bosni su se zaista širile vijesti o predstojećem napadu Austrije i Rusije na Tursku. Austrijski obavještajci su izvijestili 7. marta 1814. da se tvrđave u Kozarou i Prijedoru snabdijevaju svim potrebnim namirnicama, da se popravljaju zidine tvrđava, da spahije užurbano prikupljaju zaostali danak.⁴⁰ To se činilo i u drugim tvrđavama, pa se opravdano pretpostavljalo da se sve ove mjere u Bosni preduzimaju radi odbrane a ne radi napada. To potvrđuje i valijima zapovijest graničnim kapetanima da ne izazivaju ispade. U tom smislu je trebalo protumačiti činjenicu da kapetani nisu otišli na vijećanje u Travnik ne zbog toga što su morali pripremiti skupocjene poklone valiji, nego da brane svoje kapetanije

⁴⁰ J. Milekić, *nav. rad*, Petrovaradin 7. marta 1814.

od mogućeg austrijskog napada. Štaviše, ove vijesti su bile toliko uznemiravajuće da je internuncij posredovao na Porti. Veliki vezir ga je uvjeravao da Turska čini sve kako bi održala dobre odnose sa Austrijom i da su u tom smislu upućene i preporuke valiji u Bosnu. Prokonzul je zaista obavijestio nadležne vlasti da je od valije saznao kako se u Bosni ne vrše nikakvi pokreti trupa koji bi imali za cilj narušavanje mira na granici.⁴¹ Austrijske vlasti su bile zadovoljne tim saopštenjem.

Drukčije su tumačene vijesti koje su se odnosile na Dubrovnik. Na granici se proširila vijest koja je poticala od »jednog uglednog Turčina« da je francuski komandant Dubrovnika pozvao bosanskog namjesnika Ali-pašu da mu preda Dubrovnik, ali da je namjesnik odbio. Prilikom austrijskog zauzimanja Dubrovnika, njegova se posada u jačini od 200 ljudi sklonila u Bosanski ejalet.⁴² Isto tako su s najvećom pažnjom razmatrana obavještenja da je silahdar bosanskog valije krenuo prije nekoliko nedjelja da preuzme Dubrovnik od Francuza, ali kad je stigao do Trebinja saznao je da su Austrijanci već u Dubrovniku, pa se vratio. Ispostavilo se da su vijesti pronijeli prebjezi u Bosni koji su neprekidno i uporno nastojali da pokrenu Turke protiv Austrije i tako olakšaju Francuskoj rat sa njom.⁴³ Ovim vijestima je i prokonzul Paulič poklanjao punu pažnju, provjeravao ih i pratio kretanje silahdara po Hercegovini koji je tamo otišao još u martu 1814 (dok se nije ni znalo da su Austrijanci zauzeli Dubrovnik) da bi od tamošnjih stanovnika pokupio harač po valijinom nalogu, pošto su ti krajevi, navodno po Napoleonovom nalogu, ustupljeni Porti.⁴⁴ Stanovnici su odbili i (kako se priča) odgovorili silahdaru da je car Napoleon mogao poklanjati ove krajeve dok su mu pripadali, ali oni sad nisu više njegovi, pa ih ne može ni poklanjati. Poručili su mu da ode u Francusku i da njene dijelove zauzme od Napoleona za potrebe Porte — to će za Portu biti unosniji posao. Paulič je sve ovo dostavio u Beč, a samo je prokomentarisao da mu je

⁴¹ Isto, Beč 14. marta 1814.

⁴² Isto, Petrovaradin 15. marta 1814.

⁴³ Isto, Petrovaradin 7. aprila 1814.

⁴⁴ Isto, Travnik 15. aprila 1814; HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 15. aprila 1814.

čudno zašto je silahdar poslan u Dubrovnik. To nije mogao narediti namjesnik na svoju ruku bez naloga Porte, a ni Porta to nije mogla učiniti ako nije primila odobrenje francuskog kabineta. Kako su bez stvarne osnove bile vijesti da se u Bosni formira francuska vojska od dalmatinskih izbjeglica, tako isto su bile bez osnove i one vijesti koje su svaki pokret trupa u Bosni proglašavale za vojsku koja treba da napadne Austriju, pa i one koje su bile upućene da uguše bune u Mostaru i Sarajevu. Ove vijesti su prenosile uhode, a poticale su iz naroda koji bi vjerovatno radije ratovao protiv Austrije nego protiv svojih sunarodnika u Bosni i Hercegovini. Austrija je za svaki slučaj naredila da se pojača kordon i da se budno prate događaji na granici s Bosnom i Hercegovinom.

Svi ovi događaji uticali su na to da je u Bosni vladalo nesređeno stanje. Valija je bio prinuđen da sakuplja vojsku, a prikupljanje vojske u Turskoj i njeno izdržavanje padalo je oduvijek na mjesno stanovništvo. Bosna je morala podnijeti teret dugogodišnjeg rata protiv Srbije, pa umjesto da se stanje potom normalizuje, u ejaletu je vladala anarhija. Ali-paša je nametnuo porez od 24.000 kesa (12 miliona pjastera) za pokriće troškova za rat u Srbiji, što je i bilo pokupljeno uz ogromne teškoće. I privreda je bila zapuštena; tako je Paulić 8. februara 1814. obavijestio svoje nadležne u Beču da u pokrajinama vlada glad, posebno u Hercegovini. Da bi se prehranili, stanovnici su morali prodavati konje, kojih se inače teško odriču. Među sirotinjom ima i Turaka; više od 300 porodica došlo je u Sarajevo da se žali na mehcemi izjavivši da moraju prodati žene i djecu kako bi mogli podmiriti valijina novčana iznuđivanja.

I trgovački putevi su postali nesigurni, a Napoleonovim padom zamrla je trgovina preko Balkanskog poluostrva. Paulić je javio da je za mjesec dana, od 29. juna do 25. jula 1813, kroz Bosnu prošao samo 2.701 tovar robe, i to preko glavnog trgovačkog drumu od Sarajeva do Kostajnice, a iz Kostajnice svega 94 tovara.⁴⁵

⁴⁵ HHStA W, St. K. Türkeri VIII/38, Travnik 25. juli 1813; upor. V. Popović, *Trgovina i promet Bosne u Napoleonovo doba*, 85—91.

Kuga, ili kako su je u Bosni zvali »oganj«, pojavila se u Bosanskom ejaletu, u Mostaru, u martu 1814, o čemu je biskup Miletić obavijestio austrijskog prokonzula. Trgovci su kazivali da se kuća pojavila u više mjesta evropske Turske, pa i u Bosni. U maju je nije bilo u Mostaru, a takođe ni u Nevesinju gdje je boravio čehaja.⁴⁶ U Mostaru se ponovo javila u julu, pa se računalo da je u gradu za tri sedmice umrlo 3.000 lica. Bolest je već bila zahvatila Kreševo, Kupres i druga mjesta,⁴⁷ dok se u Sarajevu pojavila u ljeto, ali je osobito harala u jesen te godine. Prema procjeni austrijskog prokonzula, Sarajevo je imalo 15.000 kuća i oko 80.000 stanovnika. Od kuge je dnevno umiralo 50 duša; većinom su stradali »čisti Turci«, pošto se oni nisu sklanjali u šume kao hrišćani i Jevreji. Bolest je zahvatila uglavnom sirotinju koja je oskudijevala u hrani. Nedomicu oko toga da li je to bila kuga ili druga bolest izazvala je činjenica da od ove bolesti nije umiralo više osoba u jednoj kući kao što je slučaj kad je u pitanju kuga.⁴⁸ Bolest je već bila obuhvatila cijeli Basanski ejalet, a posebno južne i sjeverne dijelove, dok su krajevi prema Dalmaciji ostali nezahvaćeni. Paulić je 15. septembra saznao da je bolest zahvatila i Žepče, a od 2. septembra se proširila i na Karaulu (selu na drumu Travnik—Kostajnica) koja je udaljena od Travnika 2,5 sata hoda, zatim se pojavila u Boševici, selu udaljenom od Travnika 1,5 sat hoda. Kuga je stigla i u Travnik, pa je od 4. do 12. septembra umiralo dnevno 4—5 lica. Travnik je imao 6.000—7.000 stanovnika, a kuga je zahvatila 40 kuća, što je činilo 25 posto svih kuća u gradu. Oboljeli je obično umirao u roku od 24 sata, ali se dešavalo da umre i treći dan.⁴⁹ Takođe su i valijina i pobunjenička vojska болоvala od kuge. U valijinoj vojsci, koja je bila koncentrisana u Vitezu, dnevno je umiralo 60, a u pobunjeničkoj u Busovači 100 ljudi, ali se zbog toga nije niko zabrinjavao niti preduzimao bilo šta.

⁴⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 16. maja 1814; J. Matasović, **Fojnička regesta**, SKA, Spomenik LXVII, drugi razred 53, Beograd 1930, 245.

⁴⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 10. jula 1814.

⁴⁸ J. Milekić, **nav. rad**, Jasenovac, 16. juna 1814.

⁴⁹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 15. septembra 1814.

Međutim, Austrija je naredila da se na kordonu uvedu sanitarne mjere, što je učinio i Paulič u svom konzulatu u Travniku.)

Austrijski konzulat je počeo da radi 1808, kad je već postojao francuski konzulat u Travniku. U vrijeme Napoleonovog napredovanja, a zbog dugogodišnjih prijateljskih veza između Francuske i Turske, francuski konzulat je imao više uticaja na bosanskog namjesnika i njegov divan. Prilike su se izmijenile 1814: Francuska je odstupala na svim frontovima, zamrli su poslovi koji su bili započeti. Uloga austrijskog konzulata postala je veća i značajnija ne samo zato što su Austrija i Rusija već diktirale mirovni ugovor Francuskoj nego i zato što je Austrija sa sjevera, zapada i juga zaokružavala Bosanski ejalet — od Rače do Boke Kotorske — a to je iznosilo najmanje 120 njemačkih milja.⁵⁰ To znači, kaže Paulič, da se granična linija najmanje pet puta povećala, ali je u austrijskom konzulatu ostao isti broj osoblja kao i u vrijeme njegovog osnivanja. Paulič je predlagao svojoj vladi da se poslovi u austrijskom konzulatu rasporede na:

1. generalnog konzula sa platom od 10.000 guldena i 1.000 guldena za stan;
 2. sekretara konzulata sa platom od 1.200 guldena i 300 guldena za stan;
 3. prvog tumača sa platom od 800 guldena i 250 guldena za stan;
 4. drugog tumača sa platom od 600 guldena i 200 guldena za stan;
 5. trećeg tumača sa platom od 500 guldena i 150 guldena za stan;
 6. kancelistu sa platom od 500 guldena i 130 guldena za stan;
 7. pisara sa platom od 450 guldena i 100 guldena za stan.
- Za obezbjeđenje konzulata bilo je nužno da se plate dva kavaza po 360 guldena (720 guldena godišnje), zatim šest tatara koji će raznositi poštu u tri pravca: u Brod, Ko-

⁵⁰ M. Vlajinac, **Rečnik naših starih mera** — u toku vekova, III sveska, Srpska akademija nauka i umetnosti, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 63, Beograd 1968, 605; njemačka milja iznosila je otprilike 4.550 m.

stajnicu i Split. Po Pauličevom mišljenju trebalo bi ostvariti stalnu vezu sa Zadarskim namjesništvom, a također sa Dubrovnikom i Kotorom, tako da bi se broj tatara povećao još za trojicu. Teškoće u radu konzulata pričinjavala je i potreba da tumači osim turskog jezika moraju znati i bosanski, novogrčki, hebrejski, latinski, i to ne samo da znaju svakodnevni upotrebnii jezik nego i književni. (Francuska je u poređenju sa Austrijom bila izdašnija u finansiranju svog konzulata dok 1815. nije ukinut.) Ona je svom konzulatu godišnje obezbjeđivala 30.000 pjastera u novcu i 50.000 pjastera raznih taksa, što je ukupno iznosilo 80.000 pjastera.⁵¹ Uticaj francuskog konzulata je postao znatno manji po Napoleonovom padu, pa je francuski konzul Pjer David, kako je pisao Paulič svojoj vladi, »u posljednje vrijeme manje glasan nakon što sam ja objelodanio zauzimanje Pariza«. Paulič je pretpostavljao da će francuski konzulat kao nepotreban obustaviti rad, a da će njegovo osoblje biti razmješteno po drugim poslanstvima. Ukoliko konzulat ipak ostane, u svakom slučaju će njegovi činovnici biti zamijenjeni ljudima koji nisu Napoleonove pristalice.⁵² Inače su odnosi između Pauliča i Davida bili krajnje netrpeljivi: Paulič je pisao da je David spletkario protiv njega, pa je čak prijavio valiji da su divan-efendija i kajatib Mustafa austrijski špijuni. David je tvrdio da su oni austrijskom prokonzulu davali u prepisu sve fermane koji su bili upućeni valiji. Ova dvojica su zaista bili prijatelji austrijskog prokonzula, ali njihova krivica nije mogla biti dokazana.

⁵¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/38, Travnik 5. marta 1814; F. Hauptman, *Austrijski konzulat u Travniku*, Glasnik Arhiva i arhivista BiH, god. II, knj. 2, Sarajevo 1962, 71—87.

⁵² J. Milekić, *nav. rad*, Travnik 30. aprila 1814; V. Jelavić, *nav. rad*, 484; francuski konzulat je ukinut 13. juna 1814.

SULEJMAN-PAŠA SKOPLJAK U BOSNI UNUTRAŠNJI RAZDORI

Bilo je očividno da je Ali-paša Derendelija prihvatio zahtjev pobunjenih Sarajlija samo u trenutku kad više nije imao drugog izlaza. Nepomirljiv kakav je bio, on to nije učinio zato što je smatrao da su njihovi zahtjevi opravdani, nego iz nužde. Očekivao je da će dobiti pomoć od okolnih paša i da će u izmijenjenom odnosu snaga u svoju korist moći da lako izmijeni obećanja koja je dao Sarajlijama u novembru 1814. Već 3. januara 1815. zapovijedio je zborničkom muteselimu Ali-paši da hitno sakupi 140 čamaca za prebacivanje 9.000 Arbanasa koji su u oktobru 1814. bili upućeni u Srbiju, a dovešće ih čehaja. Ova naredba je bila brzo sprovedena, pa je čehaja 10. januara poslao valiji u Travnik tufekčibašu sa 150 ljudi; očekivalo se da će za tri dana stići prvi odred od hiljadu Arbanasa od onih devet hiljada, da će to biti prethodnica i da će im komandovati brat valijinog čehaje. Sarajlije su osjetile da je povećanje broja vojnika u Bosni upereno protiv njih, pa su se odmah sastale i zaključile da preduzmu protivmjere. Jednoglasično je odlučeno da se još bolje organizuju kako bi se borili za očuvanje svojih privilegija koje im je, između ostalih, potvrdio i sam Ali-paša Derendelija. Obje strane su javno nastojale da ne poremete mir, a istovremeno se tajno pripremale da obнове sukob. Ukoliko bi došlo do okršaja, on bi bio krvaviji i žešći nego u novembru 1814. godine.

Valija se nije osvrtao na protivmjere Sarajlija, jer je od susjednih paša dobio uvjeravanja da će mu pomoći vojском. Adem-paša iz Novog Pazara poslao mu je glasnika 12. januara da ga obavijesti da je već prikupio 15.000 Ar-

banasa, a da će 5.000 sakupiti i Malik-paša iz Prištine.¹ Stanovništvo se veoma čudilo kad je vojska počela pristizati u Travnik, jer se ona obično prikupljala početkom zime. U Travnik je 17. januara stiglo još 500 Arbanaca iz Beograda. Pošto se valija nije obazirao na sarajevske buntovnike, oni su mu odlučno rekli da neće dozvoliti ulazak vojske u Bosnu i da osim ovih 500 Arbanasa koje će on držati kod sebe u Travniku za svoju bezbjednost neće dozvoliti da više ijedan vojnik pređe preko Drine u Bosnu. Slično je izjavio i Hadži Salihbeg iz Srebrenice.² Sarajlije su spriječavale doturanje municije u Bosnu; tako su kod Taslidže presreli karavan koji je prenosio 400 tovara municije iz Carigrada bosanskom valiji i smjestili municiju u sarajevsku tvrđavu. Valija je morao popustiti, pa je 21. januara vratio 350 Arbanasa u Beograd, a samo 150 zadržao u Travniku. Poručio je Adem-paši da mu ne treba pomoć, iako je on već bio sakupio 20.000 vojnika. U Bosni su i dalje nepovjerljivo pratili valijine postupke i bili na oprezu; bojali su se ozloglašenog valije i nisu mu vjerovali. Kad je valija 3. januara 1815. sazvao kapetane u Travnik da bi im saopštio ferman kojim se regulišu harač i druga poreska davanja, nijedan se nije odazvao do 15. januara, a valija nije imao dovoljno snaga da ih prisili na to.³

U Travnik je 23. januara stigao muhurdar velikog vezira Huršid Ahmed-paše i donio valiji tri fermans. Sadržaj jednog je bio poznat: u njemu je stajalo da je čehaji Mustafa-paši pripala čast sandžak-bega od Klisa s rangom rumelijskog begler-bega. Mustafa-paša je bio sin Sulejman-paše, tadašnjeg beogradskog namjesnika, koji je više godina nosio titulu sada dodijeljenu i njegovom sinu. Sadržaj druga dva fermans nije saopšten.⁴

Bosanci su vjerovali da Ali-paša Derendelija ima veliku podršku u Carigradu, pa se stoga nije trudio da unaprijedi svoju provinciju. Zato ga nisu voljeli i otkazivalisu mu poslušnost, ali ni on nije volio Bosance. Fon Paulič je pisao o njemu: »Kad ne bi bio siguran da će svoju rezidenciju

¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 15. januara 1815.

² Isto, Travnik 31. januara 1815.

³ Isto, Travnik 15. januara 1815.

⁴ Isto, Travnik 31. januara 1815.

premjestiti u Sarajevo, a zatim prisiliti na pokornost i ostali dio provincije, poželio bi da odmah umre na licu mjesta.⁵ U takvim okolnostima su često širene vijesti o dolasku velikih vojnih snaga u Bosnu. Neke od tih glasina su vjerovatno poticale iz valijinog kruga s namjerom da zastraše bosanski narod i olakšaju valiji upravu nad njim, a vjerovatno su ih proturali i zvanični turski organi da bi zavarali pravac kretanja svoje vojske. U Bosni su se uporno širile vijesti da je Porta odlučila da ipak uputi vojsku u ovaj ejalet kako bi ga dovela u red. Navodno je bilo naređeno skadarskom, vidinskom i niškom paši da prikupe vojsku u Nišu, pa se pretpostavljalo da je njen cilj Bosanski ejalet. U Bosni su bili uvjereni da je ova vijest tačna tim prije što je trebalo da ove paše prikupe 80.000 vojnika. Uz vojne snage kojima je raspolagao Ali-paša Derendelija, ova vojna sila je imala prvenstven zadatak da uguši sarajevsku pobunu, a zatim da u Bosni zavede mir i red, te da spriječi bilo kakve ustaničke akcije.⁶ I dok su se u Bosni širile ove glasine, dotle u stvari nije bilo nikakvih značajnih događaja; i dalje je vladala netrpeljivost između valije i Sarajlija, pa se jaz tako samo još više produbljavao.

Polovinom aprila 1815. stigao je u Travnik visoki Portin činovnik Endži-bej sa brojnom pratnjom i bio dočekan s velikom pompom. Valija je odmah potom (20. aprila) na brzinu sazvao vijeće kojem je trebalo da prisustvuju svi kapetani, ajani i potčinjene paše, ali se 30. aprila nije u Travniku pojavio niko od pozvanih. Tih dana su učestali dolasci tatara u Bosnu; posebno je bio zapažen dolazak čak jedanaest tatara 23. aprila. Pretpostavljalo se da su valiji donijeli veći broj fermana, ali ovi nisu bili objavljeni. Međutim, sadržaj jednog je ipak bio brzo otkriven: naime da je Ali-paša Derendelija opozvan iz Bosne i postavljen za valiju u Konji. Na njegovo mjesto je naimenovan njegov zaštitnik na Porti, veliki vezir Huršid Ahmed-paša. Ubrzo su se raširile glasine da se Huršid Ahmed-paša sprema da dođe u Bosnu na neobičan način: s velikom vojnom snagom, čak sa 12.000 ljudi, a na to su se nadovezale vijesti o 80.000 vojnika okupljenih u Nišu. Nastale su

⁵ Isto, Travnik 31. marta 1815.

⁶ Isto, Travnik 30. aprila 1815.

i druge kombinacije; naime, znalo se da je veliki vezir bio naklonjen Francuzima i Napoleonu, pa su Austrijanci strahovali da bi on sa tom vojskom mogao napasti Austriju kako bi pomogao Bonapanti. Fon Paulič je izvijestio svoju vladu da je francuskom konzulatu u Travniku nastalo veselje kad se saznalo da je za bosanskog valiju naimenovan Huršid Ahmed-paša. Međutim, Bosanci su bili uvjereni da je Porta namijenila ovu vojsku i još strožeg valiju upravo Bosni, ali ih to nije iznenadilo. Odlučili su da ne dozvole ulazak novom valiji na čelu tako brojne vojne pratnje. Istovremeno su počele pripreme za Derendelijin odlazak iz Bosne. Opravdano se pretpostavljalo da će Bosanci iskoristiti priliku da se osvete valiji prilikom njegovog odlaska iz Bosne, pa je zbog toga 25. aprila stiglo 350 delija iz Niša u Travnik da bi obezbijedili valijim odlazak.

Narod u susjednoj Srbiji ponovo se podigao, o čemu je bosanskog valiju obavijestio užički muteselim Mustafa-paša, sin beogradskog vezira; glasnik je stigao u Travnik 25. aprila 1815. Prema obavijesti, Srbi su se pobunili u četiri nahije: u Rudniku, Sokolu, Čačku i Valjevu, a ustanak je bio tako silovit da su ustanici u prvom naletu pobili sve Turke, pa čak i žene i djecu. Stoga je muteselim tražio pomoć iz Bosne. Bilo je čudno da o svemu tome nije ništa javio Ali-paša iz Zvonika budući da se njegova teritorija graničila sa Užicom i Sokolom, pa je valija očekivao njegov izvještaj. Stoga su u Bosni s nevjericom primili ovu vijest, pa se čak nagađalo da su je izmislili beogradski i bosanski valija samo da bi uticali na Portu da zadrži Ali-pašu Derendeliju u Bosni. U prilog tome išao je i podatak da je valija već sljedećeg dana prosljedio Porti pismo koje je dobio da bi ona odredila potrebne mjere.⁷

Napoleonov povratak u Pariz bio je s radošću dočekan u Bosni, a za njega se saznalo iz novina koje je primao austrijski konzul. Fon Paulič je uočio da su bosanski Muslimani razgovarali o tome sa oduševljenjem. Kao da su zaboravili da su u vrijeme kad su im u susjedstvu bile i Francuska i Austrija pravili izgrede na obje granice podjednako. Sada im je susjed samo Austrija kojoj neprestano prave neprilike na granici i nanose štetu, pa im ide u pri-

⁷ Isto; M. Mandić, Vezirski grad Travnik nekad i sada, Zagreb MCMXXXI, 48.

log da Austrija dobije još kojeg neprijatelja. Istovremeno su se ponovo produbile nade da bi se Dubrovnik mogao pripojiti Bosni. Paulić je obavijestio svoju vladu da je iz pouzdanih izvora saznao kako bosanski valija priprema vojsku da zauzme teritoriju nekadašnje Dubrovačke Republike na koje Porta polaže pravo sizerenstva. Pripreme su već objavljene, pa je valija samo čekao Portin nalog da to izvede. Zbog toga su i vijesti o prikupljanju vojske u okolnim pašalucima dovedene u vezu sa ovom namjerom bosanskog valije.⁸ Međutim, Ali-paša Derendelija je ipak morao da ode iz Bosne. Endži-bej je ponovo došao u Travnik 17. maja 1815. s jedinim zadatkom da obezbijedi valijin nesmetan odlazak iz Bosne. Tako je valija 20. maja u pratnji Endži-beja napustio Travnik, a istovremeno je najavljen dolazak novog valije Huršid Ahmed-paše.⁹

Prije nego što je nastupio na svoju dužnost, novi valija je morao prethodno da se obračuna sa srpskim ustanicima. U tom obračunu su Turskoj pomagali i austrijski pogranični organi tako što su davali obavijest o kretanju ustanika, ali i o drugim važnim stvarima. Komandant Petrovaradina je na primjer obavijestio bosanskog valiju da Ali-paša iz Zvornika pomaže vođama srpskog ustanka, na čemu mu se valija zahvalio, rekavši da je to jedan dokaz prijateljskih i dobrosusjedskih odnosa između dvaju dvorova. Ustanak u Srbiji je zaokupljao svu pažnju turskih prvaka; na Porti nisu mogli mnogo računati na pomoć iz Bosne, bar ne onoliko koliko su dobili 1813, jer je u Bosni vladalo takvo stanje da ona ne bi mogla podnijeti ratne troškove. Osim anarhije i rasula prorijedilo se i stanovništvo uslijed kuge koja je harala već više od godinu dana. Pa i pored toga je u Bosni ipak prikupljana vojska. Alajbeg Dervišbeg, sin beogradskog vezira sakupio je na brzinu u Hercegovini i Skoplju 5.000 ljudi, pa je 15. juna otišao iz Travnika u

⁸ Isto.

⁹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 31. maja 1815; Kemura šejh Sejfudin, **Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem od godine 1219. po Hid. ili 1804. po I. do dobitka autonomije**, Sarajevo 1332—1914, 349; sultan je zahvalio Huršid Ahmed-paši što je ugušio prvi srpski ustanak, a takođe i Ali-paši Derendeliji, pa i bosanskim mirimiranima, kapetanima i ostalim bosanskim prvacima.

Zvornik. Pomoć valiji obećalo je i Sarajevo, ali dotad nije još poslalo nijedan odred.⁷⁰

Na putu u svoje novo sjedište, valija je stigao u Novi Pazar i odatle poslao tatara koji je stigao u Travnik 14. juna 1815. Valija je rekao novopazarskom kajmakamu da prije odlaska u Travnik mora pohitati u Užice na čelu 6.000 vojnika; istovremeno se u Požarevac uputio Ali-paša Derendelija sa svojom vojskom. U Bosni je trebalo da se sakupi veća vojna sila (računalo se na 60.000 vojnika) i da se što je moguće brže uputi na Drinu. U međuvremenu je Ali-paša promijenio pravac puta, pa je umjesto da ode u Užice krenuo u Sarajevo, ali je iz Prače, gdje ga je dočekaio Ali-paša Derendelija, otišao u Zvornik u kojem je očekivan prvih dana jula. Odziv Bosanaca bio je slab: odazivali su se samo krajevi oko Drine, u stvari oni krajevi kroz koje je valija prolazio. Veća sila je očekivana od skadarskog namjesnika koji je obećao da će poslati 50.000 Arbanasa, zatim vojska iz Vidina i Niša, pa se smatralo da će to biti dovoljno da se uguši srpski ustanak. Bosanski muslimani, koji su već nekoliko puta pozivani u rat protiv Srbije, odbili su poslušnost i nisu se odazivali na poziv u vojsku. Valiji su poručili da ne mogu ratovati, jer im je zemlja u teškom stanju uslijed gladi, a glad je posljedica dugogodišnjeg ratovanja. Zemlja je isopljena, ostala je bez stanovništva, njena odbrambena snaga je opala, ali valija nije usvojio njihove razloge nego im je zaprijetio. Stoga su Bosanci strahovali da će vojska poslije ugušenja srpskog ustanka doći da ih kazni. Sarajlije su počele raditi na organizovanju otpora, pa su uputile izaslanike u sve krajeve Bosne da pozovu stanovništvo na zajednički otpor; u tome su i uspjele, jer su im se pridružili svi osim kapetana u Bihaću, Ostrovici, Zvorniku i Gradačcu.¹¹ Kapetani su se okupljali na granici prema Austriji da bi se suprotstavili valiji, u čemu su se posebno isticali Rustembeg iz Bihaća, Kulenović iz Vakufa, Beširević iz Ostrošca i Hasanaga iz Peći. Oni su pisali susjednim kapetanima i tražili njihovu podršku, takođe su pisali i Salihbegu u Gra-

⁷⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 15. juni 1815.

¹¹ Isto, Travnik 30. juna 1815; S. Kemura, nav. djelo, 347: sultan je naredio Huršid Ahmed-paši da što prije ode na bosansku granicu »...i da uzme sebi u društvo prošlog bosanskog valiju Ali-pašu«, pa da idu na srpske ustanike.

dišku i zatražili od njega da pridobije novskog kapetana Čerića.¹²

Valija je zajedno sa Ali-pašom Derendelijom stigao u Zvornik početkom jula 1815. Prvo što je učinio po dolasku bilo je naređenje da se gradi most preko Drine. U Zvornik je pristigla vojska uglavnom iz krajeva koji leže oko Drine, ali iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine nije bilo nikoga. Mada su mu Bosanci ponučili da ne mogu prikupiti vojsku, jer u provinciji vlada glad i hara kuga, valija im nije vjerovao, nego je smatrao da oni pokušavaju da zadrže svoje snage za borbu koju će voditi za nezavisnost i očuvanje privilegija. Neodziv Bosanaca imao je još teže posljedice zato što je bio obustavljen poziv na vojsku iz okolnih pašaluka; oni nisu dostavili ni hranu za valijine snage. Sve je to uticalo da se razdor između novog valije i Bosanaca još jače produbi. Bosanci nisu mogli držati do činjenice da je njihov valija bio veliki vezir, odnosno da je još uvijek veliki vezir pošto u Carigradu nije bio niko postavljen na njegovo mjesto, a vezirske poslove obavljao je kajmakam. Odugovlačenje da se imenuje novi veliki vezir i opoziv vojske iz Vidina, Niša i Skadra dovedeni su u vezu. Paulić je naime pisao svojoj vladi da je odmah obavijestio bosanske prvalke o pobjedi austrijske vojske u Italiji. Kajmakam je čestitao na pobjedi, a tumaču austrijskog konzulata poklonio počasni binjiš zato što mu je, navodno, saopštio radosnu vijest. Paulić je pretpostavljao da je upravo ova vijest presudno uticala na sakupljanje turske vojske; naime, veliki vezir je samo formalno upućen u Bosnu, a stvarno je trebalo da neupadljivo prikupi veliku vojsku i da napadne Austriju. Međutim, pošto je Austrija pobjedonosno okončala ratovanje u Italiji i pošto je Napoleon ponovo potučen, Turska je opozvala nalog za prikupljanje vojske i odustala od napada na Austriju.¹³

¹² HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 25. juna 1815.

¹³ Isto, Travnik 15. jula 1815; S. Kemura, *nav. djelo*, 356: još dok se nalazio u Novom Pazaru, Huršid Ahmed-paša je dobio sultanov ferman da odmah ide u Srbiju, a njegov harem je produžio u Travnik. Sarajevskom kadiji (muli), janjičarskom agi i muteselimu je pisao da iz Bosne pošalju 40.000 vojnika; uz to, na Zvorničko polje treba da dođu i svi muslimani koji su sposobni za oružje, a odmah kreće i valija sa Ali-pašom Derendelijom.

Ovo su bila nagađanja austrijskog prokonzula u Travniku, koji inače nije imao širi pregled događaja, jer su vijesti sporo priticale u Travnik, pa je često svakojake glasine prihvatao bez daljeg provjeravanja. U stvari, Turska nije tada uopšte pripremala napad na Austriju, a odugovlačenje da se naimenuje novi veliki vezir bilo je čest slučaj u Turskom Carstvu. Što se tiče opoziva prikupljanja vojske, on je uslijedio poslije uspješno okončanih pregovora između Marašli Ali-paše i kneza Miloša Obrenovića, čime je okončan drugi srpski ustanak, pa zaista nije bilo razloga da se vojska i dalje prikuplja.¹⁴ Austrijski konzul u Travniku je samo djelimično bio upućen u ove pregovore; 15. septembra 1815. izvijestio je svoju vladu da bosanski namjesnik pokušava da se dogovori sa srpskim vojskovođama. Njemu su u Zvornik krajem avgusta došli srpski vrhovni knez Miloš i knez Sima i razgovarali sa njim u dva navrata, i to tajno. Valija ih je lijepo dočekao i obdario samurovinom. Poslije dugih pregovora, oba kneza su ponovo došla, ali sa znatnijom pratnjom, a zatim su zajedno otišli u Šabac. Paulič je pisao svojoj vladi da se vode pregovori, ali nije znao ko će koga nadmudriti, Srbi Turke ili obratno, ili se možda Huršid Ahmed-paša žuri da što prije završi pregovore i tako okonča srpski ustanak da bi se mogao okrenuti na buntovne Bosance.¹⁵

U Bosni su očekivali da će Huršid-paša zavesti strog režim i da će prvi na udaru biti sarajevski prvaci koji su, dobro organizovani, pobijedili Ali-pašu Derendeliju u novembru 1814. Stoga su se ponovo počeli pripremati da pruže otpor novom valiji, pa su u grad navukli velike količine hljebnog zrna i brašna, uz objašnjenje da to čine zato što nailazi vrijeme kada će se oskudijevati u ovim proizvodima, ali je bilo očevidno da je to bio prvi korak u pripremama za borbu za očuvanje povlastica. Banjalučki

¹⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 30. juna 1815.

¹⁵ Isto, Travnik 15. septembra 1815; S. Kemura, *nav. djelo*, 361; Huršid Ahmed-paša je 11. šabana 1230. pisao sarajevskom kadiji, janičarskom agi i muteselimu da i pored toga što im je poslao bujuruldiju da sakupe vojsku »... na žalost do danas u mojoj ordiji u Branjevu ne pokaza se ni jedan vojnik od Sarajeva«; S. Kemura, *nav. djelo*, 375; carski janičarski zapovjednik u Sarajevu bio je Mehmed Eminaga.

muteselim, koga je na taj položaj postavio Huršid Ahmed-paša početkom septembra, pozvao je u svoju rezidenciju muftiju i kadiju, a onda ih uhapsio. Zbog toga su se pobunili banjalučki muslimani tako da su primorali muteselimu da bježi iz grada i da se skloni u Skender-Vakuf, čime su se Banjalučani priključili Sarajlijama u njihovu borbu protiv valijine vlasti. Otpor se sve više pojačavao, pa je nezadovoljstvo u jesen 1815. u većem dijelu Bosne i Hercegovine toliko poraslo da je stanovništvo bilo spremno da se suprotstavi valiji svim sredstvima.¹⁶ U Bosanskoj krajini nisu uopšte marili za valijine bujunuldiye (poslanice); često su upadali na austrijsko područje i pljačkali stanovništvo Vojne krajine, zbog čega su uzaludno protestovali austrijski konzul Paulić u Travniku i austrijski internuncij u Carigradu. Upadi su ponekad bili pravi mali vojni pohodi; tako je te jeseni grupa od dvije stotine Bosanaca, koju su predvodila trojica harambaša, prodrla čak u riječki kraj i uz put pljačkala stanovništvo. Sultan je krajem novembra 1815. tražio od valije da ispita taj događaj, da utvrdi da li se zaista dogodio, ko su krivci, ko im je pomogao, a poslije izvršene istrage da se krivci zatvore u tamnicu, s tim da ga valija izvjesti o rezultatima istrage. Dalje mu je naređeno da se postara o obeštećenju austrijskog stanovništva, da nipošto ne dozvoli da se ponove slični ispadi i da na austrijsko-turskoj granici uspostavi red, mir i sigurnost. Ovo tim prije što su austrijski i turski dvor prijatelji i dobri susjedi, pa je sultanova najveća želja da se između dvije carevine u potpunosti održe onakvi odnosi kakvi su utvrđeni međudržavnim ugovorima.¹⁷

¹⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 15. septembra 1815; S. Kemura, *nav. djelo*, 376: Huršid Ahmed-paša je pisao Sarajlijama 19. ramazana 1230. da on zna da se između njih i bivšeg valije Ali-paše »pokazala neka neugodnost« i da su mu oni pisali i molili ga da im oprost; on je obećao da će im oprostiti uz tri uslova: prvo, da budu podložni caru i da izbjegavaju nemire i izgrede; drugo, da mu pošalju vojsku; treće, ako se neko ponovo usprotivi da mu ga predaju; S. Kemura, *nav. djelo*, 372: valija se nalazio u Branjevu kad je bio obaviješten o pobuni Sarajlija u mjesecu ramazanu 1230.

¹⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, prevod fermana, kraj novembra 1815; S. Kemura, *nav. djelo*, 370: Huršid Ahmed-pašin kajmakam bio je Derviš Sulejmanbeg; J. Matasović, *nav. djelo*, 245.

Huršid Ahmed-paša nije dugo ostao u Bosni, pa tako nije ni ostvario svoje prijetnje da će Bosance dovesti u red, a nije ni došao kao što se javljalo s velikom pratnjom. Početkom decembra 1815. dobio je obavijest da je premješten u Solun, pa je već 17. decembra napustio Bosnu.¹⁸ Na njegovo mjesto je postavljen Sulejman-paša Skopljak, beogradski vezir. Porta je očevidno odlučila da Bosnu konačno umiri, ali ovog puta tako što je za valiju postavila domaćeg čovjeka koji je u Bosni uživao ugled i poštovanje. Sulejman-paša je stigao u Travnik 11. januara 1816. Bio je već u poodmaklim godinama. Rođen je i odrastao u Bosni. Prije svog naimenovanja za beogradskog muhafiza, dugo godina je obavljao razne visoke dužnosti u Bosanskom ejaletu: bio je kliški sandžak-beg u rangu beglerbega od Rumelije, a u više navrata i kajmakam bosanskog valije. Bio je prirodno nadaren, a u političkom pogledu lojalan prema Austriji. Imao je četiri sina koji su zauzimali značajna mjesta u turskoj upravi: nastariji Mustafa-paša bio je čehaja, ranije muteselim u Užicu, već se nalazio na položaju kliškog sandžak-bega,¹⁹ a Ibrahimbeg, Muhamedbeg i Osmanbeg su takođe pomagali ocu u upravljanju ejaletom.²⁰

U Bosni nije u tom trenutku bilo nemira, ali se valija već na početku svog namjesnikovanja suočio s pitanjem nereda na Uni koji su neprestano bili predmet pritužbi austrijskih pograničkih vlasti i konzularnih činovnika. Takvo stanje je poticalo još iz vremena dubičkog rata; naime, poslije uspješno okončanog rata s Turskom, Austrija je uspjela da na tom dijelu promijeni stanje u svoju korist: dobila je tvrđavu Cetin i njenu okolinu. U Bosanskoj krajini nisu bili zadovoljni takvim rješenjem i žestoko su zamjerili sultanu, a svoje nezadovoljstvo su izražavali tako što su s vremena na vrijeme uznemiravali pogranično stanovništvo svog susjeda.

Pošto uslijed zavedenih sanitarnih mjera zbog kuge u Travniku nije izlazio iz svog stana niti je primao posjete,

¹⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 31. decembra 1815.

¹⁹ Isto, Travnik 16. januara 1816.

²⁰ S. Bašagić, nav. djelo, 129.

prokonzul Paulič je pismno čestitao Sulejman-paši, kao što je to svojevremeno učinio kad je Huršid Ahmed-paša postao valija. Sulejman-paša mu je zahvalio tako što mu je poslao haznadara u pratnji četiri kavaza; to je bio njihov prvi službeni dodir. Prokonzul je 20. januara pisao valiji i zatražio da interveniše na granici: »Ima već dvije godine otkako je Ilirija ponovo osvojena oružjem austrijskog cara, a ne prođe ni mjesec dana da se na toj granici ne dogodi ubistvo, pljačka ili neki drugi izgred koji čini Hasanaga iz Peći«. Paulič dalje navodi kako se u više navrata obraćao vlastima u Travniku i Carigradu, da je Porta uputila više naloga da se stanje sredi i uspostave red i sigurnost na granici, ali su svi ti nalozi i naredbe ostali samo u okviru Portine dobre namjere, pošto je njihovo izvršenje onemogućavao Hasanaga iz Peći. Posljednji put je upućen nalog Huršid Ahmed-paši da konačno uspostavi mir na granici, ali je on u međuvremenu premješten u Solun i stoga nije mogao da ispuni Portin nalog. Paulič je sada očekivao od Sulejman-paše da će on majzad uspjeti da zavede red²¹. Posredovanje u Carigradu je uspjelo, pa je Sulejman-paši upućen ferman da konačno uspostavi redovno stanje na granici. Paulič se pozvao na čl. 18 Beogradskog mirovnog ugovora iz 1739. kojim se obje države bile obavezne da se staraju o redu i miru na granici, a posebno da sprječavaju krađe i pljačke. Uz to je trebalo da razmjenjuju dezertere koji su zbog raznih zločina bježali na susjednu teritoriju. Paulič je tvrdio da Hasanaga Pečki ima družinu od 50 članova od kojih su dvadesetorica sa turske strane, a tridesetorica sa austrijske, uglavnom osobe koje su kao prekršioци pali pod udar zakona. Stoga je od valije tražio da turske podanike koji prave izgrede udalji po ugovoru od austrijske granice dublje u unutrašnjost provincije, a austrijske dezertere da preda austrijskim kordonskim vlastima na Maljevcu.

Valija je odgovorio Pauliču da dobro poznaje i prilike na granici i Hasanagu, zna da je Porta više puta tražila od valije i kajmakama da kazne Hasanaginu drskost, ali sve do sada nije ništa učinjeno. Na granicu je bio upućen i jedan mubašir, ali ni on nije imao uspjeha. Valija je znao

²¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 20. januara 1816.

da Hasanaga već dvadeset godina rovari, pa je obećao Pauliču da će postupiti po Portinoj naredbi: Hasanagu i njegovih dvadeset drugova udaljiće sa granice, a ostalih trideset predaće austrijskim graničnim vlastima. Paulič piše da mu je paša još kazao: »O žalbama koje sam u više mahova podnosio protiv toga Hasana, kao i onoj dobroj naredbi koju je izdao tamošnji kajmakam, već sam potpuno obavešten preko ovdašnje kancelarije Divana, kao i o tome da se u vezi s pomenutom naredbom nije moglo ništa preduzeti zato što su Hasan i njegovi drugovi otjerali onog mubašira kojeg je tadašnji kajmakam poslao. O tome Hasanu sve veoma dobro znam, kao i to da on za posljednjih 20 godina nije nikad postupio po naredbi ovdašnjih vezira ili njihovih zamjenika. Međutim, treba da budete potpuno mirni u tom pogledu. Ja ću bez odlaganja poslati sultanov ferman sudiji u Bihać i pri tome mu najodređenije narediti da Hasana s njegovih ovdašnjih 20 drugova u pljački dovede ovamo, žive ili mrtve, a da 30 dezertera pohvata i izruči vama, kao i da sve što je opljačkano bude vraćeno.«²²

I zaista, valija je 23. januara uputio tatara u Bihać s porukom kapetanu da Hasanagu spriječi u daljem bezakonju. Izgleda da valijina naredba nije ozbiljno shvaćena u Bihaću, te je on rekao Pauliču da je već pozvao bosanske kapetane, pa i Hasanagu i kapetane koji sa njm sarađuju, i ukoliko

²² Isto, Travnik 31. januara 1816. Valija je izjavio: »Er sei von meinen, wider diesen Hahsan mehrfach geführten Beschwerden, so, wie auch von jenem, durch den damaligen Kaimakam erlassenen guten Befehle, durch die hiesige Divans Kanzlei bereits vollkommen, und auch darüber, informiret, dass dem erstbesagten Befehle aus dem Gründe keine Folge gegeben werden konnte: weil jener von dem damaligen Kaimakam abgesandte Mubaschir, von Hahsan und seinen Gefährten verjagt worden, und beinahe noch das Leben hiebei eingebüsst hätte. Er kenne diesen Hahsan sehr gut und wisse es auch, dass er 20 Jahre her, keinem Befehle der hiesigen Veziere oder ihrer Stellvertreter bisher je Folge geleistet habe. Indessen wolle ich mich darüber ganz beruhigen. Er werde den Grossherrlichen Ferman ohne Verzug an den Oberrichter nach Bihats absenden, und demselben hiebei auf das bestimmteste befehlen: den Hahzan nebst seinen 20 diesseitigen Raubgefährten, oder tod oder lebendig, hieher zu bringen, die 30 Deserteure aber aufzugreifen und uns auszuliefern; so, wie auch Alles Geraubte rückzuerstatten.«

njegova naredba ne bude izvršena, onda će zaprijetiti i njihovim glavama. Paulić je posebno insistirao na tome da se izvrši istraga u vezi sa upadom koji je izvršilo 200 ljudi pod vođstvom trojice harambaša. Ovaj predmet je već bio riješen na Porti, pa je Paulić predao valiji prepis fermana koji je dobio od Internunciature 31. januara. Valija je tih dana bio bolestan i nije izlazio iz saraja, ali je prokonzul našao način da ga upozna sa sadržajem fermana. Očekujući povoljan ishod, Paulić je zatražio od pograničnih organa pobliže podatke o upadu bosanskih pljačkaša i to: prvo, ko su trojica harambaša koji su predvodili pljačkaše; drugo, da ustanove počinjenu štetu; treće, iz kojeg su pravca upali na austrijsku teritoriju, a kojim su se pravcem vratili.²³

Valija je ponovo obećao da će riješiti austrijske pritužbe, ali mu je bilo mnogo lakše obećati nego stvarno ispuniti obećanje. Upad bosanskih pljačkaša na austrijsku teritoriju u septembru 1815. razmatran je ponovo u februaru 1816. Paulić je uz to tražio od valije da se austrijski dezertteri izruče na pograničnim mjestima u Mahovcu, Slunju ili Zavalji. Valija je uputio dva mubašira u sporno područje sa zadatkom da Hasanagu vezanog sprovedu u Travnik i da austrijske dezerttere pohvataju i predaju austrijskim vlastima. Mubaširima je bio olakšan zadatak zato što su se Hasanagini pomagači, kapetani Mustajbeg Kulenović iz Ostrovice-Vakufa i Rustembeg iz Bihaća nalazili u Travniku, pa je valija rekao da će ih zadržati u Travniku sve dotle dok ne bude ispunjena njegova naredba. Isto će se dogoditi i sa ostrožačkim kapetanom Muhamedbegom Bećirevićem koji je pozvan da dođe u Travnik.²⁴

I dok se pitanje neredovnog stanja na austrijsko-turskoj granici nalazilo u fazi rješavanja, iskrslili su novi problemi na drugim graničnim dijelovima. Jedno pitanje je bilo posebno značajno, pa su se austrijske vlasti pobrinule da ga riješe među prvima, a bila je riječ o pismu koje je splitski general uputio prokonzulu Pauliću 15. februara 1816. General je pisao da su dvojica turskih graničnih zapovjednika, iz Duvna i Počitelja, pod prijetnjom smrtne kazne zabranili osmanskim

²³ HHStA W, St. K. Türkei VII/39, Travnik 31. januara 1816.

²⁴ Isto, Travnik 15. februara 1816; Paulić je saznao da je jedan od trojice harambaša koji su upali na austrijsko područje bio Hasanaga Pečki.

podanicima da dolaze na granične pazare, a zabrana je obuhvatala i prodaju stoke za klanje. Osim toga, turski zemljoposjednici namamljuju austrijske podanike da prebjegnu na tursku stranu i obećavaju im bolje uslove za život. Kako su ovi podaci već bili poznati Pauliču jer su mu ih dostavile uhode, to mu je sada generalovo pismo dobro došlo da interveniše kod valije na osnovu dopisa iz Splita. Posebno je naglasio kako je uvjeren da to turski zapovjednici rade na svoju ruku, pa je stoga neophodno da se odmah preduzmu odgovarajuće mjere da bi se spriječila mržnja između podanika dviju carevina, jer je takav odnos u suprotnosti sa nastojanjima dvaju dvorova da se održe dobrosusjedski odnosi.

Valija je ubrzo preduzeo potrebne mjere: odmah je uhapsio komandanta Duvna koji se upravo nalazio u Travniku, ali ga je isto tako brzo pustio na prijedlog samog Pauliča; uz to je hitno uputio tatara u pogranične kapetanije i naredio da se otvore pogranični pazari. Istovremeno je naredio da se ubuduće čini sve da bude što manje prepreka trgovini između dvaju carstava i da se osmanskim podanicima olakša dolazak na pogranične pazare. Paulič je bio iznenađen brzom valijinom intervencijom.

Drugo pitanje je bilo mnogo delikatnije. Naime, u Bosni i Hercegovini je već dvije godine harala kuga i desetkovala stanovništvo. Mada je najviše pogodila gradove, ipak je nanijela velike štete i seoskom stanovništvu, pa su mnogi krajevi ostali pusti. Kako nije bilo dovoljno radne snage, to su se bosanski zemljoposjednici dosjetili da dovode ljude sa austrijskog područja. Paulič nije u početku posvetio punu pažnju ovom pitanju, jer je bio uvjeren da sami podanici uviđaju prednost austrijske vlasti nad turskom, pa samim tim neće nasijedati turskim obećanjima i iseljavati se, ali je ipak preporučio nadležnim vlastima da preduzmu sljedeće: prvo, da se sveštenici u svojim propovijedima obrate vjernicima u crkvi i da ih pozovu na vjernost caru i na ispunjavanje podaničkih dužnosti; drugo, da se civilne vlasti blaže ponašaju u ophođenju sa stanovništvom. Kolebljivce je trebalo odvraćati tako što će im se predočiti da i na austrijskoj teritoriji mogu više zarađivati ako više rade.²⁵ Valija je hitno naredio

²⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 15. februara 1816.

da se zemljoposjednici okanu pozivanja austrijskih podanika. Ovo brzo preduzimanje mjera da se spriječi emigracija austrijskih podanika navela je prokonzula da se zamisli zašto se valija samo u ovom slučaju odmah založio. Stoga je pisao svojoj vladi: »Upravo ta guvernerova gotovost, potom okolnost koja se javlja u pismu generala Danesa da se u Bilom Brigu (kuda ja svakih 15 dana redovno upućujem svoje glasnike) ne osjeća ta zabrana, navodi me na pretpostavku: možda on ima izvjesna tajna uputstva da se postara za taj posao sa izbjeglicama, a da ga u odnosu na nas ipak tretira sa *svim oprezom*. A ko zna šta je on na kraju mogao reći ovdje na uho tatarinu, ili pak kakva je tajna uputstva u vezi sa tim mogao kasnije naknadno poslati dotičnim zapovjednicima granice ? Ali ćemo se i sa ove i sa one strane što je moguće bolje starati o tome da mu njegova dvostruka uloga ne done- se nikakvu korist. Ako dalje razmotrim da je naprijed rečeno tursko zatvaranje raštela veoma snažno pogodilo grad Dubrovnik i njegovu oblast, onda mi se još nameće pitanje: nije li sa turske strane, poslije već javljenog projekta o emigraciji, postojala namjera da se i na drugi način, pomoću vještački izazvane gladi, *u duhovima Dubrovčana oživi potajna čežnja za povratkom pod tursku zaštitu*, što bi se sa ovim takođe moglo dovesti u vezu, te da se tako jednim kamenom pokušaju izvesti dva dobro odmjereni hica? Međutim, ovo se usudujem samo natuknuti i ne mogu da tvrdim, ali to nikako ne smatram nevjerovatnim, pa stoga takođe držim da je vrijedno pažnje. Pri tom na prvom mjestu ne treba previdjeti činjenicu da je bivši namjesnik Huršid Ahmed-paša, koji je u vrijeme svetkovanja Kurban-bajrama već bio dobio akt o svom postavljenju u Bosni, samo tri nedjelje kasnije sasvim neočekivano bio premješten oдавde u Solun, a na njegovo mjesto doveden beogradski namjesnik Sulejman-paša. Kao što je poznato, ovaj je rođen i odrastao ovdje u Bosni, a pri- tom je veoma pravovjeran. Doduše, ne nedostaju mu prirodne nadarenosti, a uz to je veoma lojalan prema nama, pa upra- vo po tim njegovim osobinama moglo bi se smatrati da je sposoban da izvjesne namjere u odnosu na nas utoliko lakše može ovdje priversti cilju.« Paulić je pretpostavljao da zem- ljoposjednici ipak nisu samoinicijativno djelovali nego da su dobili odobrenje viših vlasti, a možda je i valija vodio dvo- struku igru: javno je zabranio zemljoposjednicima da prihva-

taju radnu snagu, a tajno im poručio da nastave, ali da to čine tako da ne primijete austrijske vlasti.²⁶

Pošto su otkriveni pokušaji ovih zemljoposjednika da privuku austrijske podanike obećavajući im slobodu i veću radu, austrijske vlasti su pretpostavljale da će se to činiti i na cijeloj pograničnoj teritoriji, pa su preduzele mjere da bi se spriječilo emigriranje. U suštini, i prokonzul Paulič i au-

²⁶ Isto, Paulič piše: Eben diese schnelle Bereitwilligkeit des Gouvern. dann der, in dem Schreiben des H. Gen. Danese vorkommende Umstand, dass man zu Bilibrig (wohin ich von 15. zu 15. Tagen regelmässig meine Bothen abschicke) dieses Verbot nicht fühle: führt mich zu der Vermuthung: dass Er etwa selbst gewisse geheime Weisungen haben möge, deises Emigranzions-Geschäft sich angelangen seyn zu lassen, selbes jedoch **mit aller Vorsicht** gegen Uns zu behandeln. Und wer weiss was Er dem Tartaren am Ende hier ins Ohr gesagt haben, oder auch späterhin aus seinem Asiatischen-Präsidial Bureau für geheimen Instruktionen denen betreffenden Grenzbefehlshabern, in diesem Bezuge etwa hier noch nachsenden dürfte? Wollen aber dies und jenseits bestens dafür sorgen, das Ihm diese seine Präsidialen keine Frommen bringen sollen. — Erwäge ich ferner, dass die vorbesagte Türkische Rastells Sperre vernehmlich die Stadt und das Gebiet von Ragusa sehr hart hier betreffen habe; so dringt sich mir hierzu noch die Frage auf: ob man Türkischerseits nächst dem gemeldeten Emigranzions-Projekt, nicht auch noch wie Anderes, nemlich jenes: mittels der, hier so künstlich erzeugten Hungersnoth, **in den Gemüthens der Ragusäer zugleich eine geheime Sehnsucht zu ihrer Wiederkehr unter Türkischen Schutz**, sogestaltig rege zu machen: hiermit nun ebenfalls in Verbindung bringen, und so gleichsam mit einem Steine zugleich, zwei wohl-gemessene Würfe versuchen zu wollen, hier vorhatte? Diess, wage ich indessen bloss nur anzudeuten, ohne es behaupten zu können; halte es aber keineswegs für unwahrscheinlich, und daher ebenfalls einer Aufmerksamkeit werth. Vorzüglich nicht zu übersehen ist hiebei auch der Umstand: dass, ungeachtet der vorige Statthalter Chorschid Achmet Pascha, um die Zeit des Kurban-Bairamfestes seinen Bestallungsbrief für Bosnien bereits erhalten hatte, Er, 3 Wochen später, so unvermuthet von hier nach Salonich, und an dessen Stelle, der damalige Statthalter Suleiman Pascha, hieher übersetzt worden. Dieser, ist ein bekanntlich hier im Bosnien geboren und aufgewachsen, und anbei sehr orthodox. Es fehlt Ihm nächst dem zwar nicht an natürlichen Talenten, destomehr aber an loialer Zuneigung gegen Uns. Aber eben dieser seiner Qualifikazion nach, dürfte man nun, Ihn für so fähiger noch gehalten haben: gewisse verborgene-gegen Uns gerichtete Absichten und Zwecke, us so leichter noch ihrem Ziele hier zuführen zu können.

strijske vlasti su bili u pravu kad su naslućivali da bosanski zemljoposjednici nisu radili na svoju ruku, a da je valija onom brzom intervencijom u februaru samo spriječio da ne izbiju veće nesuglasice između dvaju carevina. Međutim, i pored valijinog uputstva da se radi neupadljivo, pozivanje austrijskih podanika da se nasele u Bosni nije moglo ostati nezapaženo. Tako je dalmatinski namjesnik general Tomašić pisao bosanskom valiji da je u dalmatinskim krajevima koji graniče s Bosnom otkriveno da pogranični komandanti i zemljoposjednici veoma prilježno i na svakojake načine pokušavaju da nagovore dalmatinsko stanovništvo na iseljavanje; čak je u posljednje vrijeme vršena propaganda i među vojnicima austrijskog cara. Sve ovo je činjeno u nastojanju da se obnovi stanovništvo u onim krajevima Bosne koji su stradali od kuge. U početku je sve rađeno tajno i neupadljivo, ali se u jesen 1816. već radilo otvoreno na javnim mjestima. Kad su pogranični organi vlasti pokušali da prekinu tu djelatnost, oni koji su se bavili time izjavili su da rade po naređenju s višeg mjesta. Propaganda u vezi sa iseljavanjem bila je osobito vidna u Aržanu, Imotskom i Gračacu. Bosanski komandant u Gračacu poslao je na austrijsko područje veliki broj ljudi sa zadatkom da nagovore tri stotine porodica na iseljavanje, i to što više vojnika. Ovi emisari su bili snabdjeveni priličnom svotom novca, a uz to ovlašćeni da nude bogate darove i da ne škrtare kako bi pridobili što veći broj porodica za iseljavanje, pa su čak napadali predstavnike austrijskih vlasti i pogranične organe. Razumije se da se to kosilo s nastojanjem dvaju dvorova da se održe dobrosusjedski odnosi, koji su inače vladali na cijelom području, a izuzetak je bio jedino nepokorni Hasanaga Pečki.²⁷

Kuga je u Bosni zahvatila široko područje kao nikad do tada, a uz to je dugo trajala. Počela se javljati 1813, širila se tokom 1814. i 1815, a od proljeća 1816. počela je jenjavati i nestajati, pa su na primjer u Travniku 16—31. marta umrla samo tri lica. Međutim, zadržala se u mnogim drugim krajevima i mjestima: u Posavini, u cijeloj Hercegovini, posebno u Mostaru, Ljubuškom i Stocu, zatim u Busovači, Skoplju,

²⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 25. septembra 1816; Isto, Zadar 4. septembra 1816.

Tešnju, Prijedoru i Banjaluci,²⁸ ali nisu sačuvani podaci koliko je u tim mjestima bilo smrtnih slučajeva. Bolest se osobito brzo širila u ljetnjim mjesecima, pa su u Travniku strahovali da će se ponovo javiti masovnije dolaskom toplijeg vremena. U aprilu se stanje nije popravilo, ali nije ni pogoršalo; kuga se pojavila u Zvorniku, Sutjesci, Fojnici, Busovači, Prkosu, Rami, Kupresu, Skoplju, Prijedoru i Banjaluci,²⁹ a pri kraju mjeseca u Jajcu. Već šest mjeseci nije bila zabilježena u Sarajevu; u Travniku je 16—30. aprila 1815. umrlo jedanaest lica, ali ne od kuge nego od neke druge bolesti. U junu je ponovo oboljelo više stanovnika u raznim gradovima: u Mostaru, Banjaluci, Kozarcu, Prijedoru, Ivanjskoj, Tešnju, Novom Šeheru, Skoplju, Bogovini, kao i u mnogim mjestima duž dalmatinske granice, prema Zvorniku, ali i na drumu prema Carigradu, Taslidži, Čajniču i Goraždu. U tako bezizlaznom stanju, izgleda da su stanovnici Bosne pokušavali da prenesu kugu u Dalmaciju u uvjerenju da će se tako ratosiljati bijede. Međutim, austrijske vlasti su dale drukčije objašnjenje za tu pojavu: po njima, Turci su svoju mržnju prema hrišćanima ispoljavali i širenjem kuge u Dalmaciji. Oni bi zarazili kugom ovčije runo i ovcu oko ušiju, pa su onda zaraženu stoku tjerali u granično područje bez pastira, tako da su ih Dalmatinci lako hvatali, a time i širili zarazu.³⁰ Početkom 1816, Paulić je najzad izvijestio svoju vladu: »Hvala Bogu, kuga je prestala.« Bilo je samo sponadičnih slučajeva na drumu od Travnika prema Kostajnici, i to u Banjaluci, Kozarcu i Knežpolju.³¹ U Sarajevu i Travniku nije već mjesec dana bilo tragova zarazi.³² Međutim, kuga nije lako iskorenjena u Bosni: pojavljivala se i tokom 1816, pa su u Docu kod Travnika umrla od nje četiri lica. Narod travničkog kraja se ponovo uspaničio, pa je listom potražio spas u šumama.³³

²⁸ Isto, Travnik 31. marta 1815.

²⁹ Isto, Travnik 15. aprila 1815; M. Bogdanović, *Ljetopis Kreševskog samostana (1765—1817)*, Izvještaj o pohodu Bosanskog vikarijata 1768, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1984, 216; kuga je harala i u 1816. godini.

³⁰ Isto, Travnik 30. aprila 1815.

³¹ Isto, Travnik 30. juna 1815.

³² Isto, Travnik 15. februara 1816.

³³ Isto, Travnik 31. avgusta 1816; Isto, Travnik 15. septembra 1816.

Istovremeno se pojavila i neka druga bolest, opasna kao i kuga, koju je narod nazvao »oganj«. Bolesnik bi dobio visoku temperaturu, pao u besvjesno stanje i buncao, iz nosa i usta mu je tekla crna krv; smrt bi nastupila obično poslije tri dana.³⁴ Srećom, bolest se nije brzo širila kao kuga.

Krajem februara 1816, Paulič je od Muhamedbega iz Počitelja, jednog od braće tamošnjeg komandanta Omer-paše, saznao sljedeće: prije petnaest dana, u Počitelju su se u osvit dana čuli pucnji topova, pa se on s mnogim drugim stanovnicima popeo na najviše počiteljsko uzvišenje odakle su se jasno vidjeli Dubrovnik i njegova okolina. Tako su u blizini Dubrovnika spazili tri fregate koje su tukle grad topovskim granatama, a iz grada im je odgovarano. Pucnjava je trajala cijeli dan, tako da su se fregate udaljile tek uveče i otad se nisu više pojavljivale. Za ovu vijest ga je Paulič nagradio tabakerom od frankfurtskog zlata, a zatim ga upitao da li je njegov brat kao komandant Počitelja dobio nalog od valije da spriječava stanovništvo da odlazi na pogranične pazare, na šta je dobio potvrđan odgovor. Tako se Paulič uvjerio da je valija imao jedno objašnjenje za konzula i javnost, a drugo za potčinjene komandante, što ga je donekle zabrinulo.³⁵

Pošto je prošla opasnost od zaraznih bolesti, prokonzul je ukinuo sanitarne mjere u zgradi konzulata, a zatim je učinio zvaničnu posjetu Sulejman-paši, s tim što je prethodno (20. aprila) poslao valiji konzularnog tumača koji je izrazio prokonzulovu želju da ga zvanično posjeti. Valija je to primio srdačno i prijateljski, pa je odmah sljedećeg dana poslao silahdara u konzulat s pozivom da prokonzul dođe u audijenciju 22. aprila. Utvrđenog dana ujutro stigla su 24 kavaza pred Pauličev stan, vodeći ukrašene konje. Zatim je formirana svečana povorka koja je krenula prema pašinoj rezidenciji. Pred njom je u dva reda bila postrojena orta Arbanasa, a dalje su stajali dvorjani poredani po rangju. Poslije pozdravnih riječi, valija i Paulič su razmotrili odnose između dvije države; valija se najprije raspitao za zdravlje austrijskog cara, a potom o drugim političkim prilikama. Posebno ga je zanimalo stanje u Evropi poslije Bečkog kongresa, prije svega pitanje Poljske koja je pripadala Rusima. Zatim je prešao

³⁴ Isto, Travnik 30. aprila 1815; u Travniku je u aprilu 1815. umrlo jedanaest lica.

³⁵ Isto, Travnik 29. februara 1816.

na domaći teren i naglasio da zasad ne može da uspostavi onakve odnose, posebno na granici, kakve bi željeli i on i austrijske vlasti, ali da Bosna ne može dugo ostati u takvom stanju. Dotakao se i ko zna već koji put i Hasanage Pećkog i obećao da će ga konačno smiriti, te ga živog ili mrtvog dopremiti u Travnik. Za to mu je ipak potrebno nešto više vremena. Razgovor su nastavili u četiri oka, što im je bilo lako jer su obojica tečno govorila domaćim bosanskim jezikom. Na kraju posjete, valija je darovao konzulu skupocjeno krzno od sibirске kune u vrijednosti od 300 forinti, njegovom tumaču krzno sa bijelim pervazom, a pisaru Cagariću binjiš od crvene čohe, na šta je Paulić uzvratilo poklonima i upoznao valiju s najhitnijim pitanjima koja su još ostala neriješena. Potom se valija zadržao na sporovima oko trgovine i rekao da će nastojati da se ona razvija u duhu prijateljskih odnosa dviju carevina. Dotakli su se i pitanja katoličkog sveštenstva za koje se posebno zalagao austrijski dvor, na šta je valija rekao: »Veoma dobro. vam je i već dugo poznata ogromna razlika koja postoji u hrišćanstvu između katoličke i pravoslavne (grčke) vjere, znate i to da se na vjernost prve može sasvim pouzdano računati, a katkad i na vjernost ove druge. Ja sam takođe uduvijek bio veoma zadovoljan ponašanjem ovdašnjeg katoličkog sveštenstva; stoga tako valjani i odani ljudi zaslužuju, dakako pored mojih preporuka, i moju posebnu zaštitu. Stoga ako bi se ipak dogodilo da protiv moje izričite volje neko sebi dozvoli slobodu da tlači nekog fratra, ili da ga na bilo koji način uvrijedi, potlačeni ili uvrijeđeni treba da mene obavijesti o takvoj nedozvoljenoj radnji kako bi sledstveno tome mogao uvreditelja pozvati na odgovornost. Ja vas molim kao prijatelja da sa tim mojim raspoloženjem i čvrstim uvjeravanjima upoznate i samo sveštenstvo radi njegovog umirenja i ravnanja.« Paulić je naglasio da je zadovoljan, a valija mu je zahvalio za prijateljsku posjetu i rekao da ga želi uskoro ponovo vidjeti.³⁶ Potom je Paulić posjetio čehaju Mustafa-paša (namjesnikovog sina) koji ga je ta-

³⁶ Isto, Travnik 30. aprila 1816. U odnosu na katoličko sveštenstvo, valija je rekao: »Sie kennen sehr wohl und lange schon den mächtigen Unterschied, der in der Kristenheit zwischen der Katholischen und Griechischen Religion bestehe; wissen auch, dass man sich auf die Treue der ersteren ganz gut, einmalen aber auf jene der letzteren verlassen könne;

kođe srdačno dočekaao. U jedan sat poslije podne završena je protokolarna posjeta austrijskog prokonzula Jakova fon Paulića bosanskom valiji. Mada su odnosi između bosanskih dostojanstvenika i austrijskog konzulata bili srdačni i do ove posjete, ona je doprinijela da se oni još više učvrste i dalje razvijaju.

Bosanski ejalet se nije dugo oporavio od nedaća nastalih zbog dugogodišnjeg rata i kuge koja je desetkovala bosansko stanovništvo, a Porta nije ništa preduzimala da bi se stanje poboljšalo. Valija koji je bio strah i trepet u Beogradskom pašaluku (1813—15), sada nije bio kadar da održi red u Bosni, pa su nemiri i dalje izbijali. Oslanjao se na svoje sinove koji su zauzimali istaknuta mjesta u bosanskom namjesništvu, a jedan od sinova (Mustafa-paša) bio je čehaja. Nemiri koji su trajali gotovo cijelu godinu počeli su u Mostaru. Spor je izbio između dvije stranke, pa su obje zatražile valijino posredovanje, ali on nije htio da se miješa, nego ih je ukorio zbog nemira koje izazivaju i poslao im (24. aprila 1816) svog izaslanika da posreduje u sporu. Pošto stranke nisu prihvatile izaslanikovo posredovanje, valija je na brzinu prikupio 2.000 ljudi i stavio ih pod komandu počiteljskog kapetana, a kapetan je uvećao taj broj za 500 ljudi iz svoje kapetanije. Tako je mostarski spor riješen, ali su onda izbili nemiri u Sarajevu. Valija je i tamo uputio tatara s porukom da se umire,³⁷ međutim, on je više prijetio nego što je imao autoriteta i moći da ostvari prijetnje.

auch wäre Er seit jeher mit dem Betragen der hierländigen Katholischen Geistlichkeit noch immer sehr zufrieden gewesen; so brave und treue Leute verdienen daher allerdings nebst meiner Empfehlung, auch seinen besondern Schutz. Wenn es daher wider Seinen ausdrücklichen diessfälligen Willen dennoch geschehen sollte, dass sich jemand erlauben würde einen Frater zu bedrücken oder auch sonst zu beleidigen, so solle der Unterdrückte oder Beleidigte, eine so unerlaubte Handlung entweder Ihn oder mich wissen lassen, damit Er sohin an den Beleidiger sich halten könne und Er ersuche mich hier als Freund diesse seine Gesinungen und festen Versicherungen, eigens auch die Geistlichkeit selbst, zu ihrer Beruhigung und Richtschnurr wissen zu lassen.«

³⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 30. aprila 1816. Paulić je zaključio: Überhaupt dauert in hierländiger Provinz immer noch der bisherige anarchische Zustand fort; da die öffentlichen Gewalten mehrentheils wenig und bloss willkürlich, theils auch gar nicht respektiert werden.

Pobune su se javljale i u drugim krajevima ejaleta. Do krvavog obračuna u junu te godine (1816) došlo je između Osman-paše i Adem-paše u Novom Pazaru. Na pomirenje ih je natjerao Malik-paša koji je poslao 5.000 Arbanasa kao pomoćne trupe u pomoć Adem-paši; on je s tim snagama nadvladao protivnika, na juriš zauzeo njegov čardak i bez milosti pobio njegovo ljudstvo, tako da je i tu za neko vrijeme zavladao mir. Međutim, u ovom sukobu je poginuo i Adem-paša, pa je njegova smrt izazvala žalost u Travniku jer je bio valijin pristalica. U junu je javljeno da i u Banjaluci vlada nemir, a bio je prouzrokovan nezadovoljstvom zbog uprave Kerim-paše, muteselima koga je postavio Huršid Ahmed-paša. Međutim, tada još nije došlo do oružanog ustanka, ali je na teritoriji cijele Bosne vladalo anarhično stanje još od 1814, a ispoljavalo se tako što je narod odbijao da izvrši valijine zapovijedi i uopšte u nepoštovanju naredaba vlasti. Valija se ograničio na to da održava red u najbližoj okolini. Ondje gdje je mogao, vlast je održavao preko svojih službenika ne ustežući se da primijeni veoma surove mjere samo da bi zastrašio svoje protivnike. Za pet mjeseci, koliko je tada bio u Bosni, već je zadavio jedanaest muslimana i 30 hrišćana (većinom čuvene pljačkaše na granici). Ocjenjujući valijine mjere i njihov učinak, Paulič je zaključio: »Hrast koji je star više od 350 godina izgubio je ovim samo nekoliko svojih listova«, i bio je u pravu. Valija nije uspio da zavede mir i red. Njegovom upravom mogli su eventualno biti zadovoljni samo siromašni zato što porezi nisu povećani, a nisu ni nasilno prikupljani. Međutim, to nije bilo zbog valijine dobrote, nego stoga što je ejalet osiromašio, a radno stanovništvo je prorijedila kuga. Sulejman-paša je izvukao pouku iz vremena svoje uprave u Beogradu i bio dovoljno mudar da ne prikuplja namete silom. Međutim, u Banjaluci je ipak došlo do pobune, pa je valija odmah smijenio Kerim-pašu i poslao ga u Zvornik, a za banjalučkog muteselima naime novao svoga sina Muhamedbega,³⁸ koji je stupio na dužnost 30. juna 1816. godine.

Nemiri su nastali i na granici prema dubrovačkom kraju, a ovog puta se žalila hercegovačka strana. Sulejman-paša je

³⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 30. juna 1816.

upoznao Paulića s pritužbom Hasanbega iz Ljubinja zbog sela Činice koje se nalazilo na hercegovačkoj strani, tačno naspram Gromacije u dubrovačkom kraju. Austrijski podanici su 20. maja nasilno zauzeli selo i iz njega protjerali turske podanike. Oko ovog šela sporili su se Dubrovačka Republika i Tursko Carstvo još prije trideset godina, a spor je riješen tako što je Činica pripala Bosanskom ejaletu. Sad je valija tražio da na lice mjesta dođu tumač, dubrovački komesar i komesar sa bosanske strane da bi se spor riješio.³⁹ Pošto je ispitao slučaj sela Činice, prokonzul je upoznao valiju da je Hasanbeg pogrešno prikazao spor. Naime, tačno je da su su se zbog Činice sporile Dubrovačka Republika i Turska prije trideset godina, ali zbog toga što su selo lukavstvom zauzeli osmanski podanici. Dubrovačka Republika je dobrovoljno priznala tursko sizerenstvo nad selom, pa je ono ostalo pod vlašću Turskog Carstva, ali s obzirom na to da je po međudržavnim ugovorima pripadalo Dubrovačkoj Republici, to znači da sada pripada Austriji. No bez obzira na to, Paulić je predlagao da se ovo pitanje riješi sporazumno iz razloga što je Činica makar i privremeno i pod sumnjivim okolnostima pripadala osmanskoj carevini. Ukoliko pitanje ostane neriješeno, Bosanci će uznemiravati mnogo šire područje od područja sela Činice, što znači da će pričiniti mnogo veće štete nego što iznose onih nekoliko jutara zemlje koliko ima Činica.⁴⁰ Izgleda da je ovaj spor riješen na zadovoljstvo bosanskog namjesnika pošto se o sporu gubi svaki dalji trag u dokumentima.

Međutim, sporovi na sjeverozapadnoj granici rješavani su sporije ukoliko su uopšte i rješavani; prije bi se moglo reći da su se gomilali austrijski protesti. Hasanaga Pečki je bio tvrd kamen i za Austriju i za bosanskog namjesnika. Često je upadao na austrijsko područje i prihvatao austrijske de-

³⁹ Isto, Travnik 23. maja 1816.

⁴⁰ Isto. U pismu zadarskom guverneru, Sulejman-paša je naveo da se opština Ljubinje žalila Bosanskom divanu zbog zauzetog sela Činice, zatim je tražio da se stanovnici Gromacije kazne što su narušili mir i red na ovom dijelu granice i zahtijevao da guverner naredi dubrovačkom komandantu da ovu teritoriju vrati opštini Ljubinje; istovremeno je zahtijevao da mu dubrovački komandant preda ubicu Saliha Kazika koji se sklonio u Dubrovnik da bi izbjegao kaznu.

zertere, pružao im zaštitu i utočište, a oni su zauzvrat izvršavali njegova naređenja. To im je bilo tim lakše što su dobro poznavali teren, austrijsku vlast i stanje na kordonu. Tako je Paulič pisao 30. juna 1816. da bosanski valija nije ništa preduzeo protiv Hasanage, iako mu je Porta uputila više pisma u vezi sa njim; štaviše, on se ponašao još drskije. Kad je Sulejman-paša naredio kapetanu Bešireviću i Rustembegu da mu dovedu Hasanagu živog ili mrtvog u Travnik, Hasanaga je to podrugljivo komentarisao rekavši da valija ipak želi vidjeti onoga ko je sposoban da za njega nešto učini. Stoga je Paulič zaključio da i bosanska vlada možda želi da na granici ostane stanje koje održava Hasanaga, pa im je vjerovatno i potreban takav jedan Hasanaga. Naime, ukoliko bi došlo do rata između Austrije i Turske, Hasanaga bi sa svojim razbojnicima odigrao važnu ulogu. Da bi pokazao svoju snagu, Hasanaga je ponovo upao na austrijsko područje i otjerao 30 grla krupne i sitne stoke, a stradala su i dva čuvara granice: jedan je ubijen, a drugi smrtno ranjen. Paulič je protestovao kod valije i zahtijevao da se vrati ukradena stoka i da se Hasanaga konačno već jednom udalji sa granice. Na to mu je valija rekao da on prijateljski saosjeća sa njim, ali da su stvari u Bosni mnogo složenije i da ih ne može sam riješiti. Ipak će preduzeti sve moguće da se zavede mir, a kao dokaz je naveo da na zidinama grada već visi pet glava onih koji su izazivali nered na granici. Bila je istina da je kaftanaga prije petnaest dana otišao u Ostrožac i Bihać, pa će poslije njegove istrage biti novih pet glava natakuto na kolac. Ali Hasanaga nije mario za sve to; u septembru je sa svojom družinom ponovo harao na austrijskoj teritoriji. Sve se i dalje ponavljalo: Paulič je protestovao, a valija uvjeravao u Portine dobre želje da se održe dobrosusjedski odnosi i prijetio Hasanagi i njegovoj družini.⁴¹

⁴¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 30. juna 1816. Valija je rekao Pauliču: »Ich wolle doch ein freundschaftliches Mitleiden mit Ihm haben; ich kenne doch selbst die Lage von Bosnien, und sehr wie Er von allen Seiten bedrängt seyn. Es werde und könne jedoch zuverlässig nicht dabei bleiben; nur noch Etwas Geduld wolle man haben, und ich wolle fest überzeugt bleiben: dass so sehr unsere beiden Allerhöchsten Höfe, die Ruhe am Kordon wider Hahsan Aga hergestellt zu

Pauliĉ je vjerovao valiji i zahvalio mu na spremnosti da okonĉa Hasanagino bezvlašće na granici, a vladi u Beĉu je pisao da valija od svog dolaska u Bosnu neprestano preduzima mjere da se zavede red. Uvijek je primao austrijske proteste i traŹio od predstavnika vlasti na ĉijem se terenu dogodio izgred da udovolji zahtjevima iz protesta, te slao mubašire na mjesto događaja. Na kraju je Pauliĉ naveo: »Ja i sam vidim u kakvo je Źalosno stanje krajnje nedisciplinovanosti odnedavno ponovo zapao ĉitav ovostrani distrikt između Vrbasa i naše granice. Prilikom svake moje Źalbe upućene njemu [valiji] bilo za hvatanje Hasanage Peĉkog ili naših dezertera koji su se kod njega sklonili i njihovog izruĉenja nama, za vraćanje ili nadoknadu dobara otetih od naših podanika u toj zemlji, on je dosad uvijek upućivao mubašira za mubašiom sa bespogovornim strogim zapovijestima i prijetnjama, a uz njih je slao dotiĉnim kapetanima i moje sopstvene Źalbe koje sam mu u vezi s tim dostavljao. Ali ti buntovnici, nezadovoljni time, otkazali su duŹnu poslušnost i njemu kao i svim njegovim prethodnicima dosad. Mubaširima koji su dolazili kod njih cijepali su njegove naredbe i moje protestne note, pa ih tjerali nazad uz pogrde i prijetnje: sada ĉak javno pokazuju da će podići otvorenu pobunu protiv njega i pri tome sasvim glasno prijete da će i njega i njegove

sehen, und sohin auch zu erhalten wünschen, Ihm gleich sehr die Erfüllung, dieser höchsten Wünsche und Grossherrlichen Befehle, die zugleich Gesetz und Pflicht für Ihn wären, eifrigst hier am Herzen läge.

Er thut ja ohnehin Alles was Er könne und vermöge; zum Beweis dessen, mache Er mir zu wissen, dass von jenen 5 Köpfen, die Er so eben auf der Mauer des Mezars vor meinem Fenster aufstecken liess, der eine dem Szimo Filippovich, und der andere dem Stojan Bokan zugehörig waren; welche vor einem Monath, nebst noch andere 5. wegen eines auf unseren Kordonsposten Raskersnice gewagten Angriffes von mir bei Ihm geklagt worden wären, und von welchen übrigen 5. Er ebenfalls noch die Köpfe zu erhalten hoffe. Was nun den neuerlichen Ecceß des Hahsan Aga hier betreffe, so werde Er gleich morgen oder übermorgen seinen Kaftan Aga als Mubaschir, neuerdings wieder an Beshirevich und Rustanbeg, mit dem wiederholten gleich strengen Befehle abschicken, sowohl den Hahsan Aga Pechki oder tod oder lebendig hereinzubringen, so wie dann auch unsere bei ihm und anderwärts als Räuber befindliche Deserteurs Uns lebendig oder auch tod auf einem der dortländigen 3. Rastellplätze auszuliefern.«

sinove protjerati iz Bosne, a potom i mene. Što se tiče tih prijetnji, ja ih neću uzimati k srcu ma koliko one bile uvriježljive i za moj previšnji dvor i za mene. To su prijetnje nerazumnih ljudi, pa u slučaju da se ti buntovnici ipak toliko zaborave i da neočekivano odista dođu u Travnik, paša će umjeti da me zaštiti od njih, ili da me za svaki slučaj prije toga skloni na sigurno mjesto. Uostalom, on je o svim tim prilikama opširno obavijestio svoj dvor i sada očekuje sultanove naredbe: da li će mu biti dozvoljeno da upotrijebi trupe protiv tih pobunjenika da bi ih silom primorao na predaju i potom kaznio po zasluži. Ukoliko mu stigne takva jedna naredba, kakvu on želi i kakvoj se nada, on će veoma lako uspjeti da te buntovnike natjera na bjekstvo i time svom imenu na obje strane — ovdje na strah, kod nas na ljubav i pažnju prema sebi — umjeti da ostavi sjećanje koje se neće brzo ugasiti. Dotle pak ne može ništa učiniti i zasad mora ostati strpljiv. Povjeravajući mi to prijateljski da bi me bar donekle umirio, u isti mah me je srdačno zamolio da svoj dvor iscrpno obavijestim o svemu i dodao da bi on veoma volio da naš previšnji dvor i sa svoje strane navede Visoku Portu da te buntovnike primjerno kazni. Neophodno je preduzimati sve što je moguće da se postignu željeni mir i red na tim granicama. Potrebno je da još osobito napomenem da su kapetan Beširević u Ostrošcu, potom Kulenović u Ostrovica-Vakufu s Mustajbegom Bajbudom Kulenovićem i kapetan Cerić u Novom, sada najugledniji pobunjenici i narušioци mira koji naročito podržavaju Hasanagu Pečkog u njegovim izgredima, a našim dezerterima i razbojnicima sa obje strane pružaju sklonište i posebnu zaštitu. Nasuprot njima hoću sada s poštovanjem da pomenem Rustembega u Bihaću, pošto je on prije izvjesnog vremena sasvim promijenio svoje držanje i upravo zbog toga se sad nalazi u krvnom neprijateljstvu sa onim drugima. Uostalom, on [valija] me moli da vodim računa o tome da ono što mi je otkrio u prijateljskom povjerenju ne dođe prije vremena do ušiju buntovnika, pa stoga treba sve čuvati u najvećoj tajnosti.⁴²

⁴² HHStA W, St. K. Türkei VII/39, Travnik 30. septembra 1816. Paulić je pisao: »Ich sehe es ja selbist, in welchem beklagenswerthen Zustand der aüßersten Indisziplin, der ganze hiesländige Distrikt zwischen der Verbahs und unseren Grenzen, seit Kurzem mehr als je wieder verfallen seyn.

Nastao je i veliki razdor između bihaćkog kapetana s jedne strane i kapetana Ostrošca s kapetanom iz Ostrovice-Vakufa sa druge. Naime, kad su kapetani nedavno dobili valijin nalog da moraju postupiti po sultanovom fermanu i predati valiji Hasanagu Pećkog živog ili mrtvog, njegovu družinu pohvatati, austrijske dezertiere predati austrijskim vla-

Er habe bei jeder meiner vorgekommenen Beschwerden, seyn es zur Ergreifung des Hahsan Aga Pechki, jenen unserer dortigen Deserteurs und deren sohnliche Auslieferung an Uns, so wie zur Rückerstattung oder Entschädigung jedes unseren dortländigen Unterthanen geraubten Gutes: bisher Mubaschirs über Mubaschirs mit den gemessensten strengsten Befehlen und Drohungen hierwegen, unter Mitsendung meiner eigenen diessfalls Ihm übergebenen Beschwerden an die betreffenden Kapitän's so abgefertiget.

Allein, diese Rebellen, nicht hiemit zufrieden: Ihm, wie allen Seinen Vorgängern bisher, den schuldigen Gehorsam dagegen durchaus versagt: nicht auch zufrieden damit: denen bei selben zuletzt angekommenen Mubaschirs, nebst Seinen Befehlen auch meine beigelegten Noten zerrissen, und selbe schimpflich und mit Drohungen fortgejagt zu haben: machen itzt sogar auch Miene, sich zum offenbaren Aufruhr wider Ihn zu rüsten, und Frohen hiebei ganz laut: nächst Ihn und seinen Söhnen, dann auch mich aus Bosnien zu vertreiben.

Was nun diese Drohungen betreffe, so wolle ich, so beleidigend selbe auch gegen meinen Allerhöchsten Hof und mich wären, mir dennoch selbe nicht zu Herzen nehmen; weil diess Drohungen unverständiger Menschen wären, und Er, Falles sich auch diese Rebellen, unerwarteterweise zuletzt dennoch so weit vergessen sollten, um in dieser Absicht wirklich nach Travnik zu kommen, Er nichtsdestoweniger mich gegen sie zu schützen, oder auf jeden Fall bevor doch in Sicherheit zu bringen, wissen werde.

Uebrigens habe Er von allen diesen Verhältnissen Seinen Hof aus führlich in Kenntniss gesetzt, und Er erwarte nun von daher die Befehle des Grossherrn, ob es Ihm hiernach gestattet seyn werde, Troupen gegen diese Rebellen auszuheben, um sie dann auch mit Gewalt zur Submission bringen, und nach Gebühr hierauf züchtigen zu können.

Komme Ihm nun ien solcher Befehl zu, wie Er diess wünche und auch erwarte, so werde Er diese Rebellen auch **sehr leicht** zu Paaren zu treiben und seinem Namen diess — und jenseits, hier zum Schrecken, bei Uns aber zur Liebe und Achtung für Ihn, dann ein Andenken zu verschaffen wissen, welches nicht sobald erlöschen solle; bishin aber könne Er nichts thun und müsse einstweilen zur Geduld sich bequemen.

Indem Er mir nur dieses zu meiner einstweiligen Beruhigung in Freundschaft anvertraue, bitte Er mich zugleich recht sehr, auch meinen Allerhöchsten Hof ausführlich und mit den

stima, a turske podanike udaljiti sa granice, oni su se podijelili i žestoko potukli. Bihački kapetan se nije dvoumio u tome da li će ispuniti valijin nalog, ali su ga druga dvojica kapetana spriječila, zbog čega je došlo do oružane borbe: okršaj je bio tako krvav da je na obje strane izginulo 500 ljudi. Valija im nije mogao ništa, jer nije imao dovoljno snaga, a Paulič se nadao da će se oni u međusobnim krvavim obračunima iscrpsti i da će valiji biti potom lakše da ih pokori. Valija je obavijestio Portu o ovim događajima, pa je sada očekivao Portina uputstva.⁴³

Nemiri su se pojavili i na drugim stranama Bosanskog elajeta. Tako je gotovo cijeli južni i zapadni dio Bosne, tj. predio između Vrbasa i Neretve i austrijske granice, u septembru 1816. bio pod oružjem uslijed međusobnih sukoba. Bosna je bila krajnje podijeljena: uglavnom su se izdvojile tri grupe. U prvoj grupi vodila se borba između bihačkog kapetana Rustembega s jedne strane, te Kulenovića, Beširevića i Cerića (tj. kapetana iz Ostrošca, Ostrovice-Vakufa i Novog) s druge koji su jedni drugima palili imanja, uništavali imovinu, napadali na život. U drugoj grupi su bili sukobi između ajana iz Duvna i Počitelja s jedne strane i stolačkog ajana

Beisatze noch in Kenntniss setzen zu wollen: dass Seinerseits Er es sehr gerne sehen würde: wenn Unser Allerhöchster Hof, für eine exemplarische Züchtigung dieser Rebellen auch Allerhöchst Seinerseits die Erhabenen Pforte hiez zu bewegen wollte; massen widrigens immermehr die erwünschte Ruhe und Ordnung an jenen Grenzen zu erzielen seyn werde; wobei ich jedoch insonderheit noch bemerken wolle: dass Kapitän Behsirevich zu Ostroshatz, dann Kulenovich zu Ostrovitz-Vakup mit dem Mustajbeg Beibud Kulenovics, und der Kapitän Czerich zu Novi, dermalen die vornehmsten Empörer und Ruhestörer sind, welche den Hahzan Aga Pechky bei seinen Egeessen vornehmlich unterstützen, und unseren Deserteurs und beiderseitigen Räubern bei sich Unterstand und besonders Schutz gewähren: des Rustanbeg zu Bihatz hingegen, wolle ich dermalen mit Ehren Gedenken, massen er seit einer Zeit ganz seinen Sinn geändert, und hierwegen eben mit jenen andern, in einer blutigen Fehde itzt begriffen ist.

Uebrigens bitte Er mich recht sehr, auch Bedacht zu nehmen, dass diese seine im freundschaftlichen Vertrauen mir gemachten Eröffnungen, um nicht vor der Zeit zur Kenntniss der Rebellen zu gelangen, auch sehr geheim bewahrt werden wollen.«

⁴³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/39, Travnik 15. septembra 1816.

sa druge, pa su u sukob bila umiješana mnoga sela i zaseoci, a prema izvještajima bila su spaljena 42 sela i naselja. Sreća je bila naklonjena stolačkom ajanu, pa se ovaj sukob privodio kraju. U treću grupu je spadala borba u Banjaluci; ona je inače najviše pogađala Sulejman-pašu jer je u nju bio umiješan njegov sin. U Banjaluci su se sukobili banjalučki kapetan i banjalučki muteselim Muhamedbeg, valijin sin. Banjalučkom kapetanu je pomagao Hasanaga Pečki i poslao mu odred od 100 ljudi pod vođstvom svog sina. Ovaj odred je na putu prema Banjaluci pljačkao imanja valijinih pristalica. Muteselim se zatvorio u tvrđavu i otuda se branio pucajući iz teških topova. Kad je 28. septembra uveče stigla vijest o tome u Travnik, valija je naredio čehaji Mustafa-paši, svom najstarijem sinu, da odmah pohita u pomoć svom bratu muteselimu sa 100 ljudi i da ga milom ili silom oslobodi opsade.⁴⁴ Čehaja je uspio da izvrši očevu zapovijest, pa je stanje u Banjaluci sređeno, pretežno zahvaljujući nemiješanju kozarčkog, prijedorskog i dubičkog kapetana koji nisu željeli da budu na strani razularene vojske sastavljene od pristalica Hasanage Pečkog i kapetana Beširevića, Kulenovića i Cerića. Međutim, valijini protivnici su se surovo obračunavali s valijinim pristalicama: ubili su petoricu najbogatijih banjalučkih begova, a ostalima opljačkali kuće i razvukli imovinu. Tada su stigli kapetani iz Kozarca, Prijedora i Dubice, spriječili dalje krvoproliće i poslužili kao posrednici među zavađenima. Vojnici su udaljeni iz Krajine, a muteselim oslobođen, pa je 6. oktobra stigao u Travnik. Tako su obje strane vjerovale da su izvojevale pobjedu: valija zato što je spasio sina, a banjalučki kapetan zato što nije priznao vlast nad sobom, posebno ne iz valijine kuće.⁴⁵ Tako se iscrpljivala snaga u Bosanskom ejaletu. Sulejman-paša nije uspijevaao da provinciju dovede u red, a Porta nije nalazila za potrebno da ga smijeni.

Postavljanje valiije vršilo se obično u vrijeme Ramazanskog barjama, a ove godine je to bilo u septembru. Nagađalo se da će bosanski i vidinski valija zamijeniti mjesta, ali je

⁴⁴ Isto, Travnik 30. septembra 1816.

⁴⁵ Isto, Travnik 15. oktobra 1816.

Sulejman-paša obavijestio Paulića da je već saznao od svog povjerljivog čovjeka iz Carigrada da će ostati na svom položaju.⁴⁶ Tako je i bilo: u Travniku je 7. oktobra 1816. stigao sultanov kapidžibaša i donio Sulejman-paši ferman kojim ga Porta potvrđuje za bosanskog valiju za sljedeću godinu. Ferman je odmah saopšten narodu, a oglasili su se i topovi s tvrđave.⁴⁷

⁴⁶ Isto, Travnik 15. septembra 1816.

⁴⁷ Isto, Travnik 15. oktobra 1816.

**SUKOBI SULEJMAN-PAŠE SKOPLJAKA
S BOSANSKIM PRVACIMA I NEUSPJEH
NJEGOVE UPRAVE**

Reforme Turskog Carstva vršene su u cilju da se poveća vojna snaga Carstva; sultan Mahmud II je bespoštedno kršio otpor konzervativnih snaga koje su pokušavale da ometu izvršenje reformi, ali su mjere koje su preduzimane bile često povod za nemire u Carigradu. Sultan je čvrsto odlučio da ustroji redovnu vojsku, *nizami džedid*, i tako postepeno zamijeni janičarsku vojnu organizaciju koja je u ratovima pokazivala sve manju snagu. Ta odluka je naišla na protivljenje, pa i oružan otpor. Tatar koji je početkom januara 1817. stigao kod Sulejman-paše obavijestio ga je da su u Carigradu izbili nemiri zbog preustrojstva vojske. Sultan je ugušio pobunu i odmah izvršio mnoge promjene u Portinim ministarstvima: smijenio je sve koji su bili neodlučni u sprovođenju reformi ili su pomagali buntovnike. Međutim, kako je tatar rekao valiji, kad je on krenuo iz Carigrada nisu još bili potpuno uspostavljeni red i mir.

Bosanski valija je spadao u sultanove pristalice koje su bespogovorno bile za reformu, pa je on svim potrebnim sredstvima pomagao da se nizam uspostavi. Valija je bio uvjeren da će sultan istrajati u ovom poslu i da će uspeti tim prije što je na njegovoj strani bila većina uticajnih ljudi. I Bosanski divan i valija su nastojali da sprovođenje reforme ne nailazi na otpor u Bosanskom ejaletu.¹ Međutim, iako je bio Bosanac i »ortodokсни Turčin«, valija ipak nije sasvim dobro poznavao prilike u ejaletu. Opozicija reformama je stalno jačala, jer bosanski prvaci nisu vjerovali ni sultanu ni svom valiji, mada je bio iz njihove sredine, i u to se valija ubrzo uvjerio. U sprovođenju Portinih naređenja nailazio je na sta-

¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. januara 1817.

lan otpor, a njegov uticaj u ejaletu izgleda da se osjećao jedino u Travniku i njegovoj okolini: valijinu čvrstu ruku osjetili su samo oni koje su organi vlasti dovodile pred njega da im sudi. Valija se oslanjao na kapetane i paše koje je saživao na vijećanje. Tako je 24. februara 1817. sazvao pogranične kapetane čije su se kapetanije graničile sa austrijskom teritorijom u Krajini (»gornja granica«).² Trebalo je upostaviti mir na granici gdje god je bilo moguće, pa je istovremeno upućeno u Novi pedeset delija na čelu s delibašom koji je trebalo da nadzire pogranični promet i posreduje ukoliko bude potrebno. Delibaši je uz to naređeno da pažljivo motri na sve što se tamo dešava, s tim da po povratku podnese iscrpan izvještaj valiji u vezi sa trgovinom, saobraćajem, ponašanjem stanovništva i ostalo. Posebno mu je naloženo da pazi kako se obavlja trgovina na pograničnim mjestima-pazarima (raštelima) i da li se to čini u duhu vladajućih prijateljskih odnosa između dviju carevina. Fermanom koji je tatar donio 26. februara 1817. Porta je odredila da se carina naplaćuje u visini od tri posto i to na graničnim prelazima.³ Drugi tatar je istog dana donio ferman kojim je valiji naređeno da obnovi i utvrdi bosanske gradove i tvrđave, koje zatim treba snabdjeti zalihama hrane, municijom i oružjem. Slični fermmani su upućeni i u druge ejalette evropskog dijela Turske. Po ustaljenom Portinom pravilu, fermmani su razasli po početkom svake nove godine koja je počinjala u martu (kod muslimana). Valija je odmah pristupio izvršenju sultanove naredbe, pa su za njegovog vezirovanja opravljeni gradovi i palanke u Krupi, Bihaću, Glamoču, Petrovcu, Dubici, Banjaluci, Novom, Prijedoru, Staroj Ostrovici, Sanskom Mostu, Havi, Duvnu i Livnu, za šta je utrošeno 438.866 groša.⁴ Porta je pratila kako teku radovi, pa je poslala kapidžibašu da izvrši nadzor; on je stigao u Travnik u prvoj polovini aprila s velikom pratnjom. Kapidžibaša nije lično putovao po Bosni i Hercegovini da bi provjerio šta je i koliko urađeno, nego je poslao svoje ljude u sve dijelove ejaleta da to učine. Od kapidžibaše se saznalo da se u prestonici usavršava voj-

² Isto, Travnik 28. februara 1817.

³ Isto.

⁴ S. Bašagić, nav. djelo, 129.

na vještina; angažovani su francuski i engleski artiljerijski oficiri da pomognu pri izradi modernih topova i u vježbanju artiljeraca, jer je sultan želio da se artiljerija uredi po savremenom evropskom uzoru. Zato je svaka orta povećana sa 130 na 150 vojnika, a povećan je i broj topova.⁵ Govorilo se da će ovaj kapidžibaša u toku godine doći u Bosnu nekoliko puta da bi kontrolisao kako teku radovi.

Bilo je poznato da su bosanska utvrđenja slabo održavana i da se u njima nalaze zastarjela artiljerijska oruđa. Ni valija ni Porta nisu imali dovoljno sredstava da ih održavaju kako bi trebalo, ali je Porta ipak, mada neredovno, slala u Bosnu olovo i barut, što je učinila i sada. Dvojica janičara koji su stigli iz Novog Pazara rekli su novom austrijskom konzulu Simbšenu da se u Bosnu doprema veliki karavan baruta i olova koji će biti razdijeljeni po gradovima. Istovremeno je bio zabranjen izvoz žita, pa je naprimjer Veli-paša iz Novog Pazara bio opozvan zato što je odobrio izvoz žita, a to je bilo u suprotnosti s Portinom zabranom. Kapidžibaša je imao i druge zadatke i nije mu se žurilo da se vrati u Carigrad, u koji je 17. juna 1817. poslao 150 keša koje je utjerao od naroda na ime tributa. Tražio je da u Travnik dođe sarajevski mula, što je ovaj odbio pretpostavljajući da on to čini po nalogu valije s kojim nije bio u dobrim odnosima. Kad je trebalo da se kapidžibaša vrati u Carigrad, valija je jedva uspio da prikupi dovoljno novca za njegov povratak, ali je pazio da kapidžibaša bude zadovoljan jer je od toga zavisilo kakav će izvještaj podnijeti sultanu.

Sa valijom nisu više bili zadovoljni ni siromašni podanici, a naročito hrišćansko stanovništvo, pa su uglavnom svi željeli da on bude udaljen iz Bosne. Valija je zaista krajnje strogo presuđivao svima koji su se na bilo koji način ogriješili o njegove naredbe, posebno kad su bili u pitanju prestupi u vezi s plaćanjem poreskih obaveza. O tome je pisao i austrijski konzul Simbšen; on kaže da je valija bio osobito okrutan kad je riječ o dažbinama. Ko bi se ogriješio u tom pogledu mogao je očekivati i smrtnu kaznu. Konzul piše da gotovo ne prođe dan a da se na javnom mjestu ne izvrši smrtna kazna, i to obično odsijecanjem glave. Po ustaljenom obi-

⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 16. juna 1817.

čaju, glave su naticane na kolac i bile izložene kao zastrašujuć primjer, a tijela su često prepuštana psima. Takvo ponašanje su podsticali vlastodršci pošto su jedino strahom mogli održavati svoju vlast. Međutim, za veliku sumu novca mogla se preko visokih službenika otkloniti svaka opasnost i izmijeniti svaka kazna. Simbšen je pisao da su tokom jednog jedinog popodneva 27. juna 1817. odsječene glave petorici ljudi. Dvojica od njih izgubila su život za bezazlenu krivicu. Obojica su bila u službi kod sarafbaše; mlađi je upoznao jednu djevojku i namjeravao je da se oženi njome, a inače su oboje bili hrišćani. Međutim, valijin sin Ibrahimbeg namijenio je djevojci drugu sudbinu: htio je da je poturči i uda za tutunbašu. Momak i njegov drug su se tog nesretnog 27. juna uputili djevojci, što je primijetio tutunbaša i prijavio Ibrahimbegu, a on je naredio da se sve troje uhapsu. Sarafbaša je pokušao da oslobodi svoje sluge i ponudio osam kesa, ali kad nije uspio, on se požalio valiji na njegova sina Ibrahimbega. Valija se toliko razbjesnio na sarafbašu što se usudio da se žali na njegovog sina da je naredio da se mlađićima odrube glave. Inače su sinovi Sulejman-paše bili preuzeli vlast od oca, što je izazvalo opšte nezadovoljstvo u Bosni.

Po zatvaranju francuskog konzulata u Travniku 1814. godine,⁶ u Bosni je ostao samo austrijski konzulat u nevelikom sastavu: prokonzul pukovnik Jakov fon Paulič, tumač i pisar. Konzulat je obaviješten u novembru 1816. da je za novog konzula imenovan pukovnik Simbšen, a Paulič je premješten na Krf (on je 1817. unaprijeđen za generalnog konzula). Novi konzul je stigao u Bosnu početkom aprila 1817, a o svom putu od Broda do Travnika podnio je 9. aprila sljedeći izvještaj: 29. marta je prešao preko Save kod Slavenskog Broda u Bosnu; u njegovu čast je bio postrojen paradni divizion brodskog garnizona, a iz tvrđave je ispaljeno 18 topovskih hitaca; komandant trđave u pratnji tridesetorice svojih potčinjenih i velikog broja stanovnika Broda pratili su ga do

⁶ Isto, Travnik 1. jula 1817; S. Bašagić, *nav. djelo*, 129, piše da su Bosanci poštovali Sulejman-pašu kao junaka, ali su bili nezadovoljni zato što je vlast prepustio sinovima, pa su ga tužili Carigradu; J. Matasović, *nav. djelo*, 248; Sulejman-paša je oslobodio franjevce harača i o tome im izdao suret-bujuruldiju.

savske obale, gdje su mu u ime bosanskog valije došli u susret baš-čauš, divan-čauš i dvojica kavaza, koji su ga dočekali veoma srdačno. Na drugoj strani rijeke čekali su ga mnogi stanovnici Bosanskog Broda. Sulejman-paša je već bio poslao bujuruldiju svim kapetanima, ajanima i kadijama u onim krajevima kroz koje je Simbšen trebalo da prođe na svom putu u Travnik i naredio da mu se obezbijedi sigurno putovanje, da bude dobro ugošćen, lijepo i prijateljski dočekan i da mu se ispune sve želje. Na konzulovu sreću, put kojim je trebalo da prođe bio je bezbjedan zato što su lokalni organi vlasti u tim krajevima priznavali valijin autoritet, pa su tako uvažili i bujuruldiju, u šta se i konzul uvjerio. Derventski kapetan,⁷ u pratnji jednog age i više Turaka na konjima, stigao je u Bosanski Brod da dočeka konzula, a odatle su svi krenuli prema Derventi. Povorku su sačinjavali konzul, njegov ađutant, tumač, sluga, deset Turaka konjanika i isto toliko pješaka koji su se brinuli o dvadeset tovarnih konja. Kad su stigli u Derventu, kapetan je lijepo ugostio konzula i ustupio mu cijelu kuću na korišćenje. Sljedećeg dana (30. marta) nastavio je put do Tešnja, da bi 31. marta stigao u Vranduk, a 1. aprila u Travnik. Svuda je bio prijateljski dočekan, ali je drum bio zaista loš. Vodio je kroz planinske predjele, sav kamenit, a zbog čestih kiša bio je takav da se jedino mogao preći na konjima. Dio puta između Doboja i Tešnja presijeca rijeka Usora koja se kod Doboja uliva u Bosnu; to je brza i duboka planinska rijeka, a pošto na njoj nije bilo mosta, to se moralo zagaziti u vodu da bi se prešlo na drugu stranu. Desilo se da je ađutant Atanasković pri prelazu pao u rijeku, ali su mu pomogli tešanjski aga i kavaz Omer i tako mu spasili život. Vranduk je činio uzan prolaz između stijena u dužini od 4—5 sati hoda. Kad su stigli na dva sata hoda od Travnika, konzulu su izišli u susret pisar Cagarić i tumač, a u Turbetu i valijini dvorani: ič-aga, jedekči seiz-baša, delibaša, vojvoda ili hrišćanski sudija, čohadar-aga sa nekoliko čauša i 12 kavaza. Dovedi su dva konja (jednog za konzula, drugog za ađutanta), s tim što je jedan bio posebno bogato okićen, pokriven gotovo do zemlje pokrivačem koji je bio izvezen zlatnim nitima. Konzulov ula-

⁷ H. Kreševljaković, *nav. djelo*, 170; to je bio Mahmudbeg.

zak u Travnik pratila je velika povorka, a narod je u velikom broju izašao na doček. To je bio prvi Simbšenov izvještaj.

Čim je stigao, Simbšen je o tome obavijestio Sulejman-pašu i poslao mu pozdrave. U audijenciji kod valiije bio je već 6. aprila. I ona je obavljena po utvrđenom ceremonijalu: pomenutog dana ujutro, valiija mu je poslao dva veoma bogato ukrašena konja, jednog za njega, drugog za Paulića, i još jednog konja za ađutanta Atanaskovića; povorku su pratila 24 kavaza, zatim čauši i drugi dvorani. U valiijinoj rezidenciji, duž stepenica, u predsoblju, sve do sale za prijeme bila je postrojena uobičajena orta svečano odjevenih Arbanasa. Sulejman-paša je srdačno primio Simbšena, koji mu je predao Meternihova akreditivna pisma, koja su javno pročitana, pa je po običaju bio počašćen duhanom, kafom i slatkišima, a zatim je poslužen šerbet. Valiija je sjedio u uglu između dva prozora, s njegove lijeve strane bio je prokonzul Jakov Paulić, sa desne konzul Simbšen i njegov ađutant, nešto dalje od Simbšena sjedili su ridžali i visoki državni činovnici (bilo ih je trideset), a sa Paulićeve strane četrdesetak valiijinih dvorjana. Svi su bili u prekrasnoj svečanoj odjeći. Razgovaralo se o svjetskoj politici, a valiija se posebno raspitivao za austrijskog cara, za ministra Meterniha, o ličnostima austrijskih komandanata u Slavonskoj i Hrvatskoj krajini, za sudbine francuskog cara Napoleona Bonaparte i princeze od Parme, gdje se oni sada nalaze, da li je princeza u Beču, koliko trenutno ima austrijskih i ruskih vojnika u Francuskoj. Posebno je pitao za ruskog cara Aleksandra I i da li je konzulu nešto poznato o rusko-turskim odnosima. Simbšen je odgovorio na sva valiijina pitanja, ali je na posljednje rekao da zna samo toliko da se u Carigradu nalazi ruski poslanik. Na kraju posjete, opet po običaju, na valiijin mig su donesena tri počasna krzna, jedno koje je bilo optočeno zelenom samurovinom dobio je Simbšen, druga dva opervažena crvenim i bijelim krznom darovana su tumačima Risu i Pinji, dok je pisar dobio crveni binjiš. Poslije okončane audijencije vratili su se po utvrđenom ceremonijalu u konzulat, ali je povorka išla drugim sokakom.⁸ Potom je Simbšen posjetio ćehaju Mustafa-pašu, najstarijeg valiijinog sina. I on ga je dočekao toplo i prijateljski, a postavljena su mu slična pitanja

⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 9. aprila 1817.

kao i kod valije. Čehaja se posebno interesovao da li je bio zadovoljan putovanjem od Broda do Travnika i prijemom bosanskih prvaka.

Već u prvim izvještajima iz Travnika, konzul Simbšen se žalio na neodgovarajući smještaj. Kuća je pripadala valiji, a bila je sagrađena uglavnom od drveta, kao uostalom i sve druge kuće u gradu. Bila je ruinirana, u prizemlju je imala dvije veće sobe i jednu manju za stražare kavaze, a na spratu su bile četiri veće sobe i tri manje (koje su služile za ostavu hrane) i divanhana. Sve su bile namještene po turskom običaju; prozori su bili oblijepljeni papirom, jer su im stakla razbijena. Konzul je posebno tražio da mu se odobri nabavka potrebnog namještaja za kancelariju, tj. ormari, sto i stolica, kasa i drugo.⁹ Simbšen je inače od samog dolaska u Travnik pisao mnogo nepovoljnije o Bosanskom ejaletu i njegovom valiji nego prokonzul Paulič. Tako je 15. juna između ostalog pisao: od mnogih koji su me do sada posjetili čuo sam da su nezadovoljni Sulejman-pašom. Mrze ga zbog njegove pohlepe za novcem, okrutnosti i neprestanog traženja novih davanja. Pravim zlikovcima nije mogao stati na put, pa niti je šta on preduzimao protiv njih, niti su ga se oni bojali. Dobro mu dolaze manji izgredi jer mu oni daju priliku da izriče novčane kazne i tako zadovoljava nepresušnu gramzivost. Koliko je lukav i kako koristi sve načine da progura svoje sinove, kao primjer se navodi događaj koji se odigrao u Banjaluci. Tamo je došlo do nemira, pa umjesto da ih uguši i uspostavi muteselimovu vlast, on je naredio da se zadavi banjalučki kapetan i odmah postavio svoga sina Muhamedbega za muteselima. Svoju vlast i takvo ponašanje proširio je na cijeli banjalučki kraj. Od gradiškog age kojega je optužio za izmišljenu krivicu naplatio je 750 pjastera da bi ga pustio na slobodu. Posebno je bilo nezadovoljno pogranično stanovništvo koje je pomišljalo da potraži spas na austrijskoj teritoriji i unaprijed se radovalo da će na Ramazan bajram, kad se u Turskoj vrše promjene, Sulejman-paša i njegovi sinovi biti opozvani iz Bosne. Glavni uzrok nezadovoljstva u Bosanskom ejaletu je to što je Sulejman-paša omogućio svojim sinovima da zauzmu važne upravne položaje, pa se oni pod njegovom zaštitom ponašaju kao despoti, drže svaki svoj dvor, ugnje-

⁹ Isto.

tavaju stanovništvo, a on se vjerovatno pravi da ništa ne zna. Sulejman-paša je krajnje strog u islamskoj vjeri i ortodokсни musliman. Vrlo je prepreden, a inače pokazuje spretnost i u pisanju i u vođenju poslova. Dobro poznaje domaće običaje koji se razlikuju od običaja u ostalim turskim provincijama. Veoma je pohlepan na novac i veoma škrt. Inače je paša sa tri tuga.

Sulejman-paša ima četiri sina. Najstariji Mustafa je paša sa dva tuga i zauzima položaj čehaje na valijinom divanu; blage je naravi, veoma je ljubazan, vrijedan, kloni se svakog izrabljivanja, pa mu siromašni ljudi dolaze s velikim povjerenjem, a što se tiče imućnih nastoji na svaki način da ih prisili da plate ono što im je određeno. Najveći nedostaci su mu to što voli da pije i da se vrzma oko tuđih žena. S obzirom na očevu strogost i njegove vjerske nazore, on nastoji da pred njim skriva svoje mane. Drugi sin je Ibrahim-beg (alajbeg); on ne vrši javnu službu, ali se miješa u sve poslove ejaleta. Otac mu nije dao određenu službu pošto zna da je neuračunljiv, krajnje nepošten, pohlepan i okrutan. Zbog tih mana nije rado viđen u društvu jer ga se svi plaše. Treći sin je Muhamedbeg na dužnosti muteselima u Banjaluci gdje je stekao glas nepoštenog čovjeka, oholog i svirepog; kad je stigao u Banjaluku zatražio je od naroda 100.000 pjastera. Četvrti sin je Osmanbeg, bosanki haznadar, ali je valija sam vodio finansije ejaleta, jer ih nije mogao povjeriti sinu zbog njegove dokazane sklonosti ka rasipništvu. Kako je bio i hvalisavac i rasipnik, morao se snalaziti za novac, jer ga u hazni (kasi) nije nikad bilo onoliko koliko je njemu stalno nedostajalo, pa je krijući od oca vršio pljenidbe, a nešto novca je obezbjeđivao i primanjem mita. Po prirodi nije bio loš čovjek, čak je imao blagu narav, ali je bio veliki ženskaroš, pa je posebno jurio za muslimanskim ženama i udovicama, ali i hrišćanskim djevojkama, a osim toga je volio piće, tako da je sa ocem imao velike nesuglasice i neprijatnosti.¹⁰

¹⁰ Isto, Travnik 15. jula 1817; upor. S. Bašagić, *nav. djelo*, 129, koji piše da su Sulejman-pašini sinovi bili: Cor Mustafa-paša, Ibrahim alajbeg, Osmanbeg i Mehmed alajbeg; valija im je prepuštao cjelokupnu vlast, pa su ga neki Bosanci tužili Carigradu, te je stoga maknut iz Bosne. Mi smo poklonili više vjere Simbšenu pošto je on održavao službene i privatne veze sa njima tako da je bio bolje obaviješten i bolje ih je poznao.

Valija ipak nije prepustio upravu svojim sinovima, nego bi se moglo reći da su mu sinovi samo pomagali. U Bosni nisu vjerovali ni Porti ni valiji, iako je on bio Bosanac koji je zasluge kod Porte stekao upravo na bojnopolju, što se inače u Bosni osobito cijenilo, ali iz netrpeljivosti prema njemu nisu prihvatili ni njegovu upravu.

Nemiri su započeli u Banjaluci kad je između banjalučkog kapetana¹¹ i njegovih protivnika došlo do sukoba u drugoj polovini januara 1817. Kapetan se zatvorio u tvrđavu i odatle tukao stanovništvo topovima, a granate su izazvale veliku eksploziju, pa se zapalilo skladište baruta i izazvalo požar u jednom dijelu grada. Od eksplozije i požara stradao je znatan broj stanovnika. Kapetan je tražio način kako da tajno pobjegne iz Banjaluke; očekivalo se da će valija poslati vojsku na pobunjenike i tako riješiti slučaj. Siromašno stanovništvo je teško stradalo, a hrišćani su pomišljali da se skloni na austrijsku teritoriju.¹² Valija je obavijestio Portu o nemirima u ejaletu, pa je od nje 30. januara 1817. dobio ferman koji je odmah objavljen. Valiji je naređeno da odmah uspostavi mir i pravni poredak u Bosanskom ejaletu; bio je ovlašćen da strogo kazni banjalučkog kapetana, te mostarskog i stolačkog ajana. U Banjaluci su se događaji odvijali slično kao u Mostaru prethodne godine; od kapetana se odvojio kadija koji se s njim nalazio u tvrđavi i 5. februara prešao na valijinu stranu. Pošto je u tvrđavi ostao u manjini, kapetan se sa jedanaest svojih pristalica predao 8. februara. Banjalučki kadija je doveden u Travnik 7. februara 1817, a valija ga je lično kaznio tako što ga je izudarao topuzom, a potom ga zatvorio u travničku tvrđavu.¹³ Kapetan je takođe sproveden u Travnik sa svojim pristalicama i izveden na suđenje. Istraga je trajala oko dva minuta, a presuda još kraće: bio je osuđen da mu se odsiječe glava, a ista sudbina je zadesila i dvojicu njegovih najbližih pomoćnika. Po ustalje-

¹¹ H. Kreševljaković, *nav. djelo*, 154, nije ustanovio koji se kapetan nalazio u Banjaluci u to vrijeme.

¹² HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 31. januara 1817.

¹³ Isto, Travnik 15. februara 1817; upor. S. Bašagić, *nav. djelo*, 129, koji piše da su Sarajlije i Visočani popalili Sulejman-pašine dvore u Skoplju.

nom običaju, njihova tijela su javno izložena kao opomena za sve one koji bi se pobunili protiv valiije i sultana, ali i kao dokaz valiijine svireposti. Ostala devetorica koja su dovedena s kapetanom zatvorena su u kazamat travničke tvrđave. Od one dvojice kojima je odsiječena glava, jedan je bio Seidaga koga su austrijske vlasti optuživale da učestvuje u krivotvorenju austrijskog novca i njegovom rasturanju. O kažnjavanju banjalučkih pobunjenika, valiija je bujuruldijom obavijestio stanovništvo Bosanskog ejaleta i istovremeno zaprijetio svim buntovnicima. Očekivalo se da će tako postupiti i sa uzurpatorima ajanskog zvanja u Mostaru, Stocu i Počitelju, kao i prema narušiteljima mira na granici. Tajno se obratio Malik-paši u Prištini i skadarskom paši da mu pomognu u gušenju nemira u Bosanskom ejaletu.¹⁴

Valiija je pokušao da zavede red u Hercegovini, koja se ponovo bunila, stvaranjem dviju partija, pa je uspio da pridobije počiteljskog ajana koji je sa svojom družinom prešao na njegovu stranu. Ajan je zamolio valiiju da mu oprost i odmah krenuo protiv stolačkog ajana, koji se inače bio zatvorio u tvrđavu sa svojih stotinu pristalica. Očekivalo se da će se uskoro predati pošto je bio opkoljen u tvrđavi u kojoj nije bilo dovoljno hrane da bi izdržao dugotrajnu opsadu. Ukoliko se ne preda i ne zamoli oprostaj od valiije, to će ga svakako stajati glave. Mostarski ajan se još uvijek čvrsto držao, jer su Mostarcima pomagale Sarajlije. Valiija je poručio Sarajlijama da se opredijele ili na njegovu stranu ili na stranu mostarskog ajana, jer sredine ne može biti. Nije se znalo kako će se Sarajlije opredijeliti, ali se pretpostavljalo da će kao mudri umjeti da nađu najbolje rješenje. Mostarski ajan se nije pokorio, nego je odlučio da se sretne s valiijom na bojnem polju.

U tako nepovoljnim i nemirnim prilikama u ejaletu, valiija je sazvaio vijeće bosanskih kapetana. Ono se inače sastajalo početkom svake godine (u Turskoj u martu) da bi se donijela odluka o pitanjima koja valiija nije mogao sam riješiti, ili je za njihovo rješavanje bila potrebna saglasnost kapetana, što se posebno odnosilo na sakupljanje poreza i drugih da-

¹⁴ A. Sućeska, Ajani, na više mesta.

vanja. Trebalo je da kapetani riješe i pitanje u vezi sa umirenjem pokrajine i uspostavljanjem mira na granici.¹⁵

Valijini planovi za gušenje nemira zavisili su ipak od držanja Sarajeva i njegovih stanovnika koji su uticali na prilike u ejaletu. U Sarajevu su inače postojale dvije partije — starija i mlađa. Ovaj trgovački šehar je kao najveći grad Bosne i Hercegovine imao i posebne privilegije, pa su se oko njih sukobile te dvije stranke; u prvu su ubrajani age i bajraktari koji su čast, ugled i privilegije porodično naslijedili do posljednjih turskih ratova, a u drugoj su bili oni koji su se uzdigli poslije tih ratova. Prvoj partiji su pripadali bogataši koji su željeli da zaštite bogatstva koja su stekli u trgovačkim poslovima i privilegije dobijene obavljanjem poslova u upravi, pa su nastojali da se održi postojeće stanje. Na drugoj strani su bili isto tako bogati, ali bez privilegija; oni su činili većinu. Pripadnici prve partije, u koju su spadali i janičarski aga i mula, nastojali su da se pobunjeni mostarski ajan podrži svim sredstvima, ali je druga partija bila protiv. Međutim, kako je prva partija bila uticajnija, ona je uspjela da nametne svoje mišljenje drugoj. Stoga je Valija znao da ukoliko želi napasti mostarskog i stolačkog ajana mora najprije slomiti duh u Sarajevu, i to izazivanjem novog sukoba između dvije partije, kao što je to već uspjelo u Banjaluci. Valija je istovremeno došao do prepiske između mostarskog ajana i Sarajlija koja je kompromitovala Sarajlije kao buntovnike, pa je to učinilo da se Sarajlije otvoreno stave na stranu pobunjenika i da im čak pomognu vojskom. Prikupili su 2.000 ljudi koje je vodio Pinjić Bajraktar i žurno se uputili u pomoć mostarskom ajanu, a stolačkom ajanu je obećana pomoć. Čim je vojska stigla u Mostar, mostarski ajan je raspisao namet na stanovništvo za njeno izdržavanje u visini od 300 kesa. Dva dana prije toga su iz Mostara stigla pedesetorica ljudi u Travnik da se požale na mostarskog ajana i zatraže valijinu pomoć. Izjavili su da će biti prisiljeni da potraže egzistenciju na nekom drugom mjestu ukoliko ne dobiju pomoć protiv njega. Valija im je obećao pomoć jer se uzdao u kapetane, kojima je 15. marta 1817. naredio da pohitaju u Duvno i Počitelj što je moguće brže i sa što većim

¹⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 28. februara 1817.

brojem vojnika. O svojim pokušajima da umiri Bosnu obavijestio je Portu.

Međutim, valija Sulejman-paša se pomalo dvoumio kako da primijeni zamišljene mjere pošto je bio obaviješten iz Zvornika da su se promijenili odnosi u susjednoj Srbiji i da je tamo navodno došlo do novog ustanka koji je podigao oborknez Miloš. Do bi dobio tačne vijesti o tim događajima, hitno je poslao tatara u Beograd tamošnjem namjesniku, a takođe pitao i austrijskog konzula da li ima obavijesti šta se događa u Srbiji, ali mu je ovaj odgovorio da nije ništa čuo. Stoga je odlučio da pričeka šta će se dogoditi, pa je odustao od pohoda na Hercegovinu.¹⁶ Pošto valija nije intervenisao vojskom, to su se i Sarajlije povukle; iz Mostara je vraćeno 2.000 ljudi koje je predvodio Pinjić Bajraktar, a zadržano samo stotinu koji su se smjestili u tvrđavu. To je valiji bio dovoljan dokaz da pobune i nemire predvođe Sarajlije, a ne Stočani i Mostarci; još mu je bilo svježije sjećanje na pobjedu koju su oni izvojevali nad Ali-pašom Derendelijom. Ostala mu je jedina nada da bi se u Sarajevu mogla pojaviti treća stranka koja bi bila naklonjena njemu, ali su postojali mali izgledi da bi se to moglo i ostvariti.

Nemirne prilike vladale su i na sjevernoj granici kod Novog, pa se pretpostavljalo da bi tamo moglo doći do borbe između valijine stranke koju je predvodio banjalučki ajan Imšaga i kome je bilo naređeno da se dokopa novskog kapetana Mustajbega Cerića i predvodnika protivničke partije. Valija je pokušao da kazni Mustajbega zato što je ranije pomagao banjalučkom kapetanu. Započelo je okupljanje kapetana »gornje granice« (Krajine), što je značilo da se oni spremaju da se suprotstave valiji. Ostrožački kapetan Beširević, inače Cerićev rođak, koji je takođe podržavao banjalučkog kapetana u borbi protiv valije, počeo je prikupljati vojsku, popisao hiljadu momaka i pripremio ih za punu borbenu gotovost.¹⁷ Izgleda da je bilo počelo odmjeravanje snaga i izjašnjavanje onih koji se još nisu bili odlučili kojoj će se strani priključiti. Nije se znalo da li na valijin poziv ili po svojoj želji, gradačački kapetan Muradbeg je stigao u Travnik 14. ap-

¹⁶ Isto, Travnik 15. marta 1817.

¹⁷ Isto, Travnik 31. marta 1817.

mila. On je bio najbogatiji i najmoćniji feudalac u Bosni; sad je prišao valiji i obećao mu pomoć. To je učinio. zato što je valija kao rođeni Bosanac konačno počeo izvrđavati da sprovede reforme u Bosni, pa nije dirao u privilegije ejaleta i vladao je prema ustaljenoj praksi. Banjalučku kapetaniju je po pravu naslijeđa povjerio sinu ubijenog kapetana, koji je kao dvanaestogodišnjak imao vekila Dervišagu iz Berbira (Bos. Gradiška).¹⁸ Pridobijanje gradačackog kapetana bilo je za valiju tim važnije što je on bio u rodbinskim vezama s Beširevićem, ostrožačkim kapetanom iz protivničke partije. Ovim su se nemiri na sjevernoj granici bar za neko vrijeme utišali.

Uz sve to, valija je nailazio na nezadovoljstvo stanovništva i u samom Travniku. Kako nije imao na raspolaganju ni novca ni vojsku da sprovede mir i red u ejaletu, sad je vršio prisilnu naplatu i određivao vanredne dažbine. Da valija nije imao novca da plati troškove za redovno izdržavanje dvora svjedoči i pokušaj pekara da ga na to prisile: oni su 13. juna 1817. odbili da isporuče hljeb. Međutim, bili su silom natjerani da ga i dalje isporučuju.¹⁹ Isto su učinili mesari i ašćije, pa su u prvoj polovini jula držali tri dana zatvorene sve mesnice i ašćinice. Govorilo se da nije bilo namirnica zato što je sve namirnice otkupljivao valija za kapidžibašu i svoje dvorane da bi im ugodio.²⁰

Nemiri su i dalje izbijali u Bosanskom ejaletu. Mostarski ajan Peštelaga je tako učvrstio svoju vlast da je protjeravao valijine pristalice, pa čak i nevesinjskog muteselima Dautbega koji je bio valijin sinovac. Dautbeg nije odmah došao u Travnik nego se zadržao na svom imanju koje je bilo udaljeno od Travnika osam sati hoda.²¹ Valija je često izvještavao Portu o nemirima u Bosni i stalno naglašavao da on nema vojsku pomoću koje bi izmijenio takvo stanje. Polovinom 1817. pronijela se vijest u Travniku da je sultan odlučio da pomogne valiji i da je uputio vojsku iz Anadolije kako bi skršila otpor Sarajlija i Mostaraca. Sultan se navodno odlučio za Ana-

¹⁸ Isto, Travnik 1. maja 1817; upor. H. Kreševljaković, nav. djelo, 154.

¹⁹ Isto, Travnik 16. juna 1817.

²⁰ Isto, Travnik 15. jula 1817.

²¹ Isto, Travnik 16. juna 1817.

dolce zato što je u njih imao više povjerenja nego u Arbanase koje je dotle uzalud slao u Bosnu. Vezirov sinovac Dautbeg stigao je u Travnik krajem jula, a potom često išao kod valije na dogovore. U Travniku je boravio i mostarski ajan Makabunbeg kojeg je Peštelaga takođe protjerao. Valija se založio za Makabunbega i zatražio od Porte da ga ponovo vrati u Mostar na ajanski položaj, ali Peštelaga nije priznavao ni valijinu bujuruldiju ni sultanov ferman,²² pa je Makabunbeg prikupio 1.500 ljudi i zatražio valijinu dozvolu da napadne Mostar. Nezađovoljni su bili i stanovnici Banjaluke upravom Muhamedbega, valijinog sina, pa su ga tužili Porti da ih izrabluje. Pomogle su im i Sarajlije, koje su svoju žalbu tajno predale kapidžibaši u Travniku da je on lično preda Porti. Kolale su glasine da se kapidžibaša dugo zadržao u Bosni zato što je imao nalog od Porte da valiji odrubi glavu,²³ pa su se u Travniku radovali da će Sulejman-paša biti sigurno opozvan o Bajramu. Međutim, sve te vijesti o svrgavanju bosanskog valije bile su bez osnova jer na Porti nisu ni pomišljali na to. I glasovi o upućivanju vojske iz Anadolije u Bosnu bile su izmišljene, a vlasti su pretpostavljale da ih je proturao neko iz valijine blizine kako bi se stanovništvo prepalo i primirilo.

U jeku svih tih nagađanja stigla su iz Carigrada osmorica tatara i donijela ferman kojim se Sulejman-paši produžava vezirstvo u Bosni i za sljedeću godinu. Tatari su bili bogato nagrađeni i po običaju su dobili skupocjena krzna. Prije nego što je bio pročitao narodu, za ferman su već svi znali i vijest se veoma brzo proširila. Narod je bio zapanjen: ta samo nekoliko dana ranije kolale su glasine o njegovom sigurnom smjenjivanju, pa čak i o kažnjavanju smrću, a sad mu je fermanom produžena vlast! Nekako u isto vrijeme, iz Travnika je krenulo 40 Arbanasa; saznalo se da su otišli u Bijelo Polje na tamošnjeg ajana Memišagu koji se pobunio protiv valije. Buljukbaša Salih koji je predvodio Arbanase bio je u rod-

²² Isto, Travnik 1. avgusta 1817; Arhiv Hrvatske (dalje: AH), Spisi Like i Krbave 1816—1832; Stirner Meternihu, Bujukdere 10. juna 1817; na Porti je odlučeno da se Bosni uputi zahtjev da ispita austrijske žalbe.

²³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. avgusta 1817.

binskim vezama s Memišagom, pa je po vezirovom nalogu trebalo da ga na lijep način privoli na pokornost, a ukoliko ne uspije u tome, onda da upotrijebi silu. Pošto nije uspio milom, Salihaga je na kraju ubio Memišagu; njegovi rođaci su načinili zasjedu Salihagi u jednom klancu, na koju je naišao na povratku, pa su svi izginuli osim dvojice seiza.²⁴ Nesigurnost je i dalje trajala: tako je jedan musliman iz Zenice ubio muslimana iz Kupresa usred dana jer je mislio da je ovaj iz Travnika, pa mu je dobacio: »Našoj sredini nisu potrebne Osmanlije.«²⁵

Valija je sa svojim dvorjanima otišao 2. septembra na teferič u Vitez, udaljen od Travnika dva sata hoda, a vratio se 4. septembra. Tad umalo nije došlo do obračuna između valije i pobunjenih Sarajlija. Naime, u to vrijeme stigle su u Visoko vođe pobunjenih Sarajlija: Kadri Begić, Đulaga, Pinjić Bajraktar, Hadži Džaferaga, Džin Džafić, Memiš-efendija i Memišaga iz Nevesinja. Visoko je bilo udaljeno 5—6 sati hoda prema Sarajevu, na lijevoj obali Bosne gdje se Lepenica ulijeva u Bosnu. Tu su namjeravali da sakupe pobunjeničku vojsku i napadnu tek naimenovanog valiju. Međutim, jedan prijatelj iz Sarajeva je hitno o tome obavijestio valiju, pa je tufekčibaša odmah uveče 3. septembra s malom naoružanom grupom otišao u Visoko da osujetiti njihove namjere i da ih pokuša na lijep način odvratiti od sukoba. Sljedećeg dana uveče, Muhamedbeg je uz ič-agine kavaze okupio sve delije i svu vojsku koju je mogao prikupiti u Zenici; naoružao ih na brzinu i sljedećeg dana uputio u Visoko, u koje su stigli rano ujutro 5. septembra. Vojnici nisu znali kuda idu ni protiv koga idu; to su saznali tek kod Turbeta, na četvrt sata hoda od Visokog, kad im je saopšten sultanov fer-man kojim se od valije traži da u Carigrad pošalje glave sarajevskih vođa Kadri Begića i Đulage, dok je Memiš-efendiju i Hadži Džafera trebalo prognati iz Bosne. Muhamedbeg je zatekao Kadri Begića u kafani bez oružja. Begić ga je pozdravio, a Muhamedbeg mu je otpozdravio i odmah izvukao pištolj i opalio. Na to je Begić poletio na njega sa isukanim nožem, ali je Muhamedbeg opalio još jedanput i ubio ga. Ista

²⁴ Isto, Travnik 15. septembra 1817.

²⁵ Isto, »Wir brauchen keine Osmanen in unserer Mitte.«

sudbina je zadesila i Memišagu iz Nevesinja, a ostali su se posakrivali po kućama. Uhvaćen je jedino Džin Džafić i sproveden u Vitez. Prepadom na kolovođe sarajevskih buntovnika, valija je bio veoma zadovoljan; on je primio ferman još prije nekoliko mjeseci, ali ga je čuvao u strogoj tajnosti iz svojih računa. Iz Carigrada je stigao i čauš da bi buntovnicima odsjekao glave, pa su se u Carigradu čudili što se čauš tako dugo zadržao u Travniku. Međutim, valija je tek tada obnarodovao ferman, a 10. septembra je poslao čauša u Sarajevo da izvrši Portinu naredbu: da odsiječe glavu Đulagi i da protjera Hadži Džafera i Memiš-efendiju. To je po običaju trebalo sve uraditi na mehcemi, pa su Đulaga i druga dvojica tamo i dovedeni, ali se pojavilo i 500 njihovih naoružanih pristalica. Đulaga je izjavio na mehcemi da prihvata sultanov ferman, ali traži da lično ode u Carigrad i tamo iznese šta ima, pa ukoliko se ustanovi da je kriv neka mu na licu mjesta bude odrubljena glava. Pristalice okrivljenih zatražile su da se najprije njima odsijeku glave, pa tek onda Đulagi i drugoj dvojici. Stoga je na mehcemi odlučeno da se za trojicu optuženih zatraži pomilovanje, te se čauš 13. septembra vratio u Travnik da bi sačekao valijinu odluku (u dokumentima se ne navodi šta je valija odlučio, ali se iz daljeg teksta vidi da Đulaga nije bio pogubljen).

Ovaj i slični događaji osvjetljavaju način na koji je Sulajman-paša upravljao Bosnom. On je sporo, s velikom pažnjom i lukavo pleo mrežu oko svojih protivnika, da bi ih u prilici koja njemu pruža izglede na uspjeh kaznio surovo: da im se odrubi glava, da se pošalju u progonstvo iz Bosne ili udalje iz mjesta prebivališta. Drugog izbora nije imao, jer su mu nedostajali i novac i vojska da bi nezadovoljнике držao u pokornosti, ili ih bar prisilio na poštovanje zakona i reda. Kad bi prikupio sve svoje dvorjane — ič-age, ridžale, kavaze, čauše, delije, pa i efendije — jedva da bi imao dvije stotine ljudi, a to je cjelokupna snaga koju je imao na raspolaganju da bi održao red u provinciji. Razumije se da to nije bila sva snaga provincije; njenu vojnu snagu činili su janičari, spahije i vojska kojom su zapovijedali kapetani, ali valija nije mogao računati na njih. Oni su se sakupljali jedino po Portinom naređenju, a za to naređenje je trebalo da postoje državni razlozi.

Ionako nezadovoljni valijinom upravom, u Sarajevu su sada bili ogorčeni zbog surovog ubistva Kadri Begića i Memiš-age, pa su svoje nezadovoljstvo izrazili pobunom: polovinom oktobra bile su zatvorene sve radnje i onemogućen svaki saobraćaj. To je trajalo tri dana, pa su radnje ponovo otvorene, uspostavljen je saobraćaj, a naoružani ljudi su odložili oružje i vratili se svakodnevnim poslovima, ali im valija nije vjerovao i strahovao je od osвете. To je zaključio i Simbšen, koji se spremio da s bosanskom deputacijom otputuje u Slavonski Brod da pozdravi austrijskog cara; naime, valija ga je zamolio da bude uz njegovog sina pošto se bojaо da će mu Sarajlije napraviti zasjedu negdje na putu i osvetiti se zbog Begićevog i Memišaginog ubistva. Najzad je i Porta udovoljila valijinim zahtjevima, pa su iz Carigrada stigli u Sarajevo 23. oktobra novi janičarski aga i novi mula. Đulaga je shvatio da je valijina strana sada premoćnija, te je napustio Sarajevo, što su učinili i Hadži Džafer i Džin Džafić, ali su ostali prvaci dočekali agu i mulu. Valija je bio uvjeren da su sarajevski prvaci izbjegli u Dubrovnik ili u Albaniju da bi odatle prebjegli u Egipat, pa se stoga obratio konzulu Simbšenu i zatražio da ih austrijske vlasti uhapsе, te ih predaju ili kazne po zaslugи. Konzul mu je odgovorio da su oni politički krivci i da se na njih ne može primjeniti postupak kao da su u pitanju obični pljačkaši. Bilo mu je najlakše da tako odgovori, mada je imao tačna obavještenja iz Sarajeva da Đulaga, Hadži Džafer i Džin Džafić nisu emigrirali, nego su se privremeno sakrili da bi izbjegli valijinu kaznu. Obje strane su, svaka za sebe, očekivale pomoć od novih velikodostojnika — janičarskog age i mule. Valija se nadao da će oni uticati na pobunjene Sarajlije da se umire i priznaju njegovu i sultanovu vlast, pa im je u prvoj polovini novembra dva puta pripremao svečani doček u Travniku, odredio dan prijema, spremio darove, ali oni nisu došli. Stoga je bio zabrinut, naslućujući da je protivnička strana bila brža i već pridobila ove uticajne ličnosti. Bio je doveden u pitanje i njegov planirani vojni pohod da umiri Mostar i Hercegovinu.²⁶ Osjećao je da mu sve izmiče i da ništa ne ide onako kako je namjeravao učiniti.

²⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 2. novembra 1817.

U to vrijeme su opet počele kružiti vijesti o valijinom opozivu, tim prije što se približavao Ramazanski bajram kad sultan potvrđuje ili smjenjuje namjesnike ejaleta i druge visoke carske dostojanstvenike. Do čega je sve dovela neizvjesnost šta će se desiti, vidi se iz ovoga: tih dana je stigao u Travnik neki Arapin koji je rekao da je evnuh i isporučio valiji pozdrav od kizlar-age. Drugo ništa nije rekao o sebi, ni svoje ime, niti je objasnio zbog čega je došao u Travnik, pa je u valijinom dvoru zavladao strah. Međutim, on je na kraju priznao da je samo otpušteni evnuh, pa se sada skitara po vilajetu. Valija mu je darovao hiljadu pjastera, te se izgubio iz Travnika.²⁷ Sada je valija nestrpljivo čekao tatara iz Carigrada da mu donese ferman o produžetku boravka u Bosanskom ejaletu. Uveče 18. novembra 1817. stigla su četiri tatara, ali nisu donijeli očekivani ferman nego vijest da je sultan dobio sina. Svi su se u Travniku veselili osim vezira; kad ga je Simbšen posjetio 20. novembra da bi čestitao rođenje sultanovog sina, našao ga je zlovoljnog i nerazgovorljivog. U Travniku se inače već odavno govorilo da je valija opozvan i da je na njegovo mjesto postavljen Huršid Ahmed-paša, za kojeg su Sarajlije molile sultana obećavši da će prekinuti nemire i pokoriti se ukoliko njega naimenuju za valiju. Vijest je potekla iz Sarajeva da bi Sulejman-paši još više bila otežana uprava i da bi se kod naroda raspirilo još veće nepovjerenje prema njemu. Upravo u to vrijeme prispio je Huršid Ahmed-pašin čohadar-aga, pa su se ove vijesti podudarale i stvarale kod stanovništva uvjerenje da su istinite, te su se još brže širile. A čohadar-aga je u stvari došao u Travnik da prikupi novac koji mu je bio potreban za put kad je premješten u Alep.²⁸

Vezir je zapustio poslove ejaleta i jedino se brinuo za svoju sudbinu. U takvim okolnostima, protivnici su se ponovo ohrabрили. Simbšen je saznao od valijinih dvorana da se krajiški kapetani spremaju da napadnu Mehmedbega, Imšir-pašinog sina, koji je bio banjalučki muteselim. Krajišnici su bili nezadovoljni što se muteselim Mehmedbeg, muftija Ebišaga i Osman-efendija Tabaković čvrsto drže valijine stra-

²⁷ Isto, Travnik 16. novembra 1817.

²⁸ Isto, Travnik 1. decembra 1817.

ne. Već je uveliko bio pao snijeg, nastupile su hladnoće, otežano putovanje, što je sve davalo prednost Krajišnjicima, naviklim na takve vremenske prilike. Ali u očekivanju pohoda na Banjaluku došlo je do velikog sukoba između krajiških kapetana kod Todorova, koje je spaljeno, dvojica učesnika su poginula, više njih je ranjeno. Sukob je okončan energičnim mjerama kapetana Beširevića,²⁹ ali se opće stanje nije promijenilo ni krajem 1817. ni početkom 1818. godine.³⁰

U takvim okolnostima je valija u januaru 1818. pokušao sazvati kapetane, ali su oni sporo pristizali u Travnik jer su znali da on živi u neizvjesnosti u pogledu svog položaja. Stigao je brat gradačačkog kapetana Osman-paša Gradašćević koji trenutno nije obavljao nikakvu javnu službu. Janičarski aga i sarajevski mula su obećali da će doći, ali je bilo malo vjerovatno da će to i učiniti. Valija je namjeravao da razgovara s kapetanima i pašama o razoružanju raje; navodno je dobio ferman kojim mu je naređeno da se izvrši premetačina kod raje i oduzme joj se oružje pošto je utvrđeno da održava veze sa Srbijom. Sultan je u međuvremenu pomilovao vođe bune u Sarajevu: Đulagu, Pinjić Bajraktara, Hadži Džafera, Džina Džafića i Memiš-efendiju, a takođe i mostarskog ajana Peštelagu. Uporedo sa ovom viješću saznalo se da je Sulejman-paša opozvan,³¹ što će uskoro biti i potvrđeno.

Pogranični sukobi na granici Bosanskog ejaleta i Vojne krajine zaokupljali su veliku pažnju vlasti u Travniku, a posebno nemiri u Krajini. U stvari, nastavljeno je ono što se dešavalo i prethodnih godina. I Paulič i, poslije njega, Simbšen su veoma često protestovali protiv graničnih izgrada. Valija je pokušavao da na sastancima s bosanskim kapetanima utiče na pogranične kapetanije. Pauliču je obećao da će na sastanku kapetana koji je zakazao za kraj decembra 1816. pročitati notu koju je dobio od njega i odrediti rok do kojeg moraju vratiti stoku koju su opljačkali

²⁹ Isto, Travnik 16. decembra 1817; harač za tu godinu povećan je za trećinu: iznosio je četiri pjastera, a sada šest: o tome je stigla teskera koju je iz Carigrada donio defterdarov kaftan-aga 28. novembra 1817.

³⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 16. decembra 1817; Isto, Travnik 15. januara 1818.

³¹ Isto, Travnik 1. februara 1818.

na kordonu, i to prema spisku koji je dostavila austrijska strana. Ukoliko se ogлуše, on će ih silom primorati na to.³² Karlovačko-varaždinska generalkomanda je ukazala na činjenicu da neredi na granici izaziva Hasanaga Pečki uz zaštitu kapetana Beširevića iz Ostrošca, u čiju se kapetaniju sklonila grupa prebjega i stavila se pod komandu navedenih muslimanskih moćnika, pa često izazivaju pogranične izgrede. Utočište i zaštitu kod Hasanage našli su i falsifikatori novca Kvočka, Trivić i Jovica Popović.³³ Povremeno je kakav granični spor bio riješen na zadovoljstvo austrijskih vlasti. Tako se desilo da je Paulić u januaru 1817. protestovao kod valije zbog štete koju su načinili pljačkaši iz ostrožačke kapetanije, pa su ostrožački prvaci, kadija i kapetan Beširević, po valijinom nalogu posjetili 5. marta 1817. komandu Slunjske pukovnije radi poravnjanja štete: poslije tri dana vraćeni su ukradeni vo i krava. Međutim, pljačkanje na granici je nastavljeno tako da je Paulić ubrzo ponovo intervenisao (12. marta). On je prebacio valiji da nije ispunio obećanje i udaljio sa granice Hasanagu Pečkog i kapetana Beširevića. Valija mu je odgovorio da to nije učinio zato što od Porte nije dobio nalog u vezi sa tim. Ipak je na svoju ruku preduzeo neke mjere o kojima je govorio Pauliću u povjerenju: naredio je vekilu bihačkog kapetana da na svaki način pokuša dovesti Hasanagu u Travnik živog ili mrtvog.³⁴

U svojoj prvoj audijenciji kod valije protestovao je i konzul Simbšen i zamolio ga da nastoji da se ovi sporovi spriječe i udovolji austrijskim zahtjevima.³⁵ I dok su austrijski konzuli protestovali, a vezir obećavao da će srediti stanje, dotle je Hasanaga Pečki bezobzirno upadao na susjedno područje i pograničnom stanovništvu nanosio sve veće štete. U noći između 27. i 28. februara, Hasanagina pljačkaška banda u kojoj su se nalazili prebjeci iz cetinskog kra-

³² HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. decembra 1816.

³³ Isto, Travnik 31. januara 1817; Isto, Travnik 1. oktobra 1817; oni su krivotvorili cvancigere i venecijanske dukate, a u njihovom rasturanju pomagao im je izvjesni Sejdo koji se sa sinom nalazio kod Hasanage.

³⁴ Isto, Travnik 15. marta 1817.

³⁵ Isto, Travnik 9. aprila 1817.

ja napala je selo Kruškovaču na području Slunjske regimente. Mještani su odgovorili na napad, pa je bilo ranjenih i mrtvih. Napadači su bili nadmoćniji (oko 200 ljudi) pa su opljačkali selo, potom ga zapalili, a opljačkanu stoku pretjerali na tursku teritoriju. Bilo je zapaljeno šest kuća, trojica seljaka su ubijena, trojica teško ranjena, a trojica lakše; napadači su opljačkali 7 konja, 27 volova, 15 krava, 99 ovaca i 27 junadi.

Valija je primio austrijsku žalbu i još u toku audijencije sazvao divan da donese odluku o ovom slučaju; odlučeno je da se u bihaćku kapetaniju uputi komisija sastavljena od muhabeledži-efendije Hadžibega, defterdara i jednog age. Komisija će na svom putu svratiti kod prijedorskog i novskog kapetana i zatražiti od njih pomoć da se savladaju Hasanaga Pečki, kapetan Beširević i Mustajbeg Bajbut iz Kulen Vakufa. Ovog puta nije trebalo sumnjati u to da je Sulejman-paša zaista riješio da spriječi nemile događaje na granici, ali to nije mogao postići na ovaj način. Hasanaga Pečki je bio neobuzdan, svojeglav i neobično hrabar, a uža sve je imao družinu od 230 ljudi koji se mogu suprotstaviti mnogo većoj sili od one na koju je valija u ovom trenutku mogao da računa.³⁶ Jedan od vezirovih dvorjana u tajnosti

³⁶ Isto, Travnik 30. aprila 1817; Isto, Travnik 2. juna 1817: komisija je procijenila štetu na 19.380 pjastera (jedan gulden je iznosio 3 pjastera manje 6 para), od čega je u naturi nadoknađeno 4.237 pjastera, a ostalo je neizmireno 15.143 pjastera; obje strane su se složile da turska strana namiri polovinu (7.612 pjastera) u roku od 41 dan, pa će se smatrati kao da izgreda nije ni bilo; ukoliko šteta ne bude nadoknađena, onda se turska strana obavezuje da izmiri cjelokupan iznos. Isto, početkom juna 1817, prevod fermana koji je upućen valiji nakon što su događaji kod Kruškovače bili razmotreni na divanu u Carigradu. Tada je zaključeno da se turska strana mora pridržavati čl. 18 Beogradskog mirovnog ugovora kojim su zabranjeni takvi ispadi, a ukoliko se dogode, strane se moraju poravnati. AH, Spisi Like i Krbave, veliki vezir bosanskom valiji, polovinom džemazijel-ahira 1232 (početak marta 1817); starosjedilac Hasanaga predvodi bandu koja upada na austrijsku teritoriju, a na osnovu čl. 16 Beogradskog mirovnog ugovora i čl. 10 Svištóvskog mirovnog ugovora, podanici oba carstva ne smiju jedni drugima nanositi štetu. Hasanaga je na čelu bande od 200 ljudi učinio štetu tako što je zapalio kuće u Kruškovači, što su ubijena tri čovjeka, a šest ih je lakše ili teže ranjeno, i što je odveden veliki broj stoke.

je povjerio Simbšenu da je Porta uputila ferman Sulejman-paši, kojim mu se naređuje da pošalje u Carigrad glave Hasanage Pečkog i Hadžibega Stočevića, ali da valija krije taj ferman.³⁷ Porta je takođe bila upoznata sa onim što se desilo u Kruškovači, pa je poslala valiji novi ferman da ispita slučaj i da se postara o obeštećenju austrijskih podanika.³⁸ Pošto je smatrao da je to pitanje riješio, valija je mogao obavijestiti Portu o povoljnom ishodu događaja u Kruškovači. Međutim, bilo je prerano smatrati da je slučaj konačno riješen. Komisija se prilično dugo zadržala u Bihaću, pa je konzul 1. juna 1817. obavijestio Tajnu dvorsku i državnu kancelariju da se komisija još nije vratila u Travnik i da se turski moćnici, među koje spada i novski kapetan Cerić, ne obaziru na vezirove naredbe, pa će se još dugo čekati da se stanje sredi.³⁹

Naime, poslije razgovora u prvoj polovini jula 1817, valija je rekao Simbšenu da je od Porte dobio nalog da kazni Hasanagu Pečkog i njegovu glavu pošalje u Carigrad, pa je konzulu izgledalo da je konačno riješeno da se uništi kolo vođa izgreda na granici. Kad su se vratili ridžali koji su razmatrali slučaj kod Kruškovače, Simbšen je podsjetio valiju na njegovo obećanje i Portinu naredbu u odnosu na Hasanagu. Međutim, bio je veoma iznenađen kad mu je valija rekao da austrijske pogranične vlasti pretjeruju u optuživanju Hasanage, pa od »kutije prave tvrđavu« (»od muhe medvjeda«), a turska strana bi takođe mogla protestovati, jer i pogranično stanovništvo iz Hrvatske nanosi štete bosanskom stanovništvu, ali ipak ne podnosi tolike tužbe. Valija je tako govorio vjerovatno pod uticajem izvještaja koji mu je podnijela komisija. Neki članovi komisije su javno govorili da Hasanaga nije kriv, pa su čak i u Simbšenom prisustvu izjavili da je on dobar i pošten čovjek. Simbšen je zaključio da su članovi komisije bili podmićeni. Bilo je zaista lako novcem isposlovati povoljno rješenje poš-

³⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 1. maja 1817; u Travnik je stigao pravoslavni vladika iz Sarajeva, posjetio konzula 16. aprila i ispričao mu da se priprema pohod na Drob-njake kako bi se prikupile dažbine.

³⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, prevod fermána, početkom juna 1817.

³⁹ Isto, Travnik 1. juna 1817; Isto, Travnik 15. septembra 1817.

to su u novcu oskudijevali i valija i njegovi dvorjani. Stoga je Hasanaga vjerovatno uspio podmititi komisiju da ona podnese povoljan izvještaj o njemu. Stigla je i vijest da je Hasanaga u vrijeme rada komisije prodro u Vojnić sa svojom družinom, opljačkao državnu kasu u Carinamnici i zaplijenio stado od 30 komada stoke.⁴⁰ Valija je i pored toga ponovio da austrijska strana preuveličava događaje na granici, te od miša pravi krokodila, a austrijski konzul dostavlja na najviše mjesto tužbe za najmanju nepravilnost na granici. Turske vlasti koje pravedno i strogo rješavaju austrijske žalbe moraju pažljivo ispitati svaki slučaj prije nego što donesu odluku. A konzul ne može da sačeka da se istraga temeljito sprovede, nego za jednu istu stvar protestuje nekoliko puta tako da izgleda kao da su na granici neprekidni nemiri i izgredi, što nije tačno. Pri tom je išao tako daleko da je od konzula tražio reciprocitet u rješavanju pograničnih sukoba. Svoje tvrđenje je potkrijepio slučajevima zbog kojih su protestovale bosanske vlasti. Simbšen je pisao da se to uglavnom odnosilo na predmete privatnih lica koje je konzulat redovno rješavao i o tome pismeno obavještavao stranke. Najveći broj tužbi odnosio se na trgovački i pogranični promet zato što je taj posao obavljan dosta primitivno: roba se daje na kredit, riječ, povjerenje, bez ikakvih pismenih tragova ili svjedoka. Zato su ljudi, koji nisu u mogućnosti da plate, često koriste ovim načinom, uzimaju robu, a potom ne priznaju dug jer ne postoje pismeni dokazi za njega, što je neophodno za austrijski sud da bi donio odluku. To se posebno odnosi na trgovinu stokom, osobito trgovinu svinjama koje se u velikom broju dovode na pazar u Vojnu krajinu. Međutim, nije lakše ni kad se izdaju teskere, koje jesu pismeni dokaz, ali se u njih uvijek stavlja manja količina robe (stoke) kako bi se izbjeglo plaćanje velike takse.⁴¹ Na kraju su se složili da se pri trgovini uklone ove smetnje; uz to je Simbšen zatražio da se odobri proširenje trgovine s Dubrovnikom, ali mu je

⁴⁰ Isto, Travnik 15. jula 1817.

⁴¹ Isto, Travnik 15. septembra 1817. Valija je izjavio: »Ihr macht aber auch aus Tabakdosen Festungen (aus Stücken Elephanten) von solchen Kleinigkeiten nahm ich bisher gar keine Notiz-von nun an will ich auch mit Tefter vorkommen, und alles an dich weisen und will sehen, ob du im Stande bist, es so schnell und richtig abzuthun als du es von mir verlangt.«

valija odgovorio da za to mora tražiti saglasnost svih kapetana.

U to vrijeme se Karlovačko-varaždinska generalikomanda žalila notom valiji na ostrožačkog kapetana i tamošnjeg agu kod kojih je našao zaštitu austrijski podanik, harambaša Jovica Popović sa 200 naoružanih izbjeglica. Oni su emigrirali zato što su došli u sukob sa zakonom, pa su nastavili da i dalje čine zlodjela: vrše nasilja, nanose svakovrsnu štetu pograničnom susjednom stanovništvu, udaraju na mlinove na Korani. Oni koriste nasip koji je izgrađen tako da mogu prolaziti bez obzira na to da li je vodostaj nizak ili visok. Kad su se pogranični kordonski komandanti požalili na to, s turske strane im je rečeno da nasip poruše, pa razbojnici neće moći da prelaze. Kod Izačića je zbog toga došlo do okršaja: u noći između 6. i 7. avgusta, pljačkaši koje je predvodio Jovica prešli su na austrijsku teritoriju i pokušali da ukradu dva vola. Ogulinski komandant je 8. avgusta sakupio 30 graničara i pod komandom jednog oficira poslao ih u potjeru za Jovicom. Turci iz Šturlića su se brzo okupili i umalo da nije došlo do puškaranja. Nije bila povrijeđena turska granica.⁴²

Austrijski car je povremeno obilazio dijelove svoje carevine. Tako je u oktobru 1817. obišao Slavoniju gdje ga je pozdravila deputacija bosanskog valiije. U septembru je narodu bilo objavljeno carevo putovanje. Kad je valija čuo za to upitao je Simbšena da li je vijest tačna; pošto je dobio potvrđan odgovor zamolio ga je da se raspita u Beču da li bi car primio bosansku deputaciju, a istovremeno je poslao tatara u Carigrad s molbom da mu se odgovori na ova pitanja: 1. da li čehaja može napustiti Travnik da predvodi delegaciju (vladini činovnici inače ne mogu napuštati svoja mjesta bez Portinog odobrenja); 2. kakvog se protokola mora pridržavati delegacija; 3. kakve bi poklone i u kojoj vjernosti trebalo ponijeti caru. Iz Beča je ubrzo stigao potvrđan odgovor: car će biti u Slavonskom Brodu oko 25. oktobra i tu će primiti bosansku deputaciju. I Porta je brzo odgovorila; ona nije odobrila čehaji da predvodi deputaciju, pa je valija odredio svog najdražeg sina Muhamedbega koji je 28. septembra posjetio Simbšena da ga o tome oba-

⁴² HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. oktobra 1817.

viјesti i da se raspita o protokolu. Valija je zamolio konzula da mu pazi na sina i da mu bude kao otac, da ga uputi u sve što je potrebno u takvim prilikama. Objasnio mu je da on i njegov čehaja ne mogu predvoditi bosansku delegaciju uslijed prilika u Bosanskom ejaletu, pa stoga šalje svog sina. Buntovnički raspoložene Sarajlije i Mostarci, te nepouzdani i nemirni krajiški kapetani samo čekaju priliku da izazovu nemire, a ta prilika bi im se pružila ako bi valija i nakratko odsustvovao iz Travnička. Međutim, svakako je bliže istini da valija i njegov čehaja nisu dobili odobrenje iz Carigrada, o čemu valija, razumije se, nije rado govorio. Da bi konzula uvjerio u ono što je rekao, još je dodao kako se pribojava da delegaciju uz put ne napadnu Sarajlije da bi se osvetile za ubistvo svog prvaka Kadri Begića.

Bilo je utvrđeno da delegacija krene na put 15. oktobra 1817. godine. Dan ranije, valija je primio konzula u oproštajnu posjetu i opet ga zamolio da mu pripazi na sina, da nastoji da se on ili neko iz njegove pratnje ne opije, što bi svakako dovelo do neprilika. Ponovo je pitao o poklonima koje bi trebalo poslati caru, pa je Simbšenu trebalo dosta truda da bi mu objasnio kako davanje poklona caru nije običaj u austrijskim zemljama nego car dariva zaslužne, da je caru dovoljna pažnja i to što će ga posjetiti bosanska delegacija.

U Turskoj je bio običaj da se na putovanje kreće uvijek rano ujutro, ali su konzul i Muhamedbeg krenuli tek u podne. Putovanje nije prošlo bez teškoća tako da su na prvi konak stigli tek uveče i zanoćili u Vranduku: konzul u jednom velikom hanu, a Muhamedbeg u tvrđavi. Iz Vranduka je trebalo da krenu u 8 sati, ali kako se Muhamedbeg nije pojavio u to vrijeme, konzul je otišao u tvrđavu da ga potraži. U stvari, to mu je bio izgovor da bi izbliza mogao razgledati vrandučku tvrđavu koja je imala izvanredan značaj u vojnom pogledu. Oko 12 sati stigli su u Orhovicu u kojoj je Pričin Eugen nekad načinio svoj logor (1697); tu se nalazio i jedan veliki han, pa su se malo odmorili, okrijepili i krenuli dalje. Vrijeme je bilo kišovito i hladno, te putovanje dolinom Bosne koja je nadošla od jesenjih kiša nije bilo nimalo prijatno. Kad su bili nadoimak Žepča, pred njih su izjahali žepački prvaci: ajan, ka-

dija i mladi kapetan, dvanaestogodišnji dječak, koji su zatim sjahali sa konja i nastavili pješke do Žepča. U Žepču su lijepo dočekani, dobro ugošćeni, a ispaljena su i tri topovska hica u njihovu čast. Slično se događalo i u svim usputnim mjestima kroz koja su prolazili ili u njima komaćili. U Tešanj su krenuli 17. oktobra preko Novog Šehera i planine Crni Vrh; zadržali su se malo u Novom Šeheru da se odmore i okrijepe. Iz Tešnja su im u susret dojahala četiri ajana, kadija, kapetan (komandant tvrđave) i 18 uglednih kasabalija. Iz Tešnja su morali ubrzati putovanje zato što je austrijski car putovao nešto brže nego što je bilo utvrđeno protokolom. Put prema Derventi dolinom Usore bio je jednim dijelom širok i u dobrom stanju, pa su jahali galopom i stigli u Derventu za tri sata umjesto za šest, koliko je inače bilo potrebno. Nadomak Dervente, pred delegaciju su izišli kapetan, kadija i deset uglednih muslimana. Sutradan su nastavili putovanje do Bosanskog Broda u kojem se Muhamedbeg zadržao, a konzul je odmah prešao u Slavonski Brod. Muhamedbeg je poslao svoj prtljag u tamošnji kontumac 20. oktobra.

Istog dana u podne, uz pucnjavu 24 topovska hica, priređen je Muhamedbegu veoma svečan doček u Slavonskom Brodu, šefa bosanske delegacije dočekao je baron Fojhtersleben u ime zemaljskog poglavara. U begovoj pratnji su osim svite koju je sobom poveo bili i derventski kapetan i četiri ugledna muslimana, ali su se oni vratili u Bosanski Brod pošto su bili ugošćeni. Tu je tvrđavski komandant objasnio bosanskoj delegaciji da svi njihovi troškovi boravka u Brodu padaju na teret austrijskog cara. U Bosni je bilo drugačije: sve delegacijske troškove snosili su stanovnici krajeva kroz koje je ona prolazila, pa su se mnogi seljaci posakrivali u obližnjim šumama dok delegacija ne prođe kako bi izbjegli plaćanje nameta. Tu je Muhamedbeg saznao da je beogradski paša poklonio austrijskom caru dva konja, pa da ne bi zaostao za njim htio je da učini to isto; konzul ga je jedva odvratio od toga. Austrijski car je stigao u Slavonski Brod 23. oktobra 1817. i smjestio se u gradsku tvrđavu, a Muhamedbeg se nalazio u zgradi kontumaca. Pošto se konzularni tumač razbolio, Muhamedbegu je dodijeljen za tumača baron Testa. Sljedećeg dana je bila audijencija kod cara; iako je dobro

uvježbao govor kojim će pozdraviti cara, Muhamedbeg je od uzbuđenja govorio veoma tiho tako da ga je car sasvim slabo čuo, ali ga je prijateljski ohrabrio, pa se audijencija dalje odvijala glatko. Delegacija se vratila u Bosnu sljedećeg dana i bila ispraćena na isti način kao i prilikom dočeka.

Povratak u Travnik tekao je ponešto otežano. Muhamedbeg se zadržao u Tešnju da bi riješio neka lokalna pitanja, a konzul je stigao u Travnik 1. novembra. Tri dana kasnije došao je i Muhamedbeg, pa ih je obojicu primio valiija, kojem su tom prilikom uručeni darovi. Valiija se veoma obradovao darežljivosti austrijskog cara.⁴³

Izgledalo je da su ovim događajem učvršćeni prijateljski odnosi između dva susjedna carstva, ali tako nije shvaćeno u Bosni, niti se bilo šta izmijenilo u njoj. Tako je konzula Simbšena na dan 14. novembra posjetio »povjerljiv Turčin« iz Krajine, Mehmedaga Arapović iz Ostrovice, izvijestio ga o nemilim događajima na granici i naglasio da mira ne može biti sve dok se na silu ne odgovori silom. U vezi sa tim bila je povoljno primljena vijest da su na austrijskoj strani ubijena dva pljačkaša koja je tamo uputio Ibrahimaga Ljubić iz Kulen-Vakufa. I Simbšen je bio uvjeren da valiija može uspostaviti red na granici, ali uz znatno strože mjere, onako kako je na ovoj granici bilo u vrijeme francuske uprave. Guverner maršal Marmont i konzul Pjer David održavali su red tako što su na svaki turski upad odgovarali istom mjerom.⁴⁴ U jednom razgovoru o stanju na granici što ga je vodio sa Muhamedbegom, s kojim se sprijateljio poslije zajedničkog putovanja, Simbšen je pitao koje bi mjere trebalo uvesti da se stanje poboljša. Muhamedbeg mu je odgovorio da bi, između ostalog, trebalo da austrijski dvor utiče na Portu da ostavi njegovog oca što duže na položaju bosanskog valiije, da mu Porta pomogne novcem i vojskom, a on će biti kadar da održava red kojim će austrijska strana biti zadovoljna. Osim toga, austrijska strana bi i sama mogla spriječiti is-

⁴³ Isto, Travnik 2. novembra 1817 (dao im je bakšiš: efendiji šest dukata, a kavazima po dva).

⁴⁴ Isto, Travnik 16. novembra 1817; G. Šljivo, Posjeta bosanske delegacije austrijskom caru 24. oktobra 1817. u Slavonskom Brodu. »Istorijski zbornik«, VI Banjaluka 1986, 7-28.

pade i nereda kad bi vršila odmazde i tako zaplašila krajiške buntovnike. Simbšen je očevidno, samostalno ili na prijedlog nekog od komandanata Vojne krajine, pripremao teren za odmazdu, pa je u svojim izvještajima izdvajao one dijelove iz razgovora sa turskim velikodostojnicima koji su potvrđivali njegovu zamisao. Ni valija nije birao riječi u vezi sa tim pitanjem. Kad ga je Simbšen posjetio u novembru i pitao zašto još nije riješen slučaj sela Kruškovače, on mu je, onako nervozan u očekivanju vijesti o svom položaju, odgovorio da on nema dovoljno moći da riješi sva pitanja koja mu postavlja konzul. Šta on da radi i kako da postupi kad onaj kome naredi da nešto preduzme neće da izvrši nalog? On nema nikakvih sredstava da ga na to prisili, a nema ni dovoljno vremena da dovede ejalet u red, uz to uopšte ne zna koliko će vremena ostati na dužnosti bosanskog namjesnika.⁴⁵ I šta se uopšte može uraditi i srediti za vrijeme od godinu dana, na koliko je jedan valija određen da boravi u ejaletu?

Iz svega što se dešavalo i iz valijinog kazivanja, Simbšen je zaključio da dopisivanje s Bečom i Internuncijaturom u Carigradu, te žalbe austrijskih vlasti, neće doprinijeti umirenju granice, nego to mogu samo oni pogranični komandanti koji strogo paze na granicu, pa Turci izbjegavaju da tu prave ispade u strahu od posljedica. Kordom treba posmatrati kao tvrdavu sa kapijom na kojoj stoji

⁴⁵ Isto, Travnik 1. decembra 1817. »Was soll ich machen? wenn ich jemand herein citire, ihm auch sicheres Geleite zusage — so kommt dennoch keiner — wenn ich wem was auftrage — so thut er es nicht — es gehorcht ja niemand — und wer weiss, wie lange ich noch hier bleibe du weisst, dass ich die Macht nicht habe, alles augenblicklich in Vollzug setzen zu machen — woraus nicht nur entnahm das dermalen nicht zu machen war, sondern dass die Ungewissheit der Statthalter — ihre öftere Ablösung, und Ahrwechselung einen sehr nachtheiligen Einfluss auf eine consequente Verwaltung dieser Provinz hat, weil fast jede energische Anstalt dadurch gelahmt wird — dacher habe ich gesucht mit dem Chehaja Pascha, besonders aber mit dem Muhamedbeg zu sprechen, welcher die Sache seinem Vatern bei guter Gelegenheit vorzutragen, und in Erinnerung zu bringen mir versprach, warauf ich jetzt umsomehr zu bauen Anlass habe, weil 28 v. M. der Kaftan Aga des Tefterdar aus Konstantinopel mit der gedachten Steuerausschreibung gekommen, und der Wezir wieder Consolirt ist.«

stražar i ne dozvoljava nepoželjnim da uđu. Kako to — pisao je Simbšen — da se izgedi ne događaju na granici od Jasenovca do Zemuna koja je duga 30 njemačkih milja (milja je imala 24.000 hvata), a dešavaju se na granici Gradiške pukovnije koja ima samo 74.000 hvata (hvat je iznosio 1,9 m)? Pograničnim oficirima ne treba upućivati prekore zbog onoga što se dešava, nego im treba dati podršku sa najvišeg mjesta da bi mogli uspješno ispuniti svoj zadatak. Simbšen je čak pokušao da dobije pismenu potvrdu od valije da on nije u mogućnosti da uspostavi red, pa mu je poslao notu 9. decembra 1817. U njoj je naveo sve prestupe Hasanage Pečkog koji štiti austrijske bjegunce, zločince svih vrsta, pljačkaše i falsifikatore, za koga je Porta već izdala ferman o kažnjavanju, pa je od valije tražio pismeni odgovor da bi se navodno opravdao kod svoje vlade.⁴⁶ Valija je uočio da Simbšen suviše naglašava njegovu odgovornost u svemu što se dešava na granici, pa mu je odgovorio da i on smatra Hasanagu Pečkog krivim, ali ne samo zato što je to Porta zaključila ili što je austrijski konzulat neprestano upućivao žalbe na njega nego prvenstveno zato što je sam uvjeren u to. Konzul je naglasio da Hasanaga uživa podršku ostrožačkog kapetana Beširevića, koji se takođe smatra odmetnikom, da se Hasanagin sin nalazi u Ostrošcu, da za vrijeme Sulejman-pašine uprave, pa i uprave njegovih prethodnika, Beširević nije nijednom došao na vijeće kapetana, da kod naroda razvija duh otpora prema pretpostavljenima, da podstrekava pogranične izgrede.⁴⁷

Valija je očekivao pomoć austrijskih vlasti u pridobijanju Porte da ga zadrži u Bosni, pa je nastojao da održava što bolje odnose s njenim konzulatom. Tako je posjetio konzulat 4. januara 1818. i ponovio obećanje da će austrijski zahtjevi biti povoljno riješeni; zasad čeka uputstva od Porte, pa je molio konzula da se malo strpi. Najprije će pridobiti kapetane, koje je već pozvao na dogovor u Travnik. One koji ne dođu, a među njima će sigurno biti i Beširević, osudiće prisutni kapetani kojima će pročitati sve tužbe protiv Beširevića i Hasanage i zatražiti

⁴⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 16. decembra 1817.

⁴⁷ Isto, Travnik 15. decembra 1817.

da ih oni osude. Valija se uzdao da će mu u borbi protiv Beširevića mnogo pomoći gradačacki kapetan Muradbeg koji se stavio na njegovu (valijinu) stranu, a istovremeno je u dobrim odnosima s Beširevićem. Simbšen i dalje nije mnogo vjerovao valiji, nego je izdvojio mišljenja nekih uglednih Turaka koji su imali dobre odnose s konzulatom. Oni su mu savjetovali da nadoknadu za štetu u Kruškovači naplati preko Porte tako što će obligacije poslati Internuncijaturi u Carigrad, a ova neka ih preda Porti, s tim da se zatraži da Porta naplati obligacije od ulefe janičara i aga. Zatim da Porta umjesto novca pošalje obligacije u Bosnu da ih valija tamo pretvori u novac koji će naplatiti od Beširevića. Tako Beširević ne bi dugovao Austriji nego janičarima, pa ukoliko ne bi isplatio traženi novac okrenuo bi ih protiv sebe, a oni mu svakako ne bi oprostili.⁴⁸

⁴⁸ Isto, Travnik 15. januara 1818.

ODLAZAK SULEJMAN-PAŠE SKOPLJAKA

Valija je bio u pravu kad je očekivao svoj opoziv pošto mu duže vrijeme poslije Bajrama nije stigao ferman o produženju boravka i upravljanja u Bosni. Napokon je zaista bio opozvan, što je konzul Simbšen saznao već 4. februara 1818. od svog povjerljivog čovjeka iz Sarajeva, koji mu je ujedno saopštio da je opoziv uslijedio upravo na traženje Sarajlija. Simbšen nije odmah povjerovao u opoziv pošto su se takve vijesti često pronosile od vremena u kojem valiji nije stiglo potvrđenje iz Carigrada. Vijest je mogla biti i sračunata izmišljotina valijinih neprijatelja da bi mu poljuljali ionako slab autoritet na zakazanom sastanku paša i kapetana. Međutim, u Travnik je 6. februara stigao tatar i donio dugo očekivani ferman: Sulejman-paša je opozvan iz Bosne i postavljen za valiju u Lepantu, a za novog bosanskog valiju naimenovan je Morali Abubekir-paša, namjesnik u Dijarbekiru. Znalo se da je Morali-paša bio ranije u službi kod novopostavljenog velikog vezira i da je za ovo postavljenje mogao zahvaliti njemu.¹ Sulejman-pašino smjenjivanje bilo je različito primljeno; najviše su se radovali u Sarajevu. Vijest je primljena za vrijeme sedmodnevnih svečanosti povodom rođenja princa Sulejmana; razuzdanosti zbog valijinog odlaska nije bilo kraja, pa se pucalo, terevenčilo, bilo je grdnih izgreda, nekoliko kuća

1. HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 15. februara 1818; AH, Krajina i ostale vojne vlasti, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijski protokol; početkom 1818, bosanski kapetani su skupljali harač, pa su tom prilikom ostavili bez nadzora pljačkaše koji su bili pod njihovom zaštitom.

je zapaljeno, osam ljudi je poginulo i desetak ranjeno.² Austrijski konzul je pisao knezu Meternihu da je iznenađan Sulejman-pašin opoziv mogao samo štetno uticati na rješavanje austrijskih predmeta na Bosanskom divanu pošto je valija bio dobro upućen u austrijske proteste; uz to su lični odnosi između konzula i valije bili takvi da su se mogli nazvati prijateljskim. Stoga je konzul bio zabrinut tim prije što mu je Sulejman-paša obećao da će na skupštini kapetana koje je pozvao u Travnik učiniti sve što je u njegovoj moći da bi ih prisilio na održavanje mira i sigurnosti na granici, na čemu je konzul toliko insistirao. Međutim, valija sada neće moći da ispuni dato obećanje pošto je njegov autoritet kao opozvanog velikodostojnika sasvim propao kod kapetana: »Raspršilo se i ono malo straha što su ga kapetani imali od vezira.«

Onog trenutka kad namjesnik dobije ferman da je smijenjen prestaje njegova upravna služba, a Porta uskoro zatim obično imenuje kajmakama da obavlja dužnost do dolaska novog valije. Međutim, pošto je autoritet kajmakama veoma slab, to nastaje period *interregnuma*. Sulejman-paša je opozvan, a kajmakam još nije bio imenovan, ali i kad bude postavljen, on ne može održavati red i obavljati poslove za koje je ovlašten jedino valija. Stoga je obično rješavao sitne predmete, a valiji je slao tatаре da bi ga obavijestio o prilikama u ejaletu. Usljed velike udaljenosti između Dijarbekira i Travnika, novom valiji je trebalo pet-šest mjeseci da stigne u Bosnu, a potom će mu opet biti potrebno poprilično vremena da upozna prilike u Bosanskom ejaletu i prouči poslove svog prethodnika. Stoga je konzul zaključio da će se rješavanje austrijskih zahtjeva na bosanskom divanu otegnuti na duže vrijeme. Iako opozvani, Sulejman-paša je ipak pokušao da riješi nekoliko spornih predmeta; tako je kordonskomanda Druge banske regimente obavijestila Generalkomandu u Zagrebu 7. januara 1818. da je travnički vezir oduzeo Mustajbegu Ceriću

² HHStA W, St. K. Türkei VII/40, Simbšsen Meternihu, Travnik 1. marta 1818; H. Kreševljaković i H. Kapidžić, **Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća**, Istorijsko-pravni zbornik, 3—4, Sarajevo 1950, 255. Sulejman-paša Alipašić iz Skoplja (Odžaka) bio je bosanski valija do 27. januara 1818; iz Bosne je premješten u Solun.

graničnu teritoriju duž Sane i ustupio je kozaračkom kapetanu. To je učinio zato što je Mustajbeg odbio da dođe u Travnik, iako ga je nekoliko puta pozivao.³

Ovog puta su u Travnik došli gotovo svi kapetani; po običaju nije se odazvao Mehmedbeg Beširević iz Ostrošca kojega je vezir najviše očekivao i kojem je poslao »putnu bujuruldiju«. Valija je 8. februara pozvao i konzula na jedan sastanak kapetana koji se održavao u čehajinom dvoru, ali se konzul nije odazvao znajući da opozvani valija nema nikakvog uticaja na kapetane, nego je poslao ađutanta Atanaskovića. Na okupu su bili četvorica sandžak-begova, nekoliko ridžala i kapetani Gradiške, Krupe i Bihaća, a trebalo je najprije da riješe tužbu protiv gradiškog kapetana Salihbega zbog događaja iz 1803. godine. Zatim su krupski i bihaćki kapetani ispitivani za izgrede na granici: pljačke, otimanje stoke i upadanje na austrijsku teritoriju. Oni nisu priznali navode optužbe, nego su izjavili da ne poznaju krivce i da u njihovim kapetanijama nema ljudi sa navedenim imenima. Izjavili su da su uvrijeđeni zbog prijava koje austrijski konzul stalno podnosi valiji, dok se istovremeno sa hrvatske strane čine isti takvi prekršaji, pa mada se iz dana u dan gomilaju, sa bosanske strane niko ne protestuje. Na to je Atanasković zatražio da detaljnije opišu te prekršaje, da navedu mjesta događaja i imena prekršilaca, što kapetani nisu mogli da učine. Bilo je očevidno da su obje strane nastojale da što više optuže jedna drugu, tako da su valija i njegov čehaja bili u potpunoj nedoumici oko donošenja presude. Valija je objasnio kapetanima da je austrijska strana opisala svaki sporni slučaj i dala potpune podatke o učesnicima u njemu i o počinjenoj šteti i blagovremeno zatražila odštetu. To sa bosanske strane nije učinjeno, pa se zbog toga njihovi predmeti ne mogu ni rješavati. Kapetani su onda zahtijevali da se sporni slučajevi rješavaju sa zabitima na granici (pošto kapetani ne moraju poznavati svakog čovjeka u svojim kapetanijama), te je zatraženo da austrijska

³ AH, Krajina i ostale vojne vlasti, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijski protokol, Kostajnica 7. januara 1818; Isto, kozaračkom kapetanu je dodijeljena teritorija od potoka Strigove do potoka Šapra.

strana preda njima izvode iz spornih predmeta radi daljeg ispitivanja. Čehaja je predložio da se sporovi ispituju uz pomoć mješovitih komisija. Atanasković je zaključio da utvrđivanje pravog stanja uz pomoć komisije ne bi imalo uspjeha zato što su kapetani svojeglavi i nedisciplinovani, što njima i nije stalo do održavanja dobrosusjedskih odnosa, što im je u stvari odgovaralo takvo stanje na granici jer im je pripadao dio plijena, a to im je omogućavalo da budu nezavisni od vezirove vlasti. S druge strane, vezir nema vojnih snaga da bi ih silom natjerao na poslušnost, dok oni uvijek mogu računati na naoružanu bandu.

Kad austrijska strana prijavi valiji povredu granice, on po ustaljenom postupku pošalje mubašira na lice mjesta da ispita slučaj. Mubašir je obično visoki činovnik Bosanskog divana, ali za ovaj posao ne dobija novčanu nadoknadu, pa se sam snalazi kako da obezbijedi novac za put i trud. Pošto troškovi padaju na teret parničara, to i njegov izvještaj zavisi od toga koja će strana biti darežljivija. Ispitivanje slučaja uglavnom teče ovako: kad mubašir stigne na lice mjesta, tada na mehčemi pročita valijinu bujuruldiiju, a potom kapetan objasni događaj onako kako ga je on vidio; ukoliko je kapetan lično umiješan u događaj, to mora naći drugog koji će umjesto njega objasniti spor, ali on najčešće ometa istragu izjavljujući da je tužba neosnovana, zatim je kapetan dužan da odgovori na nekoliko mubaširovih pitanja i obezbijedi mu dovoljno novca za troškove, tako da mubašir podnese valiji izvještaj koji je povoljan za kapetana. Ako je u pitanju njegov podanik, kapetan će ga štititi ukoliko od njega dobije novac za tu zaštitu. I tako je to stalno išlo ukруг. Predmet je mogao biti riješen jedino u slučaju kad kapetani nisu bili zainteresovani.⁴

Konzul je 12. februara 1818. otišao kod Sulejman-paše da bi sa njim razmotrio pitanje austrijskih zahtjeva i da ga upita šta da radi dalje. Valija mu je izrazio svoje ža-

⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšben Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 15. februara 1818; AH, Krajina i ostale vojne vlasti (dalje: Krajina), Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Kostajnica 4. februara 1818; svi kapetani su pozvani u Travnik; sin smaknutog banjalučkog kapetana je tražio osvetu za ubistvo svog oca.

ljenje što su uslijed njegovog opoziva prekinuti svi pokušaji da se zavedu mir i sigurnost na granici, pa su svi fermani, bujuruldije, svi tahriri ostali nemiješeni jer se na skupštini kapetana nije o njima ni raspravljalo. Ipak je još jednom pokazao dobru volju i obećao konzulu da će mu dati sve predmete koji se odnose na granična pitanja kako bi mogao ubrzati njihovo rješavanje kod novog valije. Konzul je bio veoma prijatno iznenađen postupkom Sulejman-paše, koji mu je uz to u povjerenju rekao da su na njegovo smjenjivanje zaista uticali sarajevski janičari pošto su se žalili Porti na njega. Sulejman-paša nije bio zadovoljan mjestom lepantskog valije, pa se nadao da će dobiti drugo postavljenje i da je u Lepantu već postavljen sin Ali-paše Tependelije iz Janine. Sa Sulejman-pašom odlazi iz Travnika većina njegovih dvorana, svi ridžali i činovnici, dok će pretežan dio kavaza ostati u Travniku pošto su tu zasnovali porodice. Pratiće ga trojica sinova, a na njegovom posjedu u Skoplju ostaće Muhamedbeg. Iz Bosne će krenuti za šest sedmica, ali je već 9. februara uputio bujuruldiu u Lepant po svom kaftan-agi. Austrijski konzul je zaključio da hrišćanski narod žali zbog Sulejman-pašinog odlaska, jer je bio uvjeren da su za izrabljivanje i nametanje novih poreza bili krivi njegovi sinovi i da on nije znao šta oni sve čine.⁵

Posljednji Sulejman-pašini dani u Bosni ipak nisu prošli mirno. Osim sporova na sjevernoj granici izbili su sporovi i na granici prema Dubrovniku,⁶ i to zbog trgovine koju su spriječavali hercegovački vlastodršci u Metkoviću i Gabeli. Počiteljski kapetan Ismetbeg (Gavran kapetan) zabranio je turskim podanicima da prodaju stoku i žitarice na pograničnim pazarima, a da bi sproveo svoju odluku postavio je pandure koji su strogo pazili da se zabrana ne prekrši. U

⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšhen Meternihu, Travnik 15. februara 1818.

⁶ AH, Krajina, Generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Kostajnica 8. februara 1818; prijedorski kapetan je postavio jednog subašu u selu Demirovac da pazi na vođenje ekonomskih poslova i da spriječi izgrede na granici; Isto, Kostajnica 11. februara 1818; bosanski kapetani su nezadovoljni zbog širenja uticaja Mehmedbega Beširevića na banjalučku kapetaniju jer je taj uticaj povezan sa pljačkanjem njihovih kapetanija.

Dalmaciji se uslijed toga osjetila nestašica ovih proizvoda, pa je austrijska strana razmatrala način na koji bi mogla da se obustavi ova zabrana. Najprije je austrijski konzul protestovao 12. februara kod valije; ukoliko protest ne uspije, onda bi trebalo zabraniti da se na ove pazare dopremaju riža, ulje, šećer, kafa i drugi proizvodi kojima se Bosna snabdijeva iz Dalmacije. Međutim, vezir je brzo posredovao i poslao bujuruldiju Ismetbegu da odmah opozove svoju zabranu i podsjetio ga na dužnost da održava pogranični promet po međudržavnim ugovorima, a njegovom sinu koji je došao na skupštinu kapetana umjesto njega dao je usmena naređenja u vezi sa tim.⁷

I austrijska strana je doprinosila da se sporovi umnožavaju. Jedan glasnik austrijskog konzulata iz Travnika obavijestio je konzula da se u oštrožačkoj kapetaniji dogodio veći broj ispada, na šta je austrijska strana odgovorila odmazdom. Glasnik je o tome događaju saznao u Banjaluci. Tu su ga pitali gdje se vodi borba pošto su čuli topove, ali im je on odgovorio da ne zna ništa, a konzul je objasnio da je Hasanaga opet upao na hrvatsku teritoriju, njegova banda je zapalila nekoliko sela, pa je uslijedio austrijski protivudar: hrvatski graničari su napali Hasanagu u njegovom čardaku. Vijest se brzo proširila u Travniku. Simbšen je pokušao da se o tome raspita na Bosanskom divanu, pa je tamo poslao ađutanta Atamaskovića. Rečeno mu je da ih kozarački kapetan Mustajbeg još nije izvijestio o događaju iako mu je to bila dužnost, te prema tome ni oni ne znaju o čemu je riječ, ali su mu za svaki slučaj rekli da se u čaršiji i inače proturaju svakojake neistinite vijesti, pa i ovu treba provjeriti.⁸ Bosanska strana je odmah prijavila kajmakamu ovaj slučaj. Prema prijavi, u noći između 25. i 26. februara, graničarski vojnici koji su se nalazili u rovovima, a komandovao im je pukovnik Višnjić, počeli su na znak trube pucati iz pušaka i topova bez povoda s turske strane. Tom prilikom su poginuli Mustajbeg, buljubaša i četiri muslimana, a ranjeno je dvadeset lica. Graničari su tjerali Bosance sve od Zavalje do potoka Klokot i oteli im 20 konja, više od 100 komada sitne stoke,

⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. februara 1818.

⁸ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 1. marta 1818.

100 tovara kukuruza, pa su čak poškidali i odjeću sa poginulih.⁹

Međutim, ovaj događaj su nešto drukčije opisale pogranične vlasti Vojne krajine. Sukob se, prema njima, odigrao 2. marta 1818. na pazaru u Zavalji, a izazvali su ga Turci koji su došli na pazar naoružani i osioni, ometali su trgovinu i ponašali se izazivački. Na to je austrijski zapovjednik pukovnik Ljubibratić dao znak dobošaru da zabubnja na uzbunu, na što se sakupila vojska. Turci su odmah zapucali, pa je jedan serežan ubijen, a dvojica vojnika su ranjena. Potom je pukovnik pozvao bihačkog kapetana na razgovor da bi zajednički izgladili spor, na šta je bihački kapetan pristao, mada je u početku odbio. On je izjavio pukovniku da je ovaj neprijateljski čin izvršen bez njegovog znanja, pa je obećao da će izvršiti uviđaj. S obzirom na to da je graničarska vojska krenula u potjeru za Krajišnicima, to je namesena i šteta kad je opljačkano 10—20 komada stoke. Austrijska strana je umanjila težinu spora i štete, a turska uvećavala tvrdeći da je opljačkano stotinu komada stoke. Sljedeće noći su stanovnici Žegara — da li po nagovoru svojih zemljoposjednika ili

⁹ Isto, Travnik 16. marta 1818; kajmakam je 8. marta uputio žalbu austrijskom konzulatu zbog napada vojnika Otočke pukovnije na Bosance koji su došli na pazar u Zavalju; AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Zagreb 12. marta 1818; jedna pljačkaška banda je upala u selo Gredar u Slunjskoj pukovniji, ali je pucnjavom natjerana na povlačenje, pa je otad vladao mir na tom dijelu granice; međutim, na raštelu Zavalja u Otočkoj pukovniji dogodio se krvav sukob kad su poginula dva serežana i ranjeno šest vojnika, ali je na bosanskoj strani bilo više žrtava: četiri mrtva, 28 ranjenih vojnika, osam ranjenih civila, 12 ubijenih konja; Isto, Petrinja 3. marta 1818; nešto ranije je Hasanaga Pečki sa pljačkaškom bandom upao u selo Ljubinju, ali je bio dočekan pucnjavom, pa se povukao, a zatim iz Cazina otišao u Novi. Austrijske vlasti su bile uznemirene zbog učestalih vijesti da će Krajišnici napasti Cetin, te su stoga uputile tamo tri kompanije; pogranične pukovnije su pratile kretanje Hasanage Pečkog, koji se vratio u Pećigrad 16. marta 1818. pošto se kraće vrijeme zadržao kod svoje sestre u Agiću, a odatle je preko Ruiške stigao svojoj kući; o tome kako su kažnjavani graničari Vojne krajine zbog upada na tursku teritoriju vid. **Vojna krajina**, povijesni pregled — historio-grafija — rasprave, uredio D. Pavličević, Zagreb 1984, 74—75.

samoinicijativno — pokušali da se osvete i da uhvate nešto stoke i konja, ali su ih graničari spriječili.

U Travniku su u međuvremenu vršene pripreme za valijin odlazak. Tako je u grad 19. februara iznenada stigao Salihbeg iz Srebrenice, jedan od najmoćnijih ljudi u Bosanskom ejaletu. Izgleda da je došao po tajnom pozivu valije da ga prati prilikom odlaska iz Travnika i da one-mogući Sarajlijama da ga uz put napadnu; inače je odlučeno da valija putuje u Novi Pazar preko Srebrenice i tako zaobiđe Sarajevo. Takođe je postavljen i kajmakam: to je bio defterdar Derviš Sulejman-efendija Vilić, koji je o tome dobio ferman uveče 23. februara. Prilikom objavljivanja fermana ispaljeno je pet topovskih hitaca. Što se tiče Sulejman-paše, njemu su svakodnevno uskraćivane počasti i priređivane razne neprijatnosti. Mnogi kapetani su otišli iz Travnika, a da se nisu ni oprostili od njega. On je u međuvremenu prikupljao dokaze o svojoj nevinosti i o nepravednim optužbama koje su protiv njega upućivane u Carigrad. Uspio je da dobije svjedodžbu od jednog dijela kapetana, uz njihove potpise i pečate, da su tužbe protiv njega neosnovane: da nije nikog zlostavljao, ni pljačkao, ni bio nepravedan. S obzirom na to da su tužbe protiv valije često slali isti ljudi, bilo je čudno što je upravo od njih tražio pismenu potvrdu o svojoj nevinosti. Njegov sin je izjavio da mu je to bilo potrebno da bi se opravdao u Carigradu. Kapetanima je bilo glavno da se otarase valije, pa su mu bez teškoća dali traženu svjedodžbu.

Novopostavljeni kajmakam je već ranije obavljao istu dužnost, i to za vrijeme Huršid Ahmed-paše. Bio je dobar čovjek, ali i pored najbolje volje nije mogao održati red i mir u ejaletu. U takvim prilikama je Sulejman-paša našao najbolje rješenje: povukao se na svoje imanje u Skoplje gdje je trebalo da se pripremi za odlazak i gdje je već ranije poslao svoj harem. Očekivao je dolazak kapidžibaše da mu donese najnovije vijesti iz Carigrada. Napustili su ga mnogi od njegovih dvorjana, pa je sastavio novu svitu i povećao broj seiza kojima je osim odjeće, oružja i konja dao i po 12 pjastera mjesečne plate. Uspio je da sakupi družinu od 15 konjanika i ona se stalno uvećavala. Sulejman-paša nije mogao biti zadovoljan onim što ga je snašlo, a uz to mu je domaće stanovništvo svakodnevno

priredivalo neugodnosti, pa i u njegovoj najbližoj okolini. Tih dana pobunilo se 60—70 delija zato što nisu dobili plate. Međutim, ono najgore se desilo u Travniku 14. marta 1818, kad se protiv njega digla cijela čaršija. Naime, na nagovor iz Sarajeva, nekoliko njegovih protivnika iz Travnika uspjeli su da pokrenu Travničane da zatraže od paše da izmiri svoj dug prije odlaska iz Bosne. Pobuna je počela tako što je održan sastanak na mehcemi u koju su pohrlili svi stanovnici. Zatim su izišli na sokake, vikali, prijetili, bjesnili, ali nije bilo nasilja. Moglo se zapaziti da su najžešći protesti bili upućeni protiv ćehaje, muftije, serdara i kadije. Kajmakam je pokušao da umiri narod i pozvao je prvake na dogovor, ali bez uspjeha. Protesti su trajali tri dana.¹⁰ Sulejman-paša je imao pouzdane podatke da su nered u Travniku izazvale Sarajlije, koje su prijetile da će mu »namjestiti igru« upravo u njegovom saraju i u Travniku, u čemu su i uspjele.

Međutim, opštem nezadovoljstvu su mnogo doprinijeli i pašini sinovi koji su i bez njegovog znanja na razne načine opterećivali stanovništvo, u čemu je prednjačio ćehaja Mustafa-paša, meopisivo lakom čovjek. Sulejman-paši je posebno zamjerano što su i haznadar, takođe njegov sin, i svi ostali iz njegove blizine uzimali robu iz dućana na veresiju, a novac namijenjen za izdržavanje valijinog dvora zadržavali za sebe. On je to morao znati, pa prema tome i spriječiti na vrijeme. Lakomost najviših dvorjana prenijela se i na niže, tako da su i oni na račun dvora uzimali robu »na zapisivanje«, tj. na veresiju, pa je valijin dvor dugovao velike sume novca travničkim trgovcima i zanatlijama. Kad je Sulejman-paša nedavno na divanu upitao ćehaju da li su uredno vođeni prihodi i rashodi i da li su izmireni svi dugovi, dobio je odgovor da je sve u redu,

¹⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 16. marta 1818; AH, Krajina, Banske generalkomanda 1815—1823, Prezidijski protokol, Kostajnica 28. januara 1818; Isto, 12. marta 1818; kod Male Kladuše se čula pucnjava topova i pušaka, pa se pretpostavljalo da su se sukobili Mehmedbeg Beširević, a tamošnji aga; Isto, Kostajnica 20. februara 1818; bosanski kapetani su se vratili kućama, a među njima i kapetani Gradiške, Kozarca i Krupe kojima je naređeno da smjesta počnu opravljati gradove i kule.

ali nedostaje četrdeset kesa, što će se riješiti tako da se povjeriocima izdaju »havale« (obligacije). Sarajlije su se pobrinule da podjare Travničane zbog rasipništva dvora i Sulejman-pašine nesposobnosti da plati dugove, pa su mu i napravili cijelu onu gužvu 14. marta. Po načinjenim spiskovima ustanovljeno je da paša duguje 360 kesa. Travničani su odmah napisali ilam čehaji čauša (inače kajmakamovom sinu) i sastavili deputaciju da ode kod Sulejman-paše. Međutim, čehaja nije dozvolio delegaciji da posjeti njegovog oca, oduzeo je ilam i teftar sa dugovima, pa se narod još više razbjesnio.

Sulejman-paša je ipak čuo za pobunu u Travniku; bio je vidno uzbuđen i zbunjen. Naime, njegova »kapija« (saraj) nije dobila uobičajene prehrambene namirnice, pa se on raspitivao šta se to desilo. Objasnili su mu da se narod pobunio, da je čaršija zatvorena, da se ne može ništa kupiti, a razlog su neplaćeni dugovi. Sulejman-paša se strašno razbjesnio, pozvao sinove, izgrdio ih, naredio da se odmah isplate dugovi i da se odvoji 80 kesa koje će čehaja, haznadar i sarafbaša odnijeti kajmakamu. Obećao je da će izmiriti sve dugove i odmah je primio delegaciju Travničana, kojoj je izjavio da on uopšte dotad nije znao šta se dešava, niti da su njegova dugovanja tako velika, inače bi se postarao da ih što prije sredi. Sada daje 80 kesa, onoliko koliko može odvojiti prije odlaska, a ostala dugovanja izmirit će za dva-tri mjeseca. Osim toga je obećao da će nešto duga izmiriti i robom: daće im šest stotina tovara žita. Ono što ostane neizmireno biće sređeno pismenom garancijom i plaćeno od prihoda sa njegovog imanja u Skoplju. Uz to je rekao da je Porti predao 800 kesa, koliko je obavezno da se pošalje, ali da cijelu sumu nije prikupio od naroda kako su to činili raniji veziri. Nastojao je da ne izaziva narod protiv sebe, a Travničani su, eto, neprijateljski raspoloženi prema njemu i ponašaju se kao prema kakvom omrznutom strancu. Dalje je rekao delegaciji da su i neprijateljstvo prema njemu i pobunu u Travniku izazvali njegovi protivnici i rdavi ljudi da bi ga što više ocrnili u Carigradu, a ne bi bilo lijepo ni da se njegovi dugovi izmire zaplijenom njegovog imanja u Skoplju. Deputacija se potom vratila na travničku mehcemu i obavila Sulejman-pašinu izjavu. U vezi sa onim šta treba dalje

preduzeti nastalo je malo neslaganje: jedni su prihvatili vezirovo obećanje i tražili da se prekinu nemiri kako ih novi valija ne bi smatrao buntovnicima, a drugi su se kolebali da li istrajati u daljim mjerama protiv vezira. Ukoliko bi zaplijenili njegovo imanje da se izmire dugovi, to bi moglo okrenuti Portu protiv njih zbog nepoštovanja njenog namjesnika, pa bi ona mogla poslati kapidžibašu kao mubašira u Travnik, te bi i valija ostao sve dok ne izmire dugovanje. Time bi se troškovi samo povećali, jer bi kapidžibašini, ali i valijini izdaci pali na njihov teret. Stoga su pristali da im valija plati osamdeset kesa i ostatak duga u tri mjesečne rate. Narod se smirio, radnje su otvorene, a muftija Hadži Džafer Konjalija, serdar i još desetak dvorjana u valijinoj službi morali su prodati svoju imovinu i brže-bolje otići (muftija je utekao iz Travnika 17. marta i ostao dužan jedanaest kesa).

Za vrijeme ove pobune, u Travniku se nalazio Salihbeg iz Srebrenice koji je i inače imao veliki uticaj u upravi, pa i prilikom pregovora s valijom. On je zaprijetio jednoj grupi buntovnika, koji su se sastali u jednoj kafani i odvojeno djelovali, da ne smiju ništa preduzimati bez njegovog znanja, na šta su mu oni poručili da se izgubi iz Travnika u roku od 24 sata (međutim, on se 18. marta još nalazio u Travniku). Koliko su pobunjenici bili razdraženi vidi se i iz ovoga: čatip na mehčemi bio se nešto usprotivio, pa su ga oni šćepali za perčin i niz basamake izbacili napolje, a na njegovo mjesto odmah postavili drugog.

Sulejman-paša je izvukao pouku iz svega ovog. Najprije je smijenio svoga sina Mustafa-pašu s položaja čehaje i vratio ga na »pašaluk od Klisa« koji je odranije imao na upravi kao sandžak-beg. Mustafa-paša je znatno prije oca krenuo u Lepant da sve pripremi za njegov dolazak, ali ga je još u Novom Pazaru stigla očeva zapovijed da se odmah vrati u bosansko Skoplje. Za čehajinog vekila naime novao je svog drugog sina Muhamedbega.

Za vrijeme pobune protjerano je iz Travnika oko tri-desetak porodica, uglavnom najprivrženijih veziru. U opštoj anarhiji bio je ugrožen i austrijski konzul na koga su se ispizmili kapetani »gornje granice« zbog učestalih prijava na njihovo bezvlašće. U Travnik su stigli topči-aga iz Bihaća, Hasanagin zet Mahmutaga, te još jedan čovjek iz

Novog (ime mu se ne nalazi u dokumentima), pa su tražili da se nešto preduzme protiv »njemačkog konzula« i jednog trgovca koji se sklonio u konzulat od razuzdane svjetine. Kajmakam je intervenisao i poslao svog sina u austrijski konzulat da obavijesti konzula da će mu pružiti zaštitu, ali ne zna za koliko vremena jer nema dovoljno snaga da bi održao mir i red. Stoga je predložio konzulu da angažuje više kavaza, a uz to je veći broj Turaka Travničana obećao pomoć ukoliko mu bude potrebna. Međutim, pravog nasilja nije ni bilo; stanje se potpuno smirilo posljednjih dana marta 1818. godine.

Sulejman-paša je najzad odlučio da krene iz Travnika u Lepant 30. marta 1818. Njegov odlazak je praćen velikom pompom; na trenutak su bila zaboravljena sva doskorašnja neprijateljstva. Valiju je pratila povorka koju su sačinjavali konjanici i tovarni konji (ukupno 500 konja); bio je to veličanstven prizor i svakako je morao zadiviti stanovništvo. Valija je sjedio u tehterivanu koji su nosili konji, topovi su grmili, narod je ispunio sve sokake kroz koje je prolazila povorka i klanjao se do zemlje. Valija je naredio da se na određenim rastojanjima zakolje po jagne i meso podijeli sirotinji, a uz to je (i pored duga koji je ostavio u gradu) bacao novac narodu. Pored njega je jahao austrijski konzul kojem je na taj način ukazana posebna čast. U povorci su zatim nastupali pašini dvorjani, a na kraju su jahali njegovi sinovi Osmanbeg, Muhamedbeg i Mustafa-paša sa svojom svitom. Ispred valije su jahali delije, zastavnici, svi ridžali i zemaljski staleži, zatim čauši i kavazi. Povorku su pratili svirači koji su izvodili pravu tursku muziku. Austrijski konzul je ispratio valiju do Turbeta. Tu se povorka zaustavila, pa je valija izišao iz tehterevana i oprostio se od konzula, ridžala i ostalih građana, a zatim je putovanje nastavljeno preko Žepča, Maglaja, Gračanice, Tuzle i Srebrenice do Novog Pazara. U Travniku se mnogo pričalo o veličanstvenom valijinom odlasku: narod je bio zadivljen i veoma zadovoljan načinom na koji je paša ispraćen.¹¹

¹¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 1. aprila 1818; AH, Krajina, Banska generalkomanda, Prezidijski protokol, Kostajnica 29. aprila 1818. Proširile su se glasine da je po visokoj zapovijesti (Porte) zadavljen Sulejman-paša u Zvorniku, što nije bilo tačno.

NESREĐENE PRILIKE I NEODLUČNI VALIJA

Početkom marta 1818. pronijela se vijest u Travniku da je Morali Abubekir-paša postavljen na drugo mjesto, a da je za bosanskog valiju naimenovan Derviš Mustafa-paša iz Oršave. U austrijskom konzulatu su bili uvjereni da je do ove zamjene došlo na posredovanje bečke diplomatijske. Naime, austrijski car je bio veoma srdačno dočekan u Oršavi, pa je, navodno, predložio sultanu da Derviš Mustafa-paši dodijeli treći tug i položaj bosanskog valije. Da je vijest bila tačna potvrdio je 10. marta 1818. Mehmed-efendija, Derviš Mustafa-pašin kapučehaja, koji je toga dana donio u Travnik ferman da je njegov gospodar postavljen za bosanskog valiju, a defterdar Derviš Sulejman-efendija Vilić za kajmakama. Kaftan-aga je objavio vijest da je Morali Abubekir-paša postavljen za komandanta u Vidinu. S obzirom na udaljenost između Oršave i Travnika, to ne bi trebalo dugo čekati na dolazak novog valije, ali on ipak nije mogao doći prije dva-tri mjeseca. Novi bosanski valija je bio sin Hadži Mustafa-paše, beogradskog namjesnika kojeg su ubili janičari u Beogradu 1801. godine.¹

Austrijski konzul je poslao adutanta Atanaskovića u Sarajevo da izvidi prilike u gradu pošto je bio uvjeren da su se događaji u njemu odražavali i u drugim krajevima ejaleta. U Sarajevu je stvarano javno mišljenje, pa je od držanja njegovih stanovnika zavisio valijin ugled, ako ne i opstanak u Bosni. Atanasković je podnio izvještaj 12. aprila 1818. godine. Njegovim izvještajem bogato je

¹ Opširnije u **Istoriji Beograda**, I, Stari, srednji i novi vek, »Prosveta«, Beograd 1974, 749.

rasvijetljena pozornica mnogih najvažnijih zbivanja u Bosanskom ejaletu onoga vremena. On piše da je Sarajevo najveći i najbogatiji grad u cijelom Bosanskom ejaletu, ima oko 15.000 kuća, tako da je procjenjivano da u gradu živi osamdeset hiljada stanovnika. Kuće su izgrađene u levantskom stilu od solidnog materijala, pokrivene ćeramidom i gotovo sve na sprat. Grad ima široke i popločane ulice; čist je izuzev na ulazu u grad. Rijeka Miljacka dijeli ga na dva dijela, od kojih se veći nalazi na desnoj obali, a povezani su sa više kamenih ćuprija. Podaci koje je dao Atanasković podudaraju se sa Rankeovim: »Sarajevo se ističe ne može biti lepše i veličanstvenije u okviru lepih visova i svežih livada, prosečeno rekom Miljackom, sa svojim čistim kućama, mnogobrojnim kamenim mostovima i mnogim minaretima, koja se između drva uzvišuju. Činilo je utisak reda i imućnosti.« Međutim, mnoge kuće su bile zatvorene i opustjele zato što su cijele porodice stradale od kuge koja je harala tokom 1813—1815. Atanasković je dobio te podatke u čaršiji koja je bila dobro obaviještena o svemu u vezi sa gradom. Najveći broj stanovništva čine muslimani, u čijim se rukama nalaze trgovina i zanati, zatim ima mnogo Srba, nešto Grka i katolika, te veći broj Jevreja. Sve ove nacije i pripadnici raznih vjera boravili su odvojeno u posebnim dijelovima grada. Odmah na ulasku u grad iz pravca Travnika nalazi se dio u kojem živi najsiriromašnija klasa, Cigani, potom dio gdje su živjeli Jevreji, zatim je dolazio dio u kome su stanovali Srbi i katolici zajedno, i najzad sjeverni dio grada koji je pripadao muslimanima i bio najveći.

Pravoslavna zajednica je imala vjerskog poglavara sa titulom bosanskog vladike. Njegov stan je u dosta prostranoj opštinskoj kući, ograđenoj visokim zidom, a u njenom krugu se nalazi crkva bez zvonika. Crkva ima italijanski krov, izgrađena je u istočnjačkom stilu, unutrašnjost je lijepo ukrašena s mnogo srebra, što ukazuje na materijalne mogućnosti crkvene zajednice. Bogosluženje se vrši po obredu slovenske crkve i na staroslovenskom jeziku. Turci ne ometaju vršenje crkvene službe. Na crkvu se naslanja školska zgrada; školu pohađa 40 đaka koje srpski učitelj podučava slaveno-srpskom jeziku, čitanju, aritmetici i crk-

venom pojanju,² a školska obuka traje obično deset mjeseci. Učitelja izdržavaju crkvena opština i dački roditelji. Vladičinu svitu čine jedan arhimandrit, dva protosinđela, četiri sveštenika i jedan sekretar, a svi stanuju u posebnim ćelijama i vladčinom dvoru, koji inače ima prilično veliki povrtnjak. Vladičini prihodi se sastoje od sljedećeg: od svakog pravoslavnog dimnjaka bez izuzetka se naplaćuje 20 para godišnje (dimnica); svaki par prilikom sklapanja braka mora dati svešteniku 20 pjastera, od čega se trećina dostavlja vladici; zavisno od veličine parohije, svi sveštenici uplaćuju vladici godišnje 100—200 pjastera od svojih prihoda; sveštenik plaća 300—400 pjastera za rukopoloženje. Međutim, vladika mora prosto da iskamči sva ta davanja i da često primijeni prisilu da bi ih utjerao. Stoga se dešava da ide od sela do sela, od sveštenika do sveštenika kako bi prikupio određena davanja, ili šalje svoje kaluđere sa istim zadatkom. Vladiku postavlja Porta beratom, a rukopolaže ga carigradski patrijarh. Po pravilu, za berat mora platiti 400—500 kesa, što on docnije pokušava nadoknaditi od pastve. Loša strana ovakve crkvene organizacije kod pravoslavnih je u tome što sveštenici moraju lihvariti pošto se sva zvanja dobijaju za novac, pa nije rijedak slučaj da sveštenički položaj dobije neko ko ne zna dobro ni čitati ni pisati, a kamoli poznavati vjerske obrede. Veliki broj sveštenika nema prebende, a sadašnji vladika je platio više od 900 pjastera za svoju dijecezu, od čega su sveštenici za prebendu dali 200 pjastera. Veoma često se događa da vladika otjera nepoćudnog mu sveštenika iz parohije. I Turci često protežiraju sveštenike da ih na bilo koji način zaduže. Sveštenici su ponekad opterećeni plaćanjem za znatno veći broj parohija nego što ih stvarno imaju: na primjer, u parohiji koja ima jedva 80—90 kuća upisano je da ima 300—400 kuća, i na toliko sveštenik mora platiti vladici njegov dio. Pošto svako selo nema crkvu, to se bogoslužjenje i vjerski obredi obav-

² Upor. V. Bogićević, *Istorija razvitka osnovnih škola u Bosni i Hercegovini u doba turske i austro-ugarske uprave (1463—1918)*, Zavod za izdavanje udžbenika BiH, Sarajevo 1965, 32—51; vid. H. Čurić, *Školske prilike Muslimana u Bosni i Hercegovini 1800—1878*, »Naučno delo«, Beograd 1965, 41; L. Ranke, *Srbija i Turska u devetnaestom veku*, preveo S. Novaković, Beograd 1892, 285.

ljaju za više sela na jednom mjestu, tako da seljaci često moraju odlaziti daleko od svojih kuća da bi se pomolili Bogu ili obavili kakav vjerski čin. Slično je bilo i kod katolika.³

Vladika je inače bio dužan da dođe u Travnik i da se pokloni svakom novom valiji. Kad je prošle (1817) godine dolazio u Travnik posjetio je austrijskog konzula i požalio mu se na bezdušno ugnjetavanje hrišćana što ga vrše kape-tani i ostali predstavnici vlasti. Stoga se spremao da bježi iz Sarajeva i zapitao konzula da li bi u Austriji mogao do-biti zaštitu. Izjavio je da bi rado prihvatio položaj vladike u Veneciji pošto je nezadovoljan ovdašnjim sveštenicima koji nemaju nikakvog obrazovanja. Nije bio zadovoljan ni narodom jer je divalj i rdav isto kao što su divlji i rdavi Turci. Ipak je nešto pokušao da učini: poslao je četiri mladića na školovanje u Dubrovnik; konzul mu je savje-tovao da pošalje neke mladiće i u Karlovce kod mitropo-lita Stratimirovića. Vladika je upoznao konzula sa brojem pravoslavnih u Bosni: ima ih oko 70.000 kuća i oko 200 sveštenika; samo u sarajevskom kraju od 36.000 kuća ima

³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 12. aprila 1818. Ersterer in dem Natur Zustande geboren und erzogen, ausser den auf das Herz und Senzalität wohlthätig und erweichend wirkenden Einfluss der Religion gesetzt, ist zu allen Unternehmungen, bey denen es bloss auf den Muth, und das grössere Mass der körperlichen Stärke ankommt sehr bereitwillig — mithin zu den Gewaltthaten die er seinem Unterdrücker den Türken gerne vergeltet — geneigt, und auf die Rache für die von seine Unterdrücker erfahrene Beleidigung gesinnt; — wäh- rend der Letztere nämlich Katholik durch fromme Erziehung und zweckmässige emsige Belehrung der Geistlichkeit zur Dul- dung — zum Gehorsam — und der nothwendigen — und so ferne nicht zu ändernden Unterwürfigkeit — dergestalt geformt wird, dass er sein drückendes Joch als eine wahre Bestimmung Gottes wegen seiner — und seiner Vorfahren, Sünden ansieht, und eben desswegen dessen geduldige Tragung sich gewisser- massen für Schuldigkeit anrechnet — bis der Wille des Ewigen seine Erlösung angeordnet haben wird — um so mehr nach seiner religionen persoasion das gegenwärtige Leiden auf Erden und die harte Porbe auf welche seine christliche Beharrlichkeit von den Türken gesetzt wird — eine Bedingung ist — ihm die Freunden des ewigen Lebens zu verschaffen.

svega 12.000 muslimanskih, a ostale su pravoslavne.⁴ Razumije se, kaže Atanasković, da vladika nije govorio o svojoj lakomosti za novcem, ni o tome da kao Grk čak nije znao ni jezik svoje pastve, nego je za sve teškoće optuživao druge.

Sarajevo je najveći trgovački grad u Bosanskom ejaletu i poslovno središte za trgovce iz drugih gradova. Računa se da u gradu ima hiljadu dućana, a kad se tome broju dodaju i zanatlijske radnje, onda ih ukupno ima dvije hiljade. Bilo je tačno određeno ko može čime trgovati, a posebno je strogo utvrđeno ko se može baviti tekstilnom trgovinom. Tako su muslimani trgovali orijentalnom robom koju su dobavljali iz Carigrada; Jevreji evropskom fabričkom robom, osobito iz Austrije, koju su dobijali preko Broda; hrišćani su prodavali robu ručne izrade, zatim domaće proizvode, uglavnom sirovu i štavljenu kožu; kolonijalnom robom koja se uvozi preko Dalmacije trgovali su muslimani i Jevreji. Poznati trgovci bili su braća Leon i Salamon Levi koji su poslovima bili povezani s trgovačkim kućama u Beču. Nedjelja je pazarni dan u Sarajevu, kad se slegne veliki broj stanovnika iz sarajevske okoline. Kupuju se i prodaju — kaže Atanasković — volovi, krave, konji, ovce, krparija, svakovrsno voće i žitarice, zavisno od godišnjeg doba, grah, grašak, mahune, bijeli i crni luk, spanać, peršun, crvena, žuta i slatka repa, salata, krastavci, krompir, zatim ogrjevno i građevinsko drvo, zemljano posuđe i mnogi drugi proizvodi. Za Sarajevo se kaže da je »robni magacin« cijeje Bosne i da vrši veliki uticaj i na političko opredjeljenje svih narodnih klasa. Sarajevski trgovci isporučuju robu sitnim trgovcima u drugim gradovima, a robu obično daju na poček i time omogućavaju i njihovu trgovinu, pa se u narodu govori da oni tako mogu »dati i oduzeti život«. Upravo preko kreditiranja trgovine na malo vrše uticaj na trgovinu u drugim grado-

⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 15. jula 1818; V. Popović, **Borba bosanske muslimanske čaršije protiv nereda i korupcije 1818. godine**. Zbornik u čast Bogdana Popovića. Beograd 1929, 380—383; G. Šljivo, **Jedan opis Sarajeva iz aprila 1818. godine**. Istorijski zbornik, VII. Banjaluka 1986, 199—207.

vima i politički ih usmjeravaju, pa je razumljivo što se tako široko osjeća uticaj Sarajeva.

Upravu grada su činila trojica glavara: mula, janičarski aga i muteselim.⁵ Mulu i janičarskog agu postavljala je Porta fermanom; oni su bili dužni da po preuzimanju dužnosti posjete valiju u Travniku i da mu iskažu podaničku vjernost tako što će mu poljubiti skut odjeće. Muteselima postavlja valija. Kao tumač prava, mula je donosio odluke u spornim slučajevima. Janičarski aga je imao izvršnu vlast samo nad muslimanima, u stvari je imao vlast nad janičarima, ali su gotovo svi muslimani u Sarajevu bili janičari, pa se tako njegova vlast protezala na cijeli grad. Muteselim je imao izvršnu vlast nad muslimanima koji nisu pripadali janičarskom odžaku, i nad hrišćanima i Jevrejima. I janičarski aga i muteselim su dobijali uputstva od mule na mehcemi, gdje su im čitana pravila po kojima se moraju ravnati, i to je bio zakon od kojeg se nije odstupalo.

Što se tiče političkog stanja u Sarajevu, ono je anarhično, a traje od pobune protiv Ali-paše Derendelije, kad su Sarajlije uspjele da natjeraju bosanskog valiju da pobjegne iz Travnika u Jajce. Otad vode nezavisnu politiku u odnosu na valiju i dosad još nijedan nije uspio da ih prisili na poslušnost. Valijine bujuruldijske nisu uopšte prihvaćali, a mubašira nisu ni puštali u grad. Sulejman-paša im je prijetio više puta, ali sve se na tome i završavalo. Novopostavljeni sarajevski glavari nisu imali nikakvog udjela u pobuni njihovog grada, pa su prirodno bili naklonjeni valiji u Bosni i Porti u Carigradu.

Građanstvo se dijelilo u dvije partije: u prvu spadaju cjelokupna ulema, najstarije age i ugledni trgovci, koji su svi na strani valije i upravnih i vojnih poglavara; drugu čine sitniji trgovci i janičari, koji su obijesni i sirovi, vjeruju samo u svoju silu i oružje. Bili su znatno brojniji od

⁵ L. Ranke, nav. djelo, 296, piše da je Porta slala u Sarajevo mulu, janičarskog agu i muteselima; mula je sudio muslimanima i raji »po svetim Prorokovim zakonima«; o dužnosti muteselima u Sarajevu vid. opširnije M. Hadžijahić, **Pravni položaj Sarajeva u Otomanskoj carevini do 1850. godine** (doktorska disertacija, rukopis u Gazi-Husrefbegovoj biblioteci, br. 3497, 206—208).

prvih, pa je i njihov uticaj bio znatno veći. Na čelu pobunjenika su Pinjić i Mustafa Bajraktar, Đulaga i neke age. Oni su imali toliki uticaj na janičarskog agu, mada je nje ga postavljala Porta, da on nije mogao ni izdati ni sprovesti bilo kakvu naredbu bez njihove saglasnosti. Hrišćani i Jevreji nemaju nikakvog uticaja na zbivanja u političkom životu Sarajeva; poslušni su, obavljaju svoje poslove i ni u šta se ne miješaju.

Vlast i moć janičarskog age je zavisila od toga kako se prema njemu odnosi većina janičara, a naročito od njihovih političkih vođa. Koliko janičarski aga nije imao vlast vidi se iz ovog slučaja: sredinom marta 1818. zatvorio je jednog janičara a da prethodno nije dobio saglasnost stranke. Njene vođe su zahtijevale da smjesti oslobodi uhapšenika; došlo je do veoma žučne rasprave i janičarski aga je morao da pusti janičara iz zatvora. Ozlojeđeni zbog nasilničkog i drskog ponašanja janičarske partije, pripadnici suprotne stranke su zaprijetili da će se obratiti valiji neka ih on dovede u red. Već sljedećeg dana stiglo je pet stotina janičara u gradsku tvrđavu, uperili su topove na grad, upravo na čaršiju, i zaprijetili: ukoliko prva partija pozove u pomoć valiju, oni će otvoriti vatru i pretvoriti čaršiju u prah i pepeo. Prva partija je morala popustiti pred takvom ucjenom, a jaz između dvije partije se produbljivao. Sad se očekivalo šta će janičarska stranka učiniti kad se novi valija na svom putu u Travnik bude zadržao u Sarajevu. Ugledne age iz prve partije, koje je predvodio Ibrahimaga Bakalović, spremale su se da preduzmu sve mjere da bi valijin boravak protekao u sigurnosti tako što će svake noći stražariti u gradu više stotina naoružanih ljudi i budno pratiti da se ne dogodi kakav izgred.⁶

⁶ Upor. L. Ranke, nav. djelo, 285: »U Sarajevu, gde je nekada bila vezirska stolica, vezir sad već nije vredio ništa. Još se nalazio grad u kome mu je konak bio; ali on u nj nije smeo ni ući. Beše postalo kao zakon, da vezir o dolasku prenoći jednu noć u varoši, i to o trošku narodnom, ali odmah sutra dan, morao je ići u Travnik, gde je za vezira stan određen bio.« O broju stanovnika Sarajeva upor. M. Hadžijahić, nav. rad, 140—146.

Kao pašina prethodnica, početkom aprila 1818. stigao je iz Carigrada u Travnik novi kadija, a dotadašnji je razriješen dužnosti. Nastup novog kadije, čije ime u aktima nije zabilježeno, odslikava tadašnje prilike u Bosni slično onome kako ih je Atanasković zapazio prilikom posjete Sarajevu. Govorilo se da je kadija veliki zaštitnik muslimana i da se ponaša kao moćnik. Stigao je sa neuobičajeno velikom pratnjom u kojoj su bili čehaja, haznadar, četiri čohadara, vekil-harač, a doveo je i jedanaest lijepih rasnih konja. Narod se zabrinuo jer je prethodni kadija bio mnogo skromniji. Izdržavanje kadija je padalo na teret parničara, pa se sa strahom očekivalo da će novi kadija upravo radi toga izricati velike novčane kazne. Kao istinski Turčin nije podnosio hrišćane, pa je nastojao da ih što više ponizi. Jedan od njegovih prvih propisa odnosio se na odijevanje: naredio je da raja ne smije nositi odjeću svijetlih boja, nego crnu i smeđu, a takođe ni crveni fes ni šalove svijetlih boja, ni žute i crvene čizme. Hrišćankama i Jevrejkanama je zabranjeno da nose nakit, haljine i krzna svijetlih boja, žute papuče ili cipele.⁷ Do dolaska novog kadije nije se uopšte gledalo ni pazilo kako će se ko odijevati, nego se narod odijevao kako se kome dopadalo i prema imovnom stanju. Izgleda da je kadija primijenio isti propis i na austrijskog konzula, bar kad su

⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 15. aprila 1818. Atanaskovića su u Sarajevu lijepo dočekali: primili su ga mula, janičarski aga i muteselim, a građani su obaviješteni da se u gradu nalazi predstavnik austrijskog konzulata i upozoreni da ga niko ne smije uvrijediti ni riječju ni djelom, pa ni djeca; Vatikanski arhiv, Izvještaj biskupa Miletića o broju katolika u Bosni u 1818. godini.

Naziv župe	Katoličkih porodica	Broj stanovnika	Broj pomičnih oltara	Krštenih od posljed. vizitacije	Vjenčanih	Umrlih	Krizmanih u toku vizitacije
1	2	3	4	5	6	7	8
Fojnica	329	1525	2	472	145	1025	211
Travnik	927	4460	14	2467	683	4181	794
Jajce	416	1811	10	988	281	2536	261

bili u pitanju darovi, tako da je i valija, u skladu sa tim naređenjem, konzulu Simbšenu i njegovoj pratnji za vrijeme prve audijencije darovao crno-smeđu samurovinu, što dotad nije učinio nijedan valija.⁸

Međutim, bilo je i protesta. U nedelju 19. aprila sakupili su se katolici u Dôcu kod Travnika na nedjeljnu misu, a kajmakam je poslao šeh-ćehaju s nekoliko naoružanih kavaza da provjere da li se pridržavaju kadijinog naloga. Kavazi su skidali muškarcima i ženama crvene fesove i cijepali odjeću koja nije bila crne i smeđe boje. To je razdražilo vjernike, pa su odmah otišli u travničku čaršiju i obavijestili građane šta im se desilo. Rezultat toga bio je da su svi došli na misu u sljedeću nedjelju 26. aprila odjeveni onako kako im je bilo po volji, a posebno je veliki broj žena došao s crvenim fesovima.

1	2	3	4	5	6	7	8
Dobretići	112	680	4	259	71	489	121
Kotor [Varoš]	275	1655	5	404	121	662	389
Banjaluka	144	789	2	356	132	470	124
Ivanjska	438	3040	7	1164	390	1837	618
Sasina	181	1250	3	382	92	274	235
Volar	111	645	2	226	58	192	169
Bihać	100	726	3	298	60	100	172
Skopje	569	2937	7	954	322	1922	384
Kupres	133	1023	3	390	92	404	162
Rama	368	2468	5	610	230	1375	355
Duvno	484	3357	12	898	302	1262	475
Vidoši	446	2596	6	651	216	1795	506
Ljubunčić	284	2022	4	717	264	1889	312
Kreševo	656	2652	9	778	250	1098	331
Sarajevo	73	426	3	133	37	237	49
Mostar	357	2293	5	501	174	735	325
Mostarsko							
Blato	472	3627	6	593	161	475	406
Brotnjo	471	2540	3	752	360	2373	533
Ljubuški	387	2241	1	543	163	361	451
Ružići	312	1880	2	322	77	145	337
Posušje	347	2424	6	558	119	168	482
Roško polje	270	1861	6	329	107	335	314
In Montibus							
pasmorum [?]			1				321
	8662	50928	131	15745	4907	26340	8837

⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Trávník 1. jula 1818.

Prilikom opoziva Sulejman-paše i pobune koju su protiv njega podigli trgovci i ugledni građani pokazalo se da su oni pravi predstavnici grada i da od njih zavise mir i red u njemu. To se vidi i iz sljedećeg događaja. Kajmakam je bio obaviješten da Jevreji u svojoj sinagogi drže nekog muslimanskog dječaka pa je odmah preduzeo istragu. Od kadije, u čijoj je nadležnosti bio slučaj, Jevreji su tražili da navede podatke o djetetu, ali im je on odgovorio da ima samo kajmakamovu bujuruldiju, pa neka od njega traže podatke. Kad su se obratili kajmakamu, on im je jednostavno odbrusio da je on tužitelj i da se njegova naredba mora izvršiti, odnosno da moraju vratiti dječaka. Poslije sedam dana, kajmakam je primio delegaciju Jevreja, pa kako nisu oslobodili dječaka, ni platili onoliko kesa koliko je tražio da se plati na ime kazne, on ih je zatvorio. Čim se pronijela vijest o tome u čaršiji, svi trgovci muslimani su odmah pohitali u džamiju i tu se dogovorili da upute deputaciju na mehcemu da protestuje kod kadije zbog hapšenja Jevreja, jer da njihova krivica nije dokazana. Kadija je presudio u korist Jevreja i o tome obavijestio kajmakama, koji je odmah morao pustiti Jevreje na slobodu.⁹

Bosanska feudalna klasa koju su sačinjavali spahije, kapetani i ulema nije prihvatila sultanove reforme jer su one umanjivale njene prihode i privilegije. Ta klasa je imala znatno veće prihode u vrijeme »pamučnog puta«, kad je u Bosnu stizala luksuzna roba iz Evrope i sa Istoka,¹⁰ pa je poslije stoljetne ućmalosti nastao novi život. Međutim, to je trajalo kratko, onoliko koliko je Francuska mogla da kontroliše sprovođenje kontinentalne blokade, ali je i to bilo dovoljno da se uzdmaju postojeći odnosi u Bosni. Feudalcima je za zadovoljenje njihovih novih potreba trebalo sad više novca, pa su ga opet pokušali izvući od kmetova; uz to su se čvrsto držali privilegija koje im je jamčila sultanova vlast. Upravo takav položaj u društvu pokušali su sada da sebi obezbijede i trgovci i zanatlije u gradovima. Po izvještajima austrijskih dostavljača, Bosan-

⁹ Isto, Travnik 1. maja 1818.

¹⁰ V. Popović, **Trgovina i promet Bosne u Napoleonovo doba**, SKA, Spomenik LXIX, drugi razred 54, Beograd 1929, 83—106; Upor. L. Ranke, nav. djelo, 285.

ci su sebični, koristoljubivi, lakomi, tvrdoglavi, što je u stvari bila odlika bosanskih feudalaca, ali su neki od onovremenih putnika pripisivali te osobine cjelokupnom stanovništvu Bosne. Zapisano je da su oni mrzili sve valije, jer su ovi samo tražili novac i izmišljali poreze, a za ejalet nisu ništa činili. A valijama je bio potreban novac i za njihove troškove i za Portina traženja, a uz to je trebalo redovno slati poklone u Carigrad onima koji su im izdejstvovali valijski položaj i koji su ih protežirali. S obzirom na sve to moglo se znati kakav će biti odnos prema novom valiji došlo je do nesloge u središtu nemira je prvi potez bio da od kajmakama zatraži novac za putne troškove i da po njega pošalje u Travnik svog čohardara.

S posebnom radoznalošću se očekivalo kako će Sarajlije primiti novog valiju s obzirom na to da su mu 1801. pružili utočište kad su mu janičari ubili oca u Beogradu. Stranka starijih će ga sigurno primiti s dobrodošlicom, ali je neizvjesno šta će učiniti stranka mlađih. Pošto su kapetani »gornje granice« nagovijestili da će biti lojalni prema novom valiji došlo je do nesloge u središtu nemira — u ostrožačkoj kapetaniji: kapetan Beširević i Hasanaga Pečki su se razišli jer je njihova sloga bila uperena samo protiv Sulejman-paše. Beširević je izjavio da će sa svojim bratom i nekoliko najuglednijih aga krenuti valiji u susret, a Sulejman-paši se nije odazivao ni na jedan poziv, niti je prisustvovao ijednoj skupštini kapetana. Najprije će otići u Travnik i zatražiti da Hasanaga Pečki bude kažnjen. U grad su već bili stigli prvi članovi ove delegacije, koji su u ime kapetana čak obećali austrijskom konzulu da će nadoknaditi štete pričinjene u Kruškovači. Kajmakam je obavijestio konzula da je zaista izbio sukob između Beširevića i Hasanage zato što Hasanaga i dalje upada u Vojnu krajinu, pljačka i čini druga nasilja, pa tako izaziva graničare koji će izgubiti strpljenje i na silu odgovoriti silom, neredima i nasiljima neće biti kraja, a od toga će najviše stradati Beširevićeva kapetanija. Jedan austrijski major je već rasporedio graničare naspram tvrđave Kladuše i zaprijetio da će napasti vidovski kraj koji pripada

Hasanagi Pećkom.¹¹ Kapetan Beširević je zamolio kajmakama da utiče na konzula Simbšena da ne dođe do toga, pa je konzul obećao da će posredovati kod pograničnih komandi da ne izazivaju nered, ali da neće moći da zaustavi protivakciju na izazov s bosanske strane. Konzul je saznao da su svi kapetani iz Krajine koji su bili u sukobu sa Sulejman-pašom već stigli u Sarajevo na čelu sa Mehmedbegom Beširevićem da dočekaju valiju Derviš Mustafapašu kako bi se iskupili za optužbe koje su podnošene protiv njih. Sarajlije su se inače dogovorile da će primiti valiju i ugostiti ga osam do deset dana, mada su dosad ugošćavali valije samo tri dana.¹² Izgleda da su oni koji su se bunili protiv Sulejman-paše pokušali da svu krivicu prebace na njega i tako sa sebe skinu svaku odgovornost. Da bi valiji pokazali svoju odanost, kapetani su ovog puta izuzetno prikupljali harač, a nisu se ustezali da to čine i nasilno.

Bilo je problema i na južnoj granici ejaleta. Između Austrije i Turske su odranije vođeni pregovori o pitanju enklava Kleka i Sutorine. Ovi zemljouzi su nekad odvajali Dubrovačku Republiku od mletačkih posjeda, ali kad su poslije Bečkog kongresa ove republike prestale da postoje, a Austrija zadobila cijelu Dalmaciju, Dubrovnik i Boku Kotorsku, oni su postali prepreka za uspostavljanje jedinstvene veze na Jadranskom moru. U početku je Austrija

¹¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 15. aprila 1818; AH, Spisi Like i Krbave 1816—1823, Cetin 21. aprila 1818; bili su učestali pogranični izgedi, pa je 3. aprila upala jedna razbojnička banda na kordon zaplijenila stoku i sklonila je u jednu »brašnaru«; banda je priznala Hasanagu Pečkog za svog gospodara; Isto, Beč 30. marta 1818; u Beču su razmatrali mogućnost da se vrše odmazde i da se iznađu drugi načini za kontrolisanje granice; odbacivana je upotreba vojske za odmazdu i predlagano da se poveća broj graničnih stražara, ali su bolji poznavaoi prilika smatrali da to neće imati rezultata zato što je stanovništvo odlično poznavalo teren, pa će lako naći prolaze između stražara.

¹² HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 1. maja 1818; prije tri dana stigao je tatar u Travnik s fermanom kojim se namjesniku zabranjuje da drži sejmene sastavljene od Arbanasa, nego treba da obrazuje stražu od mjesne milicije; AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijski protokol, Kostajnica 13. maja 1818.

nastojala da održi stanje koje je postojalo u doba mletačke vladavine: da preko enklava zabrani svaki saobraćaj morskim putem, pa i turskim i svojim brodovima, i na ulazu u zalive je postavila brodove-stražare sa zadatkom da sprovedu naredbu. Međutim, obje strane su imale razloga da promijene to stanje: Turska da otvori ove luke za saobraćaj, a Austrija da omogući kopnenu vezu sa Dubrovnikom i Bokom Kotorskom. Turska je 1817. pokušala da u Sutorini istovari jednu lađu, ali su to oštro spriječile austrijske pomorske vlasti.¹³ Dalmatinske vlasti su tražile od pukovnika Simbšena da izdejstvuje kod bosanskog valije dozvolu da austrijski car prilikom puta po Dalmaciji prođe preko Kleka i Sutorine. Konzul je 12. aprila 1818. razgovarao o tome s kajmakamom, ali on nije mogao donijeti odluku u vezi sa tim, nego je odmah poslao tatara valiji. Rekao je konzulu da će valija vjerovatno izdati dozvolu s obzirom na to da između njihove dvije države vladaju prijateljski odnosi, ali će morati da sačeka odgovor trinaest dana, koliko je tataru potrebno da ode i da se vrati.¹⁴

Osim ovog pitanja, koje je vjerovatno povoljno riješeno, iskrslo je pitanje i u vezi sa sporom na granici Hercegovine i dubrovačke teritorije zbog ometanja trgovine na pazarima u Aržanu, Posušju i Ljubuškom, a vinovnici su bili hercegovački kapetani. Kajmakam je izjavio konzulu da je do zabrane došlo zato što su se turski podanici žalili Ljubuškom kadiji da im austrijski trgovci prodaju neispravnu robu, pa na 100 oka gube često do 25 oka. Stoga su mjesni komandanti, a bez kadijinog znanja, zabranili stanovništvu da dolazi na ove pazare. Konzul nije bio zadovoljan objašnjenjem pošto je on i prije tri-četiri mjeseca protestovao kod Sulejman-paše zbog ometanja trgovine na pomenutim mjestima i naveo da su izvještaji koje dobija sasvim vjerodostojni, jer dalmatinske vlasti odmah otpuštaju činovnika iz službe ako podnese izvještaj koji nije tačan. Nasuprot tome, Porta potpuno vjeruje kadiji, nje-

¹³ G. Šljivo, *Klek i Sutorina*, Beograd 1977, 14—16.

¹⁴ HHSIA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. aprila 1818; AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Zagreb 2. juna 1818; car se vraća iz Dubrovnika 2. juna 1818.

gov izvještaj se ne provjerava, a kapetan, ajan i drugi predstavnici vlasti su čvrsto povezani s kadijom.¹⁵ Pošto nije mogao riješiti ovo pitanje, kajmakam je spor odgodio do dolaska valiije Derviš Mustafa-paše.

Trebalo je da valiija riješi i pitanje uvoza soli preko enklava, a molbu je podnio počiteljski kapetan Ismailbeg polovinom jula 1818: on je u ime krajeva koji graniče s Dalmacijom molio valiiju da izdejstvuje od konzula odobrenje za uvoz 5.000 tovara soli koja bi bila uvežena iz Albanije i drugih turskih luka, a istovarena u turskoj luci Klek. S obzirom na to da hercegovačko područje snabdijeva dubrovačku okolinu stokom, a kako je so neophodna za njen uzgoj, to je u interesu stanovništva toga kraja da se dobije takva dozvola. Pošto konzul nije bio dobro upućen u pitanje statusa Kleka i Sutorine, on je unaprijed obećao da će se takvo odobrenje lako dati pošto je riječ o uvozu soli iz jedne turske luke u drugu i pošto dvije carevine održavaju dobrosusjedske odnose. Međutim, takvo odobrenje nije dato i so nije uvežena.¹⁶

Napokon su počele pristizati vijesti o dolasku novog valiije: 29. aprila 1818. stigao je tatar u Travnik i donio kajmakamu Derviš Mustafa-pašino pismo u kojem je stajalo da je 25. aprila krenuo iz Oršave u Bosnu. Novi valiija je stigao u Sarajevo 3. juna, a u Travnik 13. juna 1818. godine.

Po ustaljenom običaju, valiija je primio u audijenciju konzula Simbšena pošto mu je prethodno poslao pratnju koju su sačinjavali četiri ič-age, vojvoda, deset čauša, dvadeset kavaza i imrahor, a dva lijepo okićena konja za konzula i ađutanta vodila su četiri seiza. Bilo je i pješaka koji su činili svečanu povorku. Inače je ponovljen cijeli ceremonijal kao i prilikom audijencije kod prethodnog valiije. Konzul je predao ferman i berat koje je pročitao divan-efendija. U razgovoru koji je potom vođen, valiija se interesovao da li je pruski kralj otišao u Moskvu, kad i gdje će se sastati trojica evropskih careva, da li će feldmaršal Duka pratiti austrijskog cara na njegovom putu po Dal-

¹⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 1. maja 1818.

¹⁶ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 15. jula 1818; odobrenje je trebalo da glasi na Mustafabega, sina počiteljskog kapetana, ili trgovca Savu Kisića.

maciji, i slično. Nakon posluženja doneseni su darovi: za konzula krzno od crno-smeđe samurovine, a za ađutanta i dragomana slično ali skromnije. Po završenoj audijenciji, konzula je pratio emin-aga i upitao ga da li je zadovoljan prijemom i darovima koje mu je dao valija. Konzul je mudro odgovorio da je zadovoljan, ali da valija vjerovatno nije zadovoljan njime pošto ga je obdario crno-smeđim krznom, a ne zelenim kako je učinio Sulejman-paša i kako mu pripada kao predstavniku jednog moćnog cara, crna boja je za raju u Bosanskom ejaletu. Emin-aga je odmah pokušao da opravda valiju kako ne zna ovdašnje običaje, a za sve je kriv čehaja čauša. Rekao je konzulu da je dobro što se njemu požalio, a ne valiji čija je dužnost da ničim ne uvrijedi uzvišeni dvor najstarijeg cara u Evropi i najvjernijeg prijatelja sultanovog. Stoga konzul ne bi trebalo da o tome podnosi izvještaj u Beč i Carigrad pošto ni jedna ni druga vlada ne bi bile zadovoljne.¹⁷

Austrijski konzul je preko svog ađutanta odmah potom uputio valiji zahtjev da započne rješavanje spornih predmeta. Derviš Mustafa-paša je obećao da će među prvim predmetima rješavati sporove na granici i da mu je dužnost da čuva red i mir. Nije prihvatio prigovor kapetana koji su okrivljeni za stvaranje izgreda na granici, nego ih je nazvao »grubim Bošnjacima«. Obećao je konzulovom ađutantu da će 23. juna rješavati ovaj predmet na skupštini kapetana koje je pozvao u Travnik uz strogu naredbu da moraju doći.¹⁸ Takođe je pozvan i konzul da prisustvuje skupštini.

¹⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 1. jula 1818; prilikom posjete valiji, konzul je morao u predsoblju dati bakšiš od 20 dukata za »tokum«, kod čehaje 10 dukata (opet za »tokum«), emin-agi koji je pratio povorku 6 dukata, četvorici lič-aga i vojvodi po dukat, imrahoru 6 dukata, dvadesetorici kavaza i desetorici čauša po talir, isto toliko i četvorici seiza; neki od vezirovih dvorjana su došli čak u konzulov stan i protestovali što im nije dao bakšiš; to su bili ašči-baša, ekmekčibaša, kasap, kilerdžibaša, sarafbaša i večil-harač, pa je svima morao dati po jedan dukat, a ovom posljednjem pet dukata.

¹⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 29. juna 1818. Mustajbeg Cerić iz Novog narušava mir na granici isto kao i Hasanaga Pečki; AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Kostajnica 3. juna 1818; namjesnik je stigao u Sarajevo; Isto, Kostajnica 15. juna 1818.

Tako se konzul 23. juna uputio valiji; i on i njegov dragoman su ognuli krzna koja im je dao Sulejman-paša. Derviš Mustafa-paša je to primjetio, pa je u njihovom prisustvu prekorio čelahu što ga je doveo u tako neprijatnu situaciju i osramotio ga, ali dalje o tome nisu više govorili. Konzul je tražio od bosanskog valije sljedeće: 1. da se sa granice udalje svi koji narušavaju sigurnost i red, posebno Hasanaga Pečki; 2. da se podmiri šteta načinjena u Kruškovači; 3. da se nadoknadi šteta koju je pričinio banjalučki kapetan austrijskim podanicima kada su pravili potašu, i to da se namiri iz kapetanove zaostavštine; 4. da se ispita napad na carinski ured u Vojniću i namiri šteta. Potom je konzul predočio valiji sve fermane, bujurudije i tahrirate koji se donose na spomenute predmete, a koje mu je ostavio Sulejman-paša. Valija je izjavio da može ulaziti u sve pojedinosti, da će se inače starati za red i mir na granici,¹⁹ ali da neće preuzeti neriješene predmete iz vremena prethodnog valije. On zna da narod u Bosni nije bio zadovoljan nijednim valijom do sada, ali to njega neće spriječiti da rješava sporove po pravdi.

Mada je valija obećao da će zavesti red i mir, upravo su njegovi ljudi izazvali nered. Tako je, pored drugih ispada, divan-efendija 28. juna nasilno ušao u kuću Sulejman-pašinog divan-efendije, smjestio njegovo pokućstvo u jednu sobu, a sam se uselio u cijelu kuću; učinio je to mada ga je mogao pozvati na dogovor jer se nalazio u blizini na svom imanju. Zatim je muteselim uhapsio nekoliko jevrejskih trgovaca pod optužbom da su Sulejman-pašine uhode i da su ga potajno obavještavali o svemu što se dešava u gradu; navodno, saznao je za njihovu tajnu prepisku. Trgovac Jakov Papo otkupio se sa pet kesa i

¹⁹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšén Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 1. jula 1818; poslije službenog razgovora, valija je objasnio zbog čega se interesovao za barona Duku; naime, on ga je kao svog prijatelja molio da mu pomogne da pronađe nakit koji je dao bečkom trgovcu Marku Dervaru, po narodnosti Grku; valija je dao ovaj nakit pomenutom trgovcu da ga proda kad su janičari ubili njegovog oca u Beogradu prije 16 godina, ali on nije vratio ni nakit niti je dao novac; pošto je valija izgubio pismeni dokaz o tome, to ga je konzul savjetovao da angažuje advokata u Beču da mu to sredi pošto još ima živih ljudi koji mogu posvjedočiti.

tako se spasio zatvora. Ašer Salamon je optužen bez dokaza da je otrovao nekog dječaka koji je kod njega prenoćio, pa je bio kažnjen sa 500 pjastera. Prema Sarajlijama su i paša i njegovi ljudi bili veoma pažljivi. Valija nije htio da izaziva janičare protiv sebe,²⁰ vjerovatno se dobro sjeća kako su mu janičari ubili oca u Beogradu.

Valija je sazvaio skupštinu kapetana za kraj juna 1818; nekoliko kapetana je na vrijeme stiglo u Travnik, a među njima kapetan iz Doboja i ajan iz Ljubuškog. Zbog više prijava koje su podnesene protiv ljubuškog ajana zato što je ometao trgovinu na granici, po njega su došli kavazi da ga odvedu pred valiju, ali se on usprotivio i izvukao nož da se odupre, pa ga je valija utamničio.²¹ Valija se već na početku sukobio i s bivšim kajmakanom, a sadašnjim defterdarom Vilićem, jer je ustanovio da on nesigurno rukuje kasom, pa stoga nije imao povjerenja u njega. Zatražio je od Ponte da Vilića smijeni, a da na njegovo mjesto postavi Hadžibega, defterdara bivšeg vezira Ali-paše Derendeliije. Inače je oklijevao da se ozbiljnije angažuje u upravi i državnim poslovima, pa se pretpostavljalo da je to iz razloga što smatra da je njegovo namjesnikovanje u Bosanskom ejaletu privremeno. Jedan od njegovih dvorjana rekao je austrijskom konzulu da mu je sultan poslao hatihumajun u kojem stoji da ga je najmenovao za bosanskog valiju samo privremeno i da će ga uskoro postaviti za rumelijskog valiju i kapudan-pašu. Da ne bi dao povoda nezadovoljstvu i žalbama, nije činio ništa što bi se kosilo sa zakonom, niti je primao poklone, mada je austrijski konzul zaključio da on voli novac i da bi ga rado primio kao i poklone samo kad to ne bi izazvalo nepovoljne posljedice. Ipak je prošlo suviše malo vremena od njegovog dolaska u Travnik da bi se mogla donijeti određena ocjena o njemu, tim prije što još uvijek nije počeo rješavati tekuće poslove i što mu je ovo bilo prvo valijsko mjesto. Uglavnom, bio je veoma oprezan. Vjerovatno je na njegov odnos prema poslovima uticao i dolazak ramazana, kad su i inače odgađani svi poslovi u Turskom

²⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšhen Meternihu, Travnik 15. jula 1818.

²¹ Isto, Travnik 1. jula 1818; Isto, Travnik 15. jula 1818.

Carstvu. Stoga je on ponovo zakazao skupštinu kapetana za neki dan poslije Ramazan-bajrama.²² Međutim, valija je ipak morao da riješi poneki od sporova, ranije započetih, a jedan od tih je bio poturčenje djevojke Marije iz Vareša; slučaj je prijavio austrijski konzul. Ta djevojka se zavoljela s jednim muslimanom, pa je on zahtijevao da ona pređe na islam da bi je mogao uzeti za ženu. Po ustaljenoj praksi u takvim slučajevima, najprije je trebalo utvrditi da li djevojka mijenja vjeru svojom voljom ili je natjerana. Stoga je sa dva svjedoka upućena visočkom kadiji, kome je izjavila da dobrovoljno prima islam. Kadija ju je onda poslao u Travnik, ali je Sulejman-paša na konzulovu inicijativu poveo istragu, pa je utvrđeno da je bila prisiljena na taj čin. Stoga je paša vratio djevojku kući. Međutim, na putu je bila oteta i dovedena pred visočkog kadiju, kome je ovog puta izjavila da ne želi biti Turkinja, pa ju je on poslao sarajevskom muli. Ponovo su pozvani svi svjedoci, i djevojka je kod mule opet izjavila da ne želi preći u islam i da će radije umrijeti nego biti Tunkinja, pa su je zatvorili i zlostavljali, ali ona ni poslije pet mjeseci nije promijenila mišljenje. U međuvremenu je došlo do smjene valija i sada je trebalo da Derviš Mustafa-paša presudi, ali on nije smio da pošalje bujuruldiju u Sarajevo da djevojku vrati u Travnik. Strahovao je od posljedica toga čina: ako pošalje bujuruldiju, a Sarajlije je ne izvrše, on će se kompromitovati ne samo kod Sarajlija nego u cijelom Bosanskom ejaletu. On bi djevojku lako oslobodio da se nalazi u nekom drugom mjestu; shvatio je da je dobio službu u zemlji u kojoj vladaju samovolja i bezvlašće. Stoga je bio nezadovoljan svojim položajem i zamolio je sultana da ga povuče iz Bosne. Očekivao je da će mu se želja ispuniti. Bosanski ejalet bi mogao dovesti u red jedino kad bi imao na raspolaganju 15.000 vojnika, a ovako je bio nemoćan.²³

U Sarajevu je ponovo došlo do sukoba između dvije stranke. Predstavnici janičara i mladih aga stigli su u Travnik 19. juna 1818. da se požale na četvoricu iz stranke starijih aga: na Mustafu Zlatarevića i još trojicu uglednih

²² Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 1. avgusta 1818.

²³ Isto, Travnik 1. avgusta 1818.

aga koji ih progone, pa su došli do traže zaštitu od valiije. Izjavili su da ovu četvoricu neće trpiti u svojoj sredini nego će ih sami protjerati ukoliko im valiija ne pomogne. Valiija je na to odlučio da u Sarajevo pošalje sakal-agu Ibrahimu kao mubašira da pokuša izmiriti dvije stranke. Sukobi u Sarajevu su dostigli vrhunac, pa se svaki čas očekivalo da dođe do pobune. Stranka starih aga i ulema je nastojala da smiri stanje kako ne bi došlo do nasilja i pobune, ali je bilo uzaludno. U Travnik je 25. jula stigao i janičarski aga, koji je izjavio da nema autoriteta kod stanovnika i da zbog toga ne može uticati na njihov sukob. Ispitujući slučaj, mubašir je ustanovio da su janičari u pravu, ali su janičarski aga, mula i muteselim, koji su pripadali stranci uglednih ličnosti odbili da predaju Zlatarevića i da se tako povinuju valiiji. Za svaku sigurnost unajmili su 300—400 sejmena da ih čuvaju od eventualnih napada mlađe stranke. Tako je valiija i protiv svoje volje bio umiješan u stranačke sukobe u Sarajevu, a uz to nije imao mira ni na divanu. Naime, s njegovim čehajom nisu bili zadovoljni ostali članovi divana, pa je i to bio razlog što je predložio Porti da ga opozove iz Bosne; budući da se približava Bajram, to je očekivan njegov opoziv.²⁴ Uto je 30. jula stigao u Travnik divit-efendija velikog vezira. On je najprije bio u Beogradu kod beogradskog vezira kojem je donio ferman da Srbima oduzme oružje, a prije njega je sa istim zadatkom bio u Beogradu i mubašir. Kako nijedan nije uspio, to je sultan bio nezadovoljan beogradskim pašom, pa je divit-efendija rekao da će za beogradskog vezira biti ponovo postavljen Sulejman-paša, a da će Baba-paša krenuti iz Anadolije na Srbiju sa 20.000 vojnika. Nije se znalo zbog čega je divit-efendija došao u Travnik; nagađalo se da je došao da pozove i bosanskog valiiju da učestvuje u sprovođenju sultanovog fermama u Srbiji.

Približavao se dan kada je trebalo obnoviti skupštinu kapetana, ali ih je do kraja jula stigao mali broj, a među njima na ogromno iznenađenje bio je Mehmedbeg Bešire-

²⁴ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 2. avgusta 1818; Isto, Travnik 16. avgusta 1818; AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Kostajnica 13. jula 1818; svi bosanski kapetani su pozvani u Travnik i već su na putu.

vić. On je znatno prije svog dolaska u Travnik poslao svoga brata, a zatim došao u pratnji većeg broja svojih ljudi. Čim je konzul saznao da je ostrožački kapetan u Travniku, odmah je požurio valiji i zamolio ga da pokuša prisiliti kapetana da plati dug za štetu pričinjenu u Kruškovači.²⁵ Valija je obećao da će iskoristiti priliku što je Beširević došao u Travnik i da će odmah poslije Bajrama razmotriti njegovu tužbu. Konzul je pripremio dokumenta o događaju kod Kruškovače, a posebno izvještaj komisije koju su sačinjavali defterdar Hadži Abdibeg i muhabeledži-efendija. Vijećanje nije moglo započeti na vrijeme zato što je kapetan Beširević došao tek nakon dva sata čekanja i šest poziva. Konzulov ađutant Atanasković je upoznao prisutne sa zaključkom komisije, što su potvrdili prisutni članovi komisije, ali je Beširević izjavio da komisija nije rekla istinu, ona se dogovarala sa austrijskom stranom, a njega i ostale age nije ništa pitala, nego ga je mubašir prisilio da potpiše obligacije. Nastala je mučna situacija: Hadži Abdibeg je ćutao, valija također, što je Beširevića okurajilo da nastavi o napadima austrijskih graničara. Tada ga je prekinuo ađutant i rekao da nije riječ o tome, nego o izgredima na granici u kojima prednjači Hasanaga Pečki. Beširević je odgovorio da je Hasanaga zaista loš čovjek, ali i austrijska strana pruža utočište prebjecima koji potom upadaju u njegovu kapetaniju i pljačkaju. Atanasković je na to rekao da se to ne može dokazati, a Beširević je, uvrijeđen, naglo ustao, krenuo prema ađutantu i viknuo na njega kako se usuđuje da njemu kao pravom Turčinu kaže da nije u pravu. Potom je zasjedanje završeno jer je bilo podne i petak, pa je trebalo ići u džamiju na molitvu. Valija je na kraju izjavio da će šteta biti nadoknađena.²⁶

²⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40.

²⁶ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 15. avgusta 1818; protokol su potpisali bosanski defterdar Hadži Derviš Abdulahbeg, Husein-efendija iz Vakufa, dubički kapetan Džaferbeg, Mustafabeg Kulenović, Ibrahimbeg iz Prijedora, Murataga iz Šturlića, Ibrahimaga iz Peći, dizdar Alija iz Peći, dizdar Mustafa iz Spadina, Mustafaga iz Babića, Mustafaga iz Velike Kladuše, Imanaga iz Podzvizda, dizdar Mehmed iz Male Kladuše, dizdar Alija iz Šturlića, Huseinaga iz Peći, dizdar Ibrahim iz Ostrošca, Šabanaga iz Velike Kladuše, Mustafaga iz Male Kladuše i dizdar Omer iz Podravice.

Tih dana stigao je kapidžibaša iz Carigrada sa zadatkom da izvrši inspekciju utvrđenja u Bosanskom ejaletu u vezi sa prošlogodišnjim Portinim naređenjima da se gradovi i tvrđave poprave i snabdiju oružjem, municijom i hranom. On je obišao nekoliko gradova, u neke je poslao svoje ljude, ali je najviše vremena proveo u Travniku. Na skupštini kapetana pokušao je da sve obaveze prenese na njih pošto su dozvolili da gradovi budu tako zapušteni. Kapetani su rekli da oni znaju da se tvrđave moraju održavati, ali je za to potreban novac. Oni ga nemaju, pa ako ipak budu zaduženi da popravljaju tvrđave, oni će tu obavezu prenijeti silom na narod, ali se ne može očekivati ozbiljniji uspjeh jer je narod siromašan. Međutim, kapidžibaša je uspio da obezbijedi dosta novca za sebe i za one koji su ga poslali u Bosnu, pa je on lično bio zadovoljan,²⁷ a za opravak gradova i tvrđava razrezan je porez na stanovništvo.²⁸ U jesen su radovi bili prekinuti, pa ono što nije završeno do 31. oktobra odloženo je za proljeće. Naročito su dobro bili popravljeni i snabdjeveni hranom Derventa, Berbir i Livno. Novski kapetan Mustajbeg Cerić je 26. novembra dobio tri topa iz Travnika; a ubrzo potom i 100 tovara baruta, što je trebalo smjestiti u šest susjednih tvrđava; u Novom je izgrađen i most preko Sane. Transport municije (dobavljena je iz Carigrada) od 200 tovara koji je stigao u Sarajevo trebalo je da bude raspoređen po ostalim gradovima, a očekivana je još veća pošiljka. Najveći dio municije za Bosansku krajinu i tvrđave duž granice smješten je u Jajce, dobro očuvanu tvrđavu, izvanrednog strateškog položaja, udaljenu od Travnika samo devet sati hoda.²⁹ Narod je bio oporezovan da bi se namirio novac za ove potrebe, pa je na primjer u Jajcu utjerano 30 kesa. Za opravku sarajevske tvrđave uzeto je na zajam 13 hiljada pjastera od Jevreja i hrišćana. Opravljena je i travnička tvrđava, sagrađen je magacin za barut i u njega je već bilo smješteno 150 tovara baruta. Tatar je ispričao austrijskom konzulu da je kod Novog Pazara vidio transport od dvije hiljade tovara municije i da je sve to namijenjeno

²⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 16. avgusta 1818.

²⁸ Isto, Travnik 15. septembra 1818.

²⁹ Isto, Travnik 31. oktobra 1818.

bosanskim tvrđavama. Čak je navodno saznao da je u Carigradu pripremljeno sedam hiljada tovara municije za Bosanski ejalet.³⁰

Porta je povremeno intervenisala u vezi sa prilikama u Bosni, ali njene intervencije nisu uticale na smirivanje anarhičnog stanja, nego bi se prije moglo reći da su njene odluke pogoršavale to stanje. Tako je odluku da se čuveni sarajevski vođa buntovnika Đulaga oslobodi krivice i da se za mostarskog ajana postavi Peštelaga, koji je taj položaj inače uzurpirao, morala da zbuni i valiju. Ferman u vezi sa tim donio je mubašir velikog vezira u vidu itlak-fermana 11. avgusta 1818. Očekivalo se od Porte da kažnjava buntovnike, a ne da potvrđuje ono što su oni nasilno prisvojili.

U očekivanju svog opoziva, Derviš Mustafa-paša je ipak rješavao neka pitanja; tako je protjeranim Jevrejima iz Sarajeva obećao zaštitu i povratak s porodicama čim uplate po 4.000 pjastera. Postavio je nove muteselime u Banjaluci, Foči, Sarajevu, Novom Pazaru, Nevesinju i Mostaru, a 14. avgusta je primio janičarskog agu. Zadržao je neke kapetane u Travniku: ostrožačkog, banjaalučkog, glamočkog i krupskog, a takođe je pozvao u Travnik maglajskog i derventskog kapetana, pa su i oni došli 14. avgusta. U septembru je pozvao novskog, livanjskog i duvanjskog kapetana; novskom kapetanu Mustajbegu Ceriću predao je odlikovanje dobijeno od austrijskog cara.³¹ Dobojски i počiteljski kapetani su vraćeni kućama, s tim što je počiteljskom naređeno da opravi tvrđavu koja je bila oštećena prošlogodišnjom opsadom Hadžibega Stočevića. Valija je primio predašnjeg čehaju Mustafa-pašu, Sulejman-pašinog sina, i zatražio da izmiri dugove građanima na osnovu njihovih deftera; u defterima ridžala, dug je iznosio dvadeset četiri kese.

Valiji je upravo tih dana stigao iz Carigrada kapudan-pašin tutunbaša, ali se nije moglo znati kakvu je poruku donio. Osobito je bila primijećena posjeta izaslanika srpskog kneza Miloša Obrenovića; on je stigao 14. avgusta i

³⁰ Isto, Travnik 15. oktobra 1818.

³¹ Isto, Travnik 16. avgusta 1818; AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Kostajnica 27. novembra 1818; Isto, Kostajnica 30. novembra 1818.

doveo dva rasna konja na poklon valiji, čemu su se Travničani veoma začudili.³² Jedino objašnjenje moglo se naći u činjenici da su bili stari prijatelji, pa je Miloš, koji je inače nastojao da ojača svoj položaj, i na ovaj način učvršćivao veze s prijateljima iz turske hijerarhije. I austrijski konzul je posjetio valiju da bi mu u predvečerje 3. avgusta, uoči Bajrama, predao poklone, a takođe i čehaji, većem broju dvorjana i nekim ridžalima.³³ I dok je vezir očekivao opoziv, polovinom avgusta je dobio vijest da je potvrđen za bosanskog valiju i za sljedeću godinu. Jusuf-beg iz Soluna je dobio treći tug i bio postavljen za numelijskog valiju, a rumelijski je postavljen za beogradskog vezira. Ferhan o produženju valijskog položaja stigao je Derviš Mustafa-paši 6. septembra 1818. godine.³⁴

Paša je inače ostavio dobar utisak na svoju okolinu: bio je učen, pravičan i čestit, ali mu je nedostajala snaga potrebna upravljaču ejaleta u kojem vlada anarhija da bi uspješno vodio poslove u njemu. On nije bio ni škrt ni lakom na novac, ali tih osobina nisu bili lišeni njegovi najbliži saradnici, posebno divan-efendija, haznadar, mu-

³² HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 15. septembra 1818.

³³ Isto; sljedećeg dana (4. avgusta) došla je pred konzulov stan mnoga »fukara«: čauši, kavazi, seizi, ašcije i tražili bakšiš; čak je sarafbaša tražio 4.000 pjastera zato što je Atanaskoviću davao uputstva u vezi sa ceremonijom prilikom prijema kod valije.

³⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Travnik 15. septembra 1818; u gradu je 4. septembra izbio požar u hanu u kojem su stanovali sejmeni, a nalazio se kraj konzulata; vatra je brzo ugašena. Zanimljivo je da je konzul javio da je 4. septembra 1818. stigao tatar i donio vijest o rođenju princeze; nismo mogli ustanoviti o kojoj je princezi riječ s obzirom na to da je sultan imao ovu djecu: »Fatma-Sultan, geboren den 25 Rebiulewwel 1226 (13. April 1811), gestorben den 7. May 1825; Saliha-Sultan, geboren den 24. Dschemasiul-ewwel 1226 (16. Juni 1811) Prinz Abdulhamid, geb. den 3 Rebiul-ewwel 1228 (6. März 1813), gestorben den 20. April 1825; Mihr-umah Sultan, geb. den 29. Schewwal 1229 (1814); Prinz Sulejman, geb. den 24 Silhidsche 1232 (1817), gestorben den 27. Safer 1235 (15. Dez. 1819); Prinz Ahmed, geb. den letzten Tagen des Silhidsche 1234 (Mitte Okt. 1819), gestorben Anfangs Muharrem 1238 (Ende Sept. 1822); Prinz Ahmed, geb. den 17 Silkide 1237 (5. August 1822), gestorben im J. 1238; Prinz Abdul-Medschid, geb. den 10 Schaban 1238 (22. april 1823).

hurdar i sarafbaša, koji su vršili veliki uticaj na valiju i nastojali da ga odvrate od poslova, a novca im nikad nije bilo dosta. Kad je konzul dao valiji poklon za Bajram u vrijednosti od 800 franaka, oni su mu rekli da valija zasluži poklon vrijedan najmanje 20 hiljada pjastera, a da njima pripada dar u vrijednosti od 5—6 hiljada pjastera. Produženje valijinog upravljanja Bosanskim ejaletom ipak je uzet kao znak izvjesnog smirivanja. Za vrijeme Kurban-bajrama nastalo je takvo veselje u Sarajevu, toliko se pilo i pucalo da je poginulo sedam lica, a četrnaest ih je ranjeno.³⁵

Valija je vremenom donekle promijenio svoj odnos prema politici svog prethodnika Sulejman-paše, pa je 12. decembra 1818. pristao da primi njegovog sina Mustafa-pašu, sandžak-bega od Klisa, koji je uz to bio čehaja u vrijeme vezirstva svog oca. Dan prije Mustafa-pašinog dolaska sastali su se travnički trgovci i viđeniji građani i odlučili da zatraže od valije da ga ne primi. Time su pokazali da nisu zaboravili zla koja im je nanio sandžak-beg u vrijeme kad je bio čehaja; on nije izvukao nikakvu pouku iz pobune koja je bila podignuta protiv njega, pa čak nije otpustio ni čauša Halila, što su Travničani odlučno tražili, nego je čauš i dalje činio zulume. Travničani su prije toga tražili od valije da iz Travnika protjera Halila i njegovu porodicu, ali pošto valija nije uvažio njihov zahtjev, Mustafa-paša je nadmeno uz čauševu pratnju ujahao u Travnik. Stoga su se ugledni građani i trgovci odmah sastali u jednoj džamiji i odlučili da prisile valiju da otjera čauša iz grada. Sutradan 13. decembra zatvorili su čaršiju, a valiji, koji je bivšem čehaji priredio veliki doček, poslali su kadiju s porukom da odmah udalji iz grada čauša Halila, inače će držati zatvorenu čaršiju sve dok on ne ode. Valija se veoma naljutio i zaprijetio trgovcima da od njih neće ni kupovati robu nego će se nabavljati u Sarajevu ako oni ne otvore dućane. A što se tiče čauša, on ne može natjerati Mustafa-pašu da ga otpusti. Međutim, valija nije imao dovoljno snage da ostvari prijetnju, pa je odlučio

³⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 31. oktobra 1818; u Sarajevu se mnogo govorilo o ratu između Turske i Rusije.

da popusti: Halil je najuren iz Travnika uprkos Mustafa-pašinom protivljenju, a građani su odmah otvorili dućane. Mustafa-paša je poslije toga rekao austrijskom konzulu da nije bio obaviješten o zahtjevima travničke čaršije, pa je u Travnik došao s malom pratnjom (pet stotina momaka), a mogao je povesti i deset hiljada ljudi, tako da Travničani ne bi mogli ostvariti svoju namjeru.³⁶

Što se tiče krajiških kapetana, oni su se ponovo grupisali: kapetan Mehmedbeg Beširević i Hasanaga Pečki rasturili su prijateljstvo jer se Beširević pokorio veziru, a Hasanaga ne samo da i dalje nije mario za njega nego se pripremao za obračun i okupio novu družinu. Savez su sklopili Hasanaga Pečki, Mahmutaga iz Bužima i Rustembeg iz Bihaća da zajednički djeluju protiv valije.³⁷

Valija nije mogao ostvariti obećanje u vezi sa granicom i mirom na tom području; tako su stanovnici Ostrožca napravili nekoliko izgreda krajem novembra 1818. Čim su ga o tome obavijestili pogranični komandanti, konzul je protestovao kod valije, a on mu je obećao da će odmah poslati svoga silahdara kao mubašira sa svojim prvim ič-agama u sporno područje. Silahdar će otići u Krajinu i odnijeti bujurukdiju kadijama, kapetanima, ajanima, muteselimima, begovima i svim drugim glavarima, te će na licu mjesta izvršiti istragu i predložiti mjere kojima bi trebalo da bude zadovoljna i austrijska strana. Najprije će otići u Novi, a zatim redom u ostale gradove, uključujući i Ostrožac. Valija, koji je zatražio od konzula da obavijesti pogranične komandante o mubaširovom dolasku, u stvari nije bio iskren prema konzulu. On nije poslao mubašira na granicu da prvenstveno izvrši istragu u vezi sa izgrediva, nego da provjeri kako su gradovi opravljeni, a istraga je bila sporedan zadatak. I konzul je malo vjerovao u uspjeh mubaširove istrage, nego je i dalje preporučivao da se austrijska strana sama pobrine za red na granici tako što će na ispade odgovarati istom mjerom. Prava odmazda bi imala smisla jedino onda ako bi bila

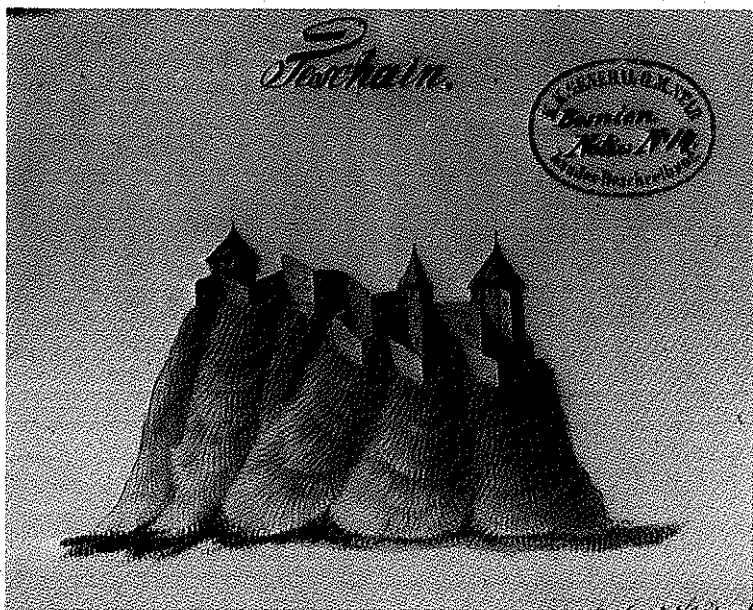
³⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšen Meternihu, Travnik 15. decembra 1818.

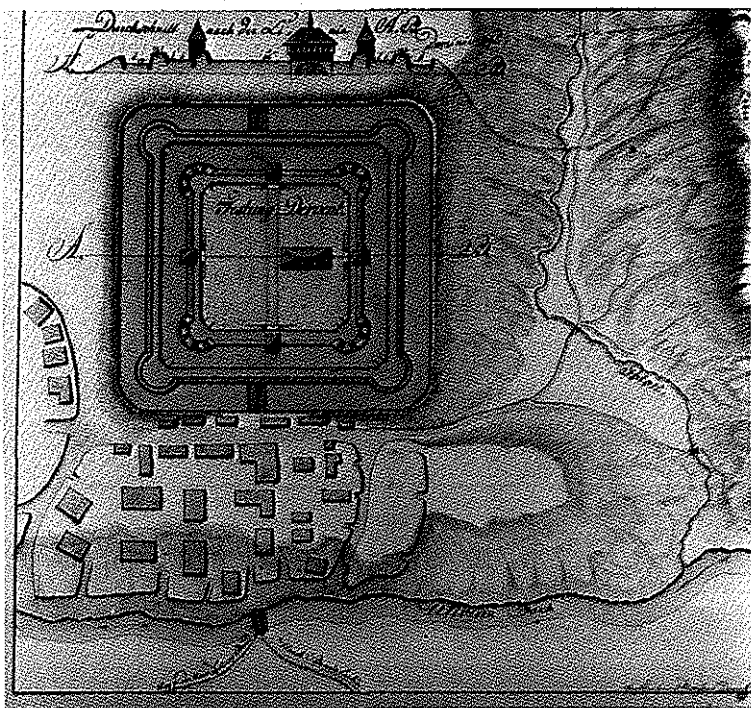
³⁷ AH, Krajina, Banska generalkomanda 1815—1823, Prezidijalni protokol, Kostajnica 25. oktobra 1818.

izvedena sa većim vojnim snagama; naime, ako bi bila izvedena tako da manja jedinica pređe bosansku granicu i zaplaši ponekog turskog podanika, austrijska strana bi se samo kompromitovala.³⁸ Austrijski konzul nije, očividno, vjerovao Bosanskom divanu.

³⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Simbšer Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 30. novembra 1818.

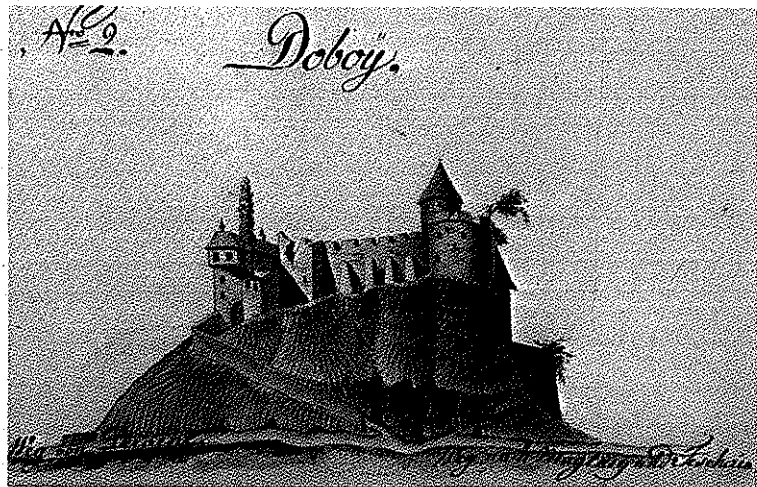
Teuchalin.

Al. 2.

Doboy.

Actuaria

- a. *Actuaria* *Actuaria*
- b. *Actuaria* *Actuaria*
- c. *Actuaria* *Actuaria*
- d. *Actuaria* *Actuaria*
- e. *Actuaria* *Actuaria*
- f. *Actuaria* *Actuaria*
- g. *Actuaria* *Actuaria*
- h. *Actuaria* *Actuaria*
- i. *Actuaria* *Actuaria*
- j. *Actuaria* *Actuaria*

Actuaria

Actuaria

Actuaria

PORTIN MUBAŠIR U BOSNI

Porta je odlučila da utvrdi koliko su opravdani sve učestali austrijski protesti zbog povrede granice između Hrvatske i Bosne. U tu svrhu je u Travnik uputila Sulejman Faik-efendiju, nekadašnjeg mektubdžiju (sekretara kabineta) velikog vezira. On je dobro poznao bosanske prilike i predstavke što ih je Austrija slala Porti na rješavanje. Za razliku od ranijeg rješavanja sličnih pitanja, kad bi Porta obično poslala mubašira sa zadatkom da ispita slučaj i podnese izvještaj, a potom bi ona presudila spor, sada je Faik-efendija bio ovlašten da lično donosi presude. Da bi to mogao učiniti trebalo je da mješovita komisija, sastavljena od jednakog broja članova sa obje strane, prethodno ispita svaki predmet. Austrijska strana je pozdravila dolazak Faik-efendije i sa svoje strane odmah imenovala u komisiju konzula Simbšena, kome su pridodali major Librič i tumač Hofman.¹ Ubrzo se na granici saznalo za mubaširov dolazak, pa je nastalo raspitivanje kod prijatelja na hrvatskoj strani šta je cilj njegovog dolaska. Bosanski narod na granici se u početku radovao što dolazi mubašir jer se očekivalo da će on preuzeti tvrđavu Cetin i okolinu i priključiti ih susjednoj bosanskoj kapetaniji. Posebno interesovanje je vladalo u oštrožačkoj kapetaniji, pa su četvorica muslimana otišla u Travnik da se potajno raspitaju o efendiji. Po ponašanju muslimanskog stanovništva na »sjevernoj granici« prije bi se moglo zaključiti da je bilo razdraženo nego uplašeno. Ti ljudi su bili ponosni i odvažni, nisu se plašili Porte jer su smatrali da ona nije kadra da uspostavi mir i red na granici, te da od njih zavise i sigurnost granice i njihova lična sigurnost.

¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/40, Beč 31. decembra 1818.

Sad je mubašir proučavao sporne slučajeve i čekao dolazak članova austrijske komisije, a na granici su iščekivali da vide šta će on uraditi i pripremali se da mu se odupru ukoliko preduzme nešto što njima ne bude po volji. Austrijski konzul je bio u nedoumici šta da učini pošto je saznao da je valija predao mubaširu samo najnovije predmete, a on je očekivao da se razmotre svi sporni slučajevi od ponovnog pripajanja Ilirskih provincija Austriji.² Simbšen je stoga zatražio od Derviš Mustafa-paše da organizuje sastanak kojem će prisustvovati i Sulejman Faik-efendija. Želio je da Portinog komesara upozna s članovima austrijske komisije, a isto je zatražio i Portin mubašir, koji se uz to raspitivao kakav rang u poređenju s turskim rangovima ima austrijski konzul jer je od toga zavisio protokolarni susret. Konzul je imao rang paše s dva tuga. Do sastanka je došlo 1. februara 1819. Valija je u 12 sati poslao konzulu vlastitog paradnog konja i pratnju koju su činili kavazi, čauši, njihov zapovjednik i emin-aga. Kad je konzul stigao, Portin mubašir je već sjedio valiji s desne strane, pa je on sjeo lijevo od valije kako je to uobičajeno. Već na tom prvom sastanku bilo je jasno da Sulejman Faik-efendija i Simbšen ne gledaju jednako na rad komisije. Simbšen je rekao da još nije dobio uputstva od svoje vlade u vezi sa radom komisije, ali mu je Faik-efendija odgovorio da ih on ima od Portè i da komisija može započeti rad. Bilo je očevidno da su dvije strane imale različita shvatanja o radu komisije.³ Konzul je strpljivo pripremao potrebna dokumenta; najprije se obratio hrvatskom banu grofu Đulaju i feldmaršal-lajtnantu Radivojeviću, komandantu Karlovačko-varaždinske granice, i od njih zatražio potrebna uputstva. Za majora Libriča i tumača Hofmana zatražio je bujuruldiu bosanskog valije za slobodno kretanje po Bosni, zatim jahaće i tovarne konje i pratnju. Trebalo je da putuju preko Berbira, Banjaluke i Skender-Vakufa jer je to bio najkraći i najsigurniji put, a kretanje drumom koji vodi od »gornje granice« do Travnika bilo je potpuno nesigurno. Od valije je tražio da u Berbiru iziđe ičaga pred članove komisije, i to najmanje šest dana ranije.

² HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 31. januara 1819.

³ Isto, Travnik 2. februara 1819.

Valija je udovoljio Simbšenovom zahtjevu, pa je čak odredio i kuću za članove komisije. Zatim je od nadležnih vlasti zatražio da se odredi poseban kurir koji će saobraćati između Travnika i Kostajnice. Ovo je bilo potrebno stoga što je dotad hitna pošta upućivana svakog 8, 14. i 24. u mjesecu neposredno u Kostajnicu, gdje je poštu preuzimao kontumac, a odatle je slata u konzulat. Ovu razdaljinu je kurir prevaljivao za sedam-osam dana. Ukoliko bi se služili takvom poštom, znatno bi se usporio rad komisije; stoga je trebalo imati posebnog kurira koji bi nosio brzopjave preko Petrinje i Velike Gorice do Zagreba, a otuda u Beč. Konzul je pretpostavljao da će i turska strana nastupiti s novim zahtjevima i tužbama, pa je tražio od svoje vlade potrebne geografske karte pograničnih krajeva pošto nije imao nijednu.⁴

Prvi sastanak između Faik-efendije i Simbšena određen je za 3. februar 1819; konzul je i tada otišao u posjetu sa uobičajenom svečanom povorkom i blistavom pratnjom. Faik-efendija mu je uzvratio posjetu 6. februara, kad su razmijenili poklone. Oba sastanka su bila duga, tako da je konzul imao vremena da iznese austrijske zahtjeve. Sulejman Faik-efendija je izjavio da ima Portinu punomoć da riješi austrijske pritužbe; ali, on i sam želi da pruži svu pomoć kako bi sporovi najzad bili okončani jer su ga još na polasku iz Carigrada upoznali iz Internuncijature sa većinom predmeta. Uz to treba da prisili na poslušnost one Bosance koji ne poštuju ni sultanove ni valijine naredbe. Zatim je rekao konzulu da će najprije razmotriti pitanje Cetina, a potom sve pljačke još od vremena Ilirskih provincija, čime je Simbšen bio zadovoljan. U daljem razgovoru, Faik-efendija se raspitivao da li se ruski car Aleksandar I nalazi u Beču, zbog čega putuje u Ahen i obilazi Evropu, da li je njemački car otišao u Italiju. Simbšen mu je objasnio da je ruski car obišao neke kraljeve i knezove, pa i austrijskog cara s kojim je u rodbinskim vezama; da nije došao u Beč uvrijedio bi austrijskog cara.⁵ Razumije se da se u Travniku u to vrijeme nije moglo znati da su se u Ahenu sastala

⁴ Isto, Travnik 15. februara 1819.

⁵ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 15. februara 1819; Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 1. marta 1819.

tri cara da održe kongres Svete alijanse.⁶ Turska je pratila kretanje ruskog cara, a posebno njegove dogovore sa austrijskim carem, jer je strahovala od njihove saradnje. Međutim, ovog puta nije bilo mjesta zabrinutosti, budući da su se evropski carevi dogovarali kako da suzbiju revolucije u Evropi.

Konzul Simbšen je uočio da Faik-efendija ovlaš prelazi preko spornih pitanja na granici i da čak smatra kako se moraju uvažiti i razlozi bosanskih kapetana, ali je naglašavao da se neće ustezati i od najoštrijih mjera ukoliko budu potrebne da bi bio zaveden mir i na granici. To Simbšenu nije bilo dovoljno, pa je Faik-efendijinog domaćina, čatib-efendiju Mustafu, inače Carigradanina i povjerljivog čovjeka austrijskog konzulata u Travniku, zamolio da utiče na Faik-efendiju i da mu savjetuje da upozna karakter bosanskih kapetana. Tako je Mustafa uvjeravao mubašira da su bosanski kapetani lukavi, neposlušni, osioni i da se na granici ponašaju drsko i izazivajuće. Uspjeh nije izostao. Mubašir je već odmah na prvom sastanku pričao konzulu o prilikama na granici, o tolikom bezvlašću da ga ne bi čudilo ukoliko bi došlo do većih nemira. Bosanskog valije ne boji se niko, ne izvršavaju se njegova naređenja, pa je u takvim prilikama zaista teško sprovoditi naredbe iz Carigrada. Međutim, mubašir se nadao da će on uspjeti da riješi sporove u Bosanskoj krajini. Najprije je trebalo pozvati u Travnik četiri kapetana: ostrovičkog, bihaćkog, krupskog i ostrožačkog, pa pokušati da se na lijep način privole na poslušnost, a ako to ne bi uspjelo, onda ih silom natjerati. Stoga je valija na njegov zahtjev već dva puta pozvao ove kapetane, ali su se oni izgovorili da ne mogu doći, što je značilo da ni mubašir ne može očekivati da će uspjeti da se mirno dogovori sa njima. Pošto se približavao ramazan i vrijeme službenih promjena, on se nadao da će vezir biti opozvan i da će biti naimenovan drugi koji će se pobrinuti za veći red u ejaletu.

⁶ **Historija diplomacije**, prvi svezak, u redakciji V. P. Potemkina, Matica hrvatska, Zagreb 1951, 342. Iako su se Rusija, Austrija i Pruska zbližile do Ahenskog kongresa, ipak su Austrija i Pruska zazirale od Rusije; upor. A. Debidur, **Diplomatska istorija Evrope od otvaranja Bečkog kongresa do zaključenja Berlinskog (1814—1878)**, s francuskog preveo D. Ikonić, knjiga prva, Beograd 1933, 193—195.

Što se tiče kapetana, oni su zaključili da ne smiju čekati odluku u Travniku, pa su se često dogovarali šta bi trebalo da preduzmu. Zaključili su da ne prihvate pojedinačne pozive u vezi sa istragom koju bude vodila komisija. Čak ako komisija bude došla na granicu, ni tada ne bi trebalo da prihvate bilo kakvu saradnju. Međutim, bilo je kapetana koji su se dvoumili i pripremali odstupnicu. Tako je bihački kapetan izjavio da se on već poravnao sa susjednim austrijskim komandama i da po tom računu oni njemu duguju 2.000 pjastera. On ne vidi potrebu da ide u Travnik jer nije nikakav krivac, a ukoliko je potrebno, on će primiti međunarodnu komisiju, omogućiti joj rad i priznati njene nalaze. Ostali kapetani su se ugledali na njega, ali su izjavili da ništa neće učiniti pod pritiskom; ako ih neko pokuša silom natjerati, oni će silom odgovoriti. Oni su inače voljeli da se hvališu kako se ne boje ni mubašira ni valije, pa ni samog cara u Stambolu, ali su bili dovoljno lukavi da se ponašaju prema trenutnom stanju i kako im se činilo najprobitačnije. Uz njih su bili janičari, što im je značilo snažnu podršku u vrijeme kad je nisu mogli dobiti na drugoj strani. Ipak je učinjen jedan izuzetak: naime, dozvolili su sinu preminulog kapetana Beširevića da ode u Travnik i da se opravda tako što će svu krivicu prebaciti na druge age i kapetane. Ovo je učinjeno smišljeno, tj. da se otkloni svaka sumnja od njega, kako bi mogao naslijediti oca.

U bihačkoj kapetaniji su se dogovorili da kapetan ne ide u Travnik, ali da pripremi popis štete koju su hrvatski graničari načinili u ovoj kapetaniji. Tako su postupili i u Krupi, Majdanu, Kozarcu, Ostrovici. Ukoliko bi odlučili da dođu u Travnik, onda će svi podnijeti račune za štetu koja im je nanesena. Ako bi svaka kapetanija, a ima ih 20—30 u Bosni, poslala u Travnik kapetana u pratnji više naoružanih pratilaca, kao što su čauši, bajraktari, čehaje, tutundžije, kafedžije, aščije i seizi, pa nekoliko aga i njihovih momaka, onda bi se u Travniku sakupio veliki broj dobro naoružanih ljudi, što svakako nije bilo poželjno. Valija ne bi mogao ništa učiniti protiv njihove sile pošto ima samo 50—60 Arbanasa, tufekčija, sejmena i delija. Zato je pozivao jednog po jednog kapetana i zato su oni, svjesni svoje premoci, odlučili da se ne odazivaju pojedinačno.

U međuvremenu su u Travnik stigli major Librič i tumač Testa. Valija ih je primio po protokolu: poslao im je četiri paradna konja sa svojim čaušima i kavazima. Razgovori su vođeni 18. i 21. marta 1819. i već tada je Faik-efendija izjavio da ne želi ići u Bosansku krajinu, da želi što prije okončati svoju misiju i vratiti se u Carigrad. Svakako je ocijenio da mu posao neće biti nimalo lak, pa je pokušao da sva pitanja riješi prijateljskim poravananjem, a ne po slovu zakona. Teškoća je bila i u tome što nije bilo moguće izvršiti provjeru. Naime, kad se razmotre pritužbe, vidi se da obje strane često svedu događaj na učesnike koji nisu više živi, koji su na mjestu događaja boravili privremeno, ili kojima više nije bilo ni traga. Trebalo bi mnogo vremena da se svi takvi slučajevi ispituju, pogotovu što se različito postupalo na granici: austrijska strana je pedantno ispitala svaki slučaj, a turska to nije uopšte činila; često su nastupali novi momenti (na primjer, opljačkana stoka je bila vraćena), ali to nije naknadno registrovano, pa je svaka strana na kraju vidjela događaj drugim očima. Najzad je austrijska strana počela odugovlačiti da dostavi svoja potraživanja. Faik-efendija je izgubio strpljenje i 8. maja pozvao Simbšena da podnese pismene dokaze u vezi s potraživanjima. Kad mu je konzul u ovog puta rekao da austrijska strana još nije upotpunila svoje zahtjeve, mubašir se naljutio i rekao konzulu da ne može više čekati: on već pet mjeseci sjedi u Travniku i čeka austrijska potraživanja, pa mu se čini da se to radi namjerno i da ne postoji želja da se ovi predmeti stvarno rješavaju. On neće više čekati na konzulove deftere, nego će donijeti odluku na osnovu deftera koje već ima i vratiti se u Carigrad. Simbšen je shvatio da više ne može razgovarati sa uznemirenim mubaširom, pa je odmah posjetio valiju i ispričao mu šta se desilo, a ovaj mu je obećao da će razgovarati sa Faik-efendijom. To je i učinio i poslao mu divan-efendiju, pa su razgovarali više od tri sata, tako da je mubašir promijenio mišljenje poslije ovog razgovora. Konzul je takođe doznao da Faik-efendija traži 300 kesa na ime hizmeta, ali su krajiški kapetani odbili da plate svoj dio, pitajući se zašto da plaćaju mubaširu koga je Porta poslala protiv njih. Platiće tek onda kad se razmotri njihova murafa protiv »izdajničkih i lažljivih kaura« kojom se žale na postupke hrvatskih graničara. Dok se očeki-

valo da komisija počne da radi, na granici su se umnožili sporovi. Faik-efendija je bio veoma iznenađen kad mu je major Librič rekao da je opunomoćen da razmatra izručenje dezertera, o čemu nije bilo ni riječi u uputstvima koja je dobio.

Dezertar Jovan Perica i njegov ortak optuženi su da su u decembru 1818. opljačkali mlin Nikole Galevića na Korani, pa je konzul zatražio istragu, a valija je to prepustio Portinom mubaširu.⁷ Na pazar u Metkoviću prestali su da dolaze Hercegovci zato što im je to zabranio počiteljski kapetan, pa je trgovina zamrla. Budući da je time nanesena šteta objema stranama, konzul je 28. januara 1819. intervenisao kod valije i izjavio da će austrijska strana ovog puta odgovoriti protiv-mjerom: zabraniće cjelokupnu trgovinu s Bosanskim ejaletom preko Dalmacije. Valija je obećao da će poslati naredbu počiteljskom kapetanu da odmah ukine sve smetnje trgovini, iako nije bio siguran u uspjeh pošto se kapetan već duže oglašava o sva naređenja. Poslije podne u 4 sata 29. marta 1819. došlo je do sukoba na raštelu Maljevac. Prema verziji krajiških vojnih vlasti, događaj se zbio ovako: toga dana je na Maljevac stigla grupa od oko 300 Turaka radi trgovačkih poslova, a jedan Turčin je bez ikakvog povoda opalio na jednog serežana, što je izgleda bio ugovoreni znak da i ostali Turci zapucaju. Potom su napali na selo Buhaču i povukli se, da bi se oko 11 sati uveče ponovo pojavili u znatno većem broju s namjerom da napadnu Maljevac, ali su bili odbijeni. Sljedećeg dana je kod kordons-komandata došlo nekoliko Turaka na čelu sa Suljom Rizvićem i izrazili želju da izgleda spor i odnesu svoje mrtve. Trojica

⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 22. januara 1819. Valija mu je rekao: »Ich sehe nicht ein, wie ich Jemanden zu einem Handelsverkehr oder am welchen Orte er selben betreiben solle bereden, vielweniger anhalten könne; Wem von den diesseitigen Bewohnern der Grenz-Handel nothwendig oder unentbehrlich ist, der wird schon an dem Rastell-Platze erscheinen und sich in die Vorschriften fügen, auch jeden Argwohn beseitigen, und am das Handels Interese unsere Kaufleute nach Wien und nach weiter in andere Orten fremder Staaten führt, was also ein klarer Beweiss ist, wie sie dann gar kein Misstrauen hegen, oder wenigstens dem Handels Interese alles nachsetzen.« Isto, Simbšen Meter-nihu, Travnik 15. maja 1819.

su bila ubijena, a 15 ih ranjeno, dok su na austrijskoj strani bila dva mrtva i dva ranjena.⁸

Takođe je i Dalmatinsko namjesništvo zatražilo od konzula u Travniku da posreduje kod valije zbog nekoliko ispada na dalmatinsko-bosanskoj granici, a jedan od njih je svađa na Mahovačkom pazaru nedaleko od Vrgorca koja se dogodila 22. aprila. Pošto je Simbšen 27. aprila izložio svoju verziju događaja, valija mu je rekao da je od lokalnih vlasti iz Livna dobio drukčije podatke. Naime, kad dalmatinski trgovci mjere žito turskih trgovaca, onda namjerno mnogo prosipaju, a kad turski trgovci pokušaju da pokupe žito, onda ih vlasti sprečavaju, jer po njihovom objašnjenju ono što je palo na zemlju, to je i propalo. Valija je odmah poslao mubašira da izvidi slučaj i nastoji na licu mjesta izmiriti zavađene strane.⁹ Valija je zaista pokušavao da svaki događaj brižljivo ispita i riješi. Od lokalnih vlasti je uvijek tražio iscrpan izvještaj, u što se uvjerio i austrijski konzul. Međutim, njegova nemoć je doprinijela da se kapetani i dalje ponašaju nedisciplinovano. Konzul je krajem aprila ponovo posjetio Faik-efendiju da ga obavijesti kako bosanski kapetani već tri puta mijenjaju defter u koji zapisuju zahtjeve za obeštećenje i da kapetan Kulenović ide od mjesta do mjesta i popisuje štete, s tim što povećava njihov iznos tako da umjesto jedne krave upiše tri ili četiri, a od jedne koze ispadne čak šest. Cilj nije bio da se naplati što veća nadoknada za štetu, nego da se austrijski zahtjevi za obeštećenjem svedu na nulu. Faik-efendija je na to izjavio da će komisija prihvatiti samo prvi defter, iako je dobio veliki broj zahtjeva za odštetu. Kad se upoznao sa svim tim zahtjevima, austrijski konzul je rekao da će mu zaista biti teško dokazati opravdanost austrijskih potraživanja, a istovremeno odbiti zahtjeve bosanske strane, sa čim se složio i Faik-efendija. On je pisao kapuće-haji u Carigrad kako u Bosni niko ne sluša ni Portu ni valiju, niko ne

⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Zagreb 2. aprila 1819; AH, Krajina, Perzidijalni protokol; 29. marta u 4 sata poslije podne, Turci su izazvali izgređ na raštelu Maljevac; HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 19. aprila 1819.

⁹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 30. aprila 1819; Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 15. maja 1819.

izvršava naredbe, pa stoga moli da bude vraćen u Carigrad. Od valije je zatražio da i on izvesti Portu o neposlušnosti kapetana. Međutim, valija mu je odgovorio da on to ne može tako jednostavno potvrditi. Naime, kapetani mu nikad nisu otvoreno otkazali poslušnost, mada ga nikad nisu ni poslušali. Veoma su lukavi: kad im on uputi poziv, oni nikad ne obećaju da će doći, ali i ne odbiju. Kad dođe vrijeme sastanka, oni se ne pojave, ali pošalju svoje vekile u Travnik, a to su obično siromašni i neuki ljudi koji se u Travniku jedino brinu kako će se dobro najesti, tako da hranu često traže i od konzulove posluge. Kapetani pošalju i defter kojim se obavezuju da će izvršiti ono što zaključuje valija, konzul i njihovi vekili. Međutim, oni to nikad ne urade onako kako se dogovore; ipak ih valija nije mogao smatrati bunтовnicima i neposlušnicima jer to nisu otvoreno činili.

Valija je u to vrijeme dobio vojno pojačanje iz Carigrada da bi povećao svoju ličnu gardu: delibaša je doveo 400 ljudi u Travnik. Pretpostavljalo se da je ova vojska u stvari došla u Krajinu da bi prisilila na poslušnost nekoliko krajiških kapetana.¹⁰ Tako je u Bihać i Ostrovicu upućen Hadžibeg i tamo je odmah uhapsio osam pljačkaša, inače austrijskih dezertera, svezao ih i uz pratnju četvorice svojih povjerljivih ljudi i deset nefera uputio u Travnik. U Jajce su stigli 13. maja i tu im je određena druga pratnja. Kod hana Kozlukca, koji se nalazi u gustom šumi i udaljen je dva sata hoda od Jajca, bili su napadnuti a dezerteri oslobođeni. Valija je okrivio jajačkog kapetana i dizdara i naredio da se uhapse.¹¹ Valija je bio strog kad su bili u pitanju kapetani u blizini Travnika i nije im praštao greške, ali zato nije ni pokušavao da kažnjava krajiške kapetane jer to

¹⁰ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Kostajnica 4. maja 1819; HHStA W, St. K. Türkei VI/43, Konsulate in der Türkei, Travnik 9. maja 1819. Atanasković je morao otputovati iz Kostajnice u Gradišku pošto nije smio nastaviti put u Travnik preko Kozarca zbog drumskih razbojnika, a nosio je novac za opravku konzulata i za majora Librića; usljed jakog pljuska, Vrbas se izlio i poplavio cijelu banjalučku okolinu; AH, Krajina, Prezidijski protokol, Travnik 15. maja 1819; u ostrožačkoj kapetaniji je uhapšeno osam dezertera i sprovedeno u Travnik preko Jajca; presrela ih je razbojnička banda i pustila na slobodu.

¹¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšer Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 16. maja 1819.

ne bi ni uspio. Međutim, neredi u Bosni su se stalno pojačavali. Početkom 1819. godine, valiija je poslao u Krupu i Majdan silahdar-agu da pokuša riješiti manje sporove.¹² Međutim, opozvao ga je već 30. januara pošto je bilo očividno da nije mogao riješiti nijedan spor, a u međuvremenu je stigao i Portin mubašir sa istim zadatkom.

Nemiri su se dešavali i na drugim stranama. Tako su se travnički građani uznemirili zbog vijesti koja je vjerovatno bila proširena iz Skoplja, sa imanja kliškog sandžak-bega Mustafa-paše. Navodno, njegov otac Šulejman-paša je pozvan u Carigrad da bi mu sultan ponudio položaj velikog vezira. S obzirom na to da su se Travničani u svoje vrijeme pobunili protiv bivšeg valiije, pa je bio opozvan iz Bosne, sad su strahovali da im se on kao veliki vezir ne osveti zato što i kliški sandžak-beg, njegov sin, nije bio rado viđen u Travniku. Vijest nije bila potvrđena, pa su se duhovi donekle primirili. Najveći uticaj u svim događajima imala je čaršija ili džumhur. Ona se uplitala u sva politička pitanja i odluke. Valija je pazio na mišljenje čaršije, pa je stoga izgledalo kao da od nje strahuje. Upravo zbog toga je valiijina vlast i u Travniku bila sasvim ograničena. Čaršija je svoje mišljenje stvarala u kafanama ili džamijama. Na primjer, čaršija je imala blagonaklon stav prema Hasanagi Pećkom i smatrala da bi bila šteta udaljiti »takvog junaka i zaštitnika islamske granice«. Pošto se generalni konzul posebno zauzimao za njegovo kažnjavanje, onda nije bilo čudo što se čaršija listom okrenula protiv konzulata. Travničani su i inače bili buntovnički raspoloženi, prema vlastima neposlušni, stalno su održavali veze s kapetanima iz Bosanske krajine, pa su ih vjerovatno i obaviještavali o valiijinim odlukama i savjetovali šta da rade.¹³

U Hercegovini je opet bilo problema sa počiteljskim kapetanom koji je jednostavno prisvojio neka područja mostarske, stolačke i trebinjske kapetanije. Stolački kapetan se obratio Carigradu s tužbom protiv počiteljskog kapetana Gavrana, pa je Porta uputila ovome ferman da odmah vrati uzurpirane teritorije. Bio je pozvan u Travnik

¹² AH, Krajina, Prezidijski protokol, Glina 30. januara 1819.

¹³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 1. juna 1819.

da se opravda kod valije. Tu je obećao da će ispuniti sultanovu naredbu, pa mu je valija dozvolio da se vrati u Počitelj. Međutim, čim se dokopao kuće zaboravio je šta je obećao u Travniku, odbio je da primi i valijinog mubašira, na šta je valija poslao timar-defterdara, najuglednijeg bosanskog ridžala, uvjeren da će mu uspjeti da sprovede ferman. Kapetan ga je primio, ali je odmah izjavio da ne može vratiti zauzete krajeve zato što su to u stvari teritorije koje su pripadale počiteljskoj kapetaniji, a susjedni kapetani su ih oduzeli silom oružja. Raja koja obrađuje zemlju u spornim krajevima i raja njegove kapetanije čvrsto ga podržavaju jer on s njima postupa blago, pruža im zaštitu, pravedno sudi i ne dozvoljava zulum i izrabljivanje. Oni su odani vlastima, ali će podržati svog kapetana, pa bilo ko da ga napadne. Timar-defterdar se tako vratio u Travnik neobavljenog posla.

Uzbunila se i Krajina, a na udaru je opet bio Hasanaga Pečki jer su se protiv njega izjasnili krajiški kapetani. Defterdar-čehaja Ahmedbeg je obavijestio valiju da su se krajiški kapetani složili da mu predaju Hasanagu, pa je on odmah poslao tufekčiju i bimbašu sa 80 ljudi da sprovedu Hasanagu u Travnik. Međutim, Hasanaga se zatvorio sa svojim pristalicama u pečku tvrđavu, a pretpostavljalo se da ima uza se družinu od 60 momaka, i to austrijskih dezertera i cetinskih aga. Krajiški kapetani su protjerali Hasanagine pristalice iz svojih kapetanija jer su smatrali da će onemogućavanjem njegovog daljeg štetnog djelovanja udovoljiti austrijskim zahtjevima. Bosanska krajina je bila puna austrijskih bjegunaca koji su našli utočište upravo kod najmoćnijih begova. Ahmedbeg je stigao u Cazin i još se u njemu nalazio početkom juna, ali nije ništa preduzimao. Vojska je prikupljana, ali dosta sporo; bihaćki i ostrovički kapetan obećali su dati po 150 nefera, u Hadžibeg, raniji defterdar Bosanskog ejaleta, uspio je da pridobije Ključ i Petrovac za ovu akciju. Tako bi bila prikupljena vojska od oko dvije hiljade ljudi, ali se nije znalo da li će biti dovoljna za pobjedu nad Hasanagom. Napad je određen za 7. juni 1819. Međutim, opet je došlo do nesloge jer su bihaćki i ostrovički kapetan izjavili da neće ići vojnom silom na Hasanagu pošto i carski ferman traži da se sa granice uklone nepodobni ljudi

koji prave izgrede, ali se ne traži njihovo uništenje. Na to je Ahmedbeg izjavio da mu je valiја naredio da Hasanagu dovede u Travnik živog ili mrtvog, a ukoliko ne pristane da dođe milom, onda na njega treba udariti. Takođe je naredio bihaćkom i ostrovičkom kapetanu da se moraju držati ranijeg dogovora i zajednički udariti na Hasanagu, razoriti mu tvrđavu, uhvatiti ga i dovesti u Travnik, ili ga pogubiti na njegovom ognjištu. Protiv Hasanage se izjasnio i izvjesni Mehmedaga koji je imao 100 nefera.¹⁴ Međutim, izgleda da se bilo mnogo lakše dogovoriti za napad na Hasanagu nego ga izvesti. Komandant kordonske komande major Taborović je saznao od jednog uhode da se od Hasanage u stvari traži da plati određenu svotu novca i da ga potom niko neće uznemiravati. Valija se vjerovatno odlučio da tako postupi zato što su se gotovo svi kapetani opet izjasnili za Hasanagu, pa u takvim okolnostima nije bilo bezopasno napasti na njega, tim prije što je on uspio da u svoju tvrđavu već prikupi 2.500 ljudi. Zatim, ostrožački kapetan ima u svojoj kapetaniji devet tvrđava i između 2.000 i 3.000 nefera, a time i odlučujući uticaj na zbivanja na granici. Kako je Hasanaga njegov podanik, to bi napad na njega značio i napad na najmoćnijeg kapetana, a to krajiški kapetani neće uraditi bez potpune saglasnosti svih ostalih.¹⁵ Tako se i ovog puta pokazalo da se na kapetane nikad nije moglo sa sigurnošću računati, pa ma šta oni obećali.

Kad je saznao za najnovije događaje na granici, konzul Simbšen je odmah intervenisao kod valiје. Valija mu je rekao da je on poslao na granicu tufekčiju i bimbasha sa 80 ljudi, jer je samo toliko mogao odvojiti, s tim što je u svojoj pratnji zadržao manji broj delija. Kapetanima ne može ništa bez odluke Porte, pa će izvijestiti carigradsku vladu o novonastalom stanju na granici. Ako Porta naredi da on krene protiv njih, tada će mu biti stavljena vojska na raspolaganje. U protivnom, ukoliko bi na svoju ruku pokušao da ih napadne, oni bi ga optužili Porti kao progonitelja i tlačitelja, pa bi se teško mogao odbraniti i

¹⁴ Isto, Travnik 7. juna 1819; Isto, Simbšen Faik-efendiji, Travnik 13. juna 1819.

¹⁵ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 16. juna 1819.

svakako bi snosio posljedice. Derviš Mustafa-paša je predložio Simbšenu da i on piše internunciju u Carigrad da pomogne njegov prijedlog na Porti. Konzul ga je upitao da li će internuncijevo posredovanje biti dovoljno da Porta naredi istragu protiv Hasanage i da se on udalji sa granice, pogotovo kad se zna da austrijski dezertteri uživaju njegovu zaštitu. Na to je valija odgovorio da je dovoljno da Porta naredi da se onemogući Hasanagino djelovanje na granici pošto on u tom slučaju može tražiti i vojsku i novac iz cijelog ejaleta. Ukoliko se neko ne bi odazvao, ili bi se stavio na Hasanaginu stranu, kao što je sada slučaj sa bihaćkim i ostrovičkim kapetanom, onda bi ih on mogao proglasiti za buntovnike i shodno tome kazniti. Valija je rekao kako je uvjeren da je Hasanaga glavni narušilac mira, najveći buntovnik, zaštitnik pljačkaša, pa ako bi on bio uklonjen, onda bi se lako mogli i svi drugi onemogućiti pošto ne bi više imali na koga da se oslone. Međutim, konzul se našao u nedoumici u šta da vjeruje: u ono što mu je govorio valija, ili u ono što su mu uhode javljale sa granice. Njegov najpovjerljiviji čovjek mu je dojavio da su četiri kapetana obećala dati veziru po 20 kesa ako odmah obustavi napad na Hasanagu. Priblizavao se ramazan kad se u Turskoj obustavljaju važni poslovi, a zatim Bajram kad su vršene promjene i nova postavljenja. Stoga bi takav prijedlog mogao biti primamljiv za valiju, tako da ne bi imao mnogo razloga da se zalaže za austrijsku stvar kod Porte.¹⁶ Tome u prilog je govorila či-

¹⁶ Isto, Simbšen Licovu, Travnik 17. juna 1819; AH, Spisi Like i Krbave 1816—1823, 17. aprila 1819. Simbšenu su iz Beča poslali uputstva za rad u komisiji: 1. u raspravama se moralo polaziti od toga da se postave pravedni zahtjevi; teškoće pri raspravama nastaju onda kad rasprave treba voditi uz svjedoke pošto turski zakoni ne priznaju svjedočenje hrišćana protiv muslimana; 2. štete treba utvrditi počev od 1813. godine; biće lakše utvrditi one štete kad je opljačkan veliki broj stoke, ili su popaljena i opljačkana čitava sela (pošto je baron Simbšen proveo veći dio svog života na granici, on najbolje zna procijeniti ove događaje, ali se ne smije zaboraviti da se moraju uzeti u obzir i potraživanja sa turske strane); 3. pošto su Turci odvodili stoku sa teritorije Vojne krajine, to su i graničari za odmazdu odvodili stoku sa turske teritorije; štete je trebalo procjenjivati u naturi; 4. trebalo je prosjeći šume na turskoj granici kako je to učinjeno na austrijskoj strani.

njenica da je i vojsku koju je poslao protiv Hasanage zadržavao u Cazinu, podaleko od Hasanage, i nije izdavao naređenja za napad.¹⁷ Potom je opozvao vojsku i naredio da se vrati u Travnik; govorilo se da je to učinio zato što od Porte nije dobio nalog da napadne Hasanagu, nego je uputio vojsku na svoju ruku.¹⁸ Vojska se vratila u Travnik 29. juna 1819. godine.¹⁹ Navodno, kapetani su se odazvali valijinom pozivu i priključili se njegovoj vojsci u Cazinu, ali su se onda izjasnili da neće protiv Hasanage. Međutim, garantovali su da će se vladati mirno i da neće provaljivati na susjedno hrvatsko područje.²⁰ Nekoliko povjerljivih ljudi obavijestilo je konzula da se pohod protiv Hasanage završio tako što se Hasanaga otkupio sa 400 dukata u zlatu, a da su ostali kapetani takođe odobrovoljili valiju novcem: bihački kapetan sa 300 dukata, ostrovički sa 200 dukata, građačački sa 300 dukata, majdanski sa 200 dukata, novski sa 150 dukata i krupski sa 200 dukata, a veći broj aga i begova su dodali još nešto novca za valiju.²¹

Što se tiče Hasanage, on zaista nije mario za optužbe koje su protiv njega podnošene. Tako je 9. jula u 3 sata poslije podne skupio svoje pristalice u jednoj džamiji i nagovarao ih da i dalje pljačkaju pogranično stanovništvo, a ujedno da nastoje ubiti komandante majora Rešića i majora Taborovića. Govorilo se da uza se stalno ima 200 naoružanih ljudi koji su uvijek spremni da pođu kud im naredi.²² Hasanaga je bio veoma zadovoljan završetkom pohoda koji je protiv njega organizovao valija, a uz to je učvrstio prijateljstvo sa bihačkim kapetanom i agama pet tvrđava: Peći, Šturlića, Velike Kladuše, Todorova i Podzvizda. Oholost ovih aga bila je sada na vrhuncu, pa

¹⁷ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Kostajnica 22. juna 1819.

¹⁸ Isto, Kostajnica 29. juna 1819.

¹⁹ Isto, Travnik 30. juna 1819.

²⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 30. juna 1819; u Travnik su zaista 29. juna stigli tufekčija i mubašir, a potom otišli na granicu; tako je valija, koji je pohod počeo sa svom ozbiljnošću, podlegao u sukobu s nemirnim i neposlušnim kapetanima, a Hasanaga je još više učvrstio svoj položaj.

²¹ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 16. jula 1819.

²² Isto, Slunjska kordons-komanda Bosanskom konzulatu, Cetin' 13. jula 1819.

su o Porti govorili s potpunim omalovažavanjem. Pošto se mubašir vratio iz Cazina u Travnik, Hasanaga je privremeno smanjio broj svoje družine dok traje ramazan, s tim da mu se jave poslije praznika. On je istovremeno otišao u Todorovo da pridobije age i ostale viđenije Turke koji dosad nisu pripadali njegovoj stranici. Kada je to postigao, odmah se vratio u Peći. Većina stanovnika Todorova pristala je uz Hasanagu: jedni zato što su ga se bojali, a drugi (i to većina) što su bili privučeni mogućnošću da pljačkaju i dokopaju se plijena. Nije se sumnjalo u to da će Hasanaga poslije Bajrama opet sakupiti svoje pristalice iz dva razloga: prvo, možda će valija ponovo uputiti vojsku na njega, pa da mu se može suprotstaviti; drugo, da ostvari davnašnji plan da osvoji grad Cetin. Međutim, valija nije uopšte ni pomišljao da šalje vojsku u Krajinu, i Hasanaga je s te strane mogao biti sasvim miran. O Hasanaginim planovima da zauzme Cetin pisao je već ranije defter-čehaja Ahmedbeg majoru Rešiću, pa mu čak savjetovao da se sam s vojskom obezbijedi od uznemiravanja na granici. Slično su pisali majoru Taboroviću ostrožački kapetan Muradbeg i njegov ujak Huseinbeg, koji su izjavili da bi radije zavisili od austrijskih komandanata nego od razuzdane gomile koju predvodi Hasanaga.²³ A Hasanaga je nastavio svoja putovanja: 20. jula je stigao u Krupu i sastao se sa kapetanima iz Bihaća, Vakufa, Ključa, Dubice, Prijedora i Bužima. Potom je 25. jula stigao u Bihać i bio lijepo dočekan, a zatim otputovao vakufskom kapetanu Kulenoviću na Prkose i u Bilajsko Polje. Austrijske uhode su javile da je Hasanaga na ovom putu učvršćivao prijateljske veze i obezbjeđivao pomoć ukoliko mu zatreba.²⁴ U kapetanijama gdje nije naišao na prijateljski doček, na primjer u ostrožačkoj, stanovništvo se podijelilo: jedni su bili uz mladog kapetana Murada Beširevića, a drugi uz Hasanagu. Ovakvo Hasanagino ponašanje, kad se odjednom našao u središtu pažnje u Bosanskoj krajini, učinilo je da je narod potpuno povjerovao u glasine da ga je sultan pomilovao i doz-

²³ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 24. jula 1819.

²⁴ Isto, Izvidnički izvještaj, Zavalja 30. jula 1819; Isto, Izvidnički izvještaj, Kršlja 27. jula 1819; oni su u Krupi zaključili da kazne Cetinski Zbieg (Mala Kladuša) jer im se nije priključio.

volio mu da ostane u Pećima. Stoga su se sada svi napori austrijske strane ponovo usmjerili na rad mješovite komisije pod predsjedništvom Sulejman Faik-efendije.

Sva potraživanja bosanskih stanovnika bila su popisana u defteru koji je uručen konzulu Simbšenu 14. jula 1819, a kojim su Bosanci potraživali 4t8.741 pjaster i 20 para, ne računajući štetu učinjenu u glamočkom kadiluku. Konzul je odgovorio da on ima uputstva da razmotri jedino procjenu šteta na hrvatsko-bosanskoj granici, pa je navedenu svotu smanjio za 107.158 pjastera i 20 para, tj. za štete učinjene u livanjskom, duvanjskom i glamočkom kadiluku, jer se oni nalaze u dalmatinsko-bosanskoj granici, a ni austrijska strana nije obračunala štete koje su počinjene u tom kraju. Dakle, Bosanci su obračunali da štete učinjene u ostrožačkoj, ostrovičkoj i bihačkoj kape-taniji iznose 361.583 pjastera. Konzul je prigovorio Faik-efendiji zbog nerealno obračunatih potraživanja i visoke cijene za stoku, nekoliko puta veće od tržišne. Ipak je i konzul prihvatio te cijene, pa je i austrijska strana obračunala po njima iznos nadoknade za štete koje su joj počinjene. Nevolja je bila i u tome što se jedan izgred ili učinjena šteta navode više puta u defteru i svaki put sa većom cijenom, a uz to bosanska strana nije često navela ni podatke o počinocima, mjesto i vrijeme kad se i gdje se dogodilo, nego se daju približni podaci kao: »to se dogodilo prije 8—10 ili više godina«.

Konzul je prihvatio iz deftera ovaj obračun:

za 483 vola po 120 pjastera	57.960 pjastera
za 210 krava po 80 pjastera	16.800 pjastera
za 4 teleta po 12 pjastera	48 pjastera
za 146 konja po 150 pjastera	21.900 pjastera
za 3 ždrebeta po 40 pjastera	120 pjastera
za 538 ovaca po 10 pjastera	5.380 pjastera
za 440 koza po 10 pjastera	4.400 pjastera
za 204 svinje po 40 pjastera	8.160 pjastera
razne životne namirnice	4.430 pjastera
svega	119.198 pjastera

Obećao je da će ovaj iznos odmah platiti po okončanom komisijskom radu. Potom je naveo zahtjev za odštetu koji

je podnio u ime austrijske vlade: 1. odustaje se od zahtjeva za obeštećenje nastale štete prilikom pravljenja potaše u banjalučkoj kapetaniji iz istih razloga zbog kojih nije prihvaćen bosanski zahtjev za obračun štete u livanjskom, duvanjskom i glamočkom kraju; 2. odustaje se od obeštećenja za one štete za koje nisu navedene okolnosti pod kojima su nastale, kao što je odbijena nadoknada štete bosanskoj strani za iste događaje; 3. austrijska strana traži:

za 1.312 volova po 120 pjastera	157.440 pjastera
za 500 krava po 80 pjastera	40.000 pjastera
za 36 teladi po 12 pjastera	432 pjastera
za 655 konja po 150 pjastera	28.250 pjastera
za 4 ždrebeta po 40 pjastera	160 pjastera
za 1.447 ovaca po 10 pjastera	14.470 pjastera
za 2.439 koza po 10 pjastera	24.930 pjastera
za 1.188 svinja po 40 pjastera	47.250 pjastera
za štetu na 14 kuća	14.943 pjastera
za štetu načinjenu u vezi sa odjećom, oružjem i slično	99.820 pjastera
svega	497.966 pjastera

Kada se od ove sume odbije procijenjena šteta učinjena Bosancima ostaje razlika od 378.768 pjastera.

Ovo objašnjenje nije prihvatio Faik-efendija; on je pokušao da sporove na granici riješi u cjelini, a konzul da se to čini na jednom potezu te granice, tj. u četiri kapetanije: bihaćkoj, ostrožačkoj, ostrovičkoj i krupskoj. Poslije proučavanja odgovora na bosanski defter i austrijskih potraživanja, Faik-efendija je obavijestio konzula da ne želi razmatrati nadoknadu za štetu nanесenu austrijskim podanicima koji su pravili potašu u šumama banjalučke kapetanije jer nije naveden počinitelj, a takođe ni štete za koje su navedene pretjerano visoke sume. Uzeo je u razmatranje samo štete nanесene hrvatskim graničarima u posljednjih šest godina, odbio zahtjeve za nadoknadu štete ako su njeni počinioci umrli prirodnom smrću, zatim onih koji se ne nalaze u Bosanskom ejaletu i onih čija imena nisu poznata. Tako su potraživanja hrvatskih graničara procijenjena na 246.422 pjastera, pa kad se od te sume odbije iznos za štetu koju su Bosanci nanijeli hrvatskim graničarima (119.198 pjastera), a koju je konzul već

priznao, onda ostaje da su Bosanci dužni da nadoknade samo 24.408 pjastera. Faik-efendija je napisao konzulu da ga je Porta ovlastila da procijeni štetu, da sve pravedno riješi i tako obezbijedi mir na granici, a što se tiče šteta koje su austrijski podanici nanijeli osmanskim podanicima u Glamoču, Livnu i Duvnu, on će o tome izvijestiti Pontu da bi ona donijela odluku. Faik-efendijin prijedlog u vezi sa procjenom štete bio je sljedeći:

potraživanja Bosanaca		
za 666 volova po 120 pjastera	79.920	pjastera
za 302 krave po 80 pjastera	24.160	pjastera
za 9 teladi po 12 pjastera	108	pjastera
za 206 konja po 150 pjastera	30.900	pjastera
za 3 ždrebeta po 40 pjastera	120	pjastera
za 1.496 ovaca i koza po 10 pjastera	14.960	pjastera
za 57 komada sitne stoke po 15 pjastera	850	pjastera
za 517 svinja po 40 pjastera	47.310	pjastera
za razne prehrambene namirnice	47.310	pjastera i 20 para
svoga	219.013	pjastera i 20 para

potraživanja hrvatskih graničara		
za 747 volova po 120 pjastera	89.640	pjastera
za 353 krave po 80 pjastera	28.240	pjastera
za 312 konja po 150 pjastera	46.800	pjastera
za 23 teleta po 12 pjastera	276	pjastera
za 1.101 kozu i ovcu po 10 pjastera	11.010	pjastera
za 3 ždrebeta po 40 pjastera	120	pjastera
za 529 svinja po 40 pjastera	21.160	pjastera
za 49 jagnjadi po 15 pjastera	735	pjastera
za razne prehrambene namirnice	49.441	pjastera
svoga	247.422	pjastera

Kad se od te sume oduzmu potraživanja Bosanaca u visini od 219.013 pjastera i 20 para preostaje da su dužni nadoknaditi 27.408 pjastera i 20 para.²⁵ Mubašir je tako i presu-

²⁵ Isto, Faik-efendija Simbšenu, Travnik 17. ramazana 1234 (9. jula 1819); Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. jula 1819. Konzul je obavijestio Dvorsku kancelariju da je 1. jula s majorom Libričem i tumačem Testom razgovarao sa Faik-efendijom, kad mu je on rekao da uopšte nije moguće riješiti spor jer su zahtjevi dviju strana toliko različiti da se uopšte ne može naći način da se oni usklade.

dio, a konzul je bio uvjeren da je to učinio po valjinom savjetu; on je zavisio od valije pošto mu on obezbjeđuje novac za troškove boravka u Travniku. Konzul je odmah poslao majora Libriča u Beč po uputstva i zamolio da se posreduje na Porti znajući da se u Carigradu može mnogo više postići nego u Travniku, a uz to je Faik-efendija strašljivac, pa će svakako sprovesti naređenja iz Carigrada.²⁶ Konzul je istovremeno pisao Faik-efendiji i obavijestio ga da namjerava na licu mjesta izvršiti istragu, a ne preko deftera; da se tako postupilo, svakako bi se pokazalo da su austrijski zahtjevi potpuno opravdani, a bosanski izmišljeni i preuveličani. Austrijska strana je priznala bosanski defter samo da bi dokazale svoju dobru volju da se sporovi riješe u prijateljskom duhu, a ne zato da bi priznala i svoje učešće u neprestanim izgredima na granici. Po čl. 18 Beogradskog mirovnog ugovora određeno je da dvije carevine održavaju dobrosusjedske odnose na granici, što podrazumijeva i prihvatanje odgovornosti za počinjene štete. Dalje je pisao da se ne može složiti ni sa mubaširovom izjavom da se u Bosanskoj krajini nalazilo svega 30—40 dezentera koji su uhapšeni, a da su ostali ponovo prebjegli u Hrvatsku krajinu, pa za štete koje su načinili ne mogu odgovarati sultanovi podanici. Kako se može dozvoliti da bosanski stanovnici, koji su 15—20 i više godina pružali utočište austrijskim dezenterima i od njihove pljačke imali koristi, sada odbijaju da nadoknade štetu zato što mnogi dezenteri nisu više živi. Mnogi su se prikrili, pa ko takve ljude štiti i ima od njih koristi, taj mora za njihova nedjela i odgovarati. Konzulove primjedbe se uglavnom svode na sljedeće:

1. Podanici austrijskog cara traže odštetu za učinjenu im štetu koju dokazuju sigurnim podacima, a po važećim ugovorima između Turske i Austrije.

2. Ako su bosanski kapetani i drugi vlastodršci suprotno postojećim ugovorima štitili austrijske dezentera, to jest razne pljačkaše, prebjeglice i zločince, i nisu ih hapsili ni izručivali, podanici austrijskog cara nisu za to krivi i nisu dužni da snose štete koje oni nanose. Štete koje

²⁶ Isto, Simbšben Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 16. jula 1819. Faik-efendija je notom od 9. jula 1818. odgovorio Simbšenu na njegovu notu od 1. jula 1819.

su počinili moraju nadoknaditi Bosanci, jer su ih štitili i sa njima dijelili plijen. Isto tako bi i Bosanci bili u pravu kad bi tražili odštetu koju bi prouzrokovali prebjegli Bosanci ako bi ih štitili hrvatski graničari.

3. Često se dešava da se austrijski dezerteri zadržavaju na turskoj strani kraće vrijeme, i tada uživaju zaštitu bosanskih kapetana, aga i kadija. Međutim, i za tako kratko vrijeme upadaju na područje Hrvatske krajine i prave štete. Poslije se izgube, ali su pričinjenu štetu dužni da nadoknade oni koji su ih štitili.

Poravnanje koje je predložio mubašir, to jest da se austrijskoj strani isplati 27.408 pjastera i 20 para, ne može se prihvatiti zato što bi to podstaklo nove ispade i nered. Bošnjaci ionako ne poštuju nikakav zakon, ne ispunjavaju vladina i valijina naređenja, a u tome upravo prednjače kapetani u Bosanskoj krajini.²⁷ S obzirom na to da su članovi komisije imali potpuno drukčija viđenja sporova na granici, to su potražili uputstva od svojih vlada. I dok su u Travniku pokušavali da izravnavaju sporna pitanja na granici, izgredi su se umnožavali. U noći između 11. i 12. aprila 1819, dvojica turskih podanika, Savo Mađar i Gojko Kaurin iz sela Verina (dubička kapetanija), oveli su dva konja austrijskom podaniku Bariću i prodali ih Ješku Gavraniću.²⁸ Oglasio se i Hasanaga Pečki; naime, zlikovci pod njegovom zaštitom prešli su kordon, upali u mlin Kamesnicu i ranili mlinara Matiju Milakara i njegovu ženu tako da su izvjesno vrijeme onesposobljeni za rad, pa sada traže odštetu od 1.000 pjastera.²⁹ Podanici kapetana Beširevića iz ostrožačke kapetanije: Stojan Došen, Rade Daić, Damjan Zobenica iz Vrela, Lazo Tepavac i Todor Klipa iz Ruinice i Tanasije Grbić iz Gradine, zatim Simo Dragaš iz Pečkog Brda, podanik Mustafage Hadžića, sa još pet ortaka prešli su 3. juna kordon i upali u kuću graničara Mijata Rendulića u Modruši i sve opljačkali.³⁰ U noći između 13. i 14. juna, trojica turskih podanika iz Klokota

²⁷ Isto, Simbšen Faik-efendiji, Travnik 22. ramazana 1234 (16. jula 1819).

²⁸ Isto, Simbšen Mustafa-paši, Travnik 23. jula 1819; konji su već bili preprodani i nalazili su se u prijedorskoj kapetaniji kod Laze Vilkala i Nikole Rauša u Brekinji.

²⁹ Isto, Travnik 23. jula 1819.

³⁰ Isto, Travnik 14. jula 1819.

kod Bihaća oteli su graničaru Radi Kondiću u Bilopolju tri konja, a potom opljačkali crkvu Rusicu. Za njim je upućena potjera, pa je ubijen jedan od njih, neki Alija Salkić, a dvojica su utekli u šumu.³¹ Razbojnik Zarić je 9. jula u selu Kozja Draga oteo šest volova udbinskom graničaru Marku Mesiću, a plijen je podijelio sa Hasanagom. Na pazaru, u neposrednoj blizini Kostajnice, turski podanik Milko Risojević iz turske Slabinje (prijedorska kapetanija), pucao je 12. jula na majora Bogovića.³² Podnoseći prijavu bosanskom valiji, Simbšen je pisao da svi ovi događaji pokazuju koliko je u pravu što sumnja u sposobnost bosanske vlade da održi red i mir na granici. Zašto podnositi tužbe, pita se konzul, kad pomoći nema. Hasanaga i drugi razbojnici imaju svoju državu u državi, oni ne daju ni prebijenu paru na odnose između dvaju dvorova, ne plaše se nikakve sile. Stoga je konzul ponovo tražio od bosanskog valije službenu izjavu da li uopšte može spriječiti nered na granici i kako to misli učiniti.³³

Krajem 1818. godine, u Travnik je stigao Mustafa-paša, sin Sulejman-paše Skopljaka. Primio ga je valija, a poslije ga je posjetio konzul Simbšen pošto su od ranije bili u prijateljskim odnosima. On je konzulu donio dva pisma i obavijestio ga da je njegov otac pozvan u Carigrad, pa se nada da će postati muhur-sahibija (čuvar državnog pečata) ili veliki vezir. Valija je lijepo primio Mustafa-pašu i rekao konzulu da je on u suštini čestit i pametan čovjek, ali i neumjeren toliko da mu ne bi bila dovoljna ni carska kasa.³⁴

Valija je u to vrijeme pokušavao da smiri prilike na granici, pa je tamo poslao silahdar-agu. On je 31. decembra stigao u Novi, tu se zadržao petnaest dana, a potom otišao u Kostajnicu.³⁵ Imao je zadatak da nadzire opravku

³¹ Isto, Travnik 21. jula 1819.

³² Isto, Zagreb 18. jula 1819.

³³ Isto, Travnik 26. jula 1819.

³⁴ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 2. januara 1819.

³⁵ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, 9. januara 1819; Isto, Petrinja 23. januara 1819; u Novi je stigao silahdar-aga sa dvojicom francuskih inženjera da nadziru opravljjanje tvrđave; hrvatski ban Đulaj je tražio od pograničnih vojnih komandi da utvrde da li su ova dvojica francuskih inženjera u službi Porte ili travničkog valije.

bosanskih tvrđava. Među ostalima nastavljena je popravka gradiške tvrđave,³⁶ u čemu je učestvovalo mjesno stanovništvo. Novljanski kapetan Cerić je naredio da svaki starješina hrišćanskog domaćinstva mora dati četvrt metra pšenice za tvrđavu Novi.³⁷ U rano proljeće 1819. završena je opravka gradova Berbira, Dubice, Jajca, Gradačca, Bihaća, Banjaluke, Ostrovice, Prijedora i Ostrošca, a ujedno su snabdjeveni većim količinama hrane.³⁸ Nešto kasnije je završeno opravljjanje Bihaća, Vakufa i Petrovca.³⁹ Za razliku od ranijih godina, opravke koje su započete 1818. izvedene su sasvim solidno. Novac je obezbijeđen dijelom iz državne kase, a gdje to nije bilo dovoljno, kapetani su utjerivali od stanovništva. Berbirski kapetan je dobio 5.000 pjastera od valije, a toliko je skupio i od naroda.⁴⁰ Svi gradovi su u toku zime i proljeća dobili znatne količine municije.

U jesen 1818. godine desila se jedna neprijatnost tako da je stvar na kraju morao presuditi valija. Naime, novski kapetan Cerić je na valijin poziv boravio u Travniku i tom prilikom posjetio travničkog kadiju. Da bi ga pridobio za sebe, kapetan mu je obećao poslati jednu robinju. Obećanje je ispunio tako što mu je poslao jednu mladu hrišćanku, iako su se njeni roditelji tome žestoko protivili, ali je ona ipak silom dovedena u Travnik. Kad su je doveli u kadijinu kuću, ona je tako kukala i tražila pomoć da se razlijevalo po sokacima. Zatim je odvedena u drugu kuću i data na čuvanje muslimankama. Tada su se u džamiji sastali travnički građani na vijećanje šta da se uradi. Zaključili su da djevojku treba vratiti njenim roditeljima, ali kadija nije pristao nego je zatražio da se djevojka najprije

³⁶ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Petrovaradin 24. decembra 1819; Isto, Travnik 15. decembra 1818. Simbšen obaviještava Generalkomandu u Zagrebu da se bosanski gradovi opravljaju i snabdijevaju potrebnim životnim namirnicama.

³⁷ Isto, Kostajnica 4. marta 1819; umro je kapetan Cerić iz Dubice.

³⁸ Isto, Petrovaradin 12. marta 1819.

³⁹ Isto, Kostajnica 15. aprila 1819.

⁴⁰ HHStA W, St. K. Türkeri VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 15. maja 1819; AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Kostajnica 28. jula 1819; završena je opravka prijedorske tvrđave.

uputi muli da on presudi. Mula je prepustio slučaj valiji, a kadija je sad svu krivicu prebacio na Mustajbega Cenića. Pošto je kadija ličnost kojoj se vjeruje, to je on oslobođen svake krivice, a novski kapetan je pozvan na odgovornost. Valija je presudio da se djevojka vrati roditeljima, što je i učinjeno.⁴¹

Posebno žarište nereda bilo je u Hercegovini. Početkom 1819. ponovo je došlo do nemira u Mostaru, a izazvao ih je počiteljski kapetan koji je od svojih pristalica u Mostaru tražio da protjeraju ajana Muharemagu Pešteliju.⁴² Povod je u stvari bila valijina bujuruldiya mostarskom ajanu da napadne počiteljskog kapetana. Da bi izvršio valijinu naredbu, Muhareмага je počeo prikupljati vojsku, a uz to pozvao stolačkog i ljubušskog kapetana. Međutim, ni počiteljski kapetan nije sjedio skrštenih ruku nego je odmah pozvao svoje pristalice iz Mostara, kojih je bilo više nego ajanovih, da napadnu ajana, što su oni i učinili. Na to se Peštelija zatvorio u mostarsku tvrđavu i zaprijetio da će na grad pucati iz topova.⁴³ Izvjesno vrijeme su obje strane samo prijetile jedna drugoj, ali je Peštelija bio u preimućstvu, jer je držao tvrđavu i imao topove i municiju. Pobunjeni mostarski građani nisu imali mogućnosti da ga prisile na predaju. Stolački i ljubuški kapetan nisu mogli pružiti pomoć ajanu pošto su bili slabiji od počiteljskog kapetana Gavrana. Valija je odmah poslao timar-defterdara u Počitelj, ali mu Gavran nije ni dozvolio da uđe u Počitelj. Na to je valija zatražio od svih kapetana od Gradiške do Ostrošca da mu pošalju vojsku kako bi smirio nemire u Hercegovini,⁴⁴ ali je pomoć izostala, pa je mostarskom ajanu ostalo da se sam nosi s pobunjenicima. U Mostaru su zatim nastali veliki nemiri, a došlo je i do nasilja, jer je mostarski ajan, koji je izborio ajansko mjesto takođe pobunom, bio poznat po bahatosti i ugnjetavanju naroda. Protiv njega je ustala većina Mostaraca i tako savladala njegove pris-

⁴¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Travnik 15. januara 1819.

⁴² AH, Krajina, Prezidijski protokol, Travnik 2. februara 1819.

⁴³ Isto, Travnik 15. februara 1819.

⁴⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 15. februara 1819.

talice. Govorilo se da je obračun bio krvav: bilo je 95 što ranjenih, što mrtvih. Muhareмага Peštilija je uspio da pobjegne iz Mostara i da se skloni kod stolačkog kapetana, ali se ni tu nije osjećao dovoljno bezbjedan, pa je namjeravao da potraži utočište u Dubrovniku. U Mostaru su vlast preuzeli valijini protivnici. Da bi svoj uspjeh ozakonili i zauvijek odstranili ajana Pešteliju poslali su deputaciju koja je stigla u Travnik 23. februara 1819. Izaslanici su izjavili valiji da oni više ne žele da im upravlja ajan, nego traže da Mostar dobije upravu kakvu ima Sarajevo, tj. da im se postavi janičarski aga, ili da potpadnu pod nadležnost sarajevskog janičarskog age, pošto ionako spadaju pod vlast sarajevskih janičara. Dalje su tražili da im valija imenuje muteselima kao u Sarajevu koji je nadležan za upravu nad hrišćanima. Međutim, valija nije mogao ispuniti njihove zahtjeve, ali ne zato što nije htio nego zato što nije nadležan; ipak, izgleda, da im je obećao da će nastojati da se njihovi zahtjevi ispune.⁴⁵

U to vrijeme se čulo da Salihbeg, najmoćnija ličnost u Srebrenici, nešto priprema, pa je Simbšen pisao Meternihu 17. marta 1819. da se u Travniku govori kako je Salihbeg namučao u svom oknugu više hiljada ljudi, dijelom hrišćana, dijelom muslimana, i da u savezu s počiteljskim kapetanom namjerava napasti Sarajlije. Da ova vijest nije bila bez osnova pokazuje reagovanje Sarajlija: oni su odmah uputili kurira valiji u Travnik sa ilamom kojim ga obavještavaju o Salihbegovim namjerama i mole ga da im pomogne. Međutim, u Sarajevu je bilo drukčijih mišljenja. Tako je stranka uleme i bogatijih aga bila na strani Salihbega zato što je očekivala da će on pobijediti stranku janičara, njihovih protivnika. Bilo je čudno valijino držanje: iako je dobio ilam, nije ništa preduzimao, pa su mnogi sumnjali da je Salihbeg u dosluhu s valijom i da ga obavještava o svojim namjerama. Prije će biti da valija nije mogao ništa učiniti sa ono malo vojske koju je imao, a nije se htio miješati u borbu stranaka u Sarajevu o kojoj se obično donosi odluka u Carigradu. Vijest da se Salihbeg

⁴⁵ Isto, Travnik 23. februara 1819.

naoružao, više je uznemirila travničke građane jer su strahovali da će on s vojskom doći u Travnik i kazniti ih što su ga neprijateljski dočekali kad je došao Sulejman-paši i nisu mu dozvolili da ostane u njihovom gradu. Posebno ih je brinulo to što se Salihbeg povezao sa kliškim sandžak-begom Mustafa-pašom koga smatraju za svog neprijatelja. Sad su očekivali da im njih dvojica vrate milo za drago zbog pobune koju su u svoje vrijeme podigli protiv Sulejman-paše, a pošto su dobro poznavali Mustafa-pašu, to nisu sumnjali da će on iskoristiti povoljnu priliku da im se osveti zbog svog oca. Međutim, novije vijesti su govorile da je Salihbeg već stigao u Glasinac, na deset sati hoda od Sarajeva, što je značilo da ipak ide prema Sarajevu. Stoga su Sarajlije uputile predstražu od 300 konjanika na tri sata hoda od grada da preduprede svako iznenađenje.⁴⁶ Oko Salihbega su se inače okupile mnoge age iz Srebrenice i okolnih mjesta da bi se zajednički dogovorili o napadu na Sarajevo i Travnik. U stvari, dogovor u Srebrenici je imao drugi cilj. Naime, Bosancima je dojadilo da Porta svake godine šalje mubašira da bi potvrdio nosioce lena ili nekima oduzimao lena u korist Porte, a za potvrđivanje lena sakupljao tzv. hizmet-len. Bosanci se ne mogu oporaviti od tolikih davanja jer hizmet-len odnosi veliki novac, pa oni žele da ga se oslobode. Stoga su se sastali i napisali valiji mahzar, a zatim se mirno razišli. Time je bila završena Salihbegova akcija oko koje je bilo toliko nagađanja.⁴⁷ I stanje u Mostaru se smirilo. Pošto je ajan Muhareмага Pešteliya protjeran, iz Mostara je pobjegao i kapetan i zatražio pomoć od valije. U Sarajevu su se bunili janičari, jer nisu primili ulefu koju im blagajnik nije htio isplatiti, pa su se žalili valiji. On je rekao deputaciji janičara da njega niko ne sluša, ni janičari, a ni blagajnik, i on im ne može pomoći. Iz Carigrada je u aprilu stigao jedan delibaša da bi komandovao valijinom gardom.⁴⁸

Valija je ponovo odlučio da sazove kapetane u Travnik jer bez njih nije mogla biti donesena ili sprovedena nijed-

⁴⁶ Isto, Travnik 17. marta 1819; AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Travnik 17. marta 1819.

⁴⁷ HHStA W, St. K. Türkeri VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 1. aprila 1819.

⁴⁸ Isto, Travnik 15. aprila 1819; AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Travnik 15. aprila 1819.

na odluka. Međutim, poziv kapetanima u vrijeme kad se u Travniku nalazio mubašir i kad su u svim djelovima Bosanskog ejaleta izbijali nemiri bio je unaprijed osuđen na neuspjeh. Pobunjeni kapetani nisu ni namjeravali doći, a drugi nisu smjeli doći jer su se plašili njihove osvete, ali ni jedni ni drugi nisu nikad izjavili da se neće odazvati pozivu, pa su ga tako prihvatili i ovog puta. Graničarski kapetani su obavijestili valiju da bi oni rado došli u Travnik, ali je njihova najvažnija dužnost da čuvaju granicu Carstva od »lukavih Nijemaca«; pošto su ih povjerljivi ljudi obavijestili da se, navodno, hrvatski graničari pripremaju da napadnu Bosansku krajinu i preotmu tvrđavu, to oni moraju ostati da brane granicu, ali šalju svoje zamjenike.⁴⁹ Pozivu se odazvao samo kapetan Beširević, a ostali su poslali age, bajraktare ili druge ugledne Turke kao svoje veki.⁵⁰ Tako valija nije imao autoriteta, nije obavljao poslove, a bližili su se ramazan i Bajram kad je očekivao smjenu. Najzad su 7. avgusta 1819. stigla dva tatara i donijela obavijest da je valija opozvan. Pošto je on neuobičajeno brzo napustio Travnik — već 14. avgusta — bilo je očevidno da je očekivao taj opoziv. Na tri dana prije odlaska postavio je Derviš Sulejman-efendiju Vilića za kajmakama, što je na uobičajen način oglašeno topovskom pucnjavom.⁵¹

⁴⁹ HHStA W, St. K. Türkeri VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 15. aprila 1819.

⁵⁰ AH, Krajina, Prezidijski protokol, 15. aprila 1819; HHStA W, St. K. Türkeri VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 1. aprila 1819; Valiji se nisu odazvali kapetani Bihaća, Krupe i Ostrovice.

⁵¹ HHStA W, St. K. Türkeri VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 7. avgusta 1819; Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 16. avgusta 1819.

RJEŠAVANJE GRANIČNIH SPOROVA I DALJI NEREDI

Još za vrijeme ramazana, kad se inače u Turskoj odlaze rješavanje državnih poslova, austrijski konzul je uputio valiji notu u vezi sa novim izgredima na granici. Očekujući opoziv ili potvrđenje, Derviš Mustafa-paša je odbio da rješava i ovaj prigovor.¹ Izgredi su potom znatno učestali; tako su turski podanici na drumu koji vodi od Slunja u Rakovicu ispregli četiri vola austrijskih podanika i odveli ih u Peći.² Ubistvo koje se dogodilo u Ličkoj regimenti, graničari su pripisivali turskim podanicima, pa su se spremali na osvetu. Kad mu je stigao ferman o opozivu, valija je o tome obavijestio austrijskog konzula i savjetovao mu da sve predstavke ostavi za novog valiju. Ni kajmakam nije rješavao predmete koji su mogli sačekati dolazak novog valije.³ Ono što se moglo nastaviti bez zastoja bilo je komisijsko ispitivanje sporova na granici. Tako je Faik-efendija 15. avgusta uputio notu Simbšenu i obavijestio ga o povredi turske granice koju su izvršili hrvatski graničari. Međutim, njihova predstavka nije po običaju sadržavala stvarne podatke kad se i gdje se odigrao sporni događaj i ko je u njemu učestvovao. Zbog toga je Simbšen zaključio da su i Bosanci i Faik-efendija jednostavno pokušavali da ovom notom pariraju austrijskim žalbama i tako pokušaju produžiti rješavanje sporova unedogled. Konzul je dobio obavijest od uhoda da su se Bosanci zaista prikupili na granici i da pripremaju napad na više čardaka u Hrvatskoj krajini. Širile su se i glasine da su »Nijemci« upali na bo-

¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 31. jula 1819.

² Isto, Izvidnički izvještaj, Kršlja 6. avgusta 1819.

³ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 7. avgusta 1819.

sansko područje sa 50.000 vojnika i mnogo topova, da su već zauzeli četiri tvrđave i da na prolazu pale i pljačkaju.⁴ Uskoro se pokazalo da su glasila neistinite, ali su imale efekat: pojačala se mržnja prema susjednoj vojsci, pa je mjesno stanovništvo donekle odobravalo upade Krajišnika. Činjenica je da su hrvatski graničari u avgustu povrijedili granicu i nanijeli štetu bosanskoj strani. Ostrovički kapetan je uputio arzi mahzar u Travnik i obavijestio Faik-efendiju da su lički graničari pod komandom kapetana Kneževića prešli granicu, opljačkali stanovništvo, pretjerali 55 komada rogata stoke i ranili nekoliko turskih podanika. Simbšen je nastojao da ovaj događaj umanji, pa je svojoj vladi poslao izvještaj da se zaista zbio događaj zbog kojega je protestovao Faik-efendija, ali je riječ o manjem ispadu, kad su trojica hrvatskih graničara prešla na bosansku teritoriju da bi kaznili Bosance zbog učestalih izgre-da na granici.⁵ Međutim, da nisu bila u pitanju samo trojica graničara vidilo se iz spiska koji je dostavljen konzulu.⁶ U hudžetu i ilamu se navodi da su hrvatski graničari upali u ostrožačku kapetaniju, ubili Džafera Kondića i alem-dara Hasana, opljačkali kuće Todora Zorića i nekog Pantoša, ote li 3.000 pjastera, ubili Pantoševu ženu, a kuću zapalili. Takođe su 27. jula upali u tvrđavu Đisri Kebir, pres-reli Alibega Kulenovića koji je krenuo na svoje imanje, opljačkali ga i ubili, a od Mehmedage Kemalovića opljačkali 44 komada rogata stoke, od čega je nešto docnije vraćeno. Hasanaga Pečki nije bio kod kuće u vrijeme ovih događaja, nego je obišao bihačkog i ostrovičkog kapetana,

⁴ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 16. avgusta 1819.

⁵ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 23. avgusta 1819; AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Beč 18. avgusta 1819; konzul je obaviješten da Hasanaga Pečki namjerava napasti Cetin.

⁶ HHStA-W, St. K. Türkei VIII/41, Sulejman Faik-efendija Simbšenu, Travnik 25. ševala 1234 (16. avgusta 1819); to su: Gajan Kukić, Ilija Đukić, Ilija Kesmez i Ilija Đukić iz sela Suhaje, Stevan Milić iz Pajanovca, Nikola Nikolić iz Dugog Polja, Pane Petrović iz Blatne, Arsenija Starčević i Škundrić iz Popina, Zovčić iz Mazina, Drljan Sačić i Gavriilo Sačić iz Lapca, zatim Materan, njegov otac Jovan i brat Simo, Martin Kovačević, Jovan Tošić, Teodor i Glišo Bursać iz Tiškovca, Lemajić i Simon Puhaća.

a pratnju mu je činila razuzdana banda. On je inače bio tako debeo da konj nije mogao izdržati pod njim više od 3—4 sata, uz to je stalno pijan, bahat, goropadan i razvrtan, pa se Simbšen stalno čudio da se takvom čovjeku dopušta da radi šta hoće.⁷

Konzul se nadao da će Derviš Mustafa-paša prije svog odlaska učiniti ono što je učinio njegov prethodnik Sulejman-paša, to jest predati mu predmete koji nisu bili riješeni, pa ga je posjetio u vezi sa tim, ali mu je on saopštio da je sve već predao Sulejman Faik-efendiji. Valija je inače veoma loše govorio o kapetanima, ali tek pošto je bio razriješen dužnosti. Međutim, konzul je bio obaviješten da su ga oni podmitili sa 4.000 dukata i zato nije ništa ni preduzimao protiv njih, niti je izvršavao Portine naloge. Kako se valija izgovarao za svoju nemoć da nešto učini napadajući kapetane, tako je sada i Faik-efendija svu krivicu za nerad komisije prebacio na valiju. Ali i pored nepovoljnog mišljenja koje su o valiji Derviš Mustafa-paši izrekli Simbšen i Sulejman Faik-efendija, a obojica da bi opravdali svoj neuspjeh, narod u Bosni je žalio zbog njegovog odlaska i govorio da je on bio najbolji valija koga su dotad imali.⁸

Novi valija je žurio da dođe u Travnik, a u septembru su pozvani kapetani da ga dočekaju.⁹ Kapetani su se raspitivali preko svojih prijatelja o novom valiji. Tako je gradačacki kapetan Muradbeg doznao da Mehmed Ruždipasha dolazi u Bosnu s velikom pratnjom.¹⁰ Valija je stigao u Sarajevo 19. oktobra 1819. i trebalo je da poslije trodnevnog boravka u gradu krene u Travnik. Vodio je navodno 3.000 lica, među njima i svoj harem i gardu od 560 naoružanih ljudi.¹¹ Konzul Simbšen je 15. oktobra obavijestio Generalkomandu u Zagrebu da valija još nije došao

⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Izvidnički izvještaj, Kršlja 6. avgusta 1819; AH, Krajina, Prezidijski protokol, Zagreb 24. avgusta 1819; zaista je bio ubijen Alibeg Kulenović, rođak vakufskog kapetana.

⁸ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 16. avgusta 1819.

⁹ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Travnik 16. septembra 1819.

¹⁰ R. Muderizović, *nav. rad*, 74, 82.

¹¹ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Travnik 7. oktobra 1819.

u Travnik, ali da je njegov harem stigao 13. oktobra.¹² Nešto kasnije (23. oktobra), konzul je pisao kancelaru Meternihu da se valija nalazi već devet dana u Sarajevu i da se pouzdano ne zna kad će doći u Travnik. Ovako dugo zadržavanje u Sarajevu izazvalo je razna nagađanja pošto se znalo da valija može biti musafir u Sarajevu samo tri dana. Pretpostavljalo se da je od Porte dobio zadatak da pokuša izmiriti suparničke stranke. Drugi su nagađali da se zadržavao po želji samih Sarajlija kako bi provjerili kolika je stvarna njegova moć i da bi znali kako da se ponašaju prema njemu. Kad je došao u Sarajevo, on je zaista zaprijetio uglednim ličnostima, uglavnom vođama obiju stranaka, ali na tome je i ostalo. Međutim, predstavnici Sarajeva su reagovali čim je pokušao da učini nešto mimo njihove volje: da postavi muteselima. Znalo se da janičarskog agu i mulu postavljaju vlasti iz Carigrada, a da muteselima postavlja valija, ali je to svaki valija činio u dogovoru sa Sarajlijama. Međutim, Ruždi-paša je jednostavno opozvao muteselima i na njegovo mjesto postavio svog pristalicu, pa su se Sarajlije tako burno usprotivile da umalo nije došlo do otvorene pobune. Stoga je valija brže-bolje promijenio odluku. Najzad je 25. oktobra iznenada banuo u Travnik bez prethodne najave. Tek tada je konzul Simbšen saznao od uhoda šta se stvarno dogodilo u Sarajevu.¹³

O valiji Seid Mehmed Ruždi-paši čulo se da je pravedan čovjek, odlučan i energičan. Kad je na svom putu za Travnik stigao blizu Sarajeva, iz grada su mu izišli u susret predstavnici vlasti, uleme, aga i janičara. Susret se obično dešavao kod Kozje ćuprije. Valija je prihvatio samo predstavnike vlasti i uleme i razgovarao sa njima. U njegovoj pratnji se nalazio defter-čehaja Alibeg koji se agama i janičarima zamjerio još u vrijeme vezirovanja Ali-paše Derendelije (1813—15). Primijetili su da se valija najčešće obraća upravo njemu, pa su zaključili da to namjerno čini da bi ponizio stranku janičara i njihovih vođa, a pokazao naklonost prema stranci bogatih građana i uleme.

¹² AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Travnik 15. oktobra 1819.

¹³ HHSStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 23. oktobra 1819.

Alibegove prste su tako osjetili i u valijinom saopštenju koje je telal objavio u gradu: valija neće primiti nikog da se žali ili podnese tužbu ukoliko ga on sam ne pozove, što je značilo da će biti mnogo posrednika između stranaka i valije, pa tako i mogućnosti za podmićivanje. Uz to je samouvjereno izjavio da će u Sarajevu ostati dotle dok ne izmiri zavađene i sve stvari dovede u red. Kao prvo zatražio je da mu se iznuči nekolicina uglednih sarajevskih prvaka, među kojima i Đulaga, i to na osnovu fermama koji je donio iz Carigrada. Predstavnici Sarajeva su odbili njegov zahtjev i izjavili da se ti ljudi ne nalaze u gradu. Uto su u Sarajevu izbili nemiri, pa je valija ponovo pozvao predstavnike grada da mu objasne zašto se grad pobunio, ali se od njih nije niko odazvao, nego su došli moćnici, ulema, age i baše. Pošto je saznao da mu je zamjereno na načinu na koji se prilikom dolaska ponio prema janičarskim prvacima, on im je objasnio da ih nije htio namjerno uvrijediti, nego da nije poznavao adet prilikom dočeka valije. On želi njihovo povjerenje, želi da pravo sudi i dobro da upravlja; prema svakom starcu će se odnositi kao prema bratu, a prema svakom mladom čovjeku kao prema sinu. On je čuo da u Bosni vlada buntovničko raspoloženje koje podstiču kapetani, a oni u Sarajevu imaju snažnu podršku. Kapetani ne slušaju valiju, ponašaju se drsko, na granici izazivaju nered, ne poštuju postojeće međudržavne ugovore. Mnogi izgredi na granici koji se događaju pod zaštitom kapetana daju povoda za veliki broj tužbi koje austrijski dvor šalje Porti, pa mogu poremetiti dobrosusjedske odnose između dvije carevine. Međutim, predstavnici Sarajeva su imali drugačije mišljenje. Oni su smatrali da uzrok nemirima u Bosni nisu pogranični ispadi nego nepravilni postupci i protivzakonito ponašanje svih bosanskih valija, kojima se suprotstavljaju kapetani i ugledni ljudi u Sarajevu da bi se zaštitili od njihove samovolje. Valije dolaze u Bosnu samo da bi popravile svoje materijalno stanje, pa ne biraju sredstva da se obogate. Sarajlije nemaju nikakvog uticaja na kapetane, posebno one na granici. Valija je prihvatio njihovo objašnjenje, a kao dokaz da govore istinu zatražio je od njih hudžet da će se tako vladati i ubuduće i da se neće povezivati s kapetanima na granici niti ih podržavati. To je i dobio: hudžet

je bio napisan, Sarajlije su ga potpisale i udarile pečate. Tako je valija proveo više dana u Sarajevu a da mu nije bila podnesena nijedna žalba; uz to je uspio da popuni i svoju praznu kasu, a nemiri su se stišali.

Međutim, valija je veoma brzo zaboravio nemire u Sarajevu, pa je, vjerovatno nagovoren, uhapsio nekoliko jevrejskih trgovaca da bi od njih mogao naplatiti otkup: bila je riječ o sumi od 2.560 pjastera koju je zatražio za njihovo puštanje iz zatvora. Kad su janičari čuli za to, odmah su zatražili da se jevrejski trgovci oslobode bez ikakvih uslova. Valija se opasno razbjesnio i da bi smirio »tvrdoglave« janičare povećao je otkupninu na 10.000 pjastera. Janičarima je oholo rekao da je on naimenovan za bosanskog valiju, da ima vlast da u Bosni zapovijeda, sudi i kažnjava, a da za svoje postupke ne mora nikom polagati račun. Bosanci su dužni da budu mirni i poslušni. Na to su mu janičarski prvaci pokazali devet sultanovih fermana po kojima i po svetom islamskom pravu moraju da se suprotstave ugnjetavanju, novčanim iznuđivanjima i valijinoj samovolji, a o svakom nasilju treba da obavijeste sultana. Međutim, valija je i pored toga strpao uhapšene Jevreje u bimbašin stan i tu su bili zlostavljani, a potom je namjeravao da ih pošalje u Travnik, u koji je već bio poslao veći broj svojih pristalica. Kad su Jevreji 23. oktobra pokušali da skupe traženu sumu, okupilo se oko hiljadu naoružanih ljudi i pokušalo da ih oslobodi, pa je valija odmah napustio Sarajevo i otišao u Travnik. U međuvremenu se skupilo dvije hiljade naoružanih ljudi. Oni su navalili na zatvor koji je čuvao bimbaša sa 40 sejmena i oslobodili uhapšene. Potom je veći broj viđenijih ljudi u ime nezadovoljnog naroda tražio od valije da odmah smakne defter-čehaju Alibega, za koga su pretpostavljali da podstiče valiju na nepodopštine, a bili su sigurni da je on glavni vinovnik i u slučaju sa uhapšenim Jevrejima. Međutim, defter-čehaja je uspio da pobjegne u Zvornik. Prilikom zauzimanja bimbašinog stana u kojem su se nalazili jevrejski trgovci bilo je mrtvih i ranjenih, a iz valijine pratnje ranjena su četvorica, među kojima i tufekčibaša. Tako je vezir bio poražen, a njegov autoritet sasvim propao ne samo u Sarajevu nego i u cijelom Bosanskom ejaletu. Strah koji je vladao pred njegov dolazak, potpuno

je nestao. Znalo se takođe da je došao bez novca, ali je sad izgubio mogućnost da ga prikupi, bar onoliko koliko mu je trebalo da podmiti u Carigradu one koji su ga podržavali. Da ih ne bi opanjkao kod Porte, Sarajlije ga nisu pustile da ode u Travnik dok im ne napiše pismenu izjavu da je on kriv za pobunu. Valija je pokušao 5—6 dana da pregovara, ali je na kraju morao učiniti onako kako su tražili: priznao je da je Sarajevo bilo mimno kad je stigao u njega, da su ga građani lijepo primili i ukazali mu sve počasti, ali — »ja sam postupio nezakonito jer sam uhapsio nekoliko hrišćana i Jevreja i mučio ih«. ¹⁴ I po tome što je bio primoran da napiše takvu izjavu bilo je jasno da mu je položaj već u početku uzdrman. Ne samo što su izvukli od valije izjavu koju su htjeli nego su viđeni prvaci na čelu s mulom poslali u Carigrad podroban izvještaj i grdno optužili valiju; čak su mu pripisali u grijeh i to što se zadržao u Sarajevu duže nego što je imao pravo (tri dana)! Porta je zaista opunomoćila građane Sarajeva da se mogu oružjem suprotstaviti svakom ugnjetavanju: »Sarajevo može valiju kontrolisati«, a pri tom se nije razmišljalo da se takva povlastica može zloupotrijebiti. ¹⁵ Međutim, valija je i pored svega lijepo dočekan u Travniku 25. oktobra; svečanom dočeku je prisustvovao i kliški mutesarif Mustafa-paša sa svojom pratnjom. Po ustaljenom redu grurali su topovi s travničke tvrđave, a dvorjani su stajali u redu da dobiju uobičajeni bakšiš i da spriječe moguće izgrede. ¹⁶

Bosanske valije su, osobito počev od Ali-paše Derendeliije, pokušavale da izrabljivanjem naroda steknu ekonomsku moć kakvu su imali kad je u Bosni cvjetala trgovina u vrijeme kontinentalne blokade. Izuzimajući Sarajevo, cijeli ejalet je bio podvrgnut svim vrstama nameta kojima su valije popunjavale svoje kase. Pojedini velikaši su se

¹⁴ V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih dana do austrougarske okupacije*, Sarajevo 1937, 169—170; upor. S. Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne*, 130.

¹⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Licovu, Travnik 4. novembra 1819: »... Sarajevo soll den Wezier Controliren!«

¹⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 1. novembra 1819; upor. V. Skarić, *nav. djelo*, 169; AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Travnik 1. novembra 1819.

suprotstavljali izrabljivanju svojih podanika. Tako je gradačački kapetan Muradbeg pisao sarajevskom muteselimu Omerbegu Babiću o prikupljanju desetine na njegovom zijametu koji se nalazi u gradačačkoj kapetaniji. Pojedini zakupnici prikupljaju desetinu protiv zakonskih i šerijatskih propisa i traže taj namet u novcu umjesto u naturi. Kad raja nema novca da plati, oni je zlostavljaju, a to se kosi sa odredbama šerijata. Muradbeg je pisao da se ne protivi sakupljanju desetine po defteru, ali se zakupnici ne drže deftera, pa tako nanose štetu i kapetanu i muteselimu. Raja traži da muteselim pošalje subašu prije vršidbe i da odmah izdvoji desetinu, a ne da dolazi poslije vršidbe: »Vi možete raditi kako hoćete, jer je zijamet Vaš, a i raja Vaša. Ja sam jedino dužan kao carski činovnik, koliko mi je moguće, štititi bijednu raju, što ću i činiti.«¹⁷ Raja je bila izložena svim oblicima zlostavljanja, a jedini način da se izbavi nevolje bio je novčani otkup koji su zavele valije. Nije se moglo pouzdano utvrditi da li su valije kupovale valijsku stolicu, ali se zasigurno znalo da od carske vlade nisu dobijale novac nego su ga obezbjeđivale hasom, to jest novčanim izrabljivanjem u ejaletu. Ni valijski dvorjani nisu dobijali stalne plate nego su darove i novac izvlačili vršeći službe. Tako su kavazi i seizi dolazili do novca prilikom raznih kažnjavanja, hapšenja i sličnih poslova. Sve je to doprinijelo da u narodu zavlada neprijateljstvo prema valiji i predstavnicima vlasti, ali je i Porta bila nezadovoljna što nije uspijevala da zaštititi narod od bezakonja, na šta se uglavnom svodilo valijsko upravljanje ejaletom. Seid Mehmed Ruždi-paša nije bio izuzetak, ali on nije znao čak ni prikriti svoje namjere i polakomio se na novac upravo u Sarajevu koje se nikad nije dalo izrabljivati i u kome to njegovi prethodnici nisu ni pokušavali da učine.

Austrijski konzul je procijenio da od rješavanja političkih pitanja, u koje je ubrajao i granične sporove, neće biti ništa za vrijeme Ruždi-paše zato što on nema nikakvog uticaja ni autoriteta. A šta može postići »elegantni Sulejman Faik-efendija« koji se za sve mora dogovoriti s vali-jom? Šta može učiniti stari, poniženi i siromašni Seid

¹⁷ R. Muderizović, *nav. rad*, 74.

Mehmed Ruždi-paša protiv kapetana koji nisu došli ni da ga dočekaju, a kamoli da mu daju novac? Nisu izručeni ni austrijski dezertteri i zločinci, nisu prokrčene šume na granici. Ako Sarajlije ne žele da se nešto sprovede u Bosni, tu ne pomaže niko, ni Porta ni njen valija. Sultan je jedino mogao poslati vojsku u Bosnu, ali i to nije pouzdana stvar, pošto su Sarajlije bile kadre da pridobiju i vojsku na svoju stranu. Kad nije našao podršku kod stanovništva u Bosni, valija je pokušao da pridobije austrijskog konzula, pa mu je obećao da će odmah razmotriti austrijske zahtjeve, ali ga je zamolio da piše internunciju u Carigrad i da mu objasni događaje u Sarajevu. Tako bi internuncij mogao posredovati kod sultana da pošalje vojsku u Bosnu, pa bi valija mogao pokoriti ejalet i natjerati narod na poslušnost, što znači i pogranične kapetane, a samim tim bi bilo lako riješiti i austrijske žalbe. Konzul je bio dovoljno oprezan i lukav da shvati kako valija u stvari želi da se osveti Sarajlijama što su ga ponizile i što mu prkoše, pa je izjavio da mu je naređeno da se ne miješa u unutrašnje prilike u ejaletu, ali će privatno i iz prijateljskih obzira pisati internunciju. U valijina obećanja da će riješiti austrijske zahtjeve nije vjerovao jer su ga povjerljivi ljudi obavijestili da su Faik-efendija i valija razgovarali o radu komisije, da su se složili da treba raditi na izgladivanju sporova, ali da nema ni govora o novčanom obeštećenju. Čak se šušalo da je i Hasanaga Pečki podmićivao novog valiju jer je saznao da su mu materijalne prilike veoma slabe. Osim toga, sada je cijela Bosanska krajina bila uz Hasanagu koji je raspolagao s više hiljada naoružanih ljudi.

Tako je konzul izgubio svaku nadu da će postići bilo kakav uspjeh, pa je svojoj vladi predložio primjenu drugih mjera koje bi mogle donijeti povoljan rezultat. Naime, u Beču su već jednom razmatrali mogućnost da se za svakog dezerttera pljačkaša koji se nalazi u Bosni isplati po 200 forinti ako bude izručen živ, a za mrtvog 50 forinti. Početkom 1819. godine, u Bosni se nalazilo 700—1.000 austrijskih prebjeglica od kojih su samo 192 bili poznati pljačkaši. Konzul bi zatražio od valije da ih izruči, s tim što bi mu u strogoj diskreciji obećao pomenuti iznos za svakoga. Tim novcem bi valija obešteti austrijsku stranu, a razliku bi zadržao za

sebe. Tako bi se na najlakši način uklonilo najmanje 500 dezertera, čime bi valija učinio veliku uslugu austrijskoj strani, ali ujedno i Porti pošto bi lako ukrotio i krajiške kapetane kad bi ostali bez pomoći ovih pljačkaša. Ukoliko bi se usvojio ovaj prijedlog, konzul je očekivao brz uspjeh koji bi doveo i do uspostavljanja mira na granici i obeštećenja austrijskih podanika. Da bi se to postiglo, po konzulovom mišljenju trebalo je raditi na tome da se smanji uticaj Sarajlija i na Krajišnike i na ostalu Bosnu, a to bi trebalo učiniti preko trgovine. Sarajevo i Bosna imaju veliku korist od trgovine, tranzita robe i saobraćaja s drugim zemljama, pa ako bi se zatvorio protok te robe, kao što je u svoje vrijeme učinila Francuska sa engleskom robom, Austrija bi onemogućila trgovinu s Bosnom, ili je bar ograničila. Ni Austrija ni njeni podanici ne bi bili mnogo oštećeni, ali bi Bosanci pretrpjeli velike štete. Ukoliko bi se, dakle, zatvorila trgovina na sjeveru, Bosancima bi ostali dubrovački dućani, ali bi tada bila oštećena trgovačka mjesta u Ličkoj i Otočkoj regimenti. To bi svakako uticalo na Sarajlije da se počnu brinuti za održavanje reda, mira i sigurnosti na granici. Predlažući ove mjere, konzul Simbšen je izjavio da bi on mogao uticati na Sarajlije pošto je poznao veći broj uglednih ljudi kao što su bili beg-efendija Čohadžić, mula Šerif-efendija, baš-aga, ič-aga i drugi.¹⁸ Međutim, konzul nije dovoljno uočio negativne strane svojih prijedloga pa ih vlasti u Beču najvjerovatnije nisu ni razmatrale. Austrijskim vlastima je bilo dovoljno poznato da se izgredi na granici ne mogu riješiti ubistvima pljačkaša, niti se može zatvoriti trgovina s Bosnom pošto je izvoz iz Bosne u austrijske zemlje bio znatno veći od uvoza iz tih zemalja, a kolonijalna roba se lako mogla usmjeriti na neku od ostalih luka na Jadranskom moru. Ukoliko bi se za trgovinu otvorile luke Klek i Sutorina, to bi austrijskoj trgovini nanijelo mnogo veće štete od onih koje nastaju iz pograničnih izgreda.¹⁹

Što se tiče valije Ruždi-paše, on je svu svoju pažnju usmjerio na to kako da se osveti Sarajlijama, pri čemu je na-

¹⁸ HHSIA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen internunciju, Travnik 4. novembra 1819.

¹⁹ Upor. G. Šljivo, Klek i Sutorina, 18.

šao istomišljenike u kliškom mutesarifu Mustafa-paši i srebreničkom velikašu Salihbegu. Defter-ćehaja Aliibeg, koji je morao pobjeći iz Sarajeva u Zvornik, vratio se tajno u Travnik, ali se već od 2. novembra javno pojavljivao i ponašao kao da se ništa nije dogodilo, što je svakako činio pod valjinom zaštitom. Tako su se povezali neprijatelji Sarajlija. Mustafa-paša im je bio najljući neprijatelj već nekoliko godina, a pridobio je i Faik-efendiju, koji inače nije imao nikakvog razloga da se kavži sa Sarajlijama. Njih dvojica su imala veliki uticaj na valiju koji nije izvukao pouku iz onoga što mu se desilo u Sarajevu, nego je stalno optuživao Sarajlije da su ga doveli u krajnje siromaštvo. I valija i njegova okolina nastojali su na sve moguće načine na se domognu novca. Sad se ni Faik-efendiji nije više žurilo da se vrati u Carigrad, mada je to žarko želio prije nekoliko mjeseci. Kako je Simbšen pisao svojoj vladi, izgleda da je efendija pronašao »rudnik srebra«²⁰ pri rješavanju sporova na granici. Krajiški kapetani su bili veoma izdašni, ali je i on bio dovoljno vješt da od njih izvuče što više novca, odugovlačeći rad komisije i utičući na to da se austrijski zahtjevi za odštetu umanje, a bosanski povećaju. U sve to se uključio i valija i obavijestio konzula da nije moguće silom natjerati krajiške kapetane da priznaju i isplate dugovanja; oni čak smatraju da se potraživanja i dugovanja potiru. Konzulu je preporučeno da se strpi i da će konačnu odluku donijeti kapetani na vijećanju u Travniku. Međutim, bilo je uobičajeno da u Travnik ne dođu upravo oni kapetani kojih se sve to najviše tiče, a pošto se bez njih ne može ništa rješavati, onda će se spor odužiti u nedogled. Ukoliko bi se i dogodilo čudo da kapetani dođu i pristanu na austrijske zahtjeve za odštetu, mi tada stvar ne bi bila gotova jer bi na granicu ponovo morao otići neki član komisije, a pošto uvijek dođe do nesuglasica, predmet bi se vratio na početak, i tako nikad kraja. Stoga se konzul obratio Mustafa-paši, o kome je inače pisao da mu je prijatelj, i posjetio ga 25. novembra. On je obećao konzulu da će se založiti za austrijsku stvar, nastojeći da kapetani dođu u Travnik, posredovaće i kod Faik-efendije,

²⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 7. novembra 1819.

ali konzul treba da traži od valije da i njega, Mustafa-pašu, uključi u rad komisije.

Mustafa-paša je održao riječ: konzula su već iste večeri posjetili bihački i ostrovički kapetan radi dogovora u vezi sa sporovima u Bosanskoj krajini. Dva dana kasnije (27. novembra), konzul je razgovarao i sa Faik-efendijom, koji mu je predložio da sastavi jednu murafu i da kao tužitelj dođe na vijeće koje će valija održati s kapetanima, ili neka pošalje svog adutanta. Konzul to nije mogao prihvatiti zato što je on u Travniku opunomoćenik carskog dvora, pa ne može neposredno raspravljati s bosanskim kapetanima nego samo sa opunomoćenim predstavnicima sultana i Porte. Austrijski konzul je istovremeno i sudija, pa se stoga ne može pojaviti u ulozi tužioca pred turskim sudom, a pored toga su interesi i sudija i tuženih istovjetni, te je jasno da ništa ne bi bilo riješeno povoljno za austrijsku stranu. Ona je svoje žalbe i potraživanja u vidu pismene predstavke već predala u nadležnost bosanskom valiji i Portinom mubaširu, pa je njihova stvar na koji će ih način rješavati. To su bili razlozi koji su konzula sprečavali da prihvati Faik-efendijin prijedlog, ali je istovremeno bio uvjeren da je mubašir samo tražio način kako bi ga uvukao u raspravu a da se ne zamjeri kapetanima od kojih je zavisio njegov hizmet.

U očekivanju kad će započeti rješavanje graničnih sporova, konzula je 29. novembra ponovo posjetio bihački kapetan, pa su razgovarali gotovo pet sati. Kapetan je rekao konzulu da i hrvatski graničari pljačkaju, ali se bosanska strana ne žali za svaku sitnicu kao što to čine graničari, preuveličavajući uz to događaje. Konzul je objasnio da je za satnje na granici zainteresovana i Porta, koja je to pokazala slanjem Faik-efendije da izvidi sporove i pravedno presudi. Stoga i austrijska strana prije svega nastoji da se krivci pronađu i kazne, pa tek onda da se govori o nadoknadi štete. Razlika između bosanskih i austrijskih zah-tjeva je upravo u tome što austrijska strana traži da se na licu mjesta sprovede istraga i donese odluka, a bosanski kapetani to odbijaju. Kapetan je rekao konzulu da Osmanlije dolaze u Bosnu samo da bi izrabljivale stanovništvo i da se obogate. Kapetani ne ocjenjuju da li je nešto učinjeno po Kuranu ili Svetom pismu, nego gledaju da li je nep-

ravedno učinjeno da bi se izrekla odgovarajuća kazna. Složio se s konzulom da pogranične izgrede, pljačke i druge nepodopštine čine dezterteri i prebjeglice jer znaju svaku stazu i bogazu, imaju jatake koji im obezbjeđuju tajne prelaze i obaviještavaju ih gdje se šta može opljačkati. Međutim, oni su u Bosanskoj krajini korisni podanici: plaćaju caru harač, obrađuju polja, popunjavaju vojne redove. Po mirovnim ugovorima između Austrije i Turske, oni su turski podanici, ali ne bi smjeli boraviti na granici. S te strane je Austrija u pravu što nastoji da se utvrdi i plati odšteta, ali nije u pravu što traži njihovo izručenje. Konzul je odgovorio da na hrvatskoj granici nema bosanskih prebjeglica i da se Austrija pridržava međudržavnih ugovora, ali mu je kapetan predložio da se izvrši istraga i na hrvatskoj granici, pa će se lako ustanoviti da se tamo nalaze mnogi prebjegli zlikovci i pljačkaši koji se preoblače u tursku odjeću i pljačkaju po Hrvatskoj krajini, a knjivicu svaljuju na turske podanike; naveo je i nekoliko primjera.²¹ Ako austrijska strana traži da joj se izruče prebjeglice i dezterteri, to i turska strana ima pravo tražiti da se na hrvatskoj granici ne naseljavaju bosanski uskoci. Međutim, ako se nisu složili u mnogim pitanjima, ipak su se složili u shvatanju da se granično pitanje ne može riješiti u Travniku, nego je neophodno da Faik-efendija ode na granicu i da na licu mjesta ispita cijelu stvar. Kad je konzul predložio da će za svakog izručenog deztertera i pljačkaša platiti po 200 forinti, kapetan mu je odgovorio da to nije izvodljivo. Ako bi bosanska strana pokušala da ih izruči, oni bi pobjegli u Hrvatsku krajinu, pa odatle iz osвете palili i pljačkali turske podanike i tako nanijeli još veće štete. Konzul nije dalje insistirao na tom prijedlogu.

Početakom decembra 1819. pozvani su kapetani u Travnik, pa se nekoliko njih iz Bosanske krajine odmah odazvalo.²² Simbšen je 8. decembra obavijestio Tajnu dvorsku

²¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 1. decembra 1819; naveden je i primjer izvjesnog Nikole Sekulića koga je ubio kapetan Kulenović; da je bio turski podanik i pljačkaš, onda sigurno ne bi bio ubijen, a ukoliko je prebjegao sa hrvatske granice, zašto mu je pružena zaštita?

²² AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Travnik 2. decembra 1819.

i državnu kancelariju da su u Travnik već stigli gotovo svi bosanski kapetani (nije došao gradiški)²³ i da su ga neki posjetili. Češće su navraćali ostrovički kapetan Ahmedbeg Kulenović i bihaćki kapetan. Iz razgovora s kapetanima, konzul je saznao da su oni bezuvjetno za to da se žalbe ispituju i presude donesu jedino na granici, ali su bili uvjereni da to ne želi Faik-efendija, nego da se presudi u Travniku u kojem se osjeća bezbjedan pod okriljem valije i Mustafa-paše. Najzad je Faik-efendija 4. decembra obavijestio konzula da će se komisija sastati da bi počela raditi, a to je potvrdio i valija.²⁴ Na Bosanskom divanu su kapetani pored ostalog vijećali i o sporovima na granici i radu komisije. Kapetanima je predloženo da izruče nekoliko dezertera i udalje Hasanagu sa granice, a o novčanom obeštećenju nije raspravljano. Faik-efendija je čak rekao da se »njemačka« potraživanja ne mogu dokazati i da su veoma pretjerana. Konzul je saznao o toku vijećanja od samih kapetana, koji su inače optuživali jedan drugog. Smatrali su da se ništa neće postići ako se sa granice udalji samo Hasanaga Pečki, pošto bi ostalo više od tri stotine zlikovaca opasnijih i od Hasanage, nego je trebalo pronaći sve krivce i oštro ih pokaznjavati. Suprotno tome, sultan im šalje jednog po jednog mubašira, a svi troškovi padaju na njihove glave jer za mubašira moraju prikupiti hizmet. A zna se da ga prikupljaju od naroda koji je krajnje iscrpljen i nezadovoljan.

Napokon je Sulejman Faik-efendija poslije dužeg vijećanja kapetana donio odluku i 18. decembra pozvao konzula da mu je saopšti; umjesto konzula otišao je njegov ađutant. Odluka je donesena onako kako su predložili kapetani:

1. Da se sa granice udalje oni čija će imena biti na spisku koji će biti dostavljen kapetanima.

2. Otjeraće se sa granice lica koja su uhvaćena kao razbojnici i pljačkaši. Sve prebjeglice nisu pljačkaši i rđavi

²³ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbsen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. decembra 1819.

²⁴ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Travnik 14. decembra 1819; Druga banska regimenta je obavijestila Generalkomandu da je u Travniku počela da radi komisija.

ljudi; podržavaće ih kapetani i jamčiti za njihovo vladanje. Neki su nepoznati, a neki su utekli na hrvatsko područje; to ne zna konzul, ali znaju pogranične vojne vlasti.

3. Hasanaga Pečki i njegovih osamnaest ljudi (hrišćana) biće udaljeni sa granice. Njemu je već poslan putni list; najprije će doći u Travnik, a onda će mu biti određeno mjesto stanovanja.

4. Kapetani zahtijevaju da se i na austrijskoj strani postupi na isti način, da se sa granice udalje zlikovci i pljačkaši. Oni će dati njihov popis — ima ih oko 156 glava.

5. Sulejman Faik-efendija je obećao da će se ovo sprovesti u roku od 15 dana. Kapetani neće otići iz Travnika, dok se ne ispune ove odredbe. Faik-efendija će tražiti da se konzul postara da se i u Hrvatskoj krajini isto tako postupi.

6. Poslije roka od 15 dana, Faik-efendija će otići u Carigrad da bi tamo bilo riješeno pitanje odštete.²⁵

Konzul je odmah odgovorio da austrijski dvor nije zadovoljan ovakvim rješenjem i da će hitno dostaviti službenu notu. Na to je 21. decembra sa njim razgovarao Mustafa-paša i rekao mu da su i valija i Faik-efendija i kapetani iznenađeni njegovim odgovorom. Vijeće kapetana je odlučilo da na granicu odu Mustafa-paša i kapetani, ali je Mustafa-paša uslovio svoj odlazak time da se kapetani unaprijed obavežu i pismeno potvrde da će izvršavati ono što on odluči i sa čim budu zadovoljna oba dvora. Tada će pokupiti i hizmet za Faik-efendiju tako da bi se on nakon riješenih sporova mogao odmah vratiti iz Bosne u Carigrad.²⁶ Tri dana potom (24. decembra), u Travnik su

²⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 15. decembra 1819.

²⁶ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 24. decembra 1819.

a) Die über die von der Grenze zu entfernenden Individuen eingegebenen Verzeichnisse seyen durchgelesen und den capitainen mitgetheilt worden.

b) Unter denen, dortan benannten Individuen sind einige wirklich vorhanden und als Räuber bekannt (die Rede ist bloss von Christen) und diese werden gehoben. Einige sind zwar vorhanden, aber keine Räuber und böse Menschen, und für diese stehen die Capitaine gut, dass sie auch künftighin ruhig seyn werden. Einige sind zwar angegeben, man kennt sie aber weder

stigla dva tatara, pa se u čaršiji pronio glas da su donijeli ferman o opozivu valiije, a takođe i Faik-efendije. To je veoma zabrinulo Mustafa-pašu, velikaša Salihbega iz Srebrenice i sve ostale koji su držali valijinu stranu u njegovoj borbi protiv Sarajlija.²⁷ Međutim, ferman se odnosio na produžetak rada mješovite komisije, te je valija 27. decembra pozvao konzula Simbšena na svečano vijećanje kojem su prisustvovali Mustafa-paša, zbornički mutesarif Osman-paša, Sulejman Faik-efendija i svi ridžali. Saopšteno je da je Porta poslala uputstva za nastavak rada komisije, pa je valija naredio da se obnovi rad na granici, a uputstva će sprovesti Mustafa-paša. Kapetani su se obavezali da će iz svojih kapetanija protjerati narušitelje mira i dogovoriti se o izravnavanju zahtjeva za odštetu, što će potvrditi Mustafa-paša i austrijski konzul. Simbšen je zatražio da mu se objasni da li je Mustafa-paša zastupnik Faik-efendije ili bosanskog valiije pošto o tome mora obavijestiti vladu u Beču i pogranične komande.²⁸ Kapetani su se

dem Nahmen, noch dem Aufenthalts-Orte nach. Einige zuletzt haben sich zu uns wieder geflüchtet welche wo nicht dem Herrn Consul, doch den k. k. Grenz-Befehlshabern bekannt seyn wird.

c) Der Hasan Pecskey wird sammt 18 seiner Leute (Christen) entfernt werden. Es ist ihm eine Rai-Burjaldi zugesendet worden; Er wird demzufolge hierorts ankommen, und dann das Weitere verfügt werden.

d) Die Capitaine haben das Ansuchen gestellt, damit auch die an unserer Grenze sich aufhaltende Diebe und Räuber gehoben werden. Sie werden ein Verzeichniss darüber machen. — In allem werden solche für alle 6. Reyter gegen 156 Köpfe betragen.

e) Der Suleiman Effendi wird das Versprechen geben, dass die zur Entfernung bestimmten Individuen, höchstens binnen 15 Tagen in der That werden entfernt werden. Die Capitanie werden vor der Vollziehung dieser Entfernung nicht von hier abgehen können. Das nämliche Versprechen wegen Hebung unserer angeblichen Missthaten von den Grenze wird der Suleiman Effendi vom Herrn Consul verlangen — und zwar in einer nächstens statt haben sollenden Conferenz.

f) In dem besagten Zeitraume von 15 Tagen wird an das Geschäft betreff der Entschädigungs-Forderungen Hand gelegt, und hierein nach den dem Suleiman Effendi zugekommenen Befehlen der Pforte das Ultimatum gegeben.

²⁷ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 24. decembra 1819.

²⁸ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj kancelariji, Travnik 1. januara 1820.

obavezali da će sve odluke komisije bezuslovno ispuniti, a Hasanagu će udaljiti sa granice najduže za dva mjeseca.²⁹

U međuvremenu se saznalo da je valija Seid Mehmed Ruždi-paša ipak pao u Portinu nemilost; govorilo se da je uspio nezakonito prikupiti 800 kesa i da su Sarajlije obavijestile Portu o tome. To je saznao i konzul Simbšen, a potvrdio mu je Mustafa-paša koji ga je posjetio 28. decembra; on se inače nadao da će lako okomčati nesporzume s kapetanima jer su potpisali da će ga u svemu poslušati. Neizvjesnost oko valijinog opoziva nije dugo trajala: već 1. januara 1820. u tri sata poslije podne banuo je u Travnik mubašir, odsjeo kod defterdara Vilića i predao mu bujuruldiyu kojom ga novi valija postavlja za svog kajmakama. Više nije bilo sumnje da Seid Mehmed Ruždi-paša ne samo da je bio opozvan nego mu je oduzet treći tug, tj. vezirstvo. Za novog bosanskog valiju naimenovan je jedrenski namjesnik Seid Ali Dželal-paša koji je već krenuo u Travnik. Na mjesto opozvanog defter-čehaje Ahmedbega postavljen je teskeredži-efendija Alajbeg Malkoč. Čim je Vilić postao kajmakam, odmah je poslao nekoliko kavaza da uhapsu počiteljskog kapetana Gavrana, koji je inače boravio blizu Mustafa-paše, ali su kavazi bili silom spriječeni da izvrše naredbu.³⁰

Nešto prije toga, osjetivši da se valiji ljulja tle pod nogama, u Bosni je došlo do rascjepa koji je započeo među kapetanima, a zatim se prenio na sandžak-begove i drugo plemstvo. Do otvorenog okršaja nije došlo, ali su prvaci držali spremne svoje odrede. I opozvani valija se trudio da nađe mogućnost da se pred odlazak bar osveti Sarajlijama, pa je okupio njihove protivnike Mustafa-pašu, srebreničkog moćnika Salihbega i defter-čehaju Ahmedbega. Mustafa-paši je trebalo da dođe u pomoć 4.000 Arbanasa od bratovog tasta iz Peći, na šta su Sarajlijama naklonjeni Zulfikar-paša i Malić-paša iz Prištine zaprijetili da će napasti Peć. Salihbeg je opremio 6.000 vojnika za pomoć valiji, Mustafa-paša 3.000, a kapetani iz Livna, Grahova, Ostrovice, Bihaća, Glamoča, Duvna, Ključa i Počitelja 4.000—6.000 vojnika. Ova vojska je trebalo da se stavi pod

²⁹ Isto, Faik-efendija Simbšenu, Travnik 9. rebiuelevela 1235 (27. decembra 1819).

³⁰ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 1. januara 1820.

Mustafa-pašinu komandu, a zatim da ode do Sarajeva i zatraži iznučenje onih poznatih glavara protiv kojih je Porta već ranije uputila ferman da budu kažnjeni. Ukoliko ih Sarajlije ne predaju, ili se možda odupru vojskom, onda bi Mustafa-paša napao Sarajevo. A to što je bio određen da ode na granicu da bi riješio tamošnje probleme, to je bila smišljena igra da bi se zavarali valijini neprijatelji. Faik-efendija je zaista bio uvjeren da će Mustafa-paša otići na granicu, riješiti sporove (čime bi i on bio opravdan kod Porte), udaljiti Hasanagu i prikupiti hizmet, poslije čega bi se mirno mogao vratiti u Carigrad.³¹ Mustafa-paša je to obećao i konzulu, ali je u stvari namjeravao ispitati i riješiti nekoliko nevažnih slučajeva, a za to vrijeme bi se vojska skoncentrisala oko Sarajeva. Sarajlije je trebalo ocrniti kod Porte da sarađuju s krajiškim kapetanima i tako od nje dobiti dozvolu da ih može kazniti. Mustafa-paša je uz to planirao da dezertere koji su pod zaštitom krajiških kapetana naseli u okolini Skoplja, Glamoča i Grahova kako bi ih mogao upotrijebiti u borbi protiv Sarajlija. U okviru ovog plana sačinjen je i arzi mahzar u korist valije, a protiv Sarajlija, i odmah poslan u Carigrad zajedno s predstavkom o rješavanju graničnih sporova. Međutim, ovaj plan je propao: u Carigradu je Hallet-efendija, valijin neprijatelj i suparnik, izdejsstvovao njegov opoziv i tako se plan raspao kao kula od karata.

Sarajlije su znale za cijeli taj plan. Čaršija je bila zatvorena tri dana, a grad se naoružavao. Bilo je dogovoreno da se ne samo silom suprotstave Mustafa-paši nego su sastavili i arzi mahzar protiv njega i njegove stranike i poslali u Carigrad. Tako su se na Porti našla dva sasvim suprotna arzi, mahzara na osnovu kojih se moglo prosuditi o neredovnom stanju u Bosni, o bezvlašću, o borbi stranaka. Sad su obje strane očekivale ishod. Izgleda da se Mustafa-paša ozbiljno prepao zato što su Sarajlije ucijeni-

³¹ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. januara 1820: »Es wird von beyden Seiten geraubt und gestohlen — die deutschen übertreiben alles, und es lässt sich nichts erweisen, und sie können und müssen damit zufrieden seyn, dass man ihnen in soweit Satisfaction giebt, dass der Hasanaga Pechki nebst einigen anderen Unruhestiftern von der Grenze entfernt werden.«

le njegovu glavu sa 100 kesa, a janičari su tražili da ga Porta osudi na smrt. I inače je među prvacima zavladao strah. Tako su u noći 2. januara iz Travnika utekli kapetani ostrovički, bihački i počiteljski, a sa njima i Salihbeg. Mustafa-paša je odmah naoružao 250 konjanika koji su iz Skoplja došli u Travnik 5. januara i čekali ishod događaja. U nevolji se našao i Sulejman Faik-efendija, po prirodi plašljiv čovjek, jer je saznao da su kapetani sačinili arzi mahzar i protiv njega. Tražili su da im vrati predstavku koju su potpisali pod pritiskom, jer mu inače prijeti progon. I kajmakam je odbio da mu isplaćuje haračluk (50 pjastera dnevno) pošto nema potrebe da se dalje zadržava u Travniku, nego može otići kad god želi. Stoga se Faik-efendija obratio austrijskom konzulu za pomoć i zatražio utočište i 2.000 pjastera na zajam za izdržavanje. Nadao se da će se prilike promijeniti kad stigne novi valija Ali Dželal Edin-paša. Konzul mu je obećao da će hitno poslati jedan izvještaj u Beč i jednog tatara u Carigrad sa izjavom da je Portin mubašir u svemu nedužan, da su za sve krivi Bosanci koji mu ne daju potrebno izdržavanje i tako onemogućavaju rad komisije. Iz zahvalnosti, Faik-efendija je otkrio konzulu mnoge tajne.

Čim je dobio obavijest o opozivu i kažnjavanju, Ruždipasha se pritajio i povukao. U Travniku je nastala pometnja. Mnogi kapetani su u žurbi napustili grad, što je učinio i Mustafa-paša sa svojih 250 konjanika i više pristalica i otišao u Skoplje. Kod njega su se našli kapetani Počitelja, Livna, Ostrovice, Bihaća, Krupe, Kozarca i još nekolicina. Iščekivali su vijesti o dolasku novog valije, o kome se ništa nije znalo osim da ne može stići u Travnik za manje od tri mjeseca.³² Kad je stigao u Skoplje, Mustafa-paša je odmah popisao naoružane podanike i izdao im naredbu da se pojave u punoj spremi čim čuju tri uzastopna topovska pucnja, inače će ih pokaznjavati. I ostali bosanski prvaci su prikupljali vojsku: bihaćki kapetan je okupio 250 naoružanih ljudi, glamočki 200, livanjski više od 200, duvanjski 150, i svi su obećali pomoć Mustafa-paši ukoliko mu zatreba. Da bi se uvjerio kako će biti izvršeno

³² Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 8. januara 1820; valija se sa svojim haremom nalazio u Travniku još i 8. januara 1820.

njegovo naređenje, Mustafa-paša je naredio da se 16. januara opali tri puta iz topa; pričalo se da se odmah sakupilo 10.000 ljudi, ali je austrijski konzul procijenio da ih nije moglo biti više od 4—5 hiljada. U Travniku su se grdnno uplašili, pa je kajmakam u dogovoru s ridžalima postavio više predstraža na drumu prema Skoplju. Održano je savjetovanje kojem je predsjedavao kajmakam Vilić kako da se organizuje odbrana grada. Naime, znalo se da između Mustafa-paše i Sarajlija može doći do okršaja, pa bi obje strane morale napasti preko Travnika, što znači da grad ne bi bio pošteđen pljačke i paljevine. Međutim, i pored svih ratnih priprema, straha i neizvjesnosti, napada nije bilo ni sa koje strane.³³ Mustafa-paša je zaista sakupio vojsku, ali ne da bi napao Sarajevo, nego da se brani — ako bi Sarajlije napale njega. Pravi uzrok sukoba između Mustafa-paše i Sarajlija, u stvari sarajevskih janičara, bilo je potraživanje 260 kesa janičarske ulefe koju je Mustafa-paša zadržao za sebe kad je bio čehaja za vrijeme vezirovanja svog oca Sulejman-paše.

Novi valija još nije bio stigao u Travnik, a Ruždi-paša je 23. januara poslao svoj harem i prtljag, s tim da za dan-dva krene za njima preko Zvornika u Niš.³⁴ Strahovao je da bi mogao biti napadnut na putu, pa je svoj odlazak držao u tajnosti, a nije ni pogriješio što je tako činio jer je svaki kapetan imao naoružanu družinu, ali i mnogi bogati posjednici, kao na primjer Salihbeg iz Srebrenice. Svi su s nestrpljenjem i zebnjom očekivali nastupajuće događaje i dolazak novog valije. Takvo stanje u unutrašnjosti Bosne, kad nije bilo ni vlasti ni reda, prenijelo se i na hrvatsko-dalmatinsku granicu, pa su učestali pogranični izgredi na granici prema Hrvatskoj: bez odobrenja se prelazilo na tuđu teritoriju, a počiteljski kapetan je ponovo ometao trgovinu na raštelu u Mahovu. Konzul Simbšen je protestovao kod kajmakama Vilića, ali ga je on uputio na Faik-efendiju, nadležnog za granične sporove. Međutim, u ovakvim okolnostima, Faik-efendija je bio ovlašćen samo da primi tužbe i da ih preda valiji, ali se nije znalo kad će on stići u Travnik. Uz to je konzul imao poteškoća

³³ Isto, Travnik 16. januara 1820.

³⁴ Isto, Travnik 23. januara 1820.

zbog tumača. Te poslove je vodio dr Dimitrije Atanasković,³⁵ koji mu je bio ađutant ali je otišao na Vojnu granicu i najvjerovatnije će sve pokušati da se ne bi morao vratiti u Travnik.

Napokon je i Seid Mehmed Ruždi-paša otišao iz Travnika u podne 27. januara 1820. Prije odlaska je još jednom razgovarao s konzulom i pitao ga da li zna nešto o smjeni velikog vezira i da li je internucij predao Porti konzulovo pismo u njegovu korist. Uvjeravao je konzula da je upravljao čestito i pravedno ali da ništa nije mogao učiniti jer su ga kapetani ignorisali. Sve bi bilo drugačije da mu je Porta dozvolila da silom pokori Sarajevo i njegove prvake koji imaju ogroman uticaj, pa bi onda lako natjerao na poslušnost krajiške i hercegovačke kapetane. Međutim sve mu je to onemogućio njegov neprijatelj Halet-efendija koji je veoma uticajan na Porti, pa je iskoristio arzi mahzar Sarajlija da ga Porta opozove. Tako se Ruždi-paša izjadao austrijskom konzulu i napustio Travnik, a Travničani ostali da čekaju dolazak novog valije.

³⁵ Isto, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 31. januara 1820; Isto, Travnik 7. novembra 1819; konzul se žali da konzulat ne može da radi zbog nedovoljnih materijalnih sredstava; Isto, Travnik 1. novembra 1819; ađutant Atanasković je tražio od pukovnika Simbšena da ga pusti da ode iz Travnika jer se tu osjeća kao u zatvoru, u gradu nema ni ljekara ni bilo kakvih uslova za podnošljiv život, i uopšte je nezadovoljan gotovo trogodišnjim boravkom u Travniku.

SEID ALI DZELAL-PAŠA U BOSNI

Napuštajući Travnik, smijenjeni valija Mehmed Ruž-di-paša nije bio siguran da će bezbjedno proći kroz Bosanski ejalet. Bio je obaviješten da će ga u zborničkom sandžaku napasti Osman-paša, pa se nije usudio proći kroz Zvornik nego se uputio u Bijeljину i kod bijeljinskog mudira se krio osam dana, a potom je nastavio putovanje.¹ Nezadovoljstvo koje je opozvani valija izazvao u Bosni imalo je za posljedicu izgrede i neredе na raznim stranama. Do većeg pograničnog incidenta došlo je 23. januara 1820, kad je, prema austrijskom izvještaju, Hasanaga Pečki uoči tog dana stigao u Kladušu, a veći broj Bosanaca se prikupio u namjeri da upadne u Hrvatsku krajinu. Mada je komandant pogranične pukovnije preduzeo odbrambene mjere, Bosanci su ipak uspjeli da prodru preko granice i zapale selo Grabarsko. U napadu je učestvovalo oko tridesetak ljudi koji su se odmah povukli sa tuđe teritorije čim su ugledali graničare. Komandant je s vojskom krenuo za njima u potjeru, pa je stigao u Kladušu i zahtijevao da se iz nje udalje Hasanaga i njegovo društvo. Tada je opalio top u Cetinu, što je bio znak za uzbunu hrvatskih graničara, ali se Lađevska i Krstinska kompanija nisu pokrenule pošto je opasnost već bila prošla, pa su se i hrvatski graničari uskoro povukli. Međutim, stanje napetosti na granici se ipak osjećalo, te su sa obje njene strane krstarile austrijske i turske patrole i motrile jedna na drugu. Više stotina Turaka obilazilo je na konjima granično područje. Kad je 25. januara poslije podne ispaljeno nekoliko puščanih hitaca na raštelu Zavalji, u Bihaću je odgovoreno pucnjavom iz dva topa. Uskoro su se pojavila četiri izaslanika bihać-

¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. februara 1820.

kog kapetana: bajraktar Mumin Milković, Hasan Milković, Huso Karajić i Alija Delić. Oni su razgovarali sa pograničnim vlastima i tražili da se stanje sredi, a sa svoje strane su obećali da će sve preduzeti da se mir ne naruši za duže vrijeme. Posjetili su i raštel i kupili sedam volova. Zajemčili su da će Hasanaga otići na svoje imanje u Vidovsko, a za pogranični izgred okrivili su Alijagu Tabakovića, sina Selima Agića i Husu Pajazetovića. Sa austrijske strane je učestvovao 321 serežan u spriječavanju daljeg napada.² Izgleda da su se dogovorili da mirno riješe nastali pogranični spor.

Izigravanje sanitetskih mjera na dalmatinskoj granici bilo je svakodnevna pojava, zbog čega je dalmatinski namješnik protestovao na Bosanskom divanu. Unutar granica Bosanskog ejaleta bilo je više sukoba u kojima su učestvovali kapetani, kao i lica iz najbližeg valijinog kruga. Zanimljiv je sukob između dvojice doskorašnjih prijatelja: Mustafa-paše i Faik-efendije, koji se dogodio u predvečerje dolaska novog valije. Prilikom Ruždi-pašinog odlaska, Mustafa-paša je poslao Faik-efendiji prekrasan raht (oprema od srebra za jahanje) koji je bio procenjen na više hiljada pjastera. Oprema je pripadala njegovom ocu Sulejman-paši koji ju je kupio pred svoj odlazak iz Bosne, ali je nije ponio nego je ostavio kod sina. Mustafa-paša je pozajmio raht Faik-efendiji da ga upotrijebi na paradi koja je organizovana prilikom valijinog odlaska, ali ga je Faik-efendija zadržao. Desilo se da je Sulejman-paša poslao posebnog tataru Mustafa-paši da mu hitno pošalje neke stvari, a među njima i raht. Razumije se da je Mustafa-paša odmah zatražio od Portinog mubašira da mu vrati pozajmljenu opremu, ali je on odbio pod izgovorom da mu je to poklonjeno. Tada je Mustafa-paša poslao svog čauša crnca Saidagu da zatraži od Faik-efendije da mu vrati opremu, inače će ga na to natjerati sudskim putem i od kajmakama zatražiti da povede postupak. Kajmakam je predložio Faik-efendiji da vrati raht, jer čak i da mu je poklonjen, kako je tvrdio, on ga ipak ne može zadržati pošto po šerijatu nije dozvoljeno da se tuđe vlasništvo može poklanjati, a raht nije vlasništvo Mustafa-paše nego njegovog oca. Faik-efendija se ni-

² AH, Spisi Like i Krbave 1816—1823.

je složio s kajmakamovim prijedlogom, nego je izjavio da će čekati na presudu novog valije Dželal-paše. Možda je Mustafa-paša zaista i poklonio ovaj raht Faik-efendiji da bi njega i njegove prijatelje u Carigradu pridobio da mu izdejsvuju treći tug i mjesto bosanskog valije, vjerovatno misleći da je njegov otac zaboravio na ovu opremu.³ A možda je i Faik-efendija, zanesen ljepotom ovog dara, obećao Mustafa-paši ono što je ovaj od njega tražio. U svakom slučaju, njihovo dojučerašnje prijateljstvo pretvorilo se u otvoreno neprijateljstvo koje se prenijelo i na njihovu okolinu.

Dželal-paša ili Seid Ali Dželal-paša približavao se granicama Bosanskog ejaleta; nisu mu smetali ni hladno vrijeme, ni dubok snijeg, ni neprohodnost puta. U toku puta slao je u Travnik uputstva za rad; najviše ih je dobio kajmakam, ali i Portin mubašir. Tako je 28. februara stigao u Travnik tatar i donio uputstva Faik-efendiji u vezi sa radom komisije za regulisanje štete na granici. Prema onome što je Faik-efendija prenio konzulu Simbšenu proizlazilo je da je Porta naredila valiji da se ozbiljno postara za uspješniji rad komisije, s tim da rezultati odgovaraju interesima oba dvora. Portin mubašir je zaključio iz ovih uputstava da će se valija baviti radom mješovite komisije mnogo više nego što su to činili njegovi prethodnici i tvrdio konzulu da će uspjeti da ukroti neposlušne kapetane, da riješi pitanje odštete i sprovede odluku o sječi šuma na granici, kako je to već urađeno na hrvatskoj strani. Međutim, nije znao na koji će način riješiti plaćanje odštete s obzirom na to da ni Bosanski divan ni Porta nisu imali novca za tu svrhu. Tatar je istovremeno obavijestio kajmakama da će valija vjerovatno ići preko Sofije pošto je od Porte dobio nalog da smijeni neke ajane u krajevima kroz koje treba da prođe, što znači da bi mu trebalo 45—50 dana da stigne u Travnik. Tatar je takođe rekao da je Dželal-paša ovlašćen da i Sarajlije prisili na poslušnost, ali oni koji su poznavali tadašnje bosanske prilike nisu vjerovali da to može postići bez velike vojne pratnje i bez posebnog naloga, jer se znalo da Sarajlije imaju vanredne povlastice: Porta im je sla-

³ HHStA W, St. K. Türkei AIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 8. marta 1820.

la mulu koji je sudio sporove muslimana i raje »i po apostolskim zapovestima« i po »svetim prorokovim zakonima«, zatim muteselima za raju i janičarskog agu za janičare. Po tome je Porti pripadala sva vlast, ali su se vladini dostojanstvenici morali čuvati da se ne zamjere građanima »jer je varoš stekla pravo da ih ukloni. To se pravo pružalo i na samog vezira, iako je on bio starešina cijeloj zemlji«. ⁴ Ipak po onome što se čulo, od čega je mnogo i dodavano u prepričavanju, moglo se zaključiti da se Dželal-paša razlikuje od drugih valija po mnogo čemu.

U međuvremenu je konzul Simbšén saznao od svojih uroda da su se sin novog kajmakama i Mustafa-paša veoma sprijateljili. Njihova veza je bila tim opasnija za rješavanje spornih pitanja što je već izbilo sukob između Mustafa-paše i Faik-efendije, pa ako paša i njegov prijatelj pridobiju i novog valiju, onda će ta pitanja biti rješavana u korist kapetana. Mustafa-paša je, u što nije bilo sumnje, u međuvremenu postao zaštitnik kapetana Počitelja, Ostrovice, Bihaća, Kozarca i još nekih gradova, a posebno je bio uz bihačkog kapetana Rustembega, čiji je štićenik bio Hasanaga, dok je Hasanaga opet štitiio pljačkaše i austrijske dezertere. Tako se krug zatvarao. Stoga je Simbšén bio uvjeren da dokle god su Mustafa-paša i njegov otac Sulejman-paša živi, dotle će valije biti pod njihovim uticajem. Gomilaće se pogranični izgredi, nastaviće se neredi u Bosni, a valije će se samo smjenjivati. ⁵ Čak i za vrijeme rada mješovite komisije dešavaju se ispadi na granici. Upravo je tada Simbšén poslao kajmakamu notu kojom se žalio na počiteljskog kapetana Gavrana da je uzurpirao zemljište koje pripada Dubrovniku, ⁶ o čemu je i usmeno razgovarao s kajmakamom 17. marta 1820. Međutim, kajmakam je rekao da sačeka novog valiju koji se uskoro očekuje u Travniku. Ubrzo je (21. marta) zaista stigao tatar da obavijesti kajmakama da je valija već na teritoriji Bosanskog

⁴ L. Ranke, **Srbija i Turska u devetnaestom veku**, preveo S. Novaković, Beograd 1892, 285.

⁵ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšén Meternihu, Travnik 1. marta 1820.

⁶ HHStA W, St. K. Türkei VI/43, Konsulate in der Türkei, Simbšén Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 24. marta 1820.

ejaleta i da se njegov dolazak u Sarajevo očekuje 23. ili 24. marta. U putu se nigdje ne zadržava dugo, pa neće ni u Sarajevu, svega 2—3 dana kako je već uobičajeno. Valija je inače pazio da nigdje ne naruši postojeći red, pa se već time razlikovao od dosadašnjih upravljača. Bilo je predviđeno da u Travnik uđe 29. marta 1820. Tatar je dalje ispričao da paša uz put prima razne predstavke, molbe i žalbe, ali sve stranke upućuje u Travnik, u kojem će rješavati sve predmete kako i priliči jednom valiji. Inače su ga obasipali mnogim žalbama, potkazivanjima, lažima, pa čak mu je i Mustafa-paša uputio tatara u Sofiju da ga obavijesti o prilikama u ejaletu, ali mu valija nije odgovorio.

Dželal-paša se zaista razlikovao od drugih valija: govorilo se da ima pratnju od oko 800—1.000 ljudi i da nosi 50 tovara novca. Bosanci su se tome veoma radovali, jer su svi dosadašnji upravljači dolazili bez novca, pa su ga nemilosrdno prikupljali, tako da su odlazili dobro materijalno obezbijeđeni. Ako je suditi prema onome što je o njemu zapisano, Dželal-paša je ostao zapamćen u Bosanskom ejaletu kao strog, pravedan i nagao, ali i kao ličnost koja je uživala veliku podršku na Porti. O njemu je reis-efendija rekao internunciju u Carigradu da je veoma pošten i pouzdan čovjek, da će upravljati Bosanskim ejaletom pravednije od svih prethodnika i da će naći rješenja za austrijske žalbe.⁷ Fra Grga Martić je pisao da je on bio krajnje strog i na svom prethodnom mjestu u Bitolju. Naime, pozvao je dvanaest najuglednijih prvaka, naredio im da svaki odsječe po jedan hrastov kolac, da ga donese njemu u konak, a zatim da ih pobodu po njegovoj avliji. Potom im je rekao: »Čujte li! Zabilježi svaki svoj kolac, pa čim pokaže vas koji neposlušnost, odmah ću ga evo ovdje na njegov kolac nabiti.«⁸ Ova anegdota je vjerovatno sročena kasnije, tj. poslije valijine smrti, da bi svjedočila o njegovoj strogosti.

⁷ HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829/1, Beč 2. januara 1821.

⁸ Fra G. Martić, *Zapamćenja (1829—1878)*, po kazivanju autorovom zabilježio Janko Koharić, za tisak priredio Ferdo Šišić, Zagreb 1906, 4; C. Robert, *Die Slawen der Türkei, oder die Montenegriner, Serbier, Bosniaken, Albanesen und Bulgaren, ihre Kräfte und Mittel, ihr Streben und ihr politischer Fortschritt*. Dresden — Leipzig 1844, 51.

Dželal-paša je zaista stigao u Travnik 29. marta 1820, a konzul Simbšen je posmatrao njegov ulazak u grad iz Faik-efendijinog stana. U Travnik je ušao svečano, po ustaljenom ceremonijalu i s velikom pratnjom, mnogo većom od one koju je doveo Mehmed Ruždi-paša. Po opštoj ocjeni, u pratnji je bilo više od hiljadu konjanika. Odmah se vidjelo da su disciplinovani, da su dobri jahači, a prednjačila je njegova lična garda od 200 delija. U pratnji se nalazio mali broj pješaka ili sejmena. Savršen poredak njegove pratnje odavao je red i strogost. U Sarajevu se zadržao samo tri dana i potom krenuo u Travnik. Po svemu onome što je o njemu čuo, Simbšen je zaključio da će on lako riješiti austrijske tužbe, ali se veoma prevario donoseći suviše rano zaključak o novom valiji.

U to vrijeme je u Travnik stigao hirurg Hab koji je bio penzionisan u pograničnoj hrvatskoj regimenti. Austrijski konzul ga je prihvatio tim prije što u gradu nije bilo lije-kara, a on i njegova porodica su bili osjetljivog zdravlja. Pomogao mu je da za kiriju od 70 pjastera godišnje nađe stan u Mahmutaginoj kući u kojoj je ranije stanovao konzularni tumač Jakov Pinto. Nekoliko dana prije nego što će stići novi valija, mjesne vlasti su naredile Habu da se iseli ili će biti nasilno izbačen pošto je taj stan namijenjen za boravište valijinih delija. Konzul je odmah poslao dragomana kajmakamu da protestuje, ali mu je kajmakam poručio da se obrati memleketu jer se on ne miješa u poslove koji su u nadležnosti gradske uprave. Preporučio mu je da se najprije obrati defterdaru Viliću, a on će kadiji, što je dragoman i učinio. U međuvremenu su stigle valijine delije, a na memleketu nije bila objavljena rasprava, pa su se delije uselile u kuću. Zaštita koju je konzul pružio doktoru nije bila dovoljna, pa je konzul 31. marta poslao Atanaskovića kod valije da bi ga zamolio za posredovanje. Inače su ridžali već bili obavijestili valiju o sporu, ali se dogodilo nešto što se u austrijskom konzulatu dotad nije moglo ni zamisliti: valija ne samo da nije odmah primio Atanaskovića u audijenciju (ostavio ga je da čeka pola sata pred njegovim vratima) nego ga po prijemu nije po običaju počastio duvanom (lulom) i kafom, pa čak ni saslušao njegovo izlaganje. Upao mu je u riječ i izjavio da je konzulovo traženje neosnovano kao i sve druge njegove interven-

cije, a Atanaskovića čak uvredljivo nazvao »jolphaz«. Tako je Dželal-paša izvrijeđao i konzula i njegovog ađutanta pred svim svojim dvorjanima. Razumije se da je ađutant sve prenio svom konzulu, a ovaj odmah pisao u Beč. Novi valija je već na početku svoje uprave pokazao netrpeljivost prema konzulu.

Prema ustaljenom običaju trebalo je da konzul protokolarno posjeti i pozdravi novog valiju trećeg dana po njegovom dolasku u Travnik. Simbšen je odlučio da u znak protesta ne ode u audijenciju i da tako valiji stavi do znanja da je uvrijeđen, da je u stvari omalovažen austrijski dvor. Prijatelji su ga odvrćali od njegove namjere pošto prilikom svečanog prijema treba pročitati berat kojim Porta priznaje konzula za predstavnika Austrije, pa bi valija i sam uvidio svoju grešku, a ukoliko ga daruje krznom kao što je red, onda bi uvreda bila zaboravljena. Međutim, Simbšen je precjenjivao svoj ugled u Travniku i potcjenjivao novog valiju. On nije znao da je Porta veoma cijenila Dželal-pašu i da on nije imao potrebu da u Travniku dokazuje svoju odanost sultanu. Njemu nije bilo potrebno da austrijski konzul ili bilo ko drugi posreduje kod Porte u njegovu korist. Tako je pogrešno ocijenio i to što ga je valija pozdravio preko svog oficira. Oficir ga je upitao zbog čega se ljuti na valiju i predložio da mu sljedećeg dana pošalje konja, čauše i kavaze da bi svečano došao u valijin dvor. Simbšen je mislio da Dželal-paša popušta, ali da se iz gordosti ne želi izviniti, pa je još više zaoštrio odnose. Pisao je knezu Meternihu da je valija odmah po dolasku u Travnik počeo kršiti ugovore u vezi sa zaštitom austrijskih podanika, da je uvrijedio austrijskog konzula, da nije spreman pružiti izvinjenje, narušio je ustaljeni red koji je vladao prilikom prijema, čime je konzula ponizio i osramotio. Konzul je izvijestio kancelara da nije mogao preći preko valijinog postupka zato što je vrijeđajući njega uvrijedio austrijski dvor koji on predstavlja u Travniku. Tražio je između ostalog da Dželal-paša povuče uvrijedljivu riječ »jolphaz«, ali da Meternih ocijeni na koji način da se traži izvinjenje, a on će se izgovarati bolešću i neće pozdraviti valiju.

Međutim, Dželal-paša nije ni pomišljao da traži oprostaj od konzula, niti je prihvatio ijedan njegov zahtjev u vezi sa

izvinjenjima. Naprotiv, bez i najmanje želje da popusti u ovom slučaju, valija je produbio sukob tako što je konzula prezirivo nazvao đaurom. Uz to se čudio kako je neko mogao i da pomisli da iseli njegove delije da bi se uselio nekakav daur. Kakav bi on bio valija, kako bi ga gledali Bošnjaci kad bi kao pravi musliman dozvolio da se povrijeđi njegovo pravo prvenstva. To se nije moglo ni zamisliti.⁹ Govorilo se da pripada bektašijama, derviškom redu, pa da li stoga ili iz nekog drugog razloga, tek Dželal-paša nije živio kao druge valije: nije imao ni harem ni svoj dvor, a sve vrijeme je posvećivao dužnostima. Često je, kao nekadašnji sultani, hodao prerušen da bi se lično uvjerio da je izvršeno ono što je naredio.¹⁰ Faik-efendija je pokušao da nagovori konzula da prvi popusti, da pređe preko uvrede, pošto nije uvrijedio njega nego njegovog ađutanta, pa je dovoljno da učini posjetu valiji i sve će biti izgladeno. Ovo je potrebno tim prije što su se kod valije okupili, ili će se uskoro okupiti, svi ridžali, kapetani, ajani i age da mu poljube skute, a da ih on ogrne krznom i potvrdi im privilegije i položaje. Ukoliko bi se produbio sukob između valije i konzula, na kojega su kapetani sa granice i inače kivni, na ovom skupu mogao bi se još više srozati konzulov ugled, a povećati valijin. Konzul nije mogao prihvatiti savjet Faik-efendije, iako ga je inače cijenio i smatrao prijateljem, jer se nije mogao pomiriti sa tim da rad austrijskog konzula zavisi od samovolje nekog bosanskog valije. Faik-efendija je 7. aprila ponovo pokušao da nagovori konzula da učini posjetu valiji. Kao posrednika uputio mu je sarafa Benjamina Pintu, travničkog Jevrejina, što je uradio i defterdar poslavši u istoj misiji dragomana. Obećali su da će valija povući riječ »jolphaz« i poslati konje i čauše, ali on to ipak nije učinio. Nagovarajući konzula da učini posjetu valiji, Faik-efendija mu je rekao da to učini i zbog rješavanja predmeta koji su upućeni na komisiju. Može se

⁹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. aprila 1820; fra M. Kristićević, *Uspomena vrijedna da se zabilježi o Dželaludin-paši*, s latinskog preveo G. Kraljević, »Život«, god. XXIV, knj. XLVII, br. 5, Sarajevo 1975, 526—527: »Prilikom dolaska u Bosnu pokazao je naročit sjaj svog veličanstva kao i veličanstva svojih dvorjanika skupocjenim odijelom i drugom raskošnom opremom«.

¹⁰ L. Ranke, *nav. djelo*, 287.

dogoditi da valija odbije rad u vezi s tim pitanjima i obavijesti Portu da to čini zbog tvrdoglavosti konzula s kojim nije moguće sarađivati. Očekujući uputstva iz Beča, konzul je želio da dobije u vremenu, pa je Faik-efendiji objasnio da se on na osnovu člana 59. Kučuk-kajnardžijskog mirovnog ugovora ne mora lično pojaviti kod valije da bi mu iskazao počast. Ni njegov prethodnik pukovnik Paulič, koji je boravio više godina u Travniku i za čijeg su se boravka smijenila trojica valija, nije uopšte posjetio dvojicu, a trećeg, Sulejman-pašu, vidio je samo tri dana prije njegovog odlaska. Sve poslove s Bosanskim divanom i valijom obavljao je pismenim putem. Simbšen je u stvari očekivao da će valija pokušati da ga prisili da popusti i pređe preko nanesene mu uvrede. Pošto je od dana sukoba s mukom nabavljao hljeb i meso, a 8. aprila nije čak uspio da ih dobije, konzul je pretpostavljao da je to neka vrsta pritiska i zastrašivanja. Bilo je jasno da je ugled konzulata politički okrnjen u očima mještana, a šta to znači može da osjeti samo onaj ko pozna bosanske prilike.¹¹

Najzad je valija učinio prvi korak: 4. aprila je poslao dragomana da izjavi konzulu da povlači riječ kojom ga je uvrijedio, što je konzulu bilo dovoljno da već 6. aprila s najvećom pompom posjeti i valiju i čehaju. Valija mu je poslao dva bogato ukrašena pastuha, ič-agu sa 8 čauša, 20 kavaza, 4 divan-čauša, 2 vojvode, a imrahor mu je uz konje poslao saračbašu sa 4 seiza. Prilikom audijencije, valija je rekao da nije izgovorio uvredljive riječi na njegov račun i da nikako nije namjeravao da ga uvrijedi. Obećao je konzulu da će mu ukazati i veće počasti nego prethodne valije i zaogrnuo ga samurovinom carske žute boje. U razgovoru s konzulom, valija se nije pohvalno izražavao o Sulejman Faik-efendiji (konzul je saznao iz drugih izvora da ga je valija ukorio zato što se miješao u sve poslove, a jedino nije uradio onaj zbog kojeg je poslan iz Carigrada).

¹¹ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Tajnoj dvorskoj i državnoj kancelariji, Travnik 8. aprila 1820; već 5. aprila je Benjamin Pinto došao da kaže konzulu kako mu valija priprema veoma pompezan doček, pa stoga i on treba da bude darežljiviji prema dvorjanima; naime, Dželal-paša ima brojnu pratnju, pa ako bi konzul dao bakšiš u iznosu u kojem je to dotad činio, onda bi na svakog došla potpuno beznačajna suma.

Ni prema drugim predstavnicima vlasti nije skrivao nezadovoljstvo, pa ih je počeo pozivati u Travnik. Među prvim je pozvao mutesarifa Mustafa-pašu, o kome je saznao da kapetani slušaju njegovu riječ, pa kad se on odazove, tada će se odazvati i ostali kapetani.¹²

Iz fermana koji je pročitao u Sarajevu i Travniku proizlazilo je da je Dželal-paša dobio najšira ovlaštenja kako bi skršio svaki otpor bosanskih kapetana i natjerao ih na pokornost; i sam je bio uvjeren da je to jedini način da se uspostave mir i red u Bosni.¹³ Još dok su se kapetani dvoumili da li da se odazovu valijinom pozivu, on je već izdavao stroge naredbe: 1. da se niko ne smije kretati iz jednog mjesta u drugo bez kadijine teskere; na raskršćima su postavljene kontrole koje su pazile da se valijina naredba strogo izvršava; ovi kontrolori-joklamadžije su pregledali sve putne isprave i koga bi uhvatili bez isprava, oštro bi ga kaznili; 2. da sve sumnjive osobe moraju kod suda imati dobre vekile; 3. kotlari i ostali čergari ne smiju se kretati od sela do sela, nego ostati ondje gdje su se zatekli.¹⁴ Kako je strogo postupao prema onima koji su se ogriješili o njegove naredbe može se suditi po načinu kako je kaznio čuvara sarajevskog zatvora iz koga su pobjegli neki zatvorenici. U Sarajevskoj tvrđavi je bilo zatvoreno dvanaest rogatičkih spahija koje se nisu pokoravale zakonima i valijinim naredbama. Nekoliko njih je pobjeglo jedne noći, a u istražnom postupku je dokazano da im je pomogao dizdar koga su potplatili. Valija je bez ikakvog premišljanja izdao naredbu 22. januara 1821. da se dizdar ubije.¹⁵ Možda je fra Jukić najvjernije opisao ono što je u narodu zapamćeno iz vremena Dželal-pašine uprave u Bosni: »Za

¹² HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 8. aprila 1820.

¹³ L. Ranke, *nav. djelo*, 287; upor. V. Čorović, *Bosna i Hercegovina*, SKZ, Beograd 1925, 70: »Sa njegovom širokom pomoću krenuo je u Bosnu Ali Dželaludin-paša 1820. godine, da sabljom i gajtanom slomije otpor bosanskih begova i nezadovoljnika«.

¹⁴ S. Bašagić, *nav. djelo*, 130—131; M. Kristićević, *nav. rad*, 527.

¹⁵ V. Skarić, *nav. djelo*, 170; M. Kristićević, *nav. rad*, 526: »Nije ga privlačila želja za novcem; nego se čak raspitivao i za podrijetlo onog novca koji je kao globa zbog prestupa pristizao«.

njegovog vladanja nije se moglo čuti da ima gdje hajduka; pandurah on nije držao, već je muselime stavio na odgovor, stvar izgubljena na mjestu sagnjila bi, a nebi je nitko smio, do vlasnika, dignuti¹⁶. To je potvrdio i Kristićević kad je napisao: »Mnoge je zločince i tlačitelje svojih podanika istrijebio. Svojim umješnim postupcima udaljio je one koji su mu bili nepouzdati, buntovnike je uklonio, lopove obuzdao, energično se suprotstavio pljačkašima, otmičarima, ubojicama i drumskim razbojnicima, jer ih je svuda progonio i ubijao«. U početku svoje uprave bio je još strpljiv, ali je docnije svaku svoju naredbu sproveo ne birajući sredstva.

Dželal-paša nije bio zadovoljan Faik-efendijom, i svoj odnos prema njemu nije promijenio sve do njegovog opoziva. Simbšen je 21. aprila 1820. ponovo posjetio valiju i tada je uočio da je mubašir u njegovoj nemilosti. Pretpostavljao je da ga je opanjkao njegov bivši prijatelj Mustafa-paša, koji je umio da se dodvori svim dotadašnjim valijama i stekne njihovo puno povjerenje, pa je tako bilo i sa Dželal-pašom. Mustafa-paša je objasnio valiji unutrašnje bosanske prilike i događaje na granici zbog kojih je Austrija protestovala na Porti. Kao rođeni Bosanac, on je vjerovatno opravdavao postupke svojih zemljaka, pa je Simbšen bio uvjeren da će u tom pogledu pridobiti i valijinu naklonost prema njima. Valija se međutim nije izjašnjavao ni u korist Bosanaca ni hrvatskih krajišnika, nego je predmete proučavao u cjelini u dobrim namjerama i sa odlučnošću. Inače su Mustafa-pašu preporučile valiji sve paše na putu kojim je prolazio: u Prištini, Novom Pazaru, Taslidži i Foči. To su učinili i sarajevski muteselim i ulema i savjetovali valiji da se drži Mustafa-paše jer će uz njega lakše, brže i bolje riješiti anarhično stanje u Bosni.

Kad je pao u valijinu nemilost, Faik-efendija se još više zbližio sa austrijskim konzulom, pa mu je odavao sve što bi čuo na vijećanju, komentarisao je vilijine odluke i savjetovao konzula. Izvijestio ga je i o tome da je Internuncijatura predala Porti notu kojom traži da se hitno ri-

¹⁶ I. F. Jukić, *nav. djelo*, 312; ne znamo zbog čega je Jukić naveo da je Dželal-paša došao u Bosnu 1817. i da je vladao pet godina; M. Kristićević, *nav. rad*, 526.

ješe pogranični sporovi, da mješovita komisija okonča rad i da je Porta o svemu pisala Dželal-paši. Iz pisma se moglo zaključiti da je Austrija spremna da ostvari svoje zahtjeve, pa makar i ratom. Izgleda da je Dželal-paša zazirao od mubašira Faik-efendije upravo zbog njegove bliske veze s konzulom, pa je odlučio da ga oslobodi rada u komisiji. Simbšen je 23. aprila posjetio valiju da bi ga upoznao sa izgredima na dalmatinskoj granici, u raštelima Mahovac i Metković, i uzurpiranjem terena kod Trnovice. Valija ga je saslušao i obećao da će s kapetanima raspraviti ta pitanja, govoreći »ja ću sve učiniti«, »ja ću kapetanima narediti«, »oni me moraju slušati«, »oni će me poslušati«, a potom mu ispričao kako je upravljao u Jedrenu i drugim mjestima gdje je bio namjesnik. Po svemu tome je konzul zaključio da valija upošte ne poznaje Bosnu i njeno stavišтво, jer o Bosancima ima dobro mišljenje, a u sebe veliko pouzdanje. Uvjerljivim tonom valija je rekao konzulu da će se pozvani kapetani uskoro pojaviti u Travniku, pa će on, »inšallah«, sve poslove riješiti prije ramazana. I Simbšen je znao da će se kapetani odazvati i da će svaki od njih izjaviti kako je u njegovoj kapetaniji bilo nekoliko pljačkaša, ali da su otišli u druge krajeve, a neki se vratili u »Njemačku«. Dalje će kazati valiji da »Nijemci« prelaze bosansku granicu, pa bi trebalo da nadoknade pričinjenu štetu i ujedno će obećati da će oni nadoknaditi svu štetu koja se bude mogla utvrditi šerijatom. Tako su uvijek činili za upravljanja prethodnih valija, pa ukoliko Dželal-paša prihvati njihovo objašnjenje, onda od rješavanja sporova opet neće biti ništa,¹⁷ iako mu je fermanom izričito naređeno da se drži zakona, da sve krivce strogo kazni, da oprostí samo onima kojima se krivica nikako ne može dokazati, i da kapetane prisilno natjera na poštovanje mira na granici. Inače je valija rekao konzulu da je čuo od svog oficira, koji je stigao iz Carigrada preko Srbije, kako je vidio veći broj ljudi u bosanskoj odjeći duž puta za Beograd. Kad ih je upitao kuda su krenuli, oni su odgovorili da hvataju pljačkaše koji bježe iz straha pred novim valijom i sklanjaju se u Beograd. Pošto je konzul

¹⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 24. aprila 1820.

posumnjao u ovu vijest, valija mu je predložio da se sam raspita pošto njegov oficir nema nikakve potrebe da laže. Istu stvar je valiji ispričao i gradačački kapetan, za koga je valija izjavio da je čestit čovjek.¹⁸

Bosanski kapetani su počeli da dolaze u Travnik krajem aprila, pa su između 1. i 8. maja 1820. stigli ostrožački, majdanski, kamengradski, petrovački i gradiški kapetan, dok su se bihački i ostrovički još premišljali, te im je valija uputio drugi poziv, a Mustafa-paša čak treći. Oni su se izgovarali da još nisu dobili putnu bujuruldiju, pa čim ona stigne i oni će doći. Dolazak su najavili sarajevski predstavnici vlasti sa još nekoliko najuglednijih ličnosti.¹⁹ Oni su se zaista pojavili 13. maja: to je bila velika deputacija od 35 sarajevskih aga, bajraktara i uleme, koje su predvodili mula, janičarski aga i sarajevski muteselim,²⁰ ali nije bilo nijednog od vođa stranke janičara. U međuvremenu su pristizali ostali kapetani (iz Počitelja, Sane i Ključa), ali još uvijek nije bilo nikog iz Bihaća, Ostrovice i Kozarca, pa valija nije htio da drži veliku skupštinu dok svi ne dođu. Još jednom je došla do izražaja podijeljenost Bosne, pri čemu bi se mogle izdvojiti dvije stranke: jednu je predvodio Mustafa-paša, a drugu defterdar Derviš Sulejman-efendija Vilić, koji se uglavnom oslanjao na Sarajevo i na kapetane koji nisu podržavali Mustafa-pašu.²¹ Izvjestan broj manje značajnih kapetana i aga nije pripadao nijednoj stranici, ali su se obje trudile da ih pridobiju za sebe. Pošto je valiji bio poznat ovaj rascjep, on je pokušao da pridobije obojicu vođa, a da oni utiču na svoje pristalice da se odazovu pozivu. Derviš Sulejman-efendija je u tome potpuno uspio i doveo u Travnik sve svoje pristalice, pa čak i tako brojnu delegaciju iz Sarajeva. I Mustafa-paša se svojski zalagao da okupi svoje pristalice, ali do 23. maja nisu ipak svi došli. Pristigli kapetani su se ulagivali valiji, izražavajući mu svoju pokornost, a ujedno klevetali protivničku stranku. Sulejman-efendijina partija je tvrdila valiji da je za neposlušnost ostrovičkog i bihačkog kapetana kriv Mustafa-paša, pa je valija zaprijetio da će im oduzeti položaje

¹⁸ Isto, Travnik 1. maja 1820.

¹⁹ Isto, Travnik 8. maja 1820.

²⁰ Isto, Travnik, 15. maja 1820.

²¹ Isto, Travnik, 23. maja 1820.

ukoliko ne dođu u Travnik, a na njihova mjesta postaviti druge ljude. Uz to im je 22. maja pisao da će ih kazniti ako ne dođu za osam dana. Mustafa-paša je shvatio koliko mu nevolja može nanijeti protivnička stranka i njen upliv na valiju, pa se svojski trudio da je okleveta, a istovremeno da privoli bihačkog i ostrovičkog kapetana da prihvate valijin poziv. Bacanju krivice na Mustafa-pašu priključio se i Faik-efendija i tvrdio da neposlušni kapetani upravo zahvaljujući Mustafa-pašinoj podršci ne poštuju valijine naredbe i prave izgrede na granici. Valija je slušao i jedne i druge, a pri tome čvrsto odlučio da postigne ono što hoće. Na konzulovo pitanje šta će od svega biti, mirno je odgovorio: »Kad udavim jednog ili dvojicu, sve će ići lakše, ali za to još nije došlo vrijeme«. Najzad je i Mustafa-paša uspio da privoli bihačkog i ostrovičkog kapetana, pa su se i oni pojavili u Travniku 26. maja, tako da je vijećanje moglo započeti krajem maja. Dželal-paši je konačno uspjelo ono što nijednom njegovom prethodniku: da vidi sve kapetane u Travniku!

Upravo u to vrijeme dogodio se jedan slučaj koji je ostavio veliki utisak na savremenike, a riječ je o smrti gradačačkog kapetana Muradbega. Kad je obolio savjetovali su mu da zakolje crnu kokoš i da iz njene utrobe pojede kamen, što je on i učinio, ali je uskoro umro.²² O Muradbegovoj smrti ostale su mnoge vijesti i sve se slažu u jednom: da je to djelo Dželal-paše koji je, otrovavši jednog od najbogatijih bosanskih begova, htio pokazati kako će postupiti sa svima koji se na bilo koji način ogлуše o njegove naredbe. Međutim, nismo mogli pouzdano utvrditi da li je Muradbeg zaista otrovan pošto valija nije imao razloga da ubije upravo gradačačkog kapetana koji mu je među prvima iskazao poštovanje i poslušnost i došao u Travnik, i za kojega je sam valija rekao austrijskom konzulu da je zaista veoma čestit čovjek. Da li je to bila valijina prljava igra ili su se stekle okolnosti, teško je reći s obzirom na to da valija nije u početku svoje uprave pokazivao strogost koju će osobito ispoljiti 1822. Uostalom, na to ukazuju i događaji koji su potom uslijedili.

²² Isto, Travnik 1. juna 1820: »Wenn ich einen oder zwei erdrosseln lasse, wird alles gleich leichter gehen, aber es ist noch nicht Zeit dazu«.

Austrijski konzul je svu svoju djelatnost usmjerio na to da iskoristi prisutnost novog valije, kapetana, ajana, ridžala i svih uglednih ljudi Bosanskog ejaleta u Travniku, te da nametne rješavanje spornih pitanja koja je već u više navrata dostavljao Bosanskom divanu. U okolnostima koje su stvorene u Travniku dolaskom Dželal-paše, konzulovi izvještaji svojoj vladi nisu nikad bili tako neodređeni, jer prosto nije uspijevaao da pronikne u valijine namjere, niti da sagleda prave mogućnosti za uspješno rješavanje austrijskih potraživanja. Iz njegovih izvještaja se vidi da je poslije svake audijencije imao drugačiju procjenu, ali je zadržao nepromijenjeno mišljenje u jednom: ovaj valija se razlikovao od svih drugih po tome što je beskompromisno izvršavao Portina naređenja. Stoga je Simbšen usmjerio pravac svoga posredovanja ka Carigradu, a u Travniku se zadovoljio time da iskoristi svaki pogodan trenutak da valiji oslika stanje na granici kako bi on preduzeo što strože mjere prema krajiškim kapetanima. Tako je 15. maja poslao valiji predstavku kojom ga je upoznao s podatkom da je od 1813. do kraja 1819. godine nanesena šteta hrvatskim graničarima u iznosu od 583.647 i 1/4 pjastera i da je od Bosanskog divana i valije Derviš Mustafa-paše zatražio da se šteta namiri. Međutim, u Travniku još nisu ni počeli rješavati austrijsku tužbu, a izgredi na granici se i dalje stalno događaju i štete uvećavaju. Pljačkama pomažu i mjesne vlasti koje prihvataju svaku njihovu izjavu i opravdanje, a sve to pod zaštitom kapetana sa kojima dijele plijen.²³ Izgleda da valija nije prihvatio tako teške optužbe na račun kapetana, ali je odlučio da se obavi istraga na način koji je uobičajen u Turskom Carstvu. Slično je bilo i sa drugim sličnim konzulovim prijavama, na primjer kad je upoznao valiju s činjenicom da je na teritoriji dvije banske i četiri karlovačke pukovnije načinjena šteta u iznosu od 32.435 pjastera i 23 pare.²⁴ Zatim ga je 27. maja obavijestio o dva izgreda: izvješni Hajdar Kaiković iz Tržca je s još jednim čovjekom prešao granicu na Korani i iz zasjede uhvatio graničara Tadiju Hadaka (koji je skupljao drva za ogrjev) i sad ga drži zarobljenog u

²³ Isto, Simbšen Dželal-paši, Travnik 15. maja 1820.

²⁴ Isto.

svojoj kući. Na to je major Taborović odmah otišao u tvrđavu Tržac i zatražio da se graničar oslobodi. Pošto turska strana nije udovoljila majorovom zahtjevu, on je dao znak za uzbunu, pa su se prikupili svi graničari. Istovremeno su serežani za protivmjeru uhapsili tržačkog Turčina Bećira Ali Čaića. Djelimično zbog gomilanja graničara, a djelimično i zbog Čaićevog hapšenja, tržački stanovnici su pristali na razmjenu zarobljenika. Istog dana dogodio se izgred i na ličkoj granici, kad je neki Mustafa Delić s više drugova upao na austrijsku teritoriju, opljačkao stoku i pretjerao je na bosansku stranu. Poznati razbojnik Alaga Tabaković s petoricom braće Grahović prešao je granicu i upao u selo Grabašku, ali su ih seljaci puškama natjerali u bijeg, pa su tom prilikom ranjena dvojica Grahovića. Potom su isti taj Alaga Tabaković, Ale Grašić, Ale Tepić, trideset muslimana iz Velike Kladuše i petnaest muslimana iz sela Vidovsko pokušali da napadnu stražarnicu Hodžina Bukva, ali su ih graničari odagnali i tjerali sve do Peći.²⁵

Potom je konzul i zvaničnom notom izvjestio valiju o sljedećim izgredima:

1. U toku aprila 1820, Tanasija Carić, koji inače uživa zaštitu Hasanage Pečkog, ukrao je 4 vola i nekoliko konja. Sada se nalazi u Vidovskom kod Sime Zatezala i Ilije Vučkojevića.

2. Na dan 23. aprila okupilo se nekoliko dezertera u bandu pod vodstvom ogulinskog dezertera Đurđa Veina; podanika Mujage Agića. U bandi su Simo Dragaš, podanik Merdana Čaića iz Peći, kao i Mile Čulibrk i Rade Daić iz Vrela, podanici kapetana Beširevića. Oni su prešli granicu u Korenici, pa su graničarima Otočke regimente otjerali 16 komada krupne stoke koja se nalazila u planini Plješivici, od čega su devet komada prodali na austrijskoj teritoriji, a sedam pretjerali na tursku stranu.

3. U noći 8. maja, pod vodstvom Turčina Šabana Bajraktarevića iz Peći i njegovih podanika Milivoja Milanovića i Milana Dinića iz Vidovskog, Nikola Duić i Božo Milanović iz Šturlića, zatim Stojan Došen iz Vrela, podanik kapetana Beširevića, kao i graničari Milija i Stojan Stanojević iz

²⁵ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 27. maja 1820.

Šekića oteli su 4 konja natovarena solju. Po izvršenoj pljački, Bajraktarević je otjerao 3 konja koji se i danas nalaze kod njega.

4. Turčin Sulejman Čaić iz Peći i njegov podanik Todor Klip, Milić Šolaja i Jovan Peica, podanici Muminbaše Rizvića, zatim Jovan Momčilović, podanik Salka Čaića, Lazo Blatica i Nikola Puhalo, podanici Mujage Čaića, svi iz Peći, 16. maja su nedaleko od Brloga u Otočkoj regimenti ubili trgovce Antona Sudara i Jakova Glada, a njihovu robu u vrijednosti od preko 300 franaka opljačkali. Kod Sulejmana Čaića se od te robe nalazi jedan srebrni sat. Zlikovci su toliko drski da su opljačkane stvari javno prodavali na pazaru u Pećima.²⁶

Međutim, pri rješavanju ovih tužbi, dvije strane su očevidno imale različita gledišta. Austrijski konzul je zahtijevao da se najprije nadoknadi šteta po pedantno sačinjenoj procjeni austrijskih pograničnih komandi. Štete su učinili austrijski prebjeci koji uživaju zaštitu bosanskih begova, pa ukoliko bi begovi morali nadoknaditi počinjene štete, onda svakako ne bi više štitili austrijske dezertere jer od njih ne bi imali koristi. S druge strane, Dželal-paša i Porta nisu željeli zaoštavanje na bosansko-hrvatskoj granici, pa su i oni za sve izgrede okrivili austrijske dezertere i smatrali da bi se njihovim protjerivanjem moglo naći rješenje za mir na granici. Obje strane su bile u pravu što su za pogranične neredе okrivljavali dezertere, ali su im se rješenja razlikovala. To je bilo vidljivo i iz onog što je valija 23. maja rekao konzulu: »Uopšte ne sumnjam da u Bosni, a naročito na hrvatskoj granici, ima mnogo zlih ljudi, ali isto tako sam, uopšte uzev, ubjeđen da broj ljudi koji se drže zakona daleko premašuje broj onih prvih. Moram, dakle, ove ljude najprije pridobiti za sebe i za pravu stvar, a onda će mi biti lako da uz njihovu pomoć savladam malobrojne zle ljude koji će tako bez ičije pomoći biti prepušteni sami sebi. Gotovo nijedan od mojih prethodnika nije pružio ruku pomoći dobronamjernim ljudima, jer su sa-

²⁶ AH, Spisi Like i Krbave 1816—1823, Travnik 22. juna 1820: »... weil wie Hasanaga Pecskey sagte — insolange die Ordnung und Gerechtigkeit von Constpl. aus bis Bosnien abgethan werde, kein Grenz Türke, am allerwenigsten Hasan Aga Pecskey zu besorgen oder nur das Mindeste zu fürchten hätte«.

mo težili da steknu blaga i bogatstva. Time su zlim ljudima pružali mogućnost da se obezbjeđuju podmićivanjem i da stvaraju neprekidan nered. Međutim, meni bogatstva nisu potrebna jer nemam ni ženu ni djecu. Sa Kuranom u ruci obratiću se pravim muslimanima i podsjetiću ih na njihove obaveze, probudiću u njima odvratnost prema zločinima koji su dosad izvršeni. Staviću im sasvim jasno na znanje da će, ukoliko se ne budu ponašali kao muslimani, izgubiti i ime musliman, a time i zaštitu Porte. Ovakve i slične izjave sigurno će biti djelotvorne. Ljudi koji se pridržavaju zakona dignuće glave i steći samopouzdanje za akciju, a onda će biti lako da se savladaju izazivači nemira i da se na granici zavede red. Što se, pak, drugog pitanja tiče, naime vašeg zahtjeva za odštetu zbog počinjenje štete, ono je u svakom slučaju manje važno od uspostavljanja sigurnosti na granici, što će se postići smaknućem ili protjerivanjem najgorih zlikovaca, a tada neće ni dolaziti do takvih zahtjeva».²⁷

²⁷ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 23. maja 1820: »Ich zweifle gar nicht, dass es recht viele böse Menschen in Bosnien und in Specie an der Croatischen Grenze gäbe, aber ich bin eben so überzeugt, dass im ganzen genommen ihre Anzahl von jener der Rechtschaffenen weit übertroffen werde. Ich muss also zuerst diese Rechtschaffenen ganz für mich und für die gute Sache gewinnen, und dann wird es mir leicht seyn, mit ihrer Hilfe die wenigen, ohne alle Unterstützung sich selbst überlassenen Bösen zu demüthigen und zu Paaren zu treiben.

Unter meinen Vorgängern gab es fast keinen Einzigen, der den Rechtschaffenen und gut gesinnten eine hilfreiche Hand gereicht hätte, sondern indem sie nach Schätzen und Reichthümern strebten, verschafften sie den Bösen die Gelegenheit durch Bestechungen sich sicher zu stellen, und ihr Unwesen sonach unaufhörlich zu treiben. Ich aber will keine Reichthümer, weil ich kein Weib und Kinder habe. Mit dem Coran in der Hand, werde ich den ächten Muselmännern ihre Pflichten recht ans Herz legen, in ihnen den Abscheu gegen die bis jetzt verübten Gräuelthaten und gegen die unangenehme Lage der Dinge erwecken, ihnen recht anschaulich zu machen, dass wenn sie aufhören sich als Muselmänner zu benehmen, sie dann auch diesen Namen, und damit den Schutz der Pforte verwirkt haben werden. Diese und ähnliche derley triffitig angebrachten Vorstellungen werden gewiss ihren Zweck nicht verfehlen. Die Rechtschaffenen werden ihr Haupt emporheben und den Muth zum Wirken gewinnen, und dann wird es leicht seyn, Meister der Unruhestifter zu

Iz ovog se vidi da valija nije namjeravao da izmiri austrijska potraživanja na osnovu austrijskih zahtjeva. Osim toga, sporovi između podanika dvaju carstava rješavani su uz mnogobrojne teškoće zbog različitog zakonodavstva i običajnog prava. Kao primjer, konzul Simbšén je opisao ovaj slučaj: Mustafa-paša je oduzeo novac izvjesnom Nikoli Siloviću iz Splita koji je namjeravao da u Bosni kupi kobliku jer je to tražio Ibrahim Velagić kome je ostao dužan drugi austrijski podanik, neki Petar Matić iz Dalmacije. Znači da se kažnjava nevin čovjek zbog duga drugog čovjeka, pa je to primjer na koji način turski velikodostojnici štite svoje podanike. Takav način samopomoći pri naplati duga protivi se dobrim prijateljskim odnosima između dvaju carstava i u suprotnosti je s praksom u postojećim poslovnim odnosima. Sporovi su obično rješavani ovako: pošto bi predali tužbu Bosanskom divanu u Travniku, Bosanci bi se vratili svojim kućama, na primjer u Duvno, Glamoč ili Počitelj. Trebalo je da konzul potom raspravlja o tužbi, ali kako nije mogao ništa srediti pošto je stranka toliko udaljena od Travnika, on je, nemajući drugog izlaza, ustupao predmet turskim vlastima, koje su u daljoj proceduri upućivale mubašira na lice mjesta da sasluša stranku. Kako vlada nije plaćala mubašira, to je morala učiniti stranka, tj. platiti hizmet. Tamo gdje mubašir nije mogao dobiti hizmet, vlada nije ni slala mubašira, pa bi tako dalji postupak bio obustavljen. To isto se dešavalo i sa podanikom austrijskog cara koji bi se žalio na sultanovog podanika. Često se događalo da mjesne vlasti uhapsu osumnjičenu stranku i drže je u zatvoru do okončanja postupka i nadoknade štete, odnosno potraživanja. Kako sve tužbe nisu bile ni upućivane u konzulat u Travniku nego su postupak u vezi sa njima vodile pogranične vojne

werden und die Ordnung an der Grenze einzuführen. Was aber den anderen Gegenstand, nämlich Euere Schaden-Ersatz-Forderungen anbelangt, diesen stehen in jeder Hinsicht jenen der Sicherstellung der Grenze nach, und ist dieser Zweck durch Hinrichtung oder Entfernung der vorzüglichsten Bösewichter erreicht, so werden jene Forderungen auch in keinen Betracht kommen können, wenigstens wird diess nicht als eine so wichtige Sache angesehen werden können, dass ein Hof dem anderen zu Liebe nicht davon prehsendiren [?] sollte«.

i sanitetske vlasti, to su mnogi predmeti rješavani kod lokalnih vlasti, a da se nije ni znao ishod.²⁸ Konzulu Simbšenu nije pošlo za rukom da sve sporove rješava preko konzulata vjerovatno i zbog toga što je spor u Travniku vođen u okviru austrijskog konzulata i turske ejaletske vlade, pri čemu je svaka strana pazila da ne povrijedi postojeće međudržavne ugovore, pa je postupak vođen sporo. Trgovci su se radije obraćali mjesnim vlastima koje su spor rješavale odmah.

Porta je pokazivala najmanju spremnost da udovolji austrijskom zahtjevu da se prosijeku šume na granici. To je konzulu objasnio Faik-efendija i rekao mu da je i on sam protiv takvog zahtjeva. Kad je riječ o utvrđenju granice, onda turska strana predlaže da se najprije riješi pitanje one granice koju čini rijeka Una. Porta se ne usuđuje da pokrene ovo pitanje i zato što Bosanci nisu uopšte bili zadovoljni kako je regulisana ova granica. Ukoliko bi Porta i pristala da se šume prosijeku, to bi mjesno stanovništvo oštro osuđilo i smatralo da Porta ustupa bosanske tvrđave susjednoj državi, u stvari da slabi njihovu odbrambenu moć. Stoga je Faik-efendija predložio Simbšenu da ovo pitanje i ne pominje pri radu komisije. Porta inače nije mnogo računala sa značajem ovih tvrđava na granici, pa ih je vjerovatno stoga slabije snabdijevala topovima i municijom ali je ipak izdvajala oko 320 kesa na ime ulefe za posade.²⁹

Valija je najzad 29. maja 1820. održao veliku skupštinu kojoj su prisustvovali Mustafa-paša, Sulejman-efendija Vilić, svi kapetani, sarajevska deputacija, svi ridžali i Portin mu-bašir Faik-efendija. On je upoznao prisutne s naredbama koje je dobio od Porte i zahtijevao od njih da ih sve izvrše. Zatim je rekao sljedeće: »Nedjela koja ste počinili izazvala su najveće Portino negodovanje. Vi ste ili sami razbojnici i zločinci, ili takve ljude uzimate u zaštitu. S kojim pravom možete sebe nazivati kapetanima ili zapovjednicima? Kakav to narod predstavljate? Jeste li muslimani ili nevjernici? Da li živite u zabludi da će vam se dozvoliti neprijateljske akcije protiv susjeda inovjernika, pljačke i ubistva

²⁸ HHStA W, St. K. Türkei. VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 15. maja 1820.

²⁹ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 15. maja 1820; Isto, Simbšen Dvorskoj kancelariji, Beč 8. novembra 1820.

u njihovoj zemlji? Ovdje leži Kuran, riječ Božja, koji će vas dovoljno ubijediti u suprotno. Prema našoj vjeri, ono što naredi sultan treba bespogovorno izvršavati kao da je sveta zapovijest. Sultan je sklopio mir s njemačkim dvorom i odobrio sporazume, pa kako se usuđujete da ih gazite? Ne smijete zlostavljati ni vaše sopstvene podanike, a još manje podanike stranog dvora. Ili je možda vaše srce ispunjeno sa isuviše mnogo hrabrosti, pa ga želite rashladiti stalnim neprijateljstvima, ubistvima i pljačkama? Kakvi ste vi junaci? Sjetite se posljednjeg rata s Nijemcima. Oni su osvojili Beograd i više vaših tvrđava. A koje ste njihove tvrđave vi osvojili. Stoga se izjasnite da li ste podanici Porte i da li držite našu stranu, ili želite da budete samostalan narod? Onda je vaša stvar da se oduprete Nijemcima i potvrdite svoju nezavisnost«. Kad je završio govor zatražio je od prisutnih da razmotre sljedeće: prvo, pitanje austrijskih dezertera u Bosni i Hercegovini; drugo, o načinu na koji bi se riješilo pitanje austrijskih zahtjeva za odštetu; treće, da iznesu svoje gledište u odnosu na osmanske podanike (podjednako hrišćane ili muslimane) koji pomažu i štite dezertere na granici. Odmah zatim se povukao sa Faik-efendijom u susjednu sobu, a prisutne obavestio da se ne razilaze dok mu ne pripreme odgovor na postavljena pitanja. Nakon kraćeg vijećanja, kapetani su odlučili: prvo, ako zaista ima njemačkih dezertera u Bosanskoj krajini koji upadaju na područje Vojne krajine i pljačkaju, oni predlažu da budu ili kažnjeni ili protjerani iz Bosne, ali nikako ne smiju ostati na granici; drugo, slažu se da se nadoknadi šteta koju su počinili Bosanci i koja se može dokazati sudskim putem; treće, kategorički odbijaju optužbu da među pljačkašima ima muslimana i njihovih podanika — pljačku vrše jedino austrijski dezerteri, ali ukoliko bi se istragom ipak utvrdilo da među izgrednicima zaista ima i-osmanskih podanika, onda neka valija naredi šta da se radi sa njima. Na to je valija izjavio: »Pitate me šta naređujem? Naređujem ono što je Porta već naredila: želim da mi ovdje izručite razbojнике da bi im svima odsjekao glave. A kako ste sastavili ove svoje izjave? Smatrate li da možete tjerati sprdnju sa mnom? Šta bi rekla Porta kada bih joj predao ovakve izjave? Ostavljam vam još 2—3

dana da bolje razmislite o toj stvari i da mi tada predate valjano promišljenu izjavu.

Tako su i valija i bosanske vođe rekli šta misle, pa je valija zaključio zasijedanje. Međutim, preduhitrio je one koji su namjeravali da se ne povinuju ovim zaključcima kako su to činili kod prethodnih valija i rekao im da će svi biti odgovorni ukoliko ne ispune preuzete obaveze, a ne samo oni koji ih ne izvrše. Krajiški kapetani su pokušali da dokuče ko ima više uticaja na valiju, njihov vođa Mustafa-paša ili Sulejman-efendija Vilić. Oni nisu uočili da se valija nije priklonio nijednoj stranci, ali su to shvatili predstavnici Sarajeva. Oni su se držali po strani od stranačkih borbi pošto nisu željeli da ih valija okrivljuje da pomažu krajiške kapetane. Tako su protivničke stranke ostale u nedoumici koja je od njih pridobila valiju.

Sutradan 30. maja ponovo su se sastali svi kapetani i sarajevska delegacija u medresi da se savjetuju kako da ispune valijin nalog. Složili su se, i to na prijedlog Nakib-efendije iz Sarajeva, da treba nastojati da se izvrše naredbe, da se otklone međusobne zadjevice, da se o svemu dogovore i da jedni drugima pomognu. Sa svojom odlukom upoznali su Mustafa-pašu, koga su na taj način priznali za svog vođu: poljubili su mu skute i izjavili kako su odlučili da se ubuduće dogovaraju, slažu i sve zajednički rade. Od njega su zatražili da im pomogne, posavjetuje ih, pa će lakše ispuniti valijine naredbe. Tako su se odmah sastali u noći između 30. i 31. maja i sačinili spisak dezertera u Krajini, što je značilo da nisu uvažili popis koji je sačinio konzul Simbšen i predao valiji i Faik-efendiji. Kapetani su dalje zaključili da predlože valiji da ih zaduži za okrivljene kapetane i Hasanagu Pečkog, pa će ih oni spriječiti da ne čine ispade za koje njih okrivljuju vlasti Vojne krajine. Valija je prihvatio prijedlog da se komisijski na licu mjesta utvrde štete koje je prijavio konzul. U komisiju je naimenovao Mustafa-pašu, a krajiški kapetani su izrazili želju da učestvuje i austrijski konzul kao zastupnik optužbe, pa je Simbšen u vezi sa tim zatražio odobrenje iz Beča i novac za put.³⁰

Dželal-paša nije oklijevao da se prihvati rješavanja graničnih sporova. Tako je već 10. juna, po tek završe-

³⁰ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Travnik 1. juna 1820.

nom vijećanju kapetana, pisao konzulu na koji način namjerava da riješi ovo pitanje. Osvrnuo se na nedavnu konzulovu izjavu da se to ne može rješavati po turskim šerijatskim zakonima i da će se austrijska strana sama postarati za kažnjavanje prekršilaca reda i mira tako što će ucijeniti njihove glave: za mrtvog pljačkaša će platiti 150, a za živog 600 pjastera. Međutim, on je odlučio da se izvrši sudska istraga, pa će neke kazniti prema stepenu njihove odgovornosti, druge udaljiti sa granice, a treće predati austrijskim vlastima. Što se tiče odštete uzeće u obzir Faik-efendijin prošlogodišnji prijedlog da se prizna nadoknada štete u visini od 27.408 i 1/2 pjastera s kojim nije bio zadovoljan austrijski konzul. U svakom pojedinačnom slučaju moraju biti saslušani i tužitelj i tuženi, pa stoga nije prihvatio konzulov zahtjev da se austrijske tužbe prihvate bez prethodne istrage. Od konzula je tražio da se izjasni da li želi da se tužitelj i tuženi pozovu u Travnik i da pred komisijom daju izjavu, ili da komisija ode na granicu. Prema šerijatskim zakonima, niko se ne može opteretiti krivicom koja nije dokazana, a takođe se niko ne može udaljiti sa granice bez stvarnih dokaza da se ogriješio o zakon.³¹ Tako je bosanski valija odlučio da se pitanje riješi prema turskim zakonima, ali je ujedno htio čuti i konzulovo mišljenje.

Konzul je odgovorio već 16. juna 1820, i to u duhu svojih ranijih gledišta. Posebno se okomio na Hasanagu Pećkog, za koga je napisao da »ovaj krvolok dozvoljava da se u Vidovsko naseljavaju mnogi pljačkaši i zlikovci koji su i austrijski i turski podanici ... pa se ovaj čopor pljačkaša mora odatle raseliti«. Dokle god oni budu uživali zaštitu kapetana i age ne treba sumnjati da će nastaviti da vrše zlodjela. Potom je iznio šta je sve preduzimao kod prethodnih valija, ali da nijedan nije mogao ništa učiniti jer ga kapetani nisu slušali ni u čemu, pa ni u tome. Konzul je odbio bilo kakvu mogućnost da se sporovi rješavaju pred turskim sudom pošto je to u suprotnosti sa pravnim odredbama, kosi se i sa mirovnim ugovorima između dvije države i vrijeđa čast austrijskog cara. Zar je uopšte mo-

³¹ Isto, Dželal-paša Simbšenu, Travnik, 29. šabana 1235 (10. juna 1820).

gućno da se tužbe graničara Vojne krajine protiv turskih podanika ispituju pred turskim sudijama i po turskim zakonima po kojima se ne priznaje svjedočenje hrišćana: »Može li ista strana biti u isto vrijeme i optužena i sudija?« To je najefikasniji način da se odbiju svi austrijski protesti, čime se zatvara svaka mogućnost za pravedno rješenje spor-nih pitanja. Stoga je konzul bio nepopustljiv i zatražio da se odmah namiri šteta jer je to jedini način da se održe red i mir na granici. Takoje su obje strane još jednom ponovile svoja gledišta i pokazale da su bile daleko od sporazuma na kojem su insistirale njihove vlade u Beču i Carigradu.³² Valija je ostao nepopustljiv i odgovorio konzulu da će na granicu poslati komisiju koja će razmatrati tužbe na osnovu šerijatskog prava. On je nastojao da upozna prilike u ejaletu koji mu je povjeren na upravu, pa je slušajući Bosance zaključio da su austrijski zahtjevi pretjerani, i to svoje mišljenje nije skrivao ni pred austrijskim konzulom.³³

Dok je vođena ova prepiska između valije i konzula oko graničnih sporova, u Travniku su još uvijek boravili svi kapetani i drugi prvaci ejaleta. Dželal-paša je imao dovoljno autoriteta da ih zadrži dokle bude smatrao da je potrebno. Ako odu iz Travnika nije bio siguran da će izvršiti njegove zapovijesti, a novo prikupljanje bi sigurno bilo skopčano s novim teškoćama. Sad su svi nestrpljivo čekali njegove odluke pošto se približavao ramazan kad se odgađaju svi državni poslovi. Valija je najprije opozvao banjalučkog muteselima koji je bio rođeni Novljanin i obavljao više poslova u neposrednoj valijinoj blizini, a bio je i kapidžibaša. Mišljenja o tom opozivu bila su podijeljena: jedni su smatrali da je to učinio zato da bi bivšeg muteselima uvrstio u komisiju za štete, a drugi da će mu biti povjerena istraga u vezi sa upravom Ruždi-paše koga su

³² Isto, Simbšen Dželal-paši, Travnik 16. juna 1820.

³³ Isto, Simbšen Meternihu, Travnik 16. juna 1820. Sulejman Faik-efendija je tvrdio konzulu da je Porta naredila Dželal-paši da ispita obostrane optužbe po šerijatskom zakonu; kao ortodok-sni musliman, Faik-efendija se pridržavao uputstava Porte i pokušao da na to nagovori konzula, ali je on bio nepopustljiv, pa je kao prvo pitanje upravo postavljao pitanje nadoknade za štete. Bilo je nemoguće sprovesti valijin predlog i zato što je bilo 2.000—3.000 tužitelja, pa ukoliko bi oni povelj još toliko svjedoka, gdje bi se svi smjestili u Travniku?

optužile Sarajlije. U to vrijeme je stiglo u Travnik oko 200. Novljana da tuže valiji svog kapetana Mustajbega Cerića. Čak su donijeli i ključeve od grada i izjavili da će se radije iseliti iz kapetanije nego da im on i dalje ostanu kapetan. U Travniku se znalo da je to sve organizovao Mustafa-paša da bi oslabio uticaj protivničke stranke kojoj je pripadao i novski kapetan.³⁴

Dželal-paša je 21. juna pozvao konzulovog adutanta Atanaskovića i saopštio mu svoje dalje namjere, pošto nije dobio nikakav odgovor na pismo koje je poslao konzulu i kojim je tražio da se izjasni u vezi sa istragom, to jest da li će se ona obaviti u Travniku ili na granici. Kako nije dobio odgovor odlučio je da se istraga obavi na granici, o čemu je već obavijestio Portu. Od Atanaskovića je zatražio da prenese konzulu da on očekuje precizan odgovor sutra u 17 časova. Razgovoru je prisustvovao i Faik-efendija koji je dodao: »Potrebno je ne samo da gospodin konzul postavi formalan zahtjev na osnovu sudske istrage na granici nego treba — prije no što se time pozabavi komisija — tražiti da gospodin konzul potvrdi da mi, to jest turski članovi komisije, nećemo snositi krivicu ukoliko se ne postigne nikakav rezultat«. Sljedećeg dana, konzul je poslao Atanaskovića valiji sa odgovorom u kome se pozivao na njegovo obećanje koje mu je dao prilikom prve audijencije da će austrijska potraživanja riješiti na skupštini kapetana. Sad konzul traži da kapetani riješe to pitanje, a dotle odbija oba prijedloga, odnosno da se istraga vrši u Travniku ili na granici. Tek što je Atanasković izgovorio konzulovu poruku, valija mu je rekao, vidljivo uznemiren: »Da, ja znam da gospodin konzul misli da ću vaše zahtjeve predati ovdje kapetanima. Ne, čak i kad bi svi bili iskićeni biserima i dukatima ne bih im uzeo ni jedan jedini komad da bih ga dao konzulu na ime odštete. Šta su kapetani krivi za sve počinjene pljačke — pod pretpostavkom da su se one zaista dogodile? To bi bilo isto kao kad bi se od mene kao zapovjednika pokrajine zahtijevala odšteta za sve ono što se u Bosni svakodnevno krade. Moje zapovijesti glase da najprije treba sve ispitati prema svetom muhamedan-

³⁴ HHStA W, St. K. Türkei VIII/41, Simbšen Meternihu, Travnik 16. juna 1820.

skom zakonu i nadoknaditi štetu u skladu sa njim. Od ove zapovijesti neću odstupiti ni za dlaku. Rekao sam konzulu, a on i sam to nesumnjivo uviđa, da se prema muhamedanskom zakonu ne mogu dokazati vaši zahtjevi i da niko od ljudi sa ove strane granice ne može platiti odštetu ako nije zakonski optužen za razbojništvo. Osim toga, čak i ako pretpostavimo da je neka pljačka dokazana i razbojnik zaista uhvaćen, šta bih mogao da mu uzmem i da dam vama ako on nema ništa? Konzul nije prihvatio ovo objašnjenje i saopštio mi je u svom zvaničnom pismu da on mora insistirati na nadoknadi štete i da je to izričit uslov za okončanje ovog pitanja. On svojom upornošću onemogućava moje namjere. Zar je austrijskom dvoru toliko stalo da dobije nekoliko hiljada pjastera? Zar iz nota austrijskog internuncija u Carigradu, koji se neprekidno žali na Hasana Pečkog i druge izazivače nemira, kao i iz naredbe austrijskog dvora, koji plaća 600 pjastera za svakog živog i 150 pjastera za glavu svakog mrtvog izručenog dezertera, sasvim jasno ne proizlazi da je riječ uglavnom o tome da se uklone Hasan Pečki i još neki okorjeli zlikovci da bi se na granici uspostavio trajan mir? Međutim, ukoliko konzul ne želi odustati od zahtjeva za odštetu, onda mora dovesti tužitelje ovamo radi sudske istrage, ili izričito zahtijevati da se ova istraga izvrši na granici. Ako ovo sve bude onemogućeno, ja ću pred Portom posvjedočiti da je konzul svojim prigovorom sprječavao moj postupak i potpuno osujetio moje namjere kad sam se poslije sastanka kapetana trudio da uhvatim Hasana Pečkog i druge okorjele razbojnike da bih zaveo red na granici».³⁵

Konzul svakako nije očekivao takav rasplet događaja, pa je izjavio valiji da će o svemu obavijestiti svoju vladu pošto bez njenih uputstava ne može dati nikakav odgovor. Međutim, valija je očevidno riješio da radi onako kako je zamislio, pa se nije ni osvrtao na konzulova objašnjenja. Vjerovatno mu je dobrodošlo što je konzul odugovlačio sa odgovorom. Uto je Faik-efendija izvijestio konzula 6. jula da mu je valija naredio da se vrati u Carigrad, a odluku je donio zato što je konzul odbio da ide na granicu, pa stoga nije bilo svrhe ni da Porta imenuje svog člana komi-

³⁵ Isto, Travnik 24. juna 1820.

sije kad već austrijska vlada nema svoga. U komisiju su određeni domaći ljudi: Mustafa-paša, banjalučki muftija i Englez Mehmed-efendija, valijin štićenik. Mustafa-paša je već otišao iz Travnika na svoje imanje u Skoplje da se pripremi za put, a takođe su otišli kućama bihaćki i ostrovički kapetani s valijinim nalogom da se postaraju za smještaj komisije. Konzula je veoma iznenadila brzinom kojom je valija djelovao, pogotovu što mu nije rekao da ne želi ići na granicu nego da čeka uputstva svoje vlade iz Beča. Posebno mu je bilo žao što u radu komisije neće sudjelovati Faik-efendija, kojega je inače već pridobio. Međutim, valijina odluka je bila neopoziva pošto je već obavijestio Portu o tome i od nje dobio saglasnost. Odredio je hizmet mubaširu Faik-efendiji u visini od 60 kesa, što će mu biti plaćeno od haračkog novca. Na to mu je mubašir rekao da je za dvije godine koliko boravi u Travniku napravio više duga nego što mu je valija odredio hizmet i da iz te svote ne može platiti svoju prilično brojnu pratnju, ali je valija ostao pri svojoj odluci, a to je značilo da će Faik-efendija požuriti da što prije ode iz Travnika. Potom je valija dozvolio i kapetanima da napuste Travnik, a među prvim je otišla i sarajevska delegacija.³⁶ Tako se 9. jula 1820. nije više niko od pozvanih nalazio u Travniku. To je bila neočekivana odluka koja je sve iznenadila, najviše austrijskog konzula sa kojim je valija prekinuo sve veze, tako da je konzul privatno saznao o naimenovanju članova komisije. Sva prepiska u vezi sa radom komisije nalazila se kod Faik-efendije kome je naređeno da se vrati u Carigrad, ali konzul nije uspio da sazna kome je ta prepiska dostavljena. Bilo je čudno i to da su članovi komisije otišli iz Travnika bez ikakvog dogovora sa Faik-efendijom, a takođe ni sami još nisu znali ni vrijeme kad treba da odu na granicu ni mjesto gdje treba da se sastanu. Konzul je pretpostavljao da je valija to sve učinio po nagovoru Mustafa-paše čija je stranka bila u valijinoj milosti. Faik-efendija je bio veoma ozlojeđen i uvrijeđen, pa je rekao konzulu da će u Carigradu iznijeti kako se valija ponaša kao apsolutist. Međutim, mubaširov uticaj na Porti je bio

³⁶ Isto, Travnik 8. jula 1820.

neuporedivo manji od valijinog, pa se sa te strane nije moglo očekivati da će neko sputavati valijin rad u Bosni.³⁷ Konzul se nije mirio sa onim što je valija preduzeo u vezi sa radom mješovite komisije, pa je preduzeo korake da se na granici nađu i članovi sa austrijske strane. S obzirom na to da su službeni odnosi između konzula i valije bili prekinuti, to je konzul poslao Atanaskovića valiji da ga pita kad će komisija započeti da radi i gdje će se sastati. Atanasković je uz to zatražio od valije da konzulu izda putnu bujuruldiiju pošto namjerava da ode na granicu i učestvuje u radu komisije. Tako je konzul odstupio od svog ranijeg stava, ali valija nije. On je rekao Atanaskoviću da mu konzul nije uputio nikakvu zvaničnu pismenu izjavu u vezi sa radom komisije, pa ni najmanju noticu, iako mu je on dao rok za izjašnjenje, pa je sada kasno pošto je on već izdao uputstva, a i članovi komisije su otišli iz Travnika. Ukoliko konzul želi da ide na granicu, to može po svojoj ličnoj želji. Dalje je kazao Atanaskoviću da je upoznao Portu s teškoćama koje mu konzul pričinjava, pa sad od nje očekuje nova uputstva. A što se tiče putne bujuruldiije za konzula, on je neće dati, niti ga uopšte interesuju konzulovo mišljenje i ponašanje. O članovima komisije takođe ne želi da kaže ni gdje su ni kad će započeti rad. Sve je to valija izgovorio povišenim tonom, a uz to je na konzulov račun izrekao mnogo uvreda: da pukovnik Simbšen nastoji da u Travniku izigrava carskog konzula i uglednu ličnost, a u stvari nije nikakav ni konzul ni ugledan čovjek. Da bi povećao svoj ugled, Simbšen se usudio da mu se suprotstavi i da piskara kojekakve note, a nije svjestan koliko je sitan prema njemu, valiji, i da se njegov ugled sasvim gubi prema ugledu i dostojanstvu jednog paše. U hijerarhiji, pukovnik Simbšen je samo begić («begzade») i nema dostojanstvo pravog i opuno-moćenog konzula kao što imaju strani konzuli u nekim drugim gradovima u Turskom Carstvu. On je običan izvršilac poslova ili dojavljivač, a u krajnjoj liniji, u Travniku nije uopšte potreban konzul jer u gradu nema nijednog austrijskog trgovca, čak ovuda i ne prolaze, pa koga on onda zastupa? Upravo zbog toga što nema šta da radi, konzul se bavi svim i svačim, a naročito opterećuje valiju raznim na-

³⁷ Isto, Travnik 9. jula 1820.

metljivim posredovanjem i sitnim poslovima koje bi mogle riješiti i niže vlasti. Stoga je i sporove na granici preuveličavao i nastojao da se što više oduže kako bi imao pokriće da nešto radi. Jer čim se riješe granični sporovi, konzul će ostati bez ikakvog posla, pa će i austrijska vlada uvidjeti da je suvišan u Travniku. Tako je valija Dželal-paša objasnio konzulovu nepopustljivost pri rješavanju graničnog pitanja kao želju da postavlja uslove koje turske vlasti nisu mogle prihvatiti, pa se tako sve odlaže unedogled. Atanas-ković je bio preneražen zbog tona i riječi kojima se jedan turski namjesnik obraća predstavniku austrijskog dvora, a još ga je više zapanjio valijin zaključak da je austrijski konzul nepotreban u Travniku. Podsjetio je valiju da je austrijski konzulat uspostavljen u Travniku prije više godina, da je to potvrdio sultan svojim fermanom, a uspostavljen je u duhu mirovnih ugovora između dvije države radi zaštite austrijskih podanika. Dželal-paša ga je prekinuo i rekao da se to ne može odnositi na Travnik jer on nije trgovački grad, kao na primjer Solun ili Smirna, kome je potreban konzul da bi rješavao trgovačke sporove. On je pisao Porti o ovoj prevari, opisao je stvarno stanje u gradu i ne sumnja u to da će Porta na njegov prijedlog ukinuti austrijski konzulat u Travniku.

Sulejman Faik-efendija se spremao u Carigrad, a među onima koji su mu učinili oproštajnu posjetu bio je i pukovnik Simbšen. Mubašir je bio stvarno žalostan. Rekao je konzulu da je upravo stigao tatar i donio ferman kojim je Dželal-paša potvrđen za valiju, kao i pismo reis-efendije koji je tražio da valija ubrza rješavanje pograničnih sukoba. Prihvaćena je valijina preporuka da se Faik-efendija opozove i da se vrati u Carigrad, pa će krenuti za mjesec dana. Još jedanput je obećao konzulu da će upoznati Portu s nedoličnim i samovoljnim vladanjem Dželal-paše koji se uključio u bosanske spletke. Mubašir je tek na ovom sastanku ispričao konzulu da se zamjerio valiji već u prvim danima kad je valija stigao u Travnik, ali mu nije rekao pravi razlog nego jedino to da ga je valija odmah oslobodio rada u komisiji, da mu je pod prijetnjom smrtne kazne zabranio da dolazi na njegovu kapiju, a takođe ga javno vnijeđao, ponizio i bacio mu ugled pod noge. Ovako uvrijeđen i ponižen, Faik-efendija je napadao ne samo valiju ne-

go i Bosance kojima je u početku vjerovao, ali kad ih je bolje upoznao, onda je shvatio da su svi austrijski zahtjevi opravdani. Na to mu je konzul ispričao kako je valija i nje- ga veoma uvrijedio, nije mu dao ni putnu bujuruldiiju, ali je on ipak odlučio da 26. jula ode na granicu. Sa sobom će povesti i svoju porodicu pošto joj ovdje prijeti opasnost; tako je prije nekoliko dana pucao jedan delija na njego- vog sina koji se igrao u bašti. Kad je konzul protestovao, delija mu je podrugljivo rekao neka se žali Dželal-paši.³⁸ Stoga je konzul odlučio da vodi svoju porodicu iz Trav- nika, a možda će i valija uspjeti da ostvari svoju prijet- nju i zatvoriti austrijski konzulat u Travniku. Tako je konzul napustio Travnik 26. jula 1820, a 2. avgusta se na- šao u Dubici.

Konzul je uspostavio vezu s Mustafa-pašom koji se na- lazio u turskoj Dubici, ali ga on nije prijateljski primio. Konzul nije znao da li je razlog bio u tome što se tu na- lazio i Ingliz Mehmed-efendija s kojim se Mustafa-paša ni- je slagao, ili zato što je tačno ispunjavao Dželal-pašine na- loge. Mustafa-paša je tražio od valije uputstva za rad mje- šovite komisije, ali odgovor još nije bio stigao, pa je on na svoju ruku odlučio da uključi i konzula u njen rad. Višećanje će započeti kad se vrati iz Novog u koji mora otići 13. avgusta, a već 15. avgusta se vratio i započeo is- pitivati sporne slučajeve. Sa austrijske strane učestvovao je potporučnik Atanasković, s kojim je Mustafa-paša raz- govarao u četini oka i rekao mu da je valija bujuruldijom odredio za članove komisije Ingliz Mehmed-efendiju i ba- njalučkog muftiju, a uz to naredio svim kapetanima tvrđa- va koje se nalaze na granici od Berbira do Livna i Glamo- ča da pomognu komisiji u njenom radu. Kapetani su ta- kođe bili dužni da mu predaju sve zlikovce po spisku ko- ji je načinjen u Travniku, kao i one za koje naknadno saz- naju. U bujuruldiji nije bilo ni riječi o austrijskim protes- tima, pa je Mustafa-paša rekao Atanaskoviću da će tražiti uputstva od valije da li da razmatra sporne slučajeve s konzulom. Prije nego što je počeo razgovarati sa Atanasko- vićem i čitati mu valijinu bujuruldiiju, Mustafa-paša je pret- hodno zaključao sobna vrata i zatvorio prozore da neko

³⁸ Isto, Travnik 24. jula 1820.

ne bi čuo njihov razgovor. I to je ukazivalo na stanje koje je vladalo u Bosanskom ejaletu za vrijeme Dželal-pašine uprave. U međuvremenu je Mustafa-paša odlazio u Stari Majdan i Prijedor, u kojem je uhapsio 20 muslimana i 30 hrišćana koji su činili nasilja, a njihova dalja sudbina je zavisila od valijine odluke. Uhapsio je i Hadži Selimbega, zastupnika kapetana, zato što je utajio 70 kesa poreza.³⁹ Takođe je pozvao kapetane ovih kapetanija kojima je valija poslao bujuruldiju, pa se početkom avgusta odazvalo nekoliko kapetana i aga, a među njima bihački kapetan Rustembeg i poznati buntovnik Mahmudaga iz Bužima; dolazak su najavili kapetani iz Livna i Počitelja, pa čak i Hasanaga iz Trebinja. Ovo se tumačilo predostrožnošću da se ograde od odgovornosti ukoliko Hasanaga Pečki odbije da dođe u Novi. U ponovnom razgovoru sa Atanaskovićem, Mustafa-paša mu je rekao da još nije dobio nikakva uputstva u vezi sa uključivanjem austrijskih članova u rad komisije. To je vjerovatno bilo zbog toga što ni valiji nisu stigla uputstva iz Carigrada.

U to vrijeme su se pogoršali međunarodni odnosi, pa su u vezi sa tim kolale razne vijesti. Između ostalog govorilo se da su se pogoršali odnosi između Rusije i Turske i da je austrijski dvor stao na Rusijinu stranu, pa je jedan korpus na turskoj granici stavljen u pripravnost. Ove vijesti su djelovale veoma uznemiravajuće na krajiško stanovništvo, što je uslovalo da poraste nezadovoljstvo prema susjednoj carevini.⁴⁰ Stoga je Mustafa-paša, vjerovatno po valijinom zahtjevu, obavio inspekciju tvrđava i naredio da se odmah oprave tvrđave u Berbiru i Novom. U Novom su prije Mustafa-pašinog dolaska doveli u ispravno stanje sva oruđa, a topove postavili na njihove lafete.⁴¹

Mustafa-pašin odnos prema pukovniku Simbšenu promijenio se poslije povratka u Novi, u koji je konzul stigao 16. avgusta uveče. Konzul ga je zamolio za prijem i on ga je primio sljedećeg dana po uobičajenom ceremonijalu i veoma svečano: poslao mu je ukrašenog konja i neko-

³⁹ Isto, Kostajnica 12. avgusta 1820; Isto, Simbšenu Dvorskoj kancelariji, Beč 8. novembra 1820.

⁴⁰ Isto, Simbšenu Meternihu, Podovi (blizu Novog) 19. avgusta 1820.

⁴¹ Isto, Podovi 24. avgusta 1820.

liko kavaza kao prатnju. Prijateljski ga je primio i Engliz Mehmed-efendija, koji je bio osobito govorljiv i hvalio Dželal-pašine naredbe koje će konačno učiniti da zavladaју red i mir. Rezultati su već vidljivi jer je Mustafa-paša pohap-sio veći broj zlikovaca. Hapšenje nije bilo obavljeno na os-novu austrijskog spiska nego su uhapšeni oni koje su op-tužili kapetani, a one koje su oni štitili i na koje je ukazi-vao konzul nije još niko dirao. Međutim, bilo je glavno da su se svi prepali, pa bar nije bilo nikakvih izgreda. Musta-fa-paša je privatno zatražio od konzula da mu preda spisak zločinaca koji je sačinio, ali samo onih koji se nalaze u nov-skoј kapetaniji.

Na veliko iznenađenje stigao je i čuveni Hasanaga Peć-ki u Novi na Mustafa-pašin poziv, ali je doveo družinu od 150 ljudi sastavljenu od muslimana i hrišćana. Nije posto-jala opasnost da mu se nešto dogodi jer je imao veću družinu od Mustafa-paše, ali on je navikao da se uz njega nalazi brojna družina, a bio je i veoma lukav i oprezan. Kad je sjedio kod Mustafa-paše, onda su kraj njega staja-la najmanje troјica-četvorica iz njegove pratnje, dok su drugi čuvali vrata i prozore. Tako se Mustafa-paša u stva-ri osjećao kao zarobljenik Hasanaginih ljudi, pa u No-vome nije mogao ništa raditi, te je odlučio da ode u Bi-hać i da tamo sredi stanje, kao što je uradio u Prijedoru i Starom Majdanu, a Hasanagi je odobrio da se vrati u Peći, s tim da mu se svakako javi u Bihać.⁴² Međutim, Hasanaga je ostao još izvjesno vrijeme u Novom, tako da se i 24. avgusta još uvijek nalazio u gradu pošto su tu bili gotovo svi važniji prvaci. Prilikom rješavanja spornih predmeta, oni su imali različita gledišta, pa su među nji-ma često izbijali sukobi. Mustafa-paša i Engliz Mehmed-efendija su se tako zavadili da između njih nije bilo mo-guće izmirenje.

Austrijski konzul je primio u posjetu Mustafa-pašu 21. avgusta, ali da bi ona izgledala kao privatna, on je pri-redio prigodnu zabavu, pa je Mustafa-paša došao samo u pratnji dvojice slugu. I ovog puta su razgovarali o izgredi-ma na granici i konzulovom učešću u radu mješovite komi-sije. Mustafa-paša nije dobio nova uputstva iz Travniка, pa

⁴² Isto, Podovi 19. avgusta 1820.

je ponovo poslao glasnika valiji s pitanjem da li može uopšte razgovarati s konzulom, a naročito kako da postupi u vezi s nadoknadom šteta. Tvrdio je konzulu da mu je cilj da izravna sporove u korist podanika oba carstva, ali konzul ni ovog puta nije mogao saznati kakva je on uputstva dobio od valije. Mustafa-paša mu je rekao da se nekoliko razbojnika sklonilo na jednu adu na Uni i predložio mu da zajednički učestvuju u njihovom hvatanju. Odredili su da to bude 23. avgust, s tim što će ih Mustafa-pašini ljudi napasti na adi, a austrijski graničari dočekati na području Vojne krajine ukoliko tamo pokušaju potražiti spas. Zatim je Mustafa-paša rekao konzulu i to da će istragu nastaviti u Bihaću, a u Novom će ostati još 8—10 dana da sačeka nova valijina uputstva i riješi zaostale sporove. Konzul je zaključio da paša strogo ispunjava valijine naloge, to jest da ništa ne raspravlja sa njim, ali da se na licu mjesta ipak uvjerio kako bez austrijskih predstavnika neće uspjeti da riješi sporove koji su se nagomilali u toku godine.⁴³ Inače je Mustafa-paši bilo posebno naređeno da sa austrijskom stranom ne ulazi u utvrđivanje zahtjeva za odštetu pošto je valija odredio da se šteta utvrdi po turskim zakonima i na turskoj teritoriji. U slučaju kad je neophodno potrebno da se šteta nadoknadi, to treba odmah uraditi bez obzira na to da li će austrijska strana biti zadovoljna. Za valiju je bilo najvažnije da se takvi izgredi za koje se mora platiti odšteta ubuduće ne događaju, čime se moglo objasniti njegovo naređenje da se temeljno pročešljaju šume na granici i pohvataju svi zlikovci. On nije ni najmanje sumnjao u to da su im pomagali bosanski kapetani, pa su tako i oni odgovorni za počinjena nedjela na čemu je austrijski konzul zasnivao svoje optužbe.

Mustafa-paša je zaista poslije desetak dana otišao u Bihać, a sa druge strane granice učinio je to austrijski konzul. On je 11. septembra stigao u Maljevac, pa je iste večeri s komandantom majorom Rešićem posjetio Mustafa-pašu koji je razapeo čador kod Velike Kladuše; službeni razgovor su zakazali za 12. septembar. Izgleda da je Mustafa-paša već bio dobio uputstva iz Travnika jer je

⁴³ Isto, Travnik 25. avgusta 1820.

prisutnima, među kojima se osim konzula i majora Rešića nalazio i kapetan Maslovara iz Prve banske regimente, izjavio da je cilj njegovog dolaska na ovo područje da ga oslobodi od pljačkaša i svih drugih zlikovaca, kao i da ukloni njihove zaštitnike Hasanagu Pečkog, Sulju Rizvića i Mahmutagu Čatića, i dodao: »Turci imaju običaj da gone Hasana kolima (bez žurbe), a on je već u mojim kolima«. ⁴⁴ Ova promjena u Mustafa-pašinom držanju nije mogla ostati nezapažena u krugu Vojne krajine. Međutim, između javnih izjava i stvarnog stanja bila je velika razlika. Naime, konzul je preko svojih uroda koje su se nalazile u Mustafa-pašinom krugu bio obaviješten da nema ni govora o likvidiranju ili hapšenju turskih moćnika, nego samo o tome da ih Mustafa-paša udalji sa granice što bezbolnije. Na primjer, Hasanagu će pokušati da udalji sa granice tako što će mu predložiti da bude kod njega buljubaša i dati mu čifluk sa 20 podanika u kraju oko Skoplja. Ali ni taj pokušaj neće biti lako izvodljiv zato što Hasanaga ne smatra da je za bilo šta kriv. Štaviše, kad su ga Mustafa-paša i Englez Mehmed-efendija pitali o izgredima, on je ljutito odgovorio: »Koje su to moje greške, ko su zločinci, ko su tužitelji, neka dođu i kažu mi u lice, neka pokažu svjedočanstva kojima mogu dokazati moju krivicu, neka se nađe bilo ko da bi mogao potvrditi da sam učestvovao u pljačkanju đaura«. Stoga je Mustafa-paša zamolio konzula da dođe na raspravu koja je zakazana za 12. septembar i da donese dokaze u vezi sa tužbama koje se odnose na izgrede u kojima je učestvovao Hasanaga. Uz to je obavijestio konzula da je već ispitao slučaj koji je opisan u defteru, a odnosi se na događaj kod Starog Sela. Ustanovio je da su za spor krivi turski podanici, pa je 25 uhapsio, okovao i poslao u tamnicu jajačke tvrđave, a među njima se nalazio i razbojnik Dodoši iz Prve banske pukovnije. Konzul je prihvatio prijedlog i došao na raspravu koja je obavljena u jednom čadoru podignutom na raštelu. Oko podne je stigao Mustafa-paša sa većim brojem kapetana i u pratnji 200 konjanika; nešto ranije je došao Suljo Rizvić, ali se Hasanaga nije pojavio. Tursku stranu je zastupao Englez Mehmed-efendija,

⁴⁴ Isto, Maljevac 15. septembra 1820.

koji je u svom govoru posebno naglasio da treba opisati sve izgrede u kojima je učestvovao Hasanaga Pećki pošto on uporno tvrdi da se sve austrijske optužbe odnose na nedjela koja su počinili austrijski dezertteri. U ime austrijske strane govorio je major Rešić, opisao izgrade i zatražio 15 hiljada pjastera, odnosno 420 kesa odštete. Članovi komisije sa turske strane su samo ćutali, a major Rešić je naveo pojedinosti iz tužbi i na kraju zaprijetio da će se vojska pobrinuti za red na granici ako se izgredi nastave. Izjavio je da se neće više tolerisati praksa po kojoj turski podanici prenose krivicu jedni na druge, a potom se obratio kapetanu Bešireviću i pozvao ga da mu dokaže ako smatra da je izrekao neistinu. Predstavnici turske strane nisu ništa odgovorili nego su se izdvojili, nešto se dogovarali i ponovo se vratili, a Ingliz Mehmed-efendija je zaključio raspravu i rekao da će austrijskoj strani biti uručen pismeni odgovor. Poslije su članovi turske delegacije posjetili konzula i izjavili da oni moraju tražiti valjinu saglasnost pošto imaju njegovo odobrenje da mogu voditi političke razgovore, ali će se istraga sprovoditi po šerijatu. Kako reče Mustafa-paša: »Ko može da pronađe pravi način šta treba staviti na jednu a šta na drugu stranu kantara da bi se uspostavila ravnoteža pravičnosti?«⁴⁵ Poslije toga je predložio da se sačine novi defteri, što opet nije prihvatio austrijski konzul nego je i dalje insistirao na već postojećim popisima koji su bili predmet raspravljanja u Travniku. Tako su obje strane i dalje zadržale ranija gledišta. Mustafa-paša je ponovo objasnio Simbšenu da ne može drugačije postupiti jer je takvo valjino naređenje, pa je dalji postupak prekinut, a predmet je vraćen u Travnik.

Dok ne stigne valjin odgovor, Mustafa-paša je 17. i 18. septembra obišao Krajinu, zatim se jedan dan zadržao u Pećima, tri dana u Ostrovici i vratio se u Bihać. Simbšen je za to vrijeme boravio u Zavalji. Bio je ljut na Dželal-pašu, ali mu je bilo drago što je uočio da se valije plaše i krajiški kapetani, pa i sam Mustafa-paša koji bez njegove saglasnosti nije smio ništa uraditi na svoju ruku. Kon-

⁴⁵ AH, Spisi Like i Krbave 1816—1832, Simbšen Radivojeviću, Maljevac 15. septembra 1820.

zulova izjava o valiji najbolje ilustruje ono što je on mislio o njemu: »Na kraju se usuđujem da kažem Vašoj Ekselenciji kako Dželal-paša svojim ponašanjem jasno pokazuje da hotimično odbija da zadovolji pravičnost i, praveći intrige, brutalno i pakosno anulira naše pravične zahtjeve, a uz to uzima u zaštitu krivce«. ⁴⁶ Jer iako se Dželal-paša nije nalazio na granici, ipak se i tu osjećala njegova čvrsta ruka u ponašanju članova komisije. Kapetani su dolazili na svaki Mustafa-pašin poziv, pa se jednom odazvao čak i Hasanaga, što se nije desilo za vrijeme upravljanja nijednog prethodnog valiye. Uskoro je uslijedio i odgovor iz Travnika. Iz note koju je Mustafa-paša uputio konzulu proizilazilo je da je valija naredio da se bez odlaganja nastavi istraga na granici, pa ga Mustafa-paša poziva da kao predstavnik austrijskog dvora dođe u tvrđavu Vrnograč. Potom će se rasprava nastaviti u Velikoj Kladuši koja se nalazi nasuprot Maljevcu. Trebalo je da konzul donese popis šteta, ali će visina nadoknade biti muraom određena po turskim zakonima za obje strane. ⁴⁷ To je dovoljno jasno govorilo da je valija prihvatio kao istinite izjave Bosanaca, pa je konzul smatrao da više nema nikakvog smisla da dalje ostane i obavijestio je Mustafa-pašu da napušta komisiju. Otišao je u Beč i tamo podnio izvještaj. A Mustafa-paša se vratio u Skoplje. ⁴⁸

Austrijsko Ministarstvo inostranih poslova uputilo je izvještaj internunciju u Carigrad 2. januara 1821. kojim ga je upoznalo s novonastalom situacijom:

»Naše dvogodišnje iskustvo dovoljno je učvrstilo naše gledište o tome šta ovdašnji dvor može da očekuje od mješovite komisije u Bosni za zadovoljenje naših pravednih zahtjeva. Bio bi nezahvalan, a istovremeno i suvišan posao kad bismo ponovo nabrajali sva nedjela Bosanaca duž naše granice koja traju od ponovnog ujedinjenja Ilirije sa austrijskom carevinom. Ona su detaljno navedena u uputstvima ovog Ministarstva, kao i u memorandumima koje je Internuncijatura upućivala turskoj vladi. Ovo ometanje javnog reda i sigurnosti koje je uopšte nespojivo s mirnodopskim stanjem, a naročito s prija-

⁴⁶ Isto, Maljevac 15. septembra 1820.

⁴⁷ Isto, Mustafa-paša Simbšenu, 3. zilhidže 1235.

⁴⁸ HHStA W, St. K. Türkeri VIII/41, Simbšen Dvorskoj kancelariji, Beč 8. novembra 1820.

teljskim odnosima između dviju država, čiji su izazivači više puta bili poimenice prijavljivani turskim vlastima, primoralo je tursku vladu da krajem 1818. uputi u Travnik svoga izaslanika da bi se tamo ne samo dogovorio sa austrijskim izaslanicima o nadoknadi u vezi sa zahtjevima i žalbama ovdašnje vlade nego i o sredstvima kako da se ubuduće održava bolji red na granici. Iako u pomenutoj pokrajini već duže vrijeme vlada duh buntovništva i otpora prema našim pravednim zahtjevima, što ne uliva mnogo nade u uspjeh pomenutih mjera koje imaju nesumnjivu korist po obje države, mi upravo zbog toga rado pružamo ruku za pomirenje i iskreno želimo da se prijateljski sporazumijemo gdje god će to biti moguće. Sulejman Faik-efendija je stigao u Travnik početkom januara 1819. Njegov prvi zadatak je bio da na *politički* način udovolji obostranim zahtjevima, jer je to jedini prihvatljiv način u ovim prilikama za nezavisne države, a koji je u ovom slučaju i jedini mogućan. Problem i njegovo rješenje svodili su se na: *prvo*, nadoknada austrijskim građanima za štetu nastalu od razbojničkih upada Bosanaca počev od 23. avgusta 1813, tj. od trenutka osvajanja Ilirije; *drugo*, uspostavljanje trajnog reda i mira na granici. Da bi se ovaj cilj postigao, carsko-kraljevski komesari su predložili sljedeće:

a) izručenje austrijskih vojnih bjegunaca, i to onih koji su poznati kao najopasniji razbojnici i izazivači nemira, ili bar njihovo kažnjavanje po zakonu i istjenjivanje iz graničnih oblasti;

b) istjerivanje i kažnjavanje onih Turaka i turskih podanika koji su i sami razbojnici, ili štite razbojnike i zlikovce pružajući im utočište i pomoć;

c) prosijećanje šuma u Bosni u širini od 200 koraka duž granice, kao što je to upravo izvršeno na austrijskoj strani;

d) dogovor o određivanju izvjesnih policijskih mjera sigurnosti koje bi doprinijele uspostavljanju mira i reda na granici.

U odnosu na prvu tačku, 14. januara 1819. su obje komisije u prisustvu namjesnika Derviša Mustafapase razmijenile popise šteta. Već pri površnom pregledu bosanskog popisa postaje jasno da je protivnoj strani stalo samo do toga da naša veoma tačna i solidno obrazložena potraživanja osujeti svojim većim zahtjevima koji su neosnovani kako po formi tako i po sadržini. Do koje mjere ovi originalni popisi — ovdje priloženi za službenu upotrebu — ne zaslužuju povjerenje vidi se: prvo, iz okolnosti da nijedan popis nije potpisala neka zakonska institucija; drugo, da u njima nema podataka o vremenu i mjestu događaja, ukratko nedostaje sve što bi moglo potvrditi njihovu vjerodostojnost; treće, vrijednost opljač-

kanih predmeta veoma je precijenjena i daleko premaša njihovu stvarnu cijenu; četvrto, kao što se vidi iz navedenih brojaka, one se u spiskovima više puta ponavljaju; naime, u popisu kapetanije Ostrovnica ima 65 zahtjeva koji su ponovljeni dva puta. Uprkos očigledno netačnim i nepouzdanim podacima koji su dobijeni od Bosanaca pristupili smo ispitivanju popisa i dogovorili se sa Faik-efendijom da brišemo one slučajeve iz kojih se ne vidi ko je oštećen a ko počinilac štete, dok pri ocjeni stoke (prema vrsti) uzimamo jevtiniju prosječnu cijenu. Na osnovu takve procjene dobili smo iznos od 497.966 pjastera u našu korist i 119.198 pjastera u korist Bosanaca, što znači da je kao odšteta našim podanicima dobijen iznos od 378.778 pjastera. Carsko-kraljevski komesari su bili veoma iznenađeni kad im je Derviš Mustafa-paša umjesto toga ponudio paušalni iznos od svega 27.408 pjastera. To nisu mogli ni u kom slučaju prihvatiti zato što je ponuđeni iznos bio ne samo potpuno proizvoljan nego je sačinjavao jedva deseti dio našeg veoma umjerenog zahtjeva. Uskoro poslije toga je Derviša Mustafa-pašu zamijenio Mehmed Ruždi-paša. Novi namjesnik je započeo rad čudnom odlukom da potpuno odustane od obostranih potraživanja i obrazložio tu zamisao navodnom naredbom turske vlade koja se temelji na šerijatskom zakonu i time nam potpuno onemogućio svako podnošenje žalbi. Ako su austrijski komesari imali razloga da se čude nesrazmjernom zahtjevu, onda su imali još mnogo više razloga za čuđenje zbog te okolnosti. Primjenjivati šerijatski zakon koji zabranjuje svjedočenje hrišćana u vezi sa zločinima koji su se dogodili u austrijskim oblastima značilo bi u stvari odustajanje od jedinog dokaza za dokazni postupak. A to bi značilo deklisanje čvrste odluke da se jednostavno odbije ona pravičnost koju smo tako često bezuspešno zahtijevali, a koja nam je bila čvrsto obećana. Ali prije nego što su naši komesari mogli pristupiti proučavanju ovog potpuno nedopustivog postupka, ponovo je došlo do promjene namjesnika i zbog toga je cio posao opet prekinut. Na položaju namjesnika, Mehmeda Radži-pašu zamijenio je Dželal-paša. Reis-efendija nam je prikazao toga čovjeka u neobično povoljnom svjetlu, uvjeravajući nas u izvanredne lične osobine kao što su njegov karakter i pouzdanost, i mi smo se ponadali da će novi namjesnik učestvovati u radu komisije poštenije od svog prethodnika i spriječiti zlonamjernost Bosanaca; ukratko, da će se ozbiljno zauzeti za iznalaženje konačnog rješenja ovog problema koji ima veliki značaj ne samo za mir i dobrobit velikog broja podanika Njegovog Velikanstva nego i za samo održavanje dobrosusjedskih odnosa između dvije carevine. Koliko smo bili razočarani u ovim povoljnim izgledima, Vaše Blagorodstvo može djelimično da vidi iz uputstva od 18. avgusta prošle godine,

a djelimično iz izvještaja austrijskog konzula barona Simbšena, što ovdje nećemo ponavljati. Dajemo samo konačan zaključak s povjerljivom izjavom za bolji pregled čitavog stanja. Iz ovog kratkog istorijskog pregleda događaja slijedi:

Prvo, da tri uzastopna bosanska namjesnika, kojima je bila dužnost da udovolje pravednim zahtjevima Austrije, nisu učinili ništa ozbiljno ili nisu imali dovoljno snage da se suprotstave Bosancima, a možda i iz nekih drugih razloga, pa su se isuviše pasivizirali da bi se moglo postići neko zajedničko zadovoljavajuće rješenje.

Drugo, da je stanovništvo Bosne, umjesto da na pošten postupak ovdašnjeg dvora odgovori istom iskrenošću, na sve moguće načine kočilo i onemogućavalo naše pravedne želje, te da se trudilo da održi dosadašnje stanje nemira i neprijateljstva umjesto da uspostavi mir i red na granici.

Treće, da krivicom turskih vlasti nije nijedan od dva glavna zahtjeva komisije — naime odšteta za prošlost i obezbjeđenje za budućnost — bio ozbiljno razmatran, niti je ista učinjeno da se počne njihovo rješavanje. Štaviše, dok su trajali međusobni pregovori, bezakonja Bosanaca na austrijskoj teritoriji ostajala su i dalje nekažnjena.

Najzad, četvrto, da se blagotvorne namjere dviju visokih vlada nisu mogle ostvariti.

Njegovo Veličanstvo car smatra da razvoj događaja nalaže da se preduzmu potrebne mjere za obezbjeđenje blagostanja i mira tako velikog i zanimljivog dijela njegovih podanika, i to preko neposrednih ministarskih pregovora, jer je to posljednje sredstvo da se zadovolje naši pravedni zahtjevi minimim putem kako bi se postigao cilj koji će biti blagotvoran za oba carstva. Vaše Blagorodstvo dobiće uskoro uputstva da predate zvaničnu izjavu turskoj vladi i da joj izrazite naše uvjerenje da će ona u tome vidjeti nov dokaz punog obzira ovog dvora i našeg iskrenog vjerovanja u pravičnost i poštovanje ugovora, kao i u više puta naglašenu iskrenost Austrije prema velikoj susjednoj sili. Tursko Carstvo ni u kom slučaju ne može ostati potpuno ravnodušno prema našem prijateljstvu.⁴⁹

Tako su razgovori o ovom pitanju preneseni na viši nivo pošto nisu mogli biti riješeni na granici. Da je pitanje sporova na granici Vojne krajine i Bosanskog ejaleta zaoкупljalo austrijski dvor i poslije prekida rada mješovite komisije i neuspjeha internuncijevog posredovanja na Porti pokazuje i carev nalog od 9. maja 1821. Car je tražio od

⁴⁹ HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829, K 1, Ministarstvo vanjskih poslova Internuncijaturi, Beč 2. januara 1821.

Meterniha podroban izvještaj o svim izgredima koje su počinili Bosanci, ali i da opiše šta je austrijska strana tada preduzela za rješavanje sporova i šta je u tadašnjem trenutku preduzeto da se obeštete austrijski podanici. Meternih mu je napisao opširan izvještaj 9. juna 1821:

»Vaše Veličanstvo je zatražilo objašnjenje o tome šta je diplomatskim putem učinjeno u pogledu nadoknade za austrijske podanike za štetu nastalu od razbojničkih upada Bosanaca. Ovi upadi — nesumnjivo prouzrokovani zakulisnim huškanjem tadašnje francuske vlade — kao što je poznato dogodili su se upravo u trenutku kad je Monarhija napregla sve svoje snage u otvorenoj borbi za potvrdu evropske nezavisnosti protiv premoći Francuske. Iako su važnost i tok političkih događaja onog doba bili u središtu pažnje državnih upravnih organa, ipak je internuncij Vašeg Veličanstva dobio nalog da od turske vlade zatraži što brže uspostavljanje zakonitog stanja na granici i punu odštetu. Turska vlada je spremno izišla u susret ovom pravednom zahtjevu, pa je u Travnik upućen jedan kapidžibaša sa jasno određenim uputstvima. Međutim, prije nego što je ova stvar okončana, 20. oktobra 1809. sklopljen je mirovni ugovor po kome je dio Hrvatske koji je najviše nastradao od upada Bosanaca bio pripojen francuskom carstvu. Od tog trenutka, naš dvor nije bio više u mogućnosti da se kod Turske založi za veliki broj postradalih. Internuncij se morao ograničiti na to da zahtijeva nadoknadu samo za one štete koje su učinjene državi, kao i raznim carsko-kraljevskim oficirima, činovnicima i drugim strankama. Iako je zahtijevana odšteta bila neznatna — iznosila je svega 36.925 forinti i 43 1/8 krajcare — s tim što turska vlada nije uopšte osporavala naš opravdani zahtjev, ona je ipak smatrala da može tražiti odlaganje isplate. Francuzi su za svoje pomenute nove podanike u Hrvatskoj, koje su stekli zahvaljujući teritorijalnim promjenama, a u skladu s Bečkim ugovorom o miru, zahtijevali preko svog poslanika u Carigradu 2 miliona pjastera kao odštetu za upad izvršen 1809. godine. Turska vlada se ne bez razloga zabrinula da bi ispunjenje našeg zahtjeva podstaklo Francuze na energičnije nastojanje da dobiju odštetu, dok su turske finansije bile veoma oslabljene uslijed rata s Rusijom koji je još uvijek trajao. Molim Vaše Veličanstvo da milostivo uzme u obzir ovu okolnost, a prema priloženom izvještaju, te da donese odluku da se naplaćivanje našeg potraživanja od 36.925 forinti i 43 1/8 krajcare odloži do povoljnijeg trenutka iz obzira prema Turskoj. Nepune tri godine kasnije, tj. u julu 1812, prema odredbama Bukureškog mirovnog ugovora obustavljena su neprijateljstva između Turskog Carstva i Rusije. Međutim,

ostala su neriješena mnoga sporna pitanja, kao što je na primjer vraćanje tvrđave koje su Rusi osvojili u Aziji, sudbina Srbije i dviju kneževina, i slično. Uskoro poslije toga počeli su u Carigradu ministarski pregovori između ruskog ambasadora i turske vlade o pomenutim pitanjima. Ruski ambasador je postavio velike zahtjeve, što je obnovilo i pojačalo zbunjenost Turske i zamrsilo političku situaciju do takve mjere da je konačan ishod postao neizvjestan. Razumije se da u takvim okolnostima nismo mogli insistirati na naplati naših potraživanja a da ujedno ne ugrozimo naše više, političke interese, kao što je izjavilo Vaše Veličanstvo, jer bismo time samo pogoršali nepovoljnu situaciju u kojoj se nalazi Turska. Tako se približio trenutak kad su se Ilirske provincije uslijed pada francuske premoći vratile pod nasljeđeno slavno žezlo austrijskog carstva, pa je carsko-kraljevska vlada ponovo pokrenula pitanje odštete zbog povrede granice koju su učinili Bosanci 1809. godine. Razlozi koji su potakli Vaše Veličanstvo na obzirno ponašanje prema Turskoj nisu rezultirali samo iz toka pregovora između Turske i Rusije, nego su postali još značajniji uslijed okolnosti da je ukupno potraživanje za odštetu zbog pomenutog upada prema proceni Državnog ratnog savjeta naraslo otad na 3,953.375 f u mjenicama i 3,773.666 f u novcu, tj. na ukupno oko 14 miliona turskih pjastera. Sigurno se i ranije moglo predvidjeti da će Turska, s jedne strane, u svojoj nevolji zbog ove ogromne razlike posumnjati u ispravnost našeg računa, pa ukoliko u potpunosti ne odbije naš zahtjev, bar će pokušati da odloži plaćanje na neodređeno vrijeme, dok će, s druge strane, ruska ambasada samo izvući korist u svojim pregovorima s Turskom zbog njene nepovoljne situacije. U međuvremenu, od ponovnog ujedinjenja Ilirije sa austrijskom carevinom, ispadi Bosanaca počeli su se gomilati u tolikom obimu da je svakodnevna izdašna pomoć postajala sve potrebnija. Kako su predstavke poslanika koje je on povremeno upućivao turskoj vladi ostajale bez vidljivog rezultata, on je dobio uputstvo iz Beča da pokuša preduzeti ozbiljnije korake. U vezi sa izloženim razmatranjima, i u želji da se najhitnije stane na put ovom nedopustivom zlu, bilo je nužno da se predmeti razdvoje. Internuncij je dobio uputstva da od turske vlade zatraži nadoknadu za štete koje su pricinili Bosanci od vremena ponovnog ujedinjenja Ilirije [sa Austrijom], tj. od 1813. godine; zatim kažnjavanje krivaca i prihvatanje odgovarajućih sigurnosnih mjera u budućnosti. Prethodni projekt odšteta iz 1809. koji je izazvao velike komplikacije nije zasad trebalo da spominje. Rezultat ovog internuncijevog posredovanja bilo je naime novanje specijalnog komesara turske vlade koji je došao u Travnik da bi sa austrijskim komesarima vodio pre-

govore o nadoknadi za štete počev od 1813, kao i potrebnim mjerama za obezbjeđenje trajnog mira na granici. Koliko god su neposlušnost i buntovništvo odlukovali Bosance i onemogućavali da se postigne potpuno zadovoljavajući rezultat, ipak su postojali ozbiljni razlozi da prihvatimo prijedloge Turske. Prvo, riječ je o tome da turskoj vladi pružimo nov dokaz dobrosusjedske popustljivosti u svemu što bi moglo dovesti do cilja; drugo, da dokažemo Bosancima koliko i turska vlada pridaje značaja očuvanju prijateljstva i sloge između dvije carevine; treće, da turskim vlastima predstavimo pravo stanje stvari i time ih lakše privolimo na prihvatanje onih mjera bezbjednosti koje smo više puta nudili; četvrto, da obezbjeđimo neposredne pregovore vlada o našem pravu na potpunu odštetu ukoliko rezultati rada zajedničke komisije ne dovedu do blagotvornog uspjeha. Delegat turske vlade Sulejman Falk-efendija stigao je u Travnik početkom 1819. i činilo se da će ozbiljni pregovori mješovite komisije uroditi zadovoljavajućim rezultatom. Na žalost, uskoro je preovladala stranka bosanskih kapetana kojima je veoma stalo do toga da se održi dosadašnje stanje bezakonja i pljačkanja. Pregovori su potrajali sve do 1820, a u tom razdoblju su se tri puta smjenjivali namjesnici ove pokrajine. Pored toga što je svaka promjena namjesnika izazivala zastoj u radu, na tok pregovora uticao je i onaj duh koji je sa sobom donosio svaki novi namjesnik. Posljednji, Dželal-paša, čiji je karakter i lične osobine toliko hvalila turska vlada, na kraju se potpuno predao Bosancima, pa je austrijski konzul bio primoran da prekine pregovore poslije više bezuspješnih pokušaja dogovaranja i poslije dosta uvreda koje je doživio, jer je Turska vodila pregovore na način da su oni kompromitovali carsko-kraljevsku vladu i pomagali ustijanim bosanskim glavama da istraju u svom dotadašnjem ponašanju. Došao je trenutak kad je izgledalo da se više ne može izbjeći neposredan ministarski susret. Kao što se vidi iz priloženog iscrpnog pismenog uputstva od 27. januara o.g. trebalo je da internuncij pokrene postupak u tom smislu. Grof Licov je izvršio svoj zadatak s poznatom pohvalnom revnošću i insistirao je na konferenciji. Vaše Veličanstvo može iz dva priložena izvještaja ocijeniti njegovu aktivnost u radu o tom predmetu, kao i teškoće sa kojima se on morao boriti od samog početka. Na žalost, odonda su poznati događaji samo bezmjereno povećali ove teškoće. Zbog ustanka u Grčkoj koji se sve više širio, u Turskoj su bili poljuljani svi osnovi njenog političkog života. Tražeći spas samo u divljačkim ispadima razuzdanog fanatizma, brkajući prijatelje s neprijateljima, krive s nedužnima, Turska je sada manje nego ikad sposobna da prihvati naše želje u odnosu na događaje u Bosni ma

koliko one bile opravdane. Osim toga, to bi bilo i u suprotnosti s Vašim mišljenjem da bi čak i djelimično naplaćivanje naših potraživanja povećalo nevolje turske vlade u trenutku kad naši sopstveni najsvetiji interesi zahtijevaju da joj ukažemo svaku moralnu pomoć u savladavanju moćnog unutrašnjeg neprijatelja. Nadam se da sam ovom istorijskom analizom dokazao da sam u ovoj stvari, koja s pravom veoma zanima Vaše Veličanstvo, s moje strane i od strane Internuncijature, od samog početka pokušavao sve što je pod datim okolnostima bilo moguće. Ako uspjeh ne odgovara namjeri, za to je djelimično kriva loša organizacija uprave turske carevine i poljuljan ugled turske vlade, a djelimično i politička situacija. Najzad, krive su i duševne odlike Bosanaca, kao i stanje bezvlašća u Bosni. Kako priznaju sami Turci, njima ne nedostaje volja nego snaga da savladaju Bosnu. U svakom slučaju molim Vaše Veličanstvo da uzme, u obzir da svaka ozbiljna naplata naših potraživanja u datom trenutku ne bi postigla cilj, niti bi bila u skladu s našom politikom. Prema tome, ostaje jedino da sačekamo povoljniji trenutak, a kad će on nastupiti, to je zasad nemoguće predvidjeti. Ali molim Vaše Veličanstvo da bude ubjeđeno da taj trenutak neće proći neiskorišćen.«

Austrijski car je primio na znanje ovaj izvještaj i strogo naredio Državnoj kancelariji da sagleda i iskoristi povoljan trenutak da bi se ozbiljno i sa punom odlučnošću pristupilo poslu oko dobijanja odštete od turske vlade, te da se taj posao završi u duhu stroge pravičnosti.⁵⁰

⁵⁰ Isto, Meternih caru, Beč 9. juna 1821.

GRČKI USTANAK I PRIPREMA ZA RAT

Istočno pitanje je pokrenuto u vrijeme kad su se evropske sile okupljene u Svetoj alijansi dogovarale kako da uguše revolucionarne pokrete koji su se pojavili na jugu Evrope, a od kojih su posebno strahovale dvije najveće carevine u Evropi: Austrija i Rusija. Međutim, između ove dvije države vladali su nepovjerenje i podozrivost, zbog čega nisu uvijek uspješno zajednički nastupale, a pogotovo u pogledu Turske jer su u vezi sa njom imale različita gledišta i planove. Na kongresu Svete alijanse u Opavi 20. oktobra 1820. razmatrano je pitanje gušenja revolucionarnih pokreta u Italiji, pa je prepušteno Austriji da svojom vojskom uguši pobune koje su evropskim silama zadavale veliku brigu pošto su strahovale da se ne prenesu i preko granica njihovih država. Već tada je Sveta alijansa bila u rukama austrijske spoljne politike i kneza Meterniha. Ruski car Aleksandar I je na kongresu u Opavi podržavao i kneza Meterniha i austrijsku nepopustljivu politiku u odnosu na sve revolucionarne pokrete koji su se javili u to vrijeme. Bilo mu je tim lakše što se nalazio daleko od Rusije u kojoj su politički krugovi imali drugačije mišljenje i razlikovali pokrete u Italiji i Španiji od pokreta koji su se javljali u susjednom Turskom Carstvu. Austrijska spoljna politika je svim tim pokretima dala obilježje pobune protiv vladara i zakonitog poretka, pa stoga ih nije trebalo pomagati nego svugdje onemogućavati i pomoći vladi države u kojoj se javljaju da ih uguši, pa tako i pokrete u Turskoj. Mada revolucionarni ustanci u Grčkoj i ustanci u Italiji i Španiji nisu međusobno imali neposredne veze, oko odnosa prema njima pojavljivali su se prvi znaci nes-

laganja upravo kod članica Svete alijanse. Rusija je bila prva koja je prema grčkom ustanku imala drugačiji odnos nego prema drugim ustancima u Evropi.

Sa jednim memoarom Aleksandra Mavrokordate o položaju osmanske carevine upoznao je evropske dvorove vlaški knez Jovan Karadža u septembru 1820. Iz memoara je proizlazilo da se ta carevina nalazi u rasulu, pa je predskazan i ustanak u Grčkoj. »Tu je rečeno za Austriju, da njena surevnjivost prema ekspanziji Rusije i strah, da bi eventualni sporazum s njom Rusija mogla jače iskoristiti bez dovoljnih kompenzacija za Austriju, tera ovu u savez s Portom.«¹ Međutim, u Carigradu nisu verovali ni Rusiji ni Austriji, za koju su pretpostavljali da je u savezu sa njom. U Grčkoj je zaista pripreman ustanak, a cara Aleksandra I je o toku priprema izveštavao njegov ministar Krflijanin Kapodistrija. On je caru davao takve izveštaje da su oni kod njega izazvali simpatije u korist grčkog ustanka. To je bilo tim lakše što je ruski car verovao da bi se oslobođenjem Grčke uz rusku pomoć mogao ruski uticaj proširiti na Balkansko poluostrvo, a car bi se istovremeno pokazao i kao zaštitnik pravoslavnog stanovništva protiv ugnjetavanja koje nad njim vrše muslimani.² Međutim, Meternih je ipak uspio da na kongresu u Opavi (koji je završen u Ljubljani 21. jula 1821) privoli Aleksandra I da Rusija ne pomaže grčkim ustanicima. Carevo obećanje trajalo je do njegovog povratka u Petrograd, gdje je saznao za sasvim drukčije političko opredjeljenje Rusije. Uskoro je započeo grčki ustanak; adutant ruskog cara Aleksandra Ipsilanti upao je u Moldaviju 25. februara 1821. s jednom četom i pozvao narod na ustanak. Pozvao je i cara Aleksandra da pomogne hrišćanskom narodu i oslobodi Grčku, ali se car u to vrijeme nalazio u Ljubljani i po Meternihovom nagovoru odbio da pomogne pobunjenicima. Turci su usp-

¹ V. Popović, **Meternihova politika na Bliskom istoku**, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1931, 54.

² **Historija diplomacije**, prvi svezak, u redakciji akademika V. P. Potemkina, Matica hrvatska, Zagreb 1951, 343; vid. H. Čurić, **Opšti pogled na prilike u Bosni i Hercegovini u XIX vijeku (do 1878)**, »Pregled«, god. LXXIV, 10, Sarajevo 1984, 1111—1134.

jeli prilično lako da spriječe širenje ustanaka u Moldaviji, a Ipsilanti se spasao bjegstvom u susjednu Austriju.³

Istovremeno je Ali-paša od Janine ustao protiv sultana i proširio svoju vlast na kopneni dio Grčke, sve do Moreje. Na podsticaj Haled-efendije, sultan je pokušao da upotrijebi silu kako bi skršio moć Ali-paše i njegovih sinova, pa ga je Porta proglasila za odmetnika, udarila sa vojskom na njega, zauzela mu zemlje, a njega opkolila u Janini u avgustu 1820. Tako opkoljen je izdržao oko pola godine, pa se na kraju predao uz uslov da mu sultan oprostí. Međutim, čim se predao bio je kao odmetnik osuđen na smrt i ubijen 24. januara 1821. godine.⁴ To je bio uvod u višegodišnje nemire u Turskom Carstvu u kojima je autoritet centralne vlasti toliko opao da se njena moć nije više nikad obnovila.

Svi ovi događaji su se odrazili i na prilike u Bosanskom ejaletu. Razumnije se da je Porta bila obaviještena o svemu što se događalo u Bosni, pa joj je upravo u to vrijeme došlo što je Dželal-paša podigao valijinu moć na onaj nivo koji su imale valije u drugim ejaletima, moć koju dotad nije imao nijedan bosanski valija. To se odrazilo i u činjenici da su prestali pogranični izgedi koji su Austriji davali stalan povod da posreduje na Porti i traži odštetu. U ovim prilikama je Porti bilo potrebnije nego ikad da na granici sa Austrijom vladaju red i mir, a još važnije da ne mora pojačavati vojne snage u Bosanskom ejaletu u vrijeme kad joj je vojska potrebna za gušenje nemira u Grčkoj.

Crnogorski vladika je uspio da ga hercegovački i brđanski glavari slušaju i da onemogućavaju učvršćenje turske vlasti. Prihvatili su njegov savjet da ne plaćaju harač, što je i njima išlo u prilog. Turske vlasti su mogle prikupiti harač jedino silom, što se posebno odnosilo na Pivu i Drob-njake. Iz istih razloga su Turci iz Podgorice, Kolašina i Spuža napadali na Brđane, ali su im Crnogorci prišakavali u

³ V. Popović, *Istočno pitanje. Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, II izdanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1965, 132; upor. A. Debidur, *Diplomatska istorija Evrope od otvaranja Bečkog kongresa do zaključenja Berlinskog (1814—1878)*, s francuskog preveo D. Ikonić, knji. I, Beograd 1933, 255—305.

⁴ J. von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) carstva*, 3, Zagreb 1979, 308—309.

pomoć, pa su tako odoljevali i većim vojnim turskim odredima. Uz to su hajdučke čete stalno uznemiravale hercegovačka sela i čak izbijale na Neretvu,⁵ pa je sultan naredio bosanskom valiji da zavede red i u tim krajevima kako je to već učinio u Krajini. Stoga je Dželal-paša pozvao Mustafapašu da odmah prekine rad u mješovitoj komisiji u Krajini, da opremi vojsku i krene na Crnu Goru, tako da se on 26. novembra 1820. već nalazio na putu prema Hercegovini. Uspio je da sakupi dvije hiljade ljudi, uglavnom spahijske vojske iz svog sandžaka, a priključili su mu se Hasanaga Pečki i Mahmutaga Čatić, koji su time htjeli pokazati da oni nisu odmetnici i da su pokorni sultanovoj vlasti.⁶ Da li je to od njih tražio lično valija, ili su se sami odlučili zato što su se plašili strašnog paše, ne može se tačno utvrditi, ali je tu svakako imao ulogu Mustafa-pašin uticaj na krajiške kapetane i druge ugledne ljude. On je bez sumnje pružao potrebnu zaštitu i ovoj dvojici moćnika. U Krajini su stigle vijesti da je bosanska vojska uspješno ratovala u Crnoj Gori, a do tog zaključka se došlo i zato što su mnoga sela koja su štitili Crnogorci platila ili obećala da će platiti harač. U Pećima su očekivali povratak Hasanage kao pobjednika. Počela su i likvidiranja onih koje je Mustafa-paša zatvorio u tamnice; tako su njegovi ljudi smaknuli 27 zatvorenika muslimana i hrišćana koji su bili zatvoreni u banjalučkoj tvrđavi. Riječ je bila uglavnom o licima koja su okrivljena za nedjela na granici, a bila su sultanovi podanici.

Već krajem 1820, Dželal-paša je počeo prikupljati vojsku u Bosanskom ejaletu, pa je u tom smislu uputio bujurudiju u sve krajeve ejaleta. U pitanju je bila spahijska konjica, pa je on od bosanskih kapetana zatražio da svaki opremi po 200 ljudi i da ih stavi pod Mustafa-pašinu komandu.⁷ Nije bilo vijesti da je u pohod protiv Crne Gore išao i sam bosanski valija, pogotovo što je komanda bila povjerena Mustafapaši, jer da je valija bio u tom ratu, on-

⁵ J. Jovanović, **Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti**, Istorija Crne Gore od početka VII vijeka do 1918. godine, Cetinje 1947, 202.

⁶ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Kostajnica, 26. novembra 1820.

⁷ Isto, Kostajnica, 10. decembra 1820.

da bi on svakako bio i komandant vojske.⁸ U pohodu je učestvovao njegov delibaša koji je sa 12000 vojnika trebalo da napadne Moračane preko Drobnjaka. Delibaša je boravio u Drobnjacima gotovo nedelju dana i prikupljao harač; to je trebalo da prevari Moračane da se ne pripremaju za odbranu pošto ih on neće ni napasti, nego mu je tobože jedini cilj da prikupi harač. U tome je i uspio, pa se Gornjomoračani, ne nadajući se napadu, nisu blagovremeno pripremili da dočekaju delibašinu vojsku, nisu na vrijeme pozvali u pomoć ostala plemena, nisu čak ni nejač sklonili u planine kako su to ranije uvijek činili u sličnim prilikama. Delibaša ih je napao iznenada i zauzeo Gornju Moraču. Kad su saznali da je Gornja Morača zauzeta, ostala plemena, među kojima Piperi, Rovci, Pješivci i Bjelopavlići, odmah su pohitala u pomoć, pa su 22. avgusta 1820. uspjela da pobijede bosansku vojsku.⁹ Vijesti o ratovanju bosanske vojske često su stizale u Bosnu, ali nisu govorile o njenom porazu; naprotiv, čulo se da je Hasanaga Pečki posebno odlikovan ukrasnim oružjem za uspješno ratovanje i hrabrost. Odlazak bosanske vojske u pohod na Crnu Goru imao je i drugih vidljivih posljedica. Da bi došao do novca za vojsku, valija je naredio da se prikupi harač, a to je uvijek izazivalo veliko neraspoloženje naroda jer je harač prikupljan s velikom strogošću.¹⁰ Osim toga je zamirila i trgovina, strogo je kontrolisana roba koja je bila važna za vođenje rata (na primjer bilo je strogo zabranjeno trgovati žitom i stokom), najstrože je bila zabranjena prodaja konja, a nastupilo je i loše vrijeme: napadao je dubok snijeg, nadošle su vode. Gotovo sasvim je bio obustavljen izvoz žitarica i stoke iz Bosne.¹¹

⁸ L. Ranke, *nav. djelo*, 289: »Dželaludina razbijaju Crnogorci. Oni sačekaše njegovu vojsku u moračkim janugama i razbiše je do nogu. Kad se s te vojne vratio, Dželaludin je mnogo izgubio i u ugledu i u strahu. Ali Dželaludin umre u početku 1821.« S obzirom na činjenicu da je Dželal-paša umro 1822, to je pod sumnjom ova cijela Rankeova tvrdnja; Vid. D. Vuksan, *Crna Gora* u 1820 i 1821. godini. »Zapisi«, godina XII, knjiga XXI. Cetinje 1939, 65—75.

⁹ J. Jovanović, *nav. djelo*, 203.

¹⁰ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, 29. decembra 1820.

¹¹ Isto, 25. decembra 1820.

Bosanski ejalet je imao posebnu ulogu u ovoj fazi istočne krize: na granicama ejaleta, Ali-paša Janinski je vodio borbu protiv sultana, Crnogorci su bili nepredvidljivi, a sultan nije vjerovao austrijskom caru. Međutim, u Travniku se nalazio jedan od najspособnijih turskih valija, i to iz reda onih koji su bili potpuno odani sultanu i koji su njegova naređenja ispunjavali u potpunosti onako kako bi on odredio. Vjerovatno zbog toga sultan nije ni poslao u Bosnu nove vojne snage, nego je sam valija vršio obimne vojne pripreme. Bosanci su na raštelima nagovarali hrvatske graničare da im prodaju prah i olovo. Sve ove mjere preduzimane su u prilikama koje su prethodile ratu.¹²

Krajem januara 1821, valija je pozvao sve kapetane na vijećanje u Travnik, a bile su pozvane i paše. Ovog puta nisu bili u pitanju samo uobičajeni poslovi, nego je trebalo razgovarati i o ratnoj opasnosti pošto je Turska bila zabrinuta zbog sastanka članica Svete alijanse u Ljubljani. U Bosni su mnogo zazirali od velikog i moćnog susjeda koji samo čeka zgodnu i povoljnu priliku da ponovo napadne Tursku, a tada je Bosna prva na udaru. Pa i pored svega toga, i svih drugih nevolja, bosanski prvaci su se međusobno obračunavali i time slabili odbrambenu snagu ejaleta. Dogodilo se da je krajem januara 1821 (kako je izvijestio uroda Bansku brigadu) došlo do oružanog sukoba između stanovnika Kladuše i Vrnograča.¹³ Stoga se govorilo da će valija obići Krajinu, pa je navodno trebalo da najprije posjeti Banjaluku, i to u aprilu 1821. Posebne mjere opreznosti preduzete su na sjevernoj granici ejaleta. Mada se u Bosni znalo da Austrija priprema vojsku da suzbije revolucionarne pokrete u Italiji, a po odluci kongresa Svete alijanse, ipak se smatralo da je na granici prema Austriji bio najvažniji odbrambeni sistem, na čemu je i Porta najviše nastojala. U martu 1821, iz Travnika su bila upućena dvojica izaslanika da nadziru opravku dubičke tvrđave, ali su svakako imali zadatak da nadgledaju popravljanje i drugih bosanskih tvrđava na sjevernoj granici. U Beču se nisu mnogo uznemiravali zbog vojnih priprema u Bosanskom ejaletu. Na vijest da valija šalje izaslanike da nadziru ka-

¹² Isto, 24. januara 1821.

¹³ Isto, 31. januara 1821.

ko se bosanske tvrđave oppravljaaju i snabdijevaju potrebnim materijalom za rat, iz Beča je kratko odgovoreno da valije svalke godine naređuju da se tvrđave oprave, pa prema tome nisu ni preduzete protivmjere u Vojnoj granici. Austrijske vlasti su znale da bosanski kapetani oppravljaaju tvrđave trajavo i ovlaš tako da ih je dogodine trebalo ponovo oppravljaati. Razlog je ležao u činjenici da valije nisu davale potrebna sredstva da bi se taj posao solidno obavio. Tako su obje strane bile zadovoljne: valija zato što je njegova naredba sprovedena, a kapetani što ih to nije mnogo koštalo. Jedino su tvrđave sve više propadale. Uporedo sa oppravljanjem tvrđava, u Bosanskom ejaletu je pripremana i vojska. Iz Travniika su u pojedine dijelove ejaleta upućivani posebni izaslanici sa zadatkom da upoznaju narod sa Portinim ratnim ciljevima. Polovinom aprila 1821, u Bužim je stigao Mahmut-aga Ćatić, obavijestio muslimane o pobuni Grka protiv Porte i zatražio da se za rat pripreme i ljudi i konji, a istovremeno prenio valijinu naredbu da se stogo pazi na mir i red na granici sa Austrijom kako joj se ne bi dao ni najmanji povod za bilo kakav protest. Tako u prvoj polovini 1821. nije nigdje bio nanušen mir na granici.¹⁴ U sklopu vojnih priprema započela je rekvizicija žita i stočne hrane, pa su svi viškovi hrane otpremeni u Travnik, a odatle na ratišta. Valija je uz to naredio kapetanima da u sporazumu sa vlastima Vojne krajine odmah rješavaju tužbe i trgovačka potraživanja podanika oba carstva. U tvrđavama su topovi bili stavljeni na lafete i počele svakodnevne vježbe tobdžija.¹⁵

O ratim pripremama koje je vršila Turska da bi ugušila grčki ustanak, u Bosnu su stizale vijesti koje često nisu bile dovoljno provjerene. Širene su i takve vijesti po kojima je bosanska vojska trebalo da bude upućena protiv pobunjenika u krajeve oko Dunava¹⁶ i da je bosanskim kapetanima naloženo da pripreme vojsku za odlazak van granica Bosanskog ejaleta. Ove vijesti su uhode saopštavale pograničnim pukovnijama u Vojnoj krajini. Zaista su protiv ustanika oko Vidina upućeni vojni odredi koje su pred-

¹⁴ Isto, 20. marta 1821.

¹⁵ Isto, 18. aprila 1821.

¹⁶ Isto, 2. maja 1821; Isto, Izvidnički izvještaj od 3. maja 1821.

vodili kapetani, a hranu su obezbijedili stanovnici Travni-ka, Jajca i Banjaluke.¹⁷ Osim toga, travnički Jevreji su bili oporezovani, a taj novac je bio upotrijebljen za nabavku olova i đuladi za topove.¹⁸ U izvještajima uhloda se ne po-minje koliki je broj vojnika bio zatražen i koliko je upućeno na ratišta van granica ejaleta. Govorilo se da je protiv Ali-paše Janjinskog bilo određeno deset hiljada ljudi, a da će i valija s jednim odredom zaposjesti granicu prema Skadarskom ejaletu da bi spriječio pobunjenike da prijeđu granicu. Od većeg broja bosanskih tvrđava je istovremeno zatraženo da pripreme osam hiljada vojnika koji treba da ratuju van granica ejaleta; inače su kapetani držali tri do četiri hiljade vojnika koji su bili stavljeni u stanje ratne pripravnosti za odbranu ejaleta. U nekoliko kasaba je organizovano spravljanje taina za vojsku, u Jajcu je pripremljeno 1.200 fišeka olova, toliko i u Travniku, u Banjaluci su pripremana đulad za topove. U svakoj valjivoj naredbi je bilo naglašeno da se mora održati mir na granici, za šta su zaduženi kapetani. Očividno je to tražila Porta jer nije željela da se izaziva sjeverni susjed; one koji bi narušili mir čekala je strašna kazna.¹⁹

U Bosanskom ejaletu su se uporedo pripremali za rat i protiv Austrije i protiv Rusije. Za rat protiv Austrije utvrđivana je granica prema njoj, a rat protiv Rusije koja je daleko od Bosne nije previše brinuo Bosance, iako je Porta tražila od valije vojsku i za to ratište. Bila je primjetna zabrinutost bosanskih spahija zbog vijesti da bi Turska i Rusija mogle zaratiti pošto bi Bosanci u tom slučaju morali ići na daleka ratišta i ostaviti domove nezaštićene, a nisu vjerovali Porti da će priteći u pomoć njihovim porodicama ukoliko bi im zaprijetila opasnost od Austrije. To nije učinila ni u dubičkom ratu, a sjećanja na to bila su još uvijek svježja. I hrišćansko stanovništvo se zabrinulo jer se svaki rat sa susjednim hrišćanskim državama odražavao na njima pojačanim pritiskom turskih vlasti. Naime, da bi spriječile povezivanje svojih hrišćanskih podanika sa istovjernim stanovništvom susjedne zemlje, mjesne

¹⁷ Isto, 10. maja 1821.

¹⁸ Isto, 16. maja 1821.

¹⁹ Isto, 27. maja 1821.

vlasti su nadzirale hrišćanska sela, pojačavale nadzor prilikom prelaska granice, ali je najteže bilo to što je obezbjeđenje novca i životnih namirnica padalo upravo na hrišćansko stanovništvo, a prikupljanje je vršeno veoma strogo i često uz zlostavljanja. Pročulo se da će bosanski valija običi dijelove ejaleta, pa je hrišćansko stanovništvo očekivalo zaštitu od njega.²⁰ Strah hrišćana je bio opravdan i zato što im je djelimično bilo oduzeto oružje, a stalno im se prijetilo smrtnom kaznom ukoliko ne budu mirni. Da bi predupredio nepredvidljivo ponašanje hrišćanskih podanika, valija je preduzeo mjere da bi ih spriječio da pomažu sili koja bi napala ejalet: pozvao je njihove visoke sveštenike i zatražio da propovijedima utiču na svoju pastvu da bude mirna i da ne pomaže neprijateljima Turskog Carstva. Na njegovo naređenje, crkveni velikodostojnici su odlazili u ona mjesta i krajeve za koje se pretpostavljalo da u njima može doći do nemira. Tako je sarajevski vladika otišao u Krupu, održao sastanak sa svim sveštenicima i rekao im da utiču na narod da ostane miran. Vjerovatno je valija bio zadovoljan načinom na koji su crkveni prvaci izvršili njegovu naredbu pošto nije bilo nikakvih odmazdi nad hrišćanskim stanovništvom.

U Turskom Carstvu, a naročito u Bosanskom ejaletu, vlasti su povremeno oduzimale oružje od hrišćanskog stanovništva da bi spriječile nemire i bune. Ovog puta su to učinile zbog učestalih vijesti o ratu između Austrije i Rusije. Međutim, oduzimanje oružja ostavljalo je hrišćane na milost i nemilost osionim velikašima kojima ni vlasti nisu mogle ništa. Ratna groznica se naročito širila u gradovima u kojima se svakodnevno spremalo oružje za rat, dolazili su novi ljudi da popune posade tvrđava, a povećan je i broj stražara koji su danonoćno obilazili tvrđave. Jedan veći vojni korpus od oko deset hiljada ljudi stacioniran je okolo Sarajeva. Stalno naoružavanje, prikupljanje vojske, učestali karavani koji prenose ratni materijal, potvrđivali su sve vijesti koje su stizale u Bosnu o predstojećem ratu, pa i one koje se nisu ticale rata, a bilo ih je teško provjeriti: da je ubijen ruski poslanik u Carigradu, da su među velikim silama pogoršani odnosi, i slično. Po-

²⁰ Isto, 27. maja 1821; Isto, 5. juna 1821.

kazalo se da ruski poslanik nije bio ubijen nego da je napustio Carigrad u znak protesta, da su među velikim silama postojale nesuglasice u vezi sa grčkim ustankom, ali da nisu narušeni prijateljski odnosi.²¹ Inače su krajiški muslimani bili raspoloženi za rat pošto nisu zaboravili gubitak Cetina i Kostajnice u dubičkom ratu, pa su se nadali da bi ih mogli povratiti u novom ratu. Govorilo se da će bosanski valija odobriti Hasanagi Pećkom da napadne na Cetin, pa čak da će Hasanaga dobiti rang paše.²² Ostvarila su se tvrđenja hrvatskih graničara da se Hasanaga ponašao na granici kako je htjeo zato što je imao podršku svih valija: on je mogao biti veoma koristan ukoliko dođe do rata. Iako nije dolazio u Peći poslije svog povratka iz Crne Gore jer ga je valija zadržao u svojoj blizini da bi ga mogao nadzirati, ipak se Hasanagino prisustvo osjećalo tamo; vjerovatno je održavao vezu sa prvacima u Pećima i savjetovao ih kako da se ponašaju. Granične vojne komande su polovinom 1821. uočile da se u bosanskim tvrđavama zaista nalazi znatno veći broj posada nego inače, a i muslimani su hodali naoružani i prilično se kočoperili. Svuda se pričalo o ratu kao da je on već počeo. Izvještaji o tome svakodnevno su pristizali u Generalkomandu u Zagrebu, pa su tamo zaključili da se takvo stanje održava u Bosni već duže vrijeme.²³ Međutim, nije bilo uobičajenih izgredda na granici, čak se uredno odvijala trgovina na pograničnim rastelima, a trgovci iz obje carevine su se nesmetano kretali po unutrašnjosti Bosne. Pograničnim pukovnijama je preporučeno da i dalje prate događaje u ejaletu, da povećaju broj uroda i da održavaju redovno stanje.

Utvrđivanje kordona prema Austriji pravdano je opasnošću od rata s Rusijom. Valija je povremeno pozivao kapetane u Travnik, ali ih nije duže zadržavao. Sad ih nije ni zvao sve odjednom nego u grupama; tako je krajem jula 1821. pozvao kapetane iz Krupce, Bihaća i Dubice. Istovremeno je opremljena tvrđava u Petrovcu i snabdjevena to-

²¹ Isto, 4. juna 1821. Der Staatthalter selbst aber soll mit einer ansehnlichen Macht an die jenseitige Grenze theils zur Züchtigung der Ruhestörer, theils zu einem zwischen Oesterreich, und der Pforte bei Korlat abzuhaltenden Congres kommen.

²² Isto, 13. juna 1821; Isto, 16. juna 1821; Isto, 2. jula 1821.

²³ Isto, 11. jula 1821.

povskim đuladima.²⁴ Stanje se nije promijenilo ni u drugoj polovini godine: govorilo se o ratu, opravljane su tvrđave, stizala je municija, ali većih pokreta vojske nije bilo ni unutar ni van ejaleta. Muslimani su bili naoružani i spremni da po potrebi odmah krenu u rat, ali su ipak obavljali svakodnevne poslove kao da rata neće biti. Govorilo se da se u blizini Travnika nalazi deset hiljada vojnika na okupu, ali vijest nije bila provjerena.²⁵ Počelo je prevladavati mišljenje, vjerovatno poteklo iz Carigrada, da će Austrija ostati neutralna.²⁶ U to se moglo povjerovati zato što u Vojnoj granici nisu primjećivani bilo kakvi znaci koji bi govorili da se priprema napad na Tursku, ali su kapetani i dalje bili dužni da održavaju tvrđave. Osim toga su oko svake tvrđave na austrijsko-turskoj granici povećane straže: po dvadeset ljudi je danonoćno dežuralo i pratilo zbivanja na susjednoj teritoriji.²⁷ One tvrđave koje su imale manje zalihe u magacinima snabdijevane su iz skladišta u Jajcu i Travniku. U jesen 1821, dubički kapetan je ponovo započeo radove na obnovi tvrđavskih zidina. Iz svake tvrđave su upućena po dvojica ljudi u Travnik ili u Jajce da preuzmu oružje i municiju, a iz Gradiške je poslano u Travnik tri-deset kola po municiju. Valija je svakodnevno održavao savjetovanja sa kapetanima i uglednim ljudima koji su se nalazili u Travniku.²⁸

Iznenada u jesen 1821, ponovo su učestale vijesti da muslimani strahuju od napada Austrije, pa se užurbano radilo na utvrđivanju gradova i pojačanju graničnog kordona. Uz to je valija slao stručnjake iz Travnika u ona mjesta za koja nije bio siguran da će radovi u njima biti solidno obavljani. Tako je u Krupu poslao turskog inženjera koji je obišao okolna brda, osmatrao granicu, zatim razgledao Dubovik i Hasovo i stigao do Bužima. Svuda kud je prošao odredio je mjesto za postavljanje topova, a oko Novog je naredio da se iskopaju šančevi.²⁹ Slični radovi izvedeni su i na prilazima ostalih tvrđava, a učestvovalo

²⁴ Isto, Petrinja 16. jula 1821.

²⁵ Isto, 7. avgusta 1821.

²⁶ Isto, 17. avgusta 1821.

²⁷ Isto, 18. septembra 1821.

²⁸ Isto, 22. septembra 1821; Isto, 23. septembra 1821.

²⁹ Isto, 25. septembra 1821; Isto, 13. septembra 1821.

je cjelokupno stanovništvo tvrđava: svaki hrišćanin i musliman je morao donijeti po dva direka za utvrđenje bede-ma. To što su ponovo izvođeni radovi u tvrđavama, a pod nadzorom inženjera, svjedočilo je da dotadašnji radovi ni-su bili izvedeni kako valja. Ni stalno doturanje municije nije bilo dovoljno; naime, čest dovoz municije stvarao je utisak da su tvrđave dupke pune municije, što nije bilo tačno jer je municija stizala u manjim količinama. I vojska se prikupljala na zborna mjesta, tako da se u Sa-rajevu našlo dvanaest hiljada ljudi. Vojsci je naredeno da maršuje prema austrijskoj granici,³⁰ pa je stanovništvo u ejaletu ponovo bilo uvjereno da će Austrija i Turska us-koro zaratiti. Novom naređenju ratnog raspoloženja u Bosni posvetili su pažnju i austrijski vojni krugovi u Beču, tako da je Ratni savjet naredio pograničnim oficirima da svo-jim ponašanjem ne daju nikakvog povoda za sporove na granici. Naoružani ljudi su zaposjeli Veliko brdo kod Buži-ma i drum koji vodi ka Bužimu. Kontrolisali su sve pute-ve koji su vodili prema granici, a u bužimskoj tvrđavi je zavedeno ratno stanje. Međutim, bužimski stanovnici su bili mirni i na granici nije bilo čarki, a takvo stanje je bi-lo i u drugim tvrđavama duž austrijske granice.

Pošto je Austrija bila označena kao mogućan napadač, to su učestali valijini nalozi da kordon bude stalno nadzi-ran. Kontrolisani su svi prelazi i sva lica koja su ulazila u Bosnu. Na kraju je valija zabranio svaki saobraćaj između Bosanskog ejaleta i susjedne carevine, zabranio je izvoz žitarica i stoke, pa čak i razgovor s podanicima austrijskog cara. Nije se znalo da li je to valija učinio po svom naho-đenju, ili je za to dobio uputstva iz Carigrada. U svakom slučaju, Generalikomanda iz Zagreba je zatražila od pog-raničnih pukovnija izvještaje o tome kako se ova naredba sprovodi na granici. Iz svih izvještaja koji su stizali u Zagreb vidjelo se da je bosanski valija zabranio Bosancima da dolaze na pogranične raštele, ali nije mogao zabraniti međusobne razgovore i posjete.³¹ Sva putovanja austrijskih podanika u Bosanski ejalet korišćena su za dobijanje što većeg broja podataka o onome šta se tamo događa. Kad je

³⁰ Isto, 2. oktobra 1821; Isto, 17. oktobra 1821.

³¹ Isto, 25. oktobra 1821.

penzionisani ljekar Harb zatražio dozvolu za dvomjesečno putovanje po Bosni, dozvolu je dobio pod uslovom da po povratku podnese iscrpan izvještaj o naoružanju bosanskih vojnika, o pokretima vojske i raspoloženju stanovništva.³²

I pored svih ovih priprema, ipak se pokazalo da su one bile samo preventivne. Mir na granici nije narušen. Očevidno da je bosanska strana obavljala ove vojne pripreme iz predostrožnosti, a zabrane koje su potom uslijedile trebalo je da pokažu sjevernom susjedu da su u Bosni spremni da dočekaju njegov napad. Ratne pripreme su neprekidno trajale, vojska se skupljala naročito oko većih gradova i u unutrašnjosti ejaleta. Kod Sarajeva se nalazilo tri hiljade vojnika kojima je komandovao Hilmi-paša iz Prištine. I ova vijest, kao i ona koja je govorila o tome da je počelo naoružavanje hrišćana u Bosni i Srbiji, nije bila potvrđena u kasnijim izvještajima, ali ih je bilo mnogo više koje su bile tačne. U takve su spadale i vijest da je kapetanu Arnautoviću naređeno da obnovi bužimске zidine i unutrašnje prostorije, zatim da je iz Banjaluke otišlo u Beograd šest stotina Tatara, ali njihovo dalje kretanje nije bilo poznato. Svaki kapetan je morao dostaviti u Travnik po četiri stotine kesa; ovaj novac namijenjen za rat utjerivan je od hrišćanskog stanovništva. Među stanovništvom u Bosni i dalje se najčešće govorilo o ratu, ali je sve rjeđe pominjana Austrija kao ratna strana. Dvorsko ratno vijeće je obavijestilo svoje pogranične pukovnije da su sve pripreme u Bosni usmjeravane protiv grčkih ustanika i da nemaju veze s događajima u Austriji.

U to vrijeme su gotovo prestali svi unutrašnji nemiri u ejaletu. Pobunio se jedino Salihbeg iz Srebrenice, pa je valija poslao vojsku protiv njega, ali je ona bila poražena. Stoga je valija naredio krajiškim kapetanima da sa svojom vojskom dođu u Banjaluku; svi su se odazvali izuzev kapetana Arnautovića i Alije Tabakovića. Ova vojska je trebalo da bude upućena na Salihbega.³³ Valija inače nije uživao simpatije u ejaletu; neraspoloženje prema njemu je osobito poraslo kad je i Mustafa-paša pao u nemilost. Govo-

³² Isto, 13. novembra 1821; Isto, 3. novembra 1821; svi putevi prema Bužimu bili su zaposjednuti.

³³ Isto, 19. oktobra 1821.

rilo se da se to desilo zato što se valija dokopao prepiske između Mustafa-paše i Salihbega.³⁴ S obzirom na to da je Mustafa-paša među prvima pomogao valiji da sredi prilike u ejaletu jer je uživao poštovanje krajiških kapetana, to je njegov pad povećao neraspoloženje prema valiji, naročito na granici.

³⁴ Isto, 14. novembra 1821; Isto, 8. novembra 1821; Isto, 30. novembra 1821. On naglašava: »... dass in Folge einer Niederlage, welche die gegen den widerspenstigen Salibeg von Srebrenicza abgeschickten Truppen des Gouverneur zu Travnik erlitten haben, Letzterer gesamte Grenz Kapitän befiehlt habe, schleunigst mit ihren Truppen nach Banyaluka aufzubrechen, was auch von mehreren Kapitän, mit Ausschluss des sich weigernden Kapitän Arnautovich, und das Ali Aga Tabakovich, befolgt worden ist«.

ISTRAGA BOSANSKIH PRVAKA BUNA U BOSANSKOJ KRAJINI

Konzul Simbšen je bio nezadovoljan načinom na koji je Mustafa-paša rješavao pogranična pitanja, pa je napustio dalje pregovore i otišao u Beč da svojim pretpostavljenim podnese izvještaj. Uz to je bio ogorčen na Dželal-pašu koji ga je uvrijedio i kao čovjeka i kao predstavnika moćne države. Nije poznato koliko je to uticalo na odluku njegove vlade da upravo u to vrijeme ukine konzulat u Travniku i koliko je ona tim aktom odgovorila na valjino držanje prema konzulatu i baronu Simbšenu. Vjerovatno je odluka donesena zato što turske vlasti nisu smatrale da je postojanje konzulata neophodno u fazi privrednih veza koje su se tada razvile između Austrije i Turske u Bosanskom ejaletu. Nismo došli ni do podataka da li je austrijska vlada protestovala na Porti zbog ponašanja Dželal-paše prema konzulu Simbšenu. Vjerovatno to nije učinila uslijed zamršenih međunarodnih odnosa u kojima se Turska našla početkom 1821, a možda i zato što je Porta imala izuzetno dobro mišljenje o Dželal-paši, pa bi svako protestovanje bilo uzaludno. Bilo kako bilo, austrijski car je donio odluku da se ukine austrijski konzulat u Travniku, pa je on zatvoren 18. januara 1821. Konzul Simbšen nije otišao u drugu konzularnu ustanovu, nego je raspoređen u vojnu jedinicu na mjesto koje je odgovaralo njegovom činu pukovnika. Druga dvojica činovnika, pisar Johan Cagarić i tumač potporučnik Atanasković, takođe su raspoređeni u pogranične jedinice Vojne krajine. Pisar Cagarić je primao platu od 300 guldena dok mu se ne obezbijedi mjesto koje odgovara njegovim kvalifikacijama, i to na granici ili u kontumacu. Atanasković je bio postavljen za tumača orijentalnih jezika na granici. Poslove sa Turskom i Bosanskim ejaletom tre-

balo je obavljati na isti način kao prije osnivanja konzulata u Travniku, pa su dvije generalkomande u Hrvatskoj zadužene da odmah postave tumače za orijentalne jezike. Atanasković je raspoređen kod Generalkomande u Zagrebu, a pri Gradiškoj pukovniji. Plata za tumača je određena u iznosu od 1.000 guldena godišnje.¹ Međutim, bilo je lakše donijeti odluku o ukidanju konzulata nego utvrditi postupak koji će se primjenjivati u međusobnim odnosima na granici. Stoga su nadležna ministarstva izdala naročita uputstva nižim vlastima, posebno graničnim pukovnijama. Komandanti pograničnih oblasti trebalo je da sami odluče da li će se u zavisnosti od predmeta obraćati nadležnim mjesnim vlastima u Bosni ili bosanskom valiji. U važnijim slučajevima mogli su odlučiti da riješe pitanje na licu mjesta, pa u tom slučaju poslati izaslanika koji poznaje jezik i predmet rasprave, uz potrebna uputstva za usmene i pisane pregovore. Uobičajeni susreti sa osmanskim vlastodržcima bili su zgodna prilika za međusobnu razmjenu mišljenja o mnogim pitanjima koja je bilo teško rješavati na drugi način. Mnoga pitanja su mogla biti riješena na licu mjesta bez viših instanci; time se laskalo nižim organima vlasti, a naročito kapetanima koji dotad nisu nikad bili skloni da nešto rješavaju samostalno, tj. bez valijine saglasnosti. Ovo je imalo i prednost jer bi spor bio riješen i bez mubaširovog dolaska, što je za njih uvijek bilo vezano s velikim izdacima. Ukoliko predmet ne bi bio riješen na opisan način, onda je još uvijek ostajala stara praksa da se predmet ustupi Porti na dalju nadležnost.² Samo su pog-

¹ Kriegsarchiv Wien, Hof-Kriegs Rath (u daljem tekstu: KA W, H. K. R.), 1821, B₁, 149/1.

² KA W, H. K. R., 1821, B₁, 149/2, Štiner Dvorskoj kancelariji, Beč 4. februara 1821; Isto, Beč 29. januara 1821; Isto, 1821, B, 142/2: »Nachträglich zu dieser Verordnung habe man den pp noch zu errinern, dass Geschäfte die durch Briefwechsel nur schwer oder gar nicht ausgemach werden können oder an deren Beschleunigung besonders gelegen ist, durch gemeinschaftliche Zusammentretungen mit den betreffenden türkischen Authoritäten an der äussersten Grenze abzumachen sei.

Durch die zweckmässige Anwendung dieses stufenweisen Ganges und die dabei zu treffenden geschickten Einleitungen dürfte es möglich werden, die meisten Geschäfte ohne höheres Dazwischentreten an Ort und Stelle abzuthun, in dem Kapitains

ranične vlasti znale s kolikim su teškoćama rješavani pogranični sporovi. Istovremeno je Meternih zatražio od internuncija Licova da upozna reis-efendiju Ganiba s potrebom da Porta izvesti mjesne vlasti u Bosanskom ejaletu o ukiđanju konzulata i s načinom na koji će se rješavati pogranična pitanja. Reis-efendija je obećao internunciju da će upoznati Portu sa odlukom austrijskog dvora.³

Postavljalo se i pitanje čestog prelaska pograničnog stanovništva na jednu ili drugu stranu, što su obje carevine ne samo odobravale nego i podsticale. Kako su to radili turski vlastodršci moglo se vidjeti poslije haranja kuge 1815. i 1816, a kako austrijske vlasti pokazuje primjer s kraja 1820. Za pridobijanje hrišćanskog stanovništva da se sa turske teritorije preseli na područje Vojne krajine bio je određen poseban povjerenik koji je u jesen 1820. obilazio hrišćane i nagovorio ih da se isele. Tako je sačinjen spisak u koji su zavedeni samo oni useljenici koji pristaju da u novim naseljima sagrade kuće i štale o sopstvenom trošku. Načinjen je i zapisnik prema izjavi povjerenika koji je bio nepismen, pa se uz velike poteškoće mogao prisjetiti samo 10—15 porodica, dok najzad, kao što se vidi iz priloženog spiska, nije sakupljeno 126 najimućnijih starješina domaćinstava u kojima je bilo 868 muškaraca i 867 žena. Major Fihtner je objasnio da su razlozi zbog kojih tako veliki broj ljudi želi da pređe na austrijsku stranu bili sljedeći: 1. velika privrženost austrijskoj državi jer mnoge hiljade njihovih zemljaka koji ispovijedaju grčku a ne unijatsku vjeru imaju ovdje sreću da žive pod blagom vladavinom i imaju ista prava kao i druge nacije; 2. slobodno ispovijedanje vjere jer u austrijskoj državi uživaju privilegije da i svoju djecu mogu vaspitavati u hrišćanskoj vjeri; 3. tiransko ponašanje turskih vlasti pošto pravo i pravičnost u njihovoj zemlji može naći samo onaj koji ima mnogo novca da podmićuje;

und untergeordneten Behörden ihren Stolz geschmeichelt finden wenn man gewissermassen von ihrem freien Willen das begehrt, was sie auf Befehl des Statthalters bei ihrem Hang zur Eigenmächtigkeit nur ungern oder vielleicht gar nicht zu leisten geneigt sind und ihnen dadurch auch das für sie eben so lästige als kostspielige Erscheinen eines Mubaschir (Abgeordneten des Pascha) erspart wird.«

³ HHStA W, St. K. Bosnien 1636—1829, K 11, Licov Meter-nihu, Pera 26. februara 1821.

4. pod turskom vladavinom moraju se godišnje plaćati velike dažbine, i to odmah, pa makar se zbog toga moralo prodati i ono što je namijenjeno za sopstvenu ishranu samo da bi se namirio određeni dug, a uz to niko ne zna unaprijed koliki će mu namet biti razrezan. Zato su naj imućniji domaćini sa članovima svojih porodica, stokom i ostalom imovinom spremni da se nasele u Banatu, Mađarskoj, nekom drugom predjelu ili mjestu koje im bude određeno, a mogu se sami izdržavati sve do stalnog naseljavanja. Kasnije će sagraditi kuće i štale o svom trošku. Sve to se mora izvesti neupadljivo, jedne pogodne noći, kad bi svi odjednom prešli liniju kordona preko mjesta izabranih za prelazak, što bi se izvelo u dogovoru s povjerenikom s druge strane granice, ali naravno tek onda kad bude stiglo očekivano odobrenje za useljavanje.

Povjerenik sa turske strane granice molio je da se njegovo ime ne objavljuje prije izvođenja ovog poduhvata, pa mu ime nije ni uneseno u spisak onih 126 starješina porodica. Uz to je imao ženu, dva sina i jednu kćer, a od imetka samo dvije krave, pa nije spadao u one koji se mogu sami izdržavati. Međutim, major Fihtner mu je obećao da će se za njega založiti na višem mjestu. Pošto je smatrao da povjerenik zaslužuje posebnu pažnju zbog izvođenja ovog veoma važnog i opasnog posla, Fihtner je zamolio komandu divizije da se ovaj povjerenik nagradi ukoliko viša vlast odobri prelazak pomenutih porodica iz turskih oblasti na austrijsko tle i ukoliko to bude ostvareno. Štirmer je ovaj izvještaj poslao Dvorskom ratnom vijeću. Dolazak tako velikog broja ljudi snabdjevenih i novčanim sredstvima i stokom svakako je zaslužio pažnju. Međutim, da bi se sve obavilo bez kompromitovanja dvora i bez opasnosti po iseljenike trebalo je skrenuti pažnju Dvorskom ratnom vijeću da se to mora izvesti u vremenskim razmacima i na raznim unaprijed određenim mjestima kako bi bilo manje upadljivo. Takođe je bilo važno da se novi useljenici poslije obaveznog karantina što prije udalje sa granice kako bi se otklonila svaka sumnja i izbjegao svaki razlog za moguće komplikacije na granici.⁴

⁴ KA W, H. K. R., 1821, B, 26/13, Major Fihtner Karlovačkoj diviziji, Zavalja 31. decembra 1820; Isto, Štirmer Dvorskom ratnom vijeću, Beč 21. marta 1822.

ŽELJELI SU DA SE ISELE:

Kapetanija	Selo	Ime domaćina kuće	Pol					Ima stoke				Primjedba
			kuća	muški	ženski	konja	volova	krava	ovaca i koza	svinja	kola	
Krupska	Vučjak	Jovica Skorić	1	9	4	3	6	5	100	10	2	Ovi se mogu sami izdržavati i sami staje podići
	Dobro Selo	Vukosav Čulibrk	1	6	3	2	4	3	70	6	1	
	Gudvac	Milić Baniatec	1	5	6	2	4	3	50		1	
		Toma Baniatec	1	7	8	4	6	5	150		1	
		Petar Mandić	1	7	9	3	6	3	70	10	1	
		Mile Mandić	1	9	12	4	8	5	100	20	2	
		Jovica Mandić	1	5	7	2	4	2	60	15	1	
		Risto Mandić	1	10	12	4	8	5	150	30	2	
		Pane Veinović	1	6	8	2	6	3	90	20	1	
		Petar Perlić	1	7	9	2	6	3	70	12	1	
		Simo Skorić	1	7	9	4	8	6	70	30	2	
		Stevan Kapetanović	1	8	11	5	10	7	150	20	2	
	Drenova Glavica	Pane Tagić	1	6	9	3	6	3	90	30	1	
		Mijat Terlača	1	12	15	6	12	5	260	50	2	
		Stevan Kukić	1	4	6	2	4	2	50	9	1	
		Tanasija Prljača	1	5	4	2	4	2	50	15	1	
		Marko Prljača	1	6	5	2	4	3	60	10	1	
		Trifun Prljača	1	6	7	3	6	3	90	20	1	
		Petar Karaguča	1	7	9	4	6	3	100	20	1	
		Petar Miljuš	1	5	7	2	4	3	70	10	1	
		Rade Pavlović	1	3	4	2	4	2	50		1	
		Trifun Radaković	1	7	5	2	4	3	60	10	1	

Kapetanija	Selo	Ime domaćina kuće	Pol		Ima stoke							Primjedba
			kuća	muški	ženski	konja	volova	krava	ovaca i koza	svinja	kola	
Krupska	Drenova Glavica	Nikola Grdjan	1	5	7	3	4	2	90	20	1	
		Janko Stupar	1	6	7	3	8	5	100	20	2	
		Mihailo Bunčić	1	7	6	3	6	3	90	15	2	
		Trifun Banjac	1	4	7	2	4	3	50	20	1	
		Obrad Velemir	1	7	9	3	6	5	100	30	2	
		Petar Bajačić	1	12	20	6	12	7	200	50	2	
		Tešo Banjac	1	4	5	2	4	2	60	10	1	
		Dragoje Štrbac	1	6	7	4	6	3	100	20	1	
		Đuka Štrbac	1	15	17	7	12	6	200	25	2	
		Rade Štrbac	1	5	7	3	6	3	100	70	1	
Beširevićeva	Osredak	Damjan Mijatović	1	7	6	3	4	5	100	10	2	
		Marko Lešić	1	5	3	3	6	4	100	15	2	
	Lieblik	Ilija Bošnjak	1	5	4	2	4	3	60	10	1	
		Marko Sedlak	1	7	11	4	6	5	100	20	1	
Bihaćka	Grmuša	Ostoja Vukašinović	1	6	7	2	4	2	60	20	1	
	Radić	Božo Nedimović	1	5	7	2	4	4	70	8	1	
	Lužateza	Tadija Andolanović	1	7	8	2	4	4	100		1	
		Petar Čardaklija	1	9	8	4	8		50		2	
		Mile Bundalo	1	9	4	7	12	5			2	
	Japra	Petar Bundalo	1	5	4	8	12	5		27	2	
		Juro Stupar	1	13	7	4	16	7			3	
		Mihailo Stupar	1	6	5	7	12	5			2	
		Mihailo Kondić	1	13	8	9	12	7	150		3	

Ovi se mogu sami kućiti i staje podizati

Kapetanija	Selo	Ime domaćina kuće	Pol		Ima stoke							Primjedba
			kuća	muški	ženski	konja	volova	krava	ovaca i koza	svinja	kola	
Bihaćka	Japra	Pejo Bilbija	1	13	9	7	16	5		70	2	
		Jakov Stupar	1	4	5	2	4	3	60		1	
		Petar Davidović	1	7	1	4	6	3	100		1	
		Simeon Mužić	1	9	13	4	8	5	100	20	1	
		Stevan Brstilo	1	7	9	3	6	3	50	20	1	
	Žegar	Zeke Drljača	1	8	9	4	6	5	150		2	
		Damjan Brkljač	1	5	4	2	4	3	70		1	
		Vasil Kenjalo	1	7	6	2	4	2	45	12	1	
		Vid Dragočajac	1	4	5	2	4	3	50	15	1	
		Petar Beronja	1	8	9	3	6	3	70	20	1	
		Dmitar Beronja	1	3	7	3	6	4	80		1	
		Simo Beronja	1	4	6	2	4	3	60	7	1	
		Sava Beronja	1	7	9	3	6	4	100	50	1	
	Krnjeuša	Pane Krstmar	1	7	12	4	6	5	150		1	
		Rade Krstmar	1	5	7	2	4	9	100		1	
		Milan Krstmar	1	6	7	3	6	3	100		1	
		Kojo Adamović	1	9	15	6	12	7	250	20	1	
		Jovan Sadrać	1	4	7	2	4	3	150	10	1	
		Vuk Škrbić	1	5	7	2	4	2	70		1	
		Mijat Škerbić	1	7	9	3	6	3	90		1	
		Lazo Novaković	1	9	13	4	8	5	150		2	
		Lazo Tatalo	1	5	7	2	4	3	80		1	
		Petar Kraljić	1	6	8	2	4	2	68		1	

Ovi mogu sami kuće i staje podizati

Kapetanija	Selo	Ime domaćina kuće	Pol					Ima stoke			Primjedba
			kuća	muški	ženski	konja	volova	krava	ovaca i koza	svinja	
Banjalučka	Banjaluka	Danilo Kremenović	1	9	9	9	16		150	4	
		Stevan Mileusnić	1	7	4	3	4		50	1	
		Glišo Jandregić	1	5	2	1	4		50	1	
		Gora Marjanović	1	5	3	7	6		30	2	
		Marko Gović	1	6	2	7	8	2		2	
		Todor Sorgić	1	9	11	12	24	7	300		
		Mihailo Malbašić	1	7	4	2	10			2	
		Đuro Timarčia	1	7	4	4	14	4	50	2	
		Toma Savapinić	1	13	7	12	30	10	300	4	
		Petar Grubor	1	9	7	4	9	3	90	2	
		Mihailo Bobievčić	1	7	4	6	18	7	150	3	
		Stevan Premasunač	1	3	2	4	8	3	70	2	
		Stevan Devečija	1	9	4	6	16	9	150	5	
		Mihailo Kotunčia	1	8	9	7	16	3	400		
		Nikola Kosnić	1	7	4	12	18	13	150	7	
		Nikola Sokolović	1	13	7	24	40	17	250	7	
		Lazo Marseliza	1	6	1	9	8	13		3	
		Mihailo Unesević	1	9	4	7	25	9		5	
Prijedorska	Mataruga	Petar Nikšić	1	3	3	7	4	2	26	1	
		Jakov Barać	1	5	3	1	6	1	30	1	
		Aleksa Popović	1	5	2	2	4	3	32	1	
		Đurađ Marjanović	1	3	2	2	4	2		1	
		Mihailo Novaković	1	4	3	2	3	2	40	1	
		Petar Novaković	1	6	4	3	12	5	90	1	
		Boško Trtica	1	7	5	9	8	5	40	1	

Ovi se mogu sami izdržavati i podiči kuće i staje

Ovi se mogu sami izdržavati i podići kuće i staje

Kapetanija	Selo	Ime domaćina kuće	Pol		Ima stoke							Primjedba
			kuća	muški	ženski	konja	volova	krava	ovaca i koza	svinja	kola	
Prijedorska	Mataruga	Todor Popović	1	7	5	6	4	3	60	28	1	Ovi se mogu sami izdržavati i podići kuće i staje
		Božo Kondić	1	9	12	5	16	9	200	40	1	
		Petar Mihailović	1	7	5	5	12	3	150	50	1	
		Božo Milinković	1	12	10	12	24	12	200	18	2	
		Stevan Milošević	1	6	7	2	6	4	150	24	1	
		Pava Botinić	1	3	5	4	6	3	150	40	1	
		Lazo Knežević	1	7	8	5	12	4	90	14	2	
		Lazo Branković	1	5	3	4	6	3	112	7	1	
		Božo Branković	1	7	5	4	16	7	200	90	2	
		Mihailo Belić	1	3	5	1	6	2	50	24	1	
		Petar Đurić	1	4	5	2	6	1	50	20	1	Ovi se mogu sami izdržavati i podići kuće i staje
		Stevan Manelović	1	7	5	4	6	3	150	28	1	
		Stevan Vidić	1	5	4	2	8	3	80	34	2	
		Lazo Sivalović	1	8	5	5	16	7	150	7	2	
		Petar Ćuk	1	11	7	8	18	9	300	80	2	
		Prokop Žeča	1	15	17	12	24	12	300	90	2	
		Mihailo Korlatović	1	7	3	2	6	2	200	50	2	
		Jandria Maslikosa	1	7	5	4	12	7	150	60	2	
		Petar Popović	1	3	5	2	4	2		30	1	
		Todor Kondić	1	3	4	1	6	3	40	26	1	
		Pava Pezić	1	2	3	2	4			50	1	Nema imovine

Kapetanija	Selo	Ime domaćina kuće	Pol					Ima stoke			Primjedba	
			kuća	muški	ženski	konja	volova	krava	ovaca i koza	svinja		kola
Prijedorska	Mataruga	Arsenija Milinković	1	6	7	2	6	2	150	70	1	Ovi se mogu sami izdržavati i podići kuće i staje
		Ćiro Bužić	1	5	3	4	12	5	150	90	1	
		Alimpia Pavlešić	1	18	22	12	36	16	400	200	3	
		Jovan Marić	1	7	9	7	16	7	150	34	1	
		Damjan Amičić	1	5	4	1	12	2	50	20	1	
		Božo Jeličić	1	7	9	5	6	2	150	37	2	
		Petar Petrović	1	7	9	3	12	2	200	14	1	
		Lazo Kokić	1	4	2	1	12	3		30	1	
		Petar Tržić	1	11	9	6	12	2	150	17	1	
		Mihailo Marjanović	1	15	7	8	12	5	300	25	1	
	Petar Đuritica	1	7	8	4	12	7	100		1		

R e k a p i t u l a c i j a

Krupska kapetanija	32	218	261	101	198	118	3040	627	43
Beširevička kapetanija	4	24	24	12	20	17	360	55	6
Bihaćka kapetanija	22	161	158	88	164	85	1165	469	32
Kulenovička kapetanija	10	63	92	30	58	36	1200	30	12
Majdanska kapetanija	1	5	4	4	6			200	1
Banjalučka kapetanija	18	135	88	136	274	100		2290	52
Prijedorska kapetanija	29	262	240	171	407	173	4742	1445	52
U k u p n o:	126	868	867	542	1127	529	10507	5016	198

Zavalja 31. decembra 1820.

Dželal-paša je radio istrajno na tome da konačno istraži uzroke pograničnih izgredata. Mada je mješovita komisija koju je predvodio Mustafa-paša prestala da radi poslije njegovog opoziva i upućivanja na drugu dužnost, ipak nije jenjavala akcija za otkrivanje turskih prvaka koji su pomagali zlikovcima na granici. Kad bi saznao da je neko od moćnika pomagao i štitiio pljačkaše, valija bi ga pozvao u Travnik; tako je u januaru 1821. pozvao Đenanagu Tabakovića jer su se kod njega nalazili zlikovci. Inače je svim kapetanima pomovo poslao bujunuldiju kojom je naredio da se na granici održava red i da se hapse zlikovci i oni koji im na bilo koji način pomažu.⁵ Među prvim su pozvani kapetani Annautović i Beširević jer su bili optuženi da su pomagali bandama i davali im utočište, ali su se oni brzo vratili iz Travnika.⁶ Inače je valija već bio omrznut u Bosni, pa su protiv njega učestale žalbe u Carigrad, a otvoreno je rovario kapetan Beširević na granici. Stoga su se proširile vijesti da je Dželal-paša mazul.⁷ To su potvrdile i uhode Prve banske pukovnije, kao i vijest da su se kapetani sastali u Bihaću da se dogovore o skupljanju pšenice koju je trebalo skloniti u banjalučku tvrđavu.⁸ Međutim, pokazalo se da su vijesti o opozivu valije bile netačne. Valija nije odustajao od čvrste namjere da očisti granicu od pljačkaša, pa je u Krajinu poslao četvoricu svojih pašalija da posjete sve kapetane i upozore ih na njegove naredbe. Potom je pozvao kapetane iz Novog, Ostrošca, Krupe i Bihaća.⁹

Dželal-paša je budno pratio i razvoj prilika na međunarodnoj sceni, pa je u taj domen svrstao i interesovanje susjedne carevine za Bosanski ejalet. Da bi se što bolje upoznao sa onim što se priprema na granici, on je povremeno slao uhode na lice mjesta. Za neke od njih su saznale i granične komande; tako su bile obaviještene da je iz Bosne ubačen izvjesni Salih iz Travnika koji je iz pravoslavlja prešao na islam i dobro govorio više jezika, posebno turski i

⁵ AH, Spisi Like i Krbave, Prezidijski protokol, Kostajnica 16. januara 1821.

⁶ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Kostajnica 16. januara 1821.

⁷ Isto, Kostajnica 23. februara 1821.

⁸ Isto, 28. februara 1821.

⁹ Isto, 15. aprila 1821.

italijanski, a djelimično francuski i njemački. Pratile su ga Omer Kavaz i Ismetaga Kemalović, na koje je trebalo paziti da bi se saznalo kakvi ih podaci najviše interesuju.¹⁰ Valija je inače održavao službene veze s hrvatskim banom, pa mu je dva puta poslao dopis po Ismailagi koga je u ime Druge banske pukovnije pratio feldvebel Satara.¹¹ U slučajevima kad bi graničari Vojne krajine počinili štetu u Krajini, odmah je slao izaslanika da sa pograničnim komandantima ispita spor. Tako je na raštel u Kostajnici stigao u toj misiji Mehmed-efendija 10. maja 1821. da bi po prijavi austrijskih vlasti ispitao izgred koji su počinili osmanski podanici,¹² o čemu je Prva banska pukovnija obavijestila Generalkomandu. Mehmed-efendija je trebalo da ispita i bosanske izbjeglice o uzroku njihovog iseljavanja i da utiče na njih da se vrate u Bosnu, a od vojnih vlasti je zatražio da mu omoguće rad; zauzvrat je obećao da će se sa bosanske strane izručivati dezenteri austrijskim pograničnim vlastima.¹³ Omogućeno mu je da obiđe područje Vojne krajine i razgovara s bosanskim izbjeglicama, a pukovnik Nestor, komandant Prve banske pukovnije, omogućio mu je da i na području oko Gline obavi svoj zadatak. Mehmed-efendija i pukovnik Nestor su razgovarali i o tome da vlasti Vojne krajine pomognu u vraćanju prebjeglica. Dvorsko ratno vijeće, kome je pukovnik Nestor podnio izvještaj, odobrilo je njegov postupak, mada to nije bilo predviđeno postojećim ugovorima između dviju država.¹⁴

Izgredi na granici su smanjeni u 1821, a nije bilo ni unutrašnjih nemira. Porta je bila zadovoljna sa onim što je Dželal-paša preduzeo da bi sredio stanje u Bosanskom ejaletu, pogotovo otkad je grčki ustanak buknuo svom žestinom, pa je mir u ejaletima koji su graničili sa susjednim

¹⁰ Isto, 30. januara 1821.

¹¹ Isto, Petrinja 13. marta 1821. Satara je naplatio 59 florina i 12 kruna, računajući i dnevnicu od 1 florina.

¹² Isto, Kostajnica 11. maja 1821.

¹³ Isto, Petrinja, 7. avgusta 1821.

¹⁴ Isto, Glina 17. avgusta 1821; Isto, Dvorsko ratno vijeće obavijestilo je Zagrebački prezidijum da između austrijskog i turskog dvora nije zaključen ugovor o izručenju izbjeglica, ali postoje dobri prijateljski odnosi, pa u njihovom duhu treba omogućiti vraćanje izbjeglica.

državama bio tim potrebniji. Zato ga je potvrdila za bosanskog valiju i za narednu godinu, a on je sa još većom revnošću nastavio da sprovodi Portine odluke. Kapetane je sazivao u grupama. Jedna grupa je pozvana u Banjaluku, a tom sastanku su osim kapetana prisustvovali i drugi moćni ljudi iz Krajine, kao i Hasanaga Pečki koji je došao s družinom od stotinu ljudi.¹⁵ Valija je morao vršiti i pripreme za slanje vojske van granice ejaleta kako bi se u slučaju potrebe stavila na raspolaganje sultanovoj vojsci u drugim dijelovima Carstva. U Bosni je raslo neraspoloženje prema njemu, a osobito su se suprotstavljali krajiški kapetani i Salihbeg iz Srebrenice. On se otvoreno pobunio protiv namjesnika. Ali, »... Salibega iz Srebrenice, koji se pobunio protiv turskog namjesnika u Travniku, mučki je ubio jedan od njegovih slugu, dok su namjesnikovi vojnici zauzeli i opljačkali obje njegove tvrđave, pa se time ovaj rat završio.«¹⁶ Uporedo s dopremom municije u Bosanski ejalet i opravkama bosanskih tvrđava kako bi se ejalet osposobio za odbranu, a njegovi žitelji pripremili za ratovanje, sve češće su izbijali nemiri početkom 1822. godine. Prva banska brigada prenijela je Generalkomandi izvještaj koji

¹⁵ Isto, Kostajnica 14. avgusta 1821; HHStA W, St. K. Türkei VI/11 Berichte Weisungen, Tevdžihat za 1236 (1821): za rumelijskog vezira potvrđen je Huršid Ahmed-paša, za bosanskog Seid Ali Dželal-paša (data mu je liva Hercegovina), za Perserin i Zvornik su potvrđeni Mahmud-paša i Osman-paša, a za Klis Mustafa-paša; HHStA W, St. K. Türkei VI/15. Tevdžihat za 1237 (1822): za rumelijskog vezira je potvrđen Huršid Ahmed-paša, za bosanskog (uz live Hercegovinu i Klis) Seid Ali Dželal-paša, za Perserin Mehmed-paša, a za Zvornik Osman-paša; HHStA W, St. K. Türkei VI/18, Berichte, Tevdžihat za 1238 (1823): za rumelijskog vezira je potvrđen Seid Mehmed-paša, za bosanskog (i liva Hercegovina) Seid Sidi Selim-paša, za livu Zvornik Osman-paša, a u Jenischeru Sulejman-paša; HHStA W, St. K. Türkei VI/23, Tevdžihat za 1240 (1825): za bosanskog vezira (uz sandžak Hercegovinu) potvrđen je Seid Selim-paša, za livu Zvornik Zulfikar-paša.

¹⁶ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, 11. decembra 1821: »...laut welcher der gegen den türkischen Statthalter zu Travnik sich aufgelehnte Salibeg von Srebrenicza durch einen seiner Diener meuchelmörderisch ungebracht, sodann dessen beide Schlösser durch di gegen dansenben ausgezohene Truppen des Statthalters besetzt, und geplündert, folgleich diese Fehde beendet worden ist«.

je dobila od Druge banske kordonske pukovnije da je iz Carigrada stiglo u Travnik 380 tobdžija. Protiv valije se pobunio i kapetan Beširević, a na uobičajeni sastanak prvaka u Travniku nije došao ni Mustafa-paša, pa se pretpostavljalo da se i on priključio neposlušnim kapetanima.¹⁷ Ipak, većina kapetana se stavila na valijinu stranu i obećala da će sa svojom vojskom pomoći da se pobunjeni natjeraju na poslušnost.¹⁸

Austrijske uhode koje su bile sve brojnije u Bosanskom ejaletu izvještavale su svoje pogranične komande u Vojnoj krajini da valija posebno nastoji da se tvrđave dobro opreme i snabdiju municijom i hranom, a stanovništvo popravlja i osposobljava puteve po unutrašnjosti ejaleta. Uporedo sa tim poslovima, valija je prikupljao pristalice da bi napao bihaćkog kapetana. Učestali izvještaji o vojnim priprema-
ma, a naročito memiri u Bihaću, uslovili su da austrijsko Dvorsko ratno vijeće zatraži od pograničnih pukovnija da prikupe što više podataka o događajima u Bosanskom ejaletu i da angažuju što više uhoda.¹⁹ Komandant druge banske brigade pukovnik Lajn iz Petrinje obavijestio je Generalkomandu da je u Banjaluku stigla pošiljka novca, da je uređen glavni magacin za vojnu opremu i tamo magacionirano 24.000 tovara brašna i 34.000 tovara ječma. I u drugim tvrđavama su se nalazile velike količine hrane, a posebno u Jajcu, Travniku i Sarajevu, u kojima su bila i velika skladišta municije za topove pretežno italijanskog i francuskog porijekla. Da bi upotpunio snabdijevanje banjalučke tvrđave, valija je namjeravao da tamo pošalje i 12.000 komada zaštitnih kapa sa srebrnim perima koje je dobio na dar, a pokazale su se kao veoma korisne u prošlim ratovima.²⁰ U vrijeme kad su učestale vijesti o neprekidnom snabdijevanju bosanskih tvrđava municijom i hranom, komandujući general u Dalmaciji baron Tomašić je zatražio uputstva šta da preduzme kao protivmjeru. Iz Beča mu je odgovoreno da nema nikakve opasnosti sa te strane jer u toj provinciji već duže vrijeme vlada anarhično stanje.

¹⁷ Isto, 7. februara 1822.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, 27. februara 1822.

²⁰ Isto, 18. marta 1822.

Bihaćki kapetan Rustembeg se uopšte nije osvrtao ni na valiju ni na mjere koje je preduzimao. Potcijenio je valiniju snagu i uticaj, a precijenio svoju silu i pomoć koju su mu pružali njegovi istomišljenici. Na one koji nisu bili uz njega vršio je pritisak, pa je tako 19. marta 1822. sa 400 ljudi napao tvrđavu Tržac, ali se morao povući pošto je imao velike gubitke (bilo je mnogo mrtvih i ranjenih). I drugi kapetani su se malo-pomalo osmjeliili i sve više su kršili valijine naredbe. Ostrožački kapetan Beširević je sa 300 ljudi napao tvrđavu Cetin koja je pripala Austriji poslije dubičkog rata, a Krajišnici se nikako nisu mogli pomiriti s gubitkom ovog grada koji se nalazio u pitomoj dolini. Beširević je zauzeo tvrđavu i opljačkao je. Valija je na to započeo ozbiljne pripreme da kazni buntovne krajiške kapetane i naredio banjalučkom muteselimu da prikupi vojsku.²¹ Na veliko čudo, Rustembegu i Bešireviću se nije priključio Hasanaga Pečki, nego je čak poručio valiji da mu odobri da on strogo kazni kapetane i da mu u tu svrhu pošalje 1.000 ljudi iz Travnik. Rustembeg se pokolebao jer nije više bio siguran u pobjedu, pa je od pograničnih austrijskih vlasti zatražio da mu pruže utočište ukoliko mu zatreba. Sa austrijske strane odgovorio mu je pukovnik Ljubibratić, komandant Otočke regimente, i poručio da u slučaju nužde mogu on i njegova porodica računati na utočište na austrijskoj teritoriji, s tim da najprije moraju izdržati tridesetodnevni karantin, a zatim će morati da pristanu na smještaj podalje od granice.²²

Valija je i dalje snabdijevao gradove i pripremao vojsku, a posebno su snabdijevana oružjem utvrđenja na pravcu Gradiška—Travnik, inače važan strateški put koji bi u austrijskim napadima imao značajno mjesto. Polovinom marta 1822. godine smještene su veće količine municije i hrane u Banjaluku i Travnik. Svakodnevno je provjeravana ispravnost pušaka i topova, a govorilo se i o ponovnom razoružavanju hrišćana, što je Porta obično činila u vrijeme kada je rat bio na pomolu. Ovog puta je naviješten rat između Turske i Rusije.²³ Razumije se da su i uhode imale mnogo

²¹ Isto, 19. marta 1822.

²² Isto, 31. marta 1822.

²³ Isto.

posla. Tako su na područje Druge banske pukovnije stigli Jevreji Deluna i Musa Altašlac radi navodnog odlaska u Zagreb u vezi s trgovačkim poslovima. Međutim, saznalo se da im je trgovina sporedan posao, a stvarno je trebalo da prikupe što više podataka o tome šta Austrija i Rusija namjeravaju u odnosu na Tursku. Radili su za račun banjalučkog muteselima, koji je inače uživao veliko povjerenje bosanskog valije, pa nije isključeno da ih je poslao u dogovoru s valijom. Austrijske vlasti su pratile kretanje bosanskih uhoda i davale im podatke koji su odgovarali austrijskoj politici.²⁴

Kao odgovor na bosanski napad na Cetin uslijedio je napad na turske podanike koji su 15. marta 1822. izveli graničari iz Zavalje pod komandom majora Fihtnera. Beč je bio nezadovoljan postupkom svojih graničara, pa je feldmaršallajtnant Radivojević, komandant Karlovačko-varaždinske granice, odmah naredio istragu, a zatim poslao izvještaj valiji i obećao da će ne samo biti kažnjeni krivci, i to strogo, nego i namirena cjelokupna šteta koja je učinjena sultanovim podanicima. General Radivojević je odmah ispitao zastavnika Minkovića iz Otočke pukovnije i primjerno ga kaznio, čime su u Beču bili zadovoljni i zatrazili da isto postupi i sa ostalim graničarima za koje se nepobitno dokaže da su učestvovali u napadu. To sve je učinjeno zato da se Bosancima ne bi dao povod za nasilja i izgrede koji su vladali prije Dželal-pašinog dolaska na valijski položaj. Major Fihtner je trebalo da bude odmah smijenjen, s tim da ubuduće obavlja posao štapskog oficira a ne komandanta. Takođe je odlučeno da se o svim preduzetim mjerama obavijesti banski valija uz otvoreno priznanje da su krivci sa austrijske strane.²⁵ Tako je mir na granici ponovo uspostavljen jer je valija prihvatio austrijsko objašnjenje i bio je zadovoljan onim što je Karlovačka generalkomanda preduzela protiv prekršilaca; možda su ga na miroljubivo držanje natjerali i događaji u Bihaću.

Mada se u početku pridružio bihaćkom kapetanu Rustembegu, ostrožački kapetan Beširević se počeo kolebati jer

²⁴ Isto, 5. aprila 1822.

²⁵ AH, Krajina, feldmaršallajtnantu Radivojeviću, Beč 2. aprila 1822.

su se u sukob umiješali ugledni ljudi iz Sarajeva i banjalučki muteselim i pokušali da ga odvoje od bihaćkog kapetana. Istovremeno je valija naredio banjalučkom muteselimu da skrši Rustembegov otpor, pa je muteselim pripremio vojsku kojom je trebalo da krene na Bihać između 15. i 20. aprila 1822. godine.²⁶ Bihaćki kapetan je već bio obaviješten o tome. Stoga se zatvorio u grad sa naoružanom družinom i svojim pristalicama, snabdjeo se dovoljnom količinom hrane i municije, pa je računao da može izdržati opsadu duže vrijeme. Austrijske pogranične vlasti su za svaki slučaj budno pratile razvoj događaja s obzirom na mogućnost da bihaćki kapetani i njegove pristalice nagmu na granicu da bi potražili spas na teritoriji Vojne krajine. Niže austrijske vlasti su primile uputstva da ugroženo bosansko stanovništvo puste preko granice ne samo na raštelima nego i na drugim mjestima, ali da sve moraju zadržati u kontumacu. Kad pređu granicu treba im oduzeti oružje, obaviti saslušanje i postupiti po naređenju viših vlasti.²⁷ Dvorsko ratno vijeće je uputilo posebno uputstvo kojim je objašnjen postupak što ga treba primjeniti na bihaćkog kapetana i muslimansko stanovništvo pri prelasku granice: svi moraju izdržati tridesetodnevni karantin, a od oružja mogu zadržati ono koje se nosi za pojasom.²⁸ Austrijske vlasti su u stvari procijenile da pobuna bihaćkog kapetana predstavlja lokalnu stvar i da će to valija lako dovesti u red. Što se tiče kapetana Beširevića, on je još ostao uz bihaćkog kapetana, pa je 11. aprila u 9 sati čak opalio više topovskih pucnjeva da bi proslavio pobjedu nad valijinom vojskom koju je vodio Mahmutaga Čatić.²⁹

Pobuna bihaćkog kapetana zabrinula je valiju zato što su u ostalim dijelovima Bosanskog ejaleta vladali mir i sigurnost: »...ovi Paša je bio više od tri godine Vezinom: Čovik pravedan, dobar, pametan i glasovit Vladaoc Bosne, ovdje dobro činio, pravo sudio; kamatarima, pustahijama i Velikašima koisu siromaš terli biaše izgubio strahovita; pomilovanje i utišenje biaše siromaših, ričju pripravedni

²⁶ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, 9. aprila 1822.

²⁷ Isto, 5. aprila 1822.

²⁸ Isto, 9. aprila 1822.

²⁹ Isto, 13. aprila 1822.

Dželaludin, zato i danas po svoj Bosni spominja Raja Pašu Dželajliju.³⁰ Uspio je da spriječi gotovo sve pogranične izgrede, tako da bezmalo nije više bilo hajduka i pljačkaša u bosanskim šumama. Zato je odlučio da uguši i pobunu bihačkog kapetana, pa je poslao na njega vojsku od 6.000 ljudi sa nekoliko topova. Vojska je iz Travnika stigla u Krupu,³¹ s tim da se 19. aprila nađe na mjestu gdje je čuveni Mahmutaga Čatić sa 100 konjanika i 500 pješaka ovog puta pretrpio poraz. Drugu vojsku prikupio je banjalučki muteselim, koji je pozvao kapetane iz Dubice, Prijedora, Kozarca, Novog, Majdana i Banjaluke, i svi su se odazvali. Vojska je brojala 1.620 ljudi, a njen komandant je bio banjalučki muteselim Benković. Uplašen od ovolike vojne sile, ostrožački kapetan Beširević je zamolio valiju da mu oprosti, što je valija i učinio i poslao mu ferman, tako da je bihački kapetan ostao potpuno usamljen, pa se sa svojim pristalicama zatvorio u grad. Bihačka tvrđava je bila jedna od najjačih u Krajini, dobro snabdjevena hranom i topovskom municijom, uz to opkoljena vodom što je učvršćivalo njen odbrambeni položaj.³² Stoga su austrijske vlasti pretpostavljale da će kapetan izdržati dugu opsadu. Uz već pomenutu vojsku, iz Izačića je na Bihać upućeno 700 ljudi pod komandom Hasana Alajbega, a vakufski kapetan je sa svim agama prodno u Petrovac da bi prisilio tamošnje muslimane da i oni krenu protiv bihačkog kapetana. Rustembeg je kod Listovog klanca postavio prepreku od balvana da bi spriječio nadiranje vakufske vojske prema Bihaću.³³ Međutim, na kraju je Rustembeg ipak zamolio oproštaj od valije i poslao mu u Travnik agu Podunovića. Valija je prihvatio njegovu molbu, hranu iz Banjaluke je poslao na Duvan, a banjalučkog muteselima pozvao u Travnik.³⁴ Kapetani ipak nisu vjerovali valiji; tako je ostrožački kapetan Beširević na putu za Travnik (u koji ga je pozvao valija) stigao do Majdana, ali je tu saznao da mu se u Travniku ne sprema ništa dobro, pa se hitno vratio u svoju tvrđavu.

³⁰ J. Jelenić, *Ljetopis*, GZM, 1927, 177.

³¹ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Glina 17. aprila 1822.

³² Isto, Kostajnica 17. aprila 1822.

³³ Isto, 19. aprila 1822.

³⁴ Isto, 23. aprila 1822.

i zatvorio se. Valijina vojska je ipak stigla pod Bihać sa dva topa, a prije toga je zauzela Izačić, Murtmik i Brekavicu.³⁵ Od Bihaća, u koji se zatvorio Mustafabeg sa ocem Rustembegom i 400 boraca komandant valijine vojske zatražio je da se preda. Međutim, Mustafabeg i Rustembeg su sa nekoliko slugu napustili Bihać noću 13. maja i neopaženo stigli u Zavalju i zatražili utočište. U pratnji četvorice slugu, Mustafabeg je iz zavaljskog kontumaca pod pratnjom serežana sproveden u Senj i tu je ostao pod prisilom. Izrazio je želju da preko Trsta ode u Carigrad.³⁶ Potom je uslijedio zahtjev bosanskog valije da bude izručen, pa je valijina predstavka proslijeđena Generalkomandi na dalji postupak.³⁷

Dželal-paša je poslije toga krenuo u protivakciju po kojoj je ostao zapamćen kao jedan od najsvirepijih bosanskih valija — počeo je likvidirati bosanske kapetane. Među prvim je 11. juna 1822. u Banjaluci ubijen ostrožački kapetan Huseinbeg Beširević.³⁸ Valija je ponovo uputio zahtjev za izručenje bihaćkog kapetana i njegovog oca, kao i 400 kesa novca što mu ga je kapetan dugovao. Bijeg bihaćkog kapetana bio je zaista prvorazredna senzacija.³⁹ Zatim je banjalučki muteselim Berković uhapsio novskog kapetana Cerića i započeo istragu.⁴⁰ U međuvremenu je Dželal-paša ponovo potvrđen za bosanskog valiju, što je po običaju proslavljeno u Travniku. Uslijedio je valijin poziv kapetanima, a bio je pozvan i banjalučki muteselim, jedan od pouzdanih valijinih ljudi. Takođe je pozvan i petrovački kape-

³⁵ Isto, 7. maja 1822.

³⁶ Isto, 16. maja 1822; Isto, 17. maja 1822.

³⁷ Isto, 17. maja 1822; HHStA W, St. K. Türkei VI/15, Licov Meternihu, Pera 25. juna 1822. Porta je na osnovu zahtjeva bosanskog valije zatražila izručenje Mustafabega i Rustembega koji su pobjegli u Austriju; Isto, Licov Meternihu, Pera 20. jula 1822; Porta je dostavila prepis Dželal-pašinog pisma u kome se objašnjava da su se pobunili bihaćki kapetan Mustafabeg i njegov otac Rustembeg sa istomišljenicima Bešir-Ogluom i Topal Huseinbegom; u unutrašnjost je pobjegao Huseinbeg, dok su Mustafabeg i Rustembeg pružili snažan otpor, a potom utekli na austrijsku teritoriju, pa se traži da budu izručeni kao buntovnici.

³⁸ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, 18. juna 1822.

³⁹ Isto, 23. maja 1822.

⁴⁰ Isto, 10. juna 1822.

tan Kulen da se opravda zbog optužbe da je izrabljivao podanike,⁴¹ a zbog iste optužbe je smaknut Zaimbeg Beširević iz Ostrošca. Kad su započela ova ubijanja, među kapetanima i ostalim prvacima zavladao je veliki strah jer su promošene vijesti da takva sudbina očekuje svakog koga valija pozove u Travnik. Potom je poslao banjalučkog muteselima Berkovića na granicu da istovremeno ispituje tužbe i muslimana i hrišćana.⁴² Pomagali su mu krupski kapetan Arnautović i Mahmutaga Čatić iz Bužima, koji su postavili pandure da paze na granicu i da ne dozvole nikakve izgrede. Najgore od svega je bilo to što su se kapetani međusobno sukobljavali, kao da im nije bilo dosta valijine odmazde. Tako su se posvađali Huseinbeg Cerić i Džaferbeg, zatim njegov sin i Meho Alibegović sa svojim ljudima, pa je u obračunu bilo i mrtvih.⁴³ U Travnik je pozvan krupski kapetan Arnautović zbog optužbe da je pomagao u izrabljivanju stanovništva. Banjalučki muteselim se i dalje brinuo za red i mir na granici, ali je obavljao i druge poslove. Tako je u avgustu izvršio kontrolu u pograničnim tvrdjavama, pa je 25. avgusta stigao u Dubicu. Tu je, ispitujući razne optužbe (za pljačku i razna razbojništva), naredio da se uhapsi veći broj tamošnjih uglednih ljudi. Pošto je izvršio istragu, neke je pod stražom uputio valiji na suđenje, a nekima je na licu mjesta izrekao novčanu kaznu i pustio ih kućama. Potom je sa nekoliko kapetana otišao u Travnik početkom septembra.

S obzirom na to da su ubistvima nekih kapetana ostali upražnjeni kapetanski položaji, valija ih je popunjavao ljudima koji su uživali njegovo povjerenje, a pri tom je odstupio od dotadašnjeg pravila da su ta zvanja nasljedna. Za bihačkog kapetana je postavio nekog Alajbega iz Dubovika, a za ostrovičkog Salihbega iz Prijedora.⁴⁴ Zatim je u avgustu ubijen i dubički zapovjednik Đenanaga Tabaković zbog izrabljivanja stanovništva. Mnogi ugledni ljudi su pokušali da se spasiu bježanjem u Austriju; u strahu ih je držao ne

⁴¹ Isto, 9. jula 1822.

⁴² Isto, 23. jula 1822; Arhiv Samostana u Tolisi, Životopis Redovnikah župe stare Toliške po redu starosti kako su stupili u Red. Piše fra Bono Nedić Definitor.

⁴³ Isto, 14. avgusta 1822.

⁴⁴ Isto, 13. avgusta 1822.

samo valija nego i banjalučki muteselim Berković, ne manje nemilosrdan. Pogranične vlasti su ponovo pitale Generalkomandu da li da primaju izbjeglice, pa im je odgovoreno da prihvate sve bosanske bjegunce bez obzira na vjeru, uz uobičajenu napomenu da strogo paze na to da sve prebjeglice ostanu mjesec dana u karantinu.⁴⁵ Da je strah bio opravdan, a valija neumoljiv potvrđivano je svakodnevno. Tako su početkom septembra 1822. pozvani krajiški kapetani Arnautović iz Krupe, Osmanbeg iz Dervente, oba Kulenovića i petrovački kapetan. Svi su došli u Travnik i tu su ubijeni u noći između 7. i 8. septembra,⁴⁶ a odmah zatim je 10. septembra ubijen i maglajski kapetan Mustajbeg. Istraga protiv gradiškog kapetana Salihbega je dugo trajala tako da se nalazio okovan u zatvoru tri mjeseca, a za njegovo oslobođenje je od njegovog sina traženo selo Ratkovo.⁴⁷ U međuvremenu je Muradbeg Beširević pušten iz zatvora, a Dautaga, sin Hasanage Pečkog, i Mahmutaga Čatić su uspjeli da pobjegnu u Peći. Njima se pridružio veći broj muslimana koji su bili spremni da se suprotstave Dželal-paši i banjalučkom muteselimu.⁴⁸ Međutim, nije se moglo ništa ozbiljnije preduzeti protiv valije zato što kapetani i ugledni ljudi nisu bili složni. Stoga je i otpor kapetana Muradbega Beširevića bio kratak; on je 28. septembra 1822. pobjegao preko granice i sklonio se u Cetin.⁴⁹ Nemiri su zahvatili i prijedorsku kapetaniju, a uzrokovalo ih je bezdužno izrabljivanje siromašnog naroda koji se najviše žalio na Alibega Hadžipašića. Protiv njega su ustali njegovi kmetovi, a nezadovoljni su osobito bili seljaci iz sela Mošćanice. Pod vođstvom Bore Milanovića, sve kućne starješine ovog sela uputile su se u Travnik valiji da traže zaštitu. Inače su se zrekli da će zajedno s mještanima susjednih sela prebjeći u Austriju ukoliko im on ne bude pružio zaštitu.⁵⁰

Tako je Dželal-paša nemilosrdno ubijao kapetane i druge ugledne ljude i zadao smrtni strah bosanskim velikaši-

⁴⁵ Isto, 22. avgusta 1822.

⁴⁶ Isto, 18. septembra 1822.

⁴⁷ Isto, Kostajnica 25. septembra 1822.

⁴⁸ Isto, Kostajnica 30. septembra 1822.

⁴⁹ Isto, Glina 1. oktobra 1822.

⁵⁰ Isto, Petrinja 21. novembra 1822.

ma, ipak je hrišćansko stanovništvo nastavilo da bježi na susjednu teritoriju. U prvoj polovini oktobra 1822. pobjeglo je pet hrišćanskih porodica sa 20 članova, mada je valijinom upravom nezadovoljnije bilo muslimansko stanovništvo, a na prvom mjestu Sarajlije. Stoga su učestale optužbe u Carigradu protiv Dželal-paše.⁵¹ Međutim, valiju nije uopšte zanimalo kakvo mišljenje imaju o njemu u Bosni; vjerovatno je bio siguran u blagonaklonost koju uživa na Porti, a prije svega kod reis-efendije. Tako su i u jesen 1822. stizale vijesti o žrtvama valijanog terora: iz Bosne su protjerani u Albaniju neki Himzaga i izvjesni efendija iz Banjaluke koji su duže bili pod istragom u Travniku, u Derventu je bio upućen muteselim Berković da strogo kazni tamošnjeg kapetana, a u Travniku je »postao nevidljiv«⁵² Hasanagin sin Dautaga.⁵²

Valija je i dalje veoma brižljivo pratio koliko se kapetani brinu za odbrambenu sigurnost povjerenih im tvrđava, pa je povremeno slao svog mubašira da ih kontroliše. Neki kapetani su čak oslobođeni krivice, pošto bi platili određenu sumu za kaznu i obećali da će popraviti tvrđavu. Tako je gradiški kapetan Salihbeg pušten iz travničkog zatvora uz uslov da položi 17 kesa i da popravi gradišku tvrđavu, ali kako nije imao dovoljno novca da odmah plati, zadržan je u banjalučkoj tvrđavi.⁵³ Naročito su opravljene tvrđave u Dubici i Novom, a radove je nagledao inženjer Salihaga Ibrahimovac. Početkom novembra stigao je iz Carigrada u Travnik veliki karavan od 600 konja natovarenih topovima i čuladima, a nešto kasnije karavan od 350 konja sa topdžijama i inženjerima. Topčibaša je vrbovao među dezerterima stručnjake za artiljeriju i obećavao im velike plate. Uvježbavanje bosanskih topdžija vršio je jedan francuski pukovnik koji je radi toga došao u Travnik.

Osim po surovom obračunu s bosanskim kapetanima, Dželal-paša je ostao zapamćen kao valija koji je zaveo red i mir u Bosanskom ejaletu. Javni red je zaveden krajem novembra 1822; prema izvještaju iz Broda od 1. decembra, valija je naredio da se zadave petorica kapetana koji su se

⁵¹ Isto, Glina 4. decembra 1822.

⁵² Isto, Kostajnica 4. decembra 1822.

⁵³ Isto, 14. novembra 1822.

oglušili o njegovu naredbu. Ostalo je zapamćeno da bi neka stvar izgubljena na putu prije istrulila nego što bi je pódigao neko kome nije pripadala.⁵⁴ Zabranjeno je kretanje iz jednog mjesta u drugo bez pismenog odobrenja koje su izdavale mjesne vlasti: »...da ubuduće ni Turci ni hrišćani bez pismenog odobrenja, legitimacije, ne smiju putovati iz mjesta u mjesto«,⁵⁵ a to je valjda učinio da bi spriječio nepotrebno skitaranje. U austrijskim izvještajima je pisalo: »Sadašnji vezir Dželal Edin Ali-paša se smatra za veoma pravednog i nepristrasnog namjesnika, jer je pravedan prema svima bez razlike na vjeru.«⁵⁶ Ne znamo da li je zaista istina da je on prerušen često ušao u muslimanske skupove da bi se sam uvjerio kako se izvršavaju njegove naredbe, ali nije bilo sumnje u to da je za njegove uprave vladao red. Ranke navodi: »Vršio je pravdu neumoljivu, nepotkupljivu i toga radi je veoma bio povoljan raji, koja ništa drugo nije ni tražila nego tako zaštitu zakona, ali je to toliko manje bilo po volji begovima bosanskim.«⁵⁷ Napokon je Dželal-paša opozvan iz Bosanskog ejaleta, o čemu je Druga banska pukovnija prenijela vijest 24. decembra, 1822. Vjerovalo se da su na odluku Porte da ga opozove uticale optužbe protiv njega iz Sarajeva pošto su redovna postavljenja vršena na Bajram, kad je sultan postavljao paše sa tri tuga na najviše upravne položaje, a šezdeset dva dana docnije, na Kurban-bajram, raspoređeni su paše sa dva tuga na niže položaje.⁵⁸ Dželal-paša je naimeno-

⁵⁴ J. F. Jukić, *nav. djelo*, 312.

⁵⁵ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Kostajnica 14. novembra 1822; Historijski arhiv Zadra, Prezidijalni spisi, busta 54, Dželal-paša banu Hrvatske: »Nach meiner gegenwärtigen dass ein Jeder der hierlands auf dem Wege ohne Pass betreten wird, verhaftet und vor mich gebracht werde, wird ohne Zweifel auch der nemliche Geistliche, wenn er sich aus einen Orte, in der andern zu gehen unterstehen wurde, durch die respectiven Befehlshaber ertappt, und handfest gemacht werden; wovon man sonach E. E. zu benachrichtigen nicht unterlassen wird.«

⁵⁶ KA W, St. K. Bosnien 1663—1829/1, Brd 1. decembra 1822: »Dieser dermahlige Vezir Dschelal Eddin Ali Pascha wird als ein sehr gerechter unpartheyischer Stattalter allgemein verehrt, weil er ohne Unterschied der Religion gerecht ist.«

⁵⁷ L. Ranke, *nav. djelo*, 287.

⁵⁸ M. S. Filipović, *Šomet*, 205.

van za valiju u Smirni, a za bosanskog valiju je postavljen Hadži Selim paša.⁵⁹

Dželal-paša je boravio u Travniku nepune tri godine,⁶⁰ ali je njegova uprava ostala zabilježena u svijesti naroda. Do tada nije bilo valiye koji se tako obračunao s bosanskim prvacima. Nismo mogli ustanoviti koliko je stvarno pogubio kapetana; na primjer, Ranke navodi da je naredio da se pobija »čitav red kapetana«, da se ubiju derventske i banjalučke kapetane, jedan Fočak i Ahmet Barjaktar iz Sarajeva,⁶¹ a stradale su i neke Sarajlije i Rogatičani.⁶² Jukić navodi da je pogubio sedam najsilnijih kapetana i Bajbuta Kulenovića.⁶³ Bašagić je ipak najpouzdaniji pošto za neke navodi imena: taslički muteselim Bećir-paša, Alajbeg Dmnda, Ibrahimbeg Prijepoljac, Hadži Salihbeg iz Srebrenice, Kulinkapetan, Mehmedbeg Bajbud, Alajbeg iz Petrovca, krupski, derventske i maglajski kapetan, šejh Ilhamija Žepčak; u progonstvo su poslani kapetani iz Bihaća, Ostrošca i Sanskog Mosta, ajan pivsko-nevesinjski Dautbeg Redžepašić otkupio se za sedamnaest kesa; iz Travnika su uspjeli da pobjegnu Smailaga Čengić i Alijaga Rizvanbegović, a na vrijeme su se sklonili Sulejman-pašini sinovi Mustafa-paša i Mehmedbeg.⁶⁴ Naknadno je utvrdio da je pogubljen gradačački kapetan Muradbeg, a 27. septembra 1822. i srebrenički ajan Salihbeg.⁶⁵

⁵⁹ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Petrinja 24. decembra 1822.

⁶⁰ I. F. Jukić, *Sabrana djela*, knjiga I, »Svjetlost«, Sarajevo, 1973, 312. Jukić pogrešno navodi da je Dželal-paša došao u Bosnu 1817. i da je ostao pet godina, a sumnji podliježe i njegova tvrdnja da je pogubio više od tri stotine Turaka i samo dva hrišćanina (broj Turaka je preuveličan, a hrišćana umanjen); ove podatke su od njega preuzeli gotovo svi koji su docnije pisali o Dželal-paši; upor. V. Čorović, *Bosna i Hercegovina*, SKZ, Beograd 1925, 70; upor. i M. Prelog, *nav. djelo*, 32; M. Krstićević, *nav. rad*, 527: »Zato su Turci prebacivali katolicima: »Vama sada nebo pomaže. Sada se kažnjava samo prestup Turaka, a vaš se oprašta. Ali neće uvijek tako biti.«

⁶¹ L. Ranke, *nav. djelo*, 287.

⁶² O onima koji su stradali u Sarajevu vid. V. Skarić, *nav. djelo*, 170.

⁶³ I. F. Jukić, *nav. djelo*, 312.

⁶⁴ S. Bašagić, *Kratka uputa* 131.

⁶⁵ S. Bašagić, *Znameniti*, 52; H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *nav. djelo*, 258.

Uskoro po pozivu u Carigrad, Dželal-paša je umro 28. decembra 1822. Njegova iznenadna smrt kao i prije toga iznenadan poziv u Carigrad izazvali su različita nagađanja. Jedni su pretpostavljali da je umro »uslijed staračke nemoći«, a drugi da se sam otrovao od bijesa i ogorčenja pošto je saznao da je opozvan iz Bosne po tužbi Sarajlija. Prve vijesti o Dželal-pašinoj smrti poticale su od austrijskih uhoda; po njihovim izvještajima bilo je sasvim sigurno da se valija sam otrovao, pa je njegovo tijelo zatrpano na kraju groblja u Travniku bez ikakvog svečanog ispraćaja koji je propisan pri sahrani valija.⁶⁶ Pošto je tako sahranjen bez uobičajenih pogrebnih ceremonija nagađalo se da mogu postojati tri razloga: prvo, da se otrovao; drugo, da mu kivni Bosanci u znak osvete nisu htjeli dati dužnu posmrtnu poštu; treće, ukoliko je bio pripadnik sekte bektasha, onda je takvu sahranu sam odabrao. Otenfels, austrijski internuncij u Carigradu pisao je Meternihu 25. januara 1823. godine, vjerovatno pošto su pristigle vijesti u Carigrad o Dželal-pašinoj smrti, i njegova obavještenja možda su najvjerodostojnija: »On je svojom upravom u Bosni, koja je vrijedna hvale, ispunio povjerenje koje mu je dao sultan... Ovaj vezir bio je žrtva svoje pretjerane revnosti: ne obzirući se na oštru zimu nije htio da mu ona bude prepreka, pa je pohitao na svoje novo postavljenje, ali je, poslije dvodnevnog bolovanja, ispustio dušu u blizini granice svog ranijeg ejaleta.« U skladu sa ovom viješću je podatak da Dželal-paša nije svrgnut nego je u stvari unapređen, jer je od bosanskog postao rumelijski valija i serasker vojnog pohoda protiv grčkog ustanka, pa je u svojoj silnoj revnosti i po najvećoj zimskoj nepogodi odmah krenuo put Carigrada i uz put nastradao.

Zbog čega je Dželal-paša pozvan u Carigrad u vrijeme kad se ne vrše promjene? On je za hidžretsku 1237 (1822) godine bio potvrđen za bosanskog valiju i uz to dobio live Hercegovinu i Klis. U Carigradu su bili veoma zadovoljni onim što je uradio u Bosni, a poziv da dođe u Carigrad uslijedio je zbog okolnosti koje zaista nisu imale nikakve veze

⁶⁶ AH, Krajina, Prezidijalni protokol, Kostajnica 7. januara 1823; Isto Kostajnica 25. januara 1823; J. Jelenić, *Ljetopis*, GZM, 1927, 177.

ni sa Bosnom ni sa sarajevskim tužbama. Riječ je o događajima koji su se zbili u Carigradu.⁶⁷ Naime, u sultanovu nemilost pao je njegov ljubimac Halet-efendija, pa je najprije udaljen iz Carigrada i postavljen tobože za namjesnika u Konji, ali je tamo zadavljen. Uskoro je umro i Huršid-paša, te je Porta 29. novembra 1822. odlučila da na njegovo mjesto postavi bosanskog valiju Dželal-pašu zbog njegovih ličnih osobina i zasluga koje je stekao obavljajući povjerene mu zadatke: bio je strog, čvrst, nepotkupljiv i krajnje revnostan u izvršavanju sultanovih naloga. Najbolja preporuka je bilo njegovo upravljanje Bosanskim ejaletom u kome je natjerao na poslušnost bosanske kapetane i poslije dugogodišnje anarhije zaveo red i mir. Stoga je bio naimenovan za rumelijskog beglerbega i seraskera.⁶⁸ Tako otpadaju sva nađanja o njegovoj tobožnjoj nemilosti na Ponti.

Za bosanskog valiju je postavljen Seid Sini Selim-paša, dotadašnji sofijski valija, a na njegovo mjesto je naimenovan Malik-paša, prištinski valija. Selim-paša je stigao u Travnik 6. februara 1823. u pratnji od preko tri hiljade ljudi. Pročulo se da su sa njim došli u Sarajevo i bihački kapetan Mustafabeg i njegov otac Rustembeg. Pošto su bili prebjegli na austrijsku stranu, vjerovalo se da su otišli u Carigrad da se opravdaju i da zatraže milost. U Krajinu se vratio tajno i Muradbeg Beširević i zauzeo svoje kapetansko mjesto u Ostrošcu. Odmah po Dželal-pašinoj smrti započeo je progon njegovih pristalica. Prvi se na udaru našao njegov vatreni pristalica banjalučki muteselim Berković koji je pokušao da pobjegne, ali je uhvaćen u Sarajevu. Selim-paša je odmah postavio nove ljude na upražnjena mjesta; svog brata je poslao u Skoplje pošto je Mustafa-paša, sin Sulejman-pašin, još ranije pao u nemilost, a za banjalučkog muteselima je postavio svog sestrice. Njegovi prvi koraci su pokazali da će dosljedno nastaviti upravu koju je uspostavio Dželal-paša: potvrdio je sve njegove odluke i najavio

⁶⁷ HHStA W, St. K. Türkei VI/15, Tevdžihat za 1237 (1822); Isto, Türkei VI/18, Otenfels Meternihu, Carigrad 25. januara 1823.

⁶⁸ Isto, Otenfels Meternihu, Carigrad 10. decembra 1822; M. T. Bodžoljan, *Reforme 20—30 g. g. XIX vijeka u Osmanskoj imperiji*. Izdanje AN Armenske SSR Erevan 1984, 135.

pravedniji odnos prema hrišćanskim podanicima.⁶⁹ Među prve odluke spadala je zapovijest da se u ejaletu prikupe vojska koja će brojati deset hiljada ljudi, a biće upućena preko Rumelije u Grčku.⁷⁰ On je takođe pozvao kapetane na vijećanje; veoma je zanimljivo da su svi došli u Travnik. Vjerovatno ih još nije bio prošao strah što im ga je zadao Dželal-paša, ili je novi valija uspio da ih pridobije svojom blagošću. Da je ova druga pretpostavka bliža istini pokazuje slučaj bosanskih prvaka koji su pali u nemilost kod prethodnog valije, ali su uspjeli da izvuku živu glavu (Muradbeg Beširević, Hasanaga Pećki i Mahmutaga iz Bužima), pa je Selim-paša neke od njih vratio na njihove ranije položaje i tako im oprostio počinjene grijeha.⁷¹

Međutim, stanje mira nije dugo trajalo, pa su već početkom marta 1823. počele pristizati vijesti u komande Vojne krajine o nemirima u Bosni koji su zahvatili predjele uz granicu, a vođe su opet bile Muradbeg Beširević, Hasanaga Pećki i Mahmutaga Čatić. Pobunili su se protiv valije, koji je zatim uputio bujurudiju svim kadijama i obznanio krajišku pobunu. S pojedinostima ove pobune upoznao je pogranične komande Suljo Rizvić, komandant Podzvizda, koji je stigao 5. marta u Zavalju i izjavio austrijskoj komandi da su u Krajini dvije stranke; jedna pobunjenička, druga sultanovih pristalica. Pošto su tvrđave Podzvizd i Velika Kladuša na strani valije, to je Rizvić očekivao da će pobunjenici napasti ove dvije tvrđave. S obzirom na to da su one dobro snabdjevene municijom i da su im bedemi opravljeni, pobunjenici neće moći da ih zauzmu, ali će nastradati okolno stanovništvo jer će im popaliti kuće, opljačkati ih i otjerati im stoku. Inače je Rizvić tvrdio da su se tvrđave zaista pripremile za odbranu.⁷² Iz Gline je 14. marta stiglo obavještenje u Zagreb da se na čelu krajiških pobunjenika nalazi Hasanaga Pećki koji je sakupio veliki broj nezadovoljnika, ali da je naredio svojim ljudima da ne smiju izazivati nereda na granici ni uznemiravati hrišćansko stanov-

⁶⁹ AH, Krajina, Prezidijski protokol, Kostajnica 15. januara 1823; Isto, Kostajnica 15. februara 1823.

⁷⁰ Isto, Kostajnica 8. januara 1823; Isto, 1. marta 1823.

⁷¹ Isto, Glina 6. marta 1823.

⁷² AH, Spisi Like i Krbave 1816—1823, 6. marta 1823.

ništvo jer su se on i njegovi istomišljenici pobunili samo protiv valije.⁷³ Pobunjenici su zaista napali tvrđavu Podzvizd i zapalili nekoliko kuća u okolini. Kako valija nije uopšte intervenisao, to su pobunjenici malo-pomalo pridobijali sve veći broj muslimana. Izačić su zauzeli na juriš, a 5. aprila poslije podne su ga napustili Hasanaga i Muradbeg i krenuli prema Tržcu. Jedna grupa od pedesetak ljudi je prešla Unu kod Prekaje i uputila se u Vakuf da tamošnjeg kapetana pridobije milom ili silom, a istovremeno je Hasanaga zatražio od stanovnika Bihaća da protjeraju Salihbega. U Bihaću su se podijelili jedni su tražili da Salihbeg napusti Bihać kako građani ne bi stradali zbog njega, a drugi su predlagali da ostane i čeka rasplet događaja, što je i prevladalo.⁷⁴ Pobunjenici su pokušali da zauzmu Mutnik i Gatu, ali ne nasilno nego su poslali izaslanike da privole stanovništvo da im se priključi. Međutim, dizdar Bećir Bektaš je izjavio da neće pristupiti buntovnicima i da će braniti tvrđavu.

Najzad je valija odlučio da uguši pobunu u Krajini, pa je pozvao sve kapetane da pošalju vojsku radi pomoći Bihaćanima. Određeno je da Vakuflije predvodi Ahmetaga Čemanović, a vojskom iz ključke, glamočke i livanjske kapetanije da komanduje muteselim iz Skoplja, s tim da najduže za tri dana krene prema Bihaću i banjalučki muteselim sa svojom vojskom.⁷⁵ Očekivalo se da u pomoć Bihaću stignu dvije stotine Vakuflija 10. aprila uveče.⁷⁶ Što se tiče pobunjenika, oni su posebno nastojali da zauzmu Tržac. Njihova prethodnica koju su vodili Hasanaga i Muradbeg stigla je pod Izačić, ali se odmah uputila pod Tržac. Zatim su opsjeli tvrđavu, a 7. aprila zauzeli više kuća i opljačkali veći broj porodica u neposrednoj blizini tvrđave. Sutradan su u ranim jutarnjim časovima zauzeli predgrađe sa oko tridesetak kuća, koje su potpuno spalili, jer su stanovnici pružili otpor. Međutim, Tržac nisu osvojili jer Hasanaga nije imao topove, a tvrđava je raspolagala sa tri topa i dovoljno municije, pa je iz njih 8. i 9. aprila ispaljeno više

⁷³ Isto, Glina 14. marta 1823.

⁷⁴ Isto, 6. aprila 1823.

⁷⁵ Isto, 7. aprila 1823.

⁷⁶ Isto, 9. aprila 1823.

od 60 topovskih đuladi i preko 2.000 puščanih hitaca. Iako nisu zauzeli tvrđavu, pobunjenici su imali bogat plijen: više od 400 komada krupne rogate stoke, uz mali broj žrtava pošto su bila samo dva ranjenika i jedan ubijen. Pobunjenici su svim silama nastojali da zauzmu mlin u kojem je pravljen barut, što bi tvrđavu primoralo da se preda. Za opsadu tvrđave, buntovnici su rasporedili 400—500 ljudi, a ostale su poslali njihovim kućama uz naređenje da budu spremni da na prvi poziv dođu tamo gdje budu pozvani.⁷⁷

Pobuni u Krajini nisu prišle sve kapetanije; od istaknutijih prvaka pobunili su se samo Hasanaga Pečki i Muradbeg Beširević, a ostali su držali valijinu stranu. U pomoć Bihaću, koji je bio važna tvrđava ili »ključ Bosne«, hitali su u noći između 9. i 10. aprila odredi vakufske, petrovačke i ključke kapetanije, ali s malim snagama. Procijenjeno je da je bilo svega 240 ljudi, dok su Hasanaga i Muradbeg imali stalno pod oružjem oko 400 ljudi i dovoljno praha i olova, pa su dotad odolijevali vojsci koja je upućivana protiv njih.⁷⁸ Pošto je uvidio da vojska koju okolni kapetani stavljaju na raspolaganje nije dovoljna za ugušenje pobune, valija je uz podršku kapetana koji su se nalazili u Travniku na savjetovanju odlučio da u pobunjene krajeve uputi značajnije snage iz više kapetanija. Za zapovjednika je odredio svog delibašu, koji je 17. aprila stigao u Banjaluku sa stotinom delija i odmah sutradan krenuo prema Krupi u kojoj je određeno da se okupi vojska. Već 19. aprila marširale su značajne vojske u pravcu Krupe: pod Ibrišaginom komandom bilo je upućeno tri stotine ljudi iz banjalučke kapetanije, iz majdanske takođe tri stotine, iz Kozarca dvije stotine, iz Prijedora sto deset, iz Dubice je 21. aprila krenulo sedamdeset pet, a 22. aprila iz Novog sto vojnika. Tako je valija riješio da umiri Krajinu, a uz to je naredio delibaši da mu dovede Muradbega živog ili mrtvog.⁷⁹

Valija je na svakom koraku nailazio na teškoće, u Krajini je plamsala pobuna i nije joj se vidio kraj, od sultana

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto, Kršlja 10. aprila 1823; S. Bašagić, *Znameniti*, 51; oštrožauki kapetan Muradbeg Beširević pobunio se 1823. zajedno sa Hasanagom Pečkim; M. Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, knj. III, Bosanska krajina i zapadna Hercegovina, Sarajevo 1982, 410: »Ključ Bosne je Bihać«.

⁷⁹ AH, Spisi Like i Krbave 1816—1823, Kršlja 23. aprila 1823.

je dobijao naređenja da popisuje vojsku zbog ugušenja grčkog ustanka, a u Bosni nisu pristajali da se vojska odvodi iz ovog ejaleta zbog opasnosti od napada Austrije. Kad je valija postavio za »bosanskog muteselima« nekog Tahir Mehmeda, po porijeklu Grka i svog ranijeg roba koji je primio islam, naišao je na oštro protivljenje Bosanaca. Valija je tako od početka svoje uprave u Travniku bio u nedoumici kako da uspostavi mir i red u Bosanskom ejaletu. Odlučio je da sazove kaptane u Travnik, posebno kapetane čije tvrđave leže na granici sa Austrijom.⁸⁰ Bila je to u stvari varka kojom je pokušao da se domogne neposlušnih kapetana, ali mjoj upravo nisu nasjeli oni kapetani kojima je bila pripremljena. Valijinom pozivu se nisu odazvali kapetani Krupe, Ostrošca i Bihaća, ali je većina ipak stigla u Travnik, s tim što je svaki kapetan doveo i svoju oružanu pratnju. To ipak nije omelo širenje pobune u Bosanskoj krajini.

Hasanaga Pečki i kapetan Muradbeg Beširević su se pobunili protiv valije a da se nije znao pravi uzrok pobune, nego se jedino znalo da su bili nezadovoljni mjerama koje je on uvodio. Pobunjenici su krajem marta 1823. kontrolisali Ostrožac, Bihać, Vakuf, Izačić, Tržac, Podzvizd, Veliku Kladušu, Šturlić, Peći, Stijenu, Vrnograč, Todorovo, Bužim, Jezensko i Otoku. Pobuna se tako širila prema Banjaluci, a prva se na udaru našla Krupa. Hasanaga Pečki je ovu tvrđavu napao 21. marta sa tri strane, pa je ona poslije osmodnevnog opsijedanja pala u ruke pobunjenika, ali je tom prilikom poginulo njihovih dvadeset ljudi.⁸¹ Salihbeg Beširević se nije priključio pobunjenicima nego je napustio tvrđavu Ostrožac i pobjegao valiji, a komandant dubičke tvrđave Alijaga Tabaković se sa svojim starijim sinom opredijelio za Hasanagu Pečkog.

Uskoro su u Krupu došli i Muradbeg Beširević i Mahmudaga Čatić koji su uz Hasanagu Pečkog bili najčešće spominjane vođe pobunjenika, a pod Krupom su imali 3.000 ljudi pod svojom komandom. S obzirom na to da je tek

⁸⁰ AH, Slavonska generalkomanda, Prezidijal 7, Političke vijesti Bosne, Nova Gradiška 9. marta 1823.

⁸¹ Isto, 26. marta 1823; Isto, 24. marta 1823; Isto, 20. aprila 1823.

dolazilo proljeće moglo se očekivati nastavljjanje pobune jer su pomoć Hasanagi obećale i Sarajlije, te mu za slučaj potrebe ponudile 8.000 — 10.000 naoružanih ljudi. Valija je naredio da se susjedni gradovi pripreme da odbiju napad pobunjenika, pa su tako i u Gradišci vršene pripreme za odbijanje napada: sakupljana je vojska, stanovništvo je snabdijevano municijom, a gradska vrata su bila zatvorena i danju i noću. U Gradišku je 28. marta stiglo 30 ljudi kao nova posada. Gradiški kapetan Salihbeg se nije nalazio u gradu nego je bio kod valije u Travniku, ali se znalo da drži valijinu stranu.⁸² Valija je osim toga uputio tatara u sva mjesta Bosanskog ejaleta da se pročita bujurudija kojom se Hasanaga Pećki i Muradbeg Bešinević proglašavaju pobunjenicima, a obnarodovana je 3. aprila u Banjaluci i Gradišci. Istom bujurudijom je naredeno stanovnicima Banjaluke da opreme 400 ljudi i Travniku 700 ljudi, te da hitaju prema Starom Majdanu da uhvate Hasanagu i da ga živog ili mrtvog dopreme u Travnik.⁸³ Međutim, vojska se sporo sakupljala, pa je valija stoga pokušao da mirnim putem okonča pobunu. U Krajini su upućeni Alija Delić i Mumin Samardžić iz Gradiške koji su se nalazili u Travniku kod valije, a u Dubici im se 8. aprila priključio i dubički kapetan da bi pregovarali sa Hasanagom. Oni su se 20. aprila vratili i izjavili da je Hasanaga po primljenom valijinom pismu rekao da ni on ni njegove pristalice ne prihvataju mir. Kakvi su bili uslovi za primirje nije poznato. Međutim, ni valija nije mnogo očekivao od ovog poslanstva, pa je naredio da mu Gradiška pošalje 156, Banjaluka 590, Travnik 900, Stari Majdan 600, Kozarac 400, Prijedor 470 i Dubica 300 naoružanih ljudi.⁸⁴ Komandu je povjerio svom delibaši kome je ustupio i 100 delija iz svoje pratnje, pa su stigli u Banjaluku 17. aprila, a već se 18. aprila uputili prema Krupi. Uz put im se pridružilo 300 naoružanih ljudi iz Banjaluke, 300 iz Majdana, 200 iz Kozarca 110 iz Prijedora, a Dubica je 21.

⁸² Isto, 30. marta 1823.

⁸³ Isto, 8. aprila 1823.

⁸⁴ Isto, 13. aprila 1823; Isto, 22. aprila 1823; delegaciju su činili Bećo Delić i Huso Samardžić iz Gradiške i Mujo Horović iz Dubice.

aprila dala 75 i Novi 100 naoružanih lica.⁸⁵ Očevidno je da delibaša sa ovako malobrojnom vojskom nije mogao izvojevati pobjedu, nego je imao zadatak da spriječi širenje pobune i uspostavi valijin autoritet (koji je bio poljuljan u ovom dijelu Bosanskog ejaleta) do dolaska brojnije vojske pod ličnom valijinom komandom. Valija je ponovo uputio poziv u sve tvrđave da spremaju vojnike, pa je bilo određeno da ovi gradovi opreme naoružane ljude:

— Travnik i okolina	1.000
— Banjaluka i okolina	400
— Berbir ili turska Gradiška	150
— Stari Majdan	250
— Skoplje	900
— Prijedor	250
— Kozarac	200
— Dubica	200
— Novi	250
— Kulen-Vakuf	200
— Livno, Kamas, Petrovac, Duvno	800
S V E G A:	4.600⁸⁶

I valija i pobunjenici su se trudili da pridobiju za sebe ostale krajiške gradove. Gradiški bajraktar Huso Stijmanin je poručio Hasanagi Pećkom da se ne približava Gradišci ukoliko ne želi da u njoj izgubi glavu.⁸⁷ Izgleda da je delibaša imao zadatak da se sastane s pobunjeničkim vođama, da sazna uzrok za pobunu i da pokuša umiriti pobunjenike. Saznao je da su se Krajišnici pobunili zato što je Dželal-paša prošle godine postavio Salihbega Beširevića i Mahmutagu Rosića na kapetanske položaje, pa time nije poštovao pravo nasljeđa ovih zvanja. Nije poz-

⁸⁵ Isto, Nova Gradiška 27. aprila 1823; Isto, Politički izvještaj, Županja 3. maja 1823.

⁸⁶ AH, Slavonska generalkomanda, Prezidijal 7, Brod 28. aprila 1823.

⁸⁷ Isto, Nova Gradiška 11. maja 1823.

nato kako su se dogovorili, ali je delibaša 4. maja 1823. krenuo iz Krupe u Travnik najvjerojatnije da obavijesti valiju o rezultatima pregovora,⁸⁸ koji su se na tome i završili. Pobunjeničke vođe su odlučile da iskoriste lijepo vrijeme i da postignu što veći uspjeh pa su se podijelile u dva pravca. Muradbeg Beširević se sa jednim odjelom od hiljadu ljudi uputio pravcem Petrovac—Glamoč—Livno i stigao do Kupresa, a drugu vojsku je predvodio Hasanaga Pečki koji je krenuo prema Banjaluci. Bilo je očigledno da su se vojske namjeravale spojiti blizu Travnika i zajednički napasti valiju.

U logor Hasanage Pečkog svakodnevno je pristizalo sve više naoružanih pobunjenika, pa je on odlučio da se uputi prema Banjaluci i nadao se da će 15. juna 1823. stići na polje Kumsala. Za to vrijeme je u Banjaluci pripremana vojska koja će se suprotstaviti pobunjenicima, a u gradu se nalazio i bosanski muteselim. Vijesti koje su stizale iz tzv. gornje granice slagale su se u tome da je Hasanagina družina narasla na više od 8.000 naoružanih ljudi i da je on stigao do Prijedora u kojem je proslavio Bajram, a potom poveo pobunjenike u Banjaluku.⁸⁹ Međutim, Hasanaga se kretao mnogo sporije nego što je bilo najavljeno, tako da je u Ivanjsku stigao 20. juna sa tri hiljade ljudi, među kojima se nalazilo i nekoliko hrišćana. Smjestio se u franjevački samostan i odatle pozivao ugledne ljude iz okolnih tvrđava da mu se pridruže, ali je odziv bio slab: ni iz Banjaluke ni iz Gradiške nije mu niko došao.⁹⁰ Inače je u Banjaluku svakodnevno stizala poruka pobunjenika i poziv stanovništva da se priključi buni. Pobunjenici su tvrdili da pobunom traže da im se ne knje ranije stečena prava, da se ukinu povećana novčana davanja i novouvedeni porezi i da im se garantuje veća zaštita. Zatim su tražili da se bosanski muteselim bira iz reda domaćih ljudi jer je dosad uvijek bio u pitanju stranac, pa on umjesto da u Bosni osigura veći red, svojom upravom doprinosi neredu, pljački i globljenju stanovništva. Hasanaga je očekivao da mu Sarajlije pruže pomoć, a bosanski muteselim koji se nalazio u Banjaluci primao je opet one stanovnike

⁸⁸ Isto, 18. maja 1823.

⁸⁹ Isto, 16. juna 1823.

⁹⁰ Isto, 22. juna 1823.

koji su bili na valijinoj strani. Upravo u to vrijeme stigla su mu 32 naoružana čovjeka iz Berbira pod komandom Mahmudbega, sina kapetana Salihbega, ali su se oni već 27. juna vratili u Berbir, a kapetan Salihbeg je stigao u Berbir 2. jula. On je pričao kako je saznao u Travniku da sultan priprema veliku vojsku protiv Grka, pa je uskoro u Bosni objavljen feriman kojim sultan traži naoružane ljude da bi učestvovali u ratu protiv Grka. Austrijske uhode su obavijestile pogranične komande Vojne krajine da su Bosanci listom protiv odlaska u rat van granica svog ejaleta pošto je u Bosni pobuna, a na granici takođe vlada stanje ni rata ni mira.⁹¹

Hasanaga Pečki nije napao Banjaluku, niti je uspio da pridobije njene stanovnike, pa se povukao u predio između Petrovca i Ključa. I druga vojska, koju je predvodio Mahmudbeg Beširević, vratila se iz Kupresa ne postigavši cilj, ali ni valija nije preduzimao ništa protiv pobunjenika. Za bosanskog muteselima je postavio Cerima Pušića iz Travnika, koji je već bio stigao u Banjaluku. Tako je udovoljio jednom od zahtjeva pobunjenika, ali se nije znalo koliko su oni bili time zadovoljni. Približavalo se vrijeme jesenjih kiša i zime, kad obično prestaju pobune i svako kretanje vojske. Mada Bosanci nisu bili u sastavu sultanove vojske koja je pobijedila Grke, ipak je ta pobjeda obznajena topovskim salvama u svim gradovima Bosanskog ejaleta. Bilo je i onih koji su pretpostavljali da su počasni topovski hici ispaljeni u čast sklopljenog mira između Turske i Persije. U Berbiru je na primjer 12. septembra ispaljeno 20 topovskih hitaca.⁹² I mada nije došlo do sukoba između valijine vojske i pobunjenika, ipak su učestali sukobi među uglednim ljudima u pojedinim gradovima. Tako su stanovnici Gradiške optužili svog kapetana da je za sebe zadržao čumruk što ga je naplatio od lađa koje su dovozile so, Banjašćani su ga optužili da je prigrabio nekoliko jutara šume više nego što mu pripada, a bunili su se i njegovi vojnici jer im je uskratio ulefu. Stoga je on napustio Gradišku i sklonio se na svoje imanje u Bis-

⁹¹ Isto, 29. juna 1823; Isto, 6. jula 1823; Isto, 13. jula 1823; Isto, 20. jula 1823.

⁹² Isto, 14. septembra 1823; Isto, 7. decembra 1823.

trici, ali je češće mijenjao mjesto boravka. U Banjaluci su se žalili na muftiju Ismetagu Đumišića, kadiju Ibrišagu Bahtijarevića i Ali bajraktara Ferzu, pa je valija dobio naređenje od Porte da ih pozove na odgovornost i utvrdi istinitost optužbi da su prednjačili u teškom ugnjetavanju banjalučkog stanovništva.⁹³ Međutim, oni su se uspjeli opravdati kod valije, pa su i dalje zadržali svoja mjesta u Banjaluci.

Kada je prestala opasnost od napada pobunjenika, valija je naredio da se prikupljaju porez i druga davanja. U Gradišku je 18. decembra došla komisija koja je skupljala porez u gradačackoj kapetaniji.⁹⁴ Nemiri u Gradišci su naveli valiju da izvrši istragu nad Salihbegom, te ga je u aprilu 1824. pozvao u Travnik. Inače je predio oko Vrbasa bio sve nesigurniji jer su u proljeće 1824. tuda krsatile pljačkaške bande koje su predvodili Danilović, Konjević i Vaso Samardžija.⁹⁵

U proljeće 1824. oglasio se ponovo i Hasanaga Pečki. On je najprije napao Bihać, koji je opljačkao, a bihaćkog kapetana ostavio u potpuno neodređenom položaju. On je svakodnevno dobijao nove pristalice, pa je i valija užurbano vršio pripreme radi skupljanja vojske kojom će krenuti na njega. Naredio je Imbriš-efendiji da sa 600 Banjalučana krene na Hasanagu i da ga izruči živog ili mrtvog. Imbriš-efendija je uspio da okupi samo 300 Banjalučana, a iz gradske tvrđave je dobio 50 naoružanih ljudi koje su predvodili Mujaga Ismailović i Huso Stinjamin, pa su 24. juna svi krenuli iz Banjaluke. Pročulo se da Hasanaga namjerava na prepad osvojiti neke gradove u Krajini, zbog

⁹³ Isto, 7. decembra 1823; Isto, 29. decembra 1823.

⁹⁴ Isto, 29. decembra 1823. Am 18ten hujus kam die Contributions Comihision von Gradacsaz nach Berbir um die Staatssteuer einzubringen; — Memed Beg wusste selbe zu bereden, bei dieser Gelegenheit neue ungebührliche Auflagen für sich einzutreiben, dessen die Berbirer Türken gewahr wurden, welche in der Nacht von 19 auf den 20ten sich der Veste mit Zuhilfnahme der Leiter durch Ersteigen bemächtigen wollten. Memed Beg mit seinem Anhang richtete unter selben ein Handgemenge, nachdem mehrere Schüsse gefallen, und endlich die Hangyars gebraucht wurden, wobey ein Türk erschossen, und ein Bediente des Memed Beg durch einen Hieb vier Finger verlohren hat.

⁹⁵ AH, Slavonska generalkomanda, Prezidijal 7, Političke vijesti Bosne, Nova Gradiška 7. juna 1824.

čega su pojačane gradske posade. Gradiška tvrđava je ponovo bila zatvorena i danju i noću, a stalno ju je čuvalo 50 dobro naoružanih ljudi.⁹⁶ Obimnije pripreme za gušenje pobune u Krajini vršene su u Travniku, u kome je oko 19. avgusta obnarodovan ferman o gušenju bune, pa je uslijedila valijina bujuruldija da se okupi čak 60.000 naoružanih ljudi kojima će komandovati lično valija. Ferman i bujuruldija su pročitani u prisustvu svih kapetana koji su se na valijin poziv okupili u Travniku, a jedino nisu došli kapetani pobunjeničke ostrožačke, krupske i kozaračke kapetanije. Valija je istovremeno odlučio da zadrži bosanske kapetane u Travniku sve dok se ne vrati iz Krajine pošto im nije uopšte vjerovao. Ferman je potom obnarodovan i u drugim krajevima. Uslijedila je naredba da Banjaluka i Gradiška naoružaju 300 ljudi koji moraju biti spremni da na prvi poziv krenu u borbu. Očekivalo se da će u Banjaluku stići valijini tugovi 30. ili 31. avgusta, a da će on lično krenuti 4. septembra.⁹⁷ Ugledni ljudi koji su sa kapetanima prisustvovali Bosanskom Divanu u Travniku počeli su se vraćati kućama; u stvari su dobili naredbu od valije da se staraju o prikupljanju naoružanih ljudi. Gradiški uglednici Velagić, Samardžić i Delić vratili su se iz Travnika 30. avgusta i pričali da će valija najkasnije do 8. septembra na čelu 60.000 vojnika krenuti na bihaćkog, ostrožačkog i krupskog kapetana, koji su inače pod velikim uticajem Hasanage Pečkog. Na Bosanske kapetane u Travniku paziće tuzlanski i zbornički kapetan, pa zato ni bosanski kapetani ni ova dvojica neće učestovati u pohodu. Bilo je i vijesti koje su ovom prikupljanju vojske pripisivali drugu svrhu; naime, riječ je o tome da se bosanska vojska skuplja za napad protiv Grka. Međutim, bosanski valija je zaista 8. septembra 1824. krenuo iz Travnika prema Bosanskoj Krajini, a procjenjivano je da predvodi vojsku od 25.000 ljudi, uglavnom sakupljenu iz predjela oko Drine, Banjaluke, Livna, Travnika i Sarajeva. Za ovu vojsku je svaka kuća morala dati 30 oka brašna, 30

⁹⁶ Isto, 27. juna 1824.

⁹⁷ Isto, 29. avgusta 1824.

oka ječma i 30 oka mesa,⁹⁸ a hrišćanski narod je osim toga morao ovu hranu dopremiti vojsci.

Ponovo je u Bosni zavladao strah, pa je hrišćansko stanovništvo potražilo spas na austrijskoj strani. Tako su kod Broda prešla deseterica ljudi, uglavnom bogatijih, koji su pričali da u cijeloj Bosni vlada opšte nezadovoljstvo naroda, da su svi kapetani neobično dugo zadržani na vijećanju u Travniku, da Hasanaga Pečki već ima 30.000 naoružanih ljudi i da će ga valija teško savladati. Oni su pretpostavljali da valija, kome je naređeno da skupi 60.000 ljudi, može jedva sastaviti 20.000 jer i »najveći slobodni trgovački grad Sarajevo« pomaže pobunjenike. Iz Broda su procjenjivali da se na bosanskoj obali 8. septembra nalazi oko 700 ljudi koji pokušavaju da prebjegnu, ali se drže šume kako ih vlast ne bi opazila. Opšti je utisak da je u Bosni vladalo anarhično stanje. Elčija Halilaga koji je boravio u Kostajnici 18. septembra pričao je da je kao povjerljivu stvar saznao da su se Sarajlije i Banjalučani izjasnili protiv naoružavanja i prikupljanja vojske koja bi bila upućena na Hasanagu Pečkog pošto on nije nepravedan čovjek, a sve što preduzima nije kažnjivo pa stoga neće da idu protiv njega. Hasanaga je pratio valijino kretanje, a nalazio se kod Jesenica nedaleko od Vakufa. Tu je primio valijinog izaslanika koji je u valijino ime tražio da raspusti vojsku. Hasanaga je to odbio jer je bio uvjeren da ga podržava većina bosanskih kapetana, dok se valija pokazao kao nesposoban da upravlja Bosanskim ejaletom. I u neposrednoj valijinoj okolini bilo je onih koji su podržavali Hasanagu i krajiške pobunjenike. Tako je valija saznao da su to bili njegov čehaja, defter-čehaja i starješina aga (mukal belčija), pa je naredio da se kapidži-čehaji zbog toga odrubi glava. Ni »slobodni canski grad Sarajevo« nije držalo valijinu stranu, zbog čega je valija odugovlačio da ode u Krajinu.⁹⁹ Ovakvo držanje stanovnika

⁹⁸ Isto, 6. septembra 1824. Isto, Politički izvještaj, Županja 9. septembra 1824.

⁹⁹ Isto, Brod 9. septembra 1824; Isto, Uhodski izvještaj, 15. septembra 1824; Isto, Kostajnica 19. septembra 1824; Isto, Politički izvještaj, Županja 21. septembra 1824. Die freye Reichstadt Sarajevo, soll zwar die Vermittlung zwischen den Vesier, und den Hasanaga über sich genommen haben; sollte indessen diese

najvećeg i najuticajnijeg grada navelo je Portu da im uputi ferman kojim je zatražila da moraju Hasanagu uputiti u Carigrad živog ili mrtvog, pa ukoliko to ne učine biće im grad spaljen, a oni raseljeni. Stoga su uputili Hasanagi četiri izaslanika, ali se nije znalo kakve su mu poruke poslali.¹⁰⁰

Upravo tokom ovih priprema za pohod nastupili su hladni dani i vrijeme kad vojevanja prestaju. Valija je još uvijek slao bujuruldiye kojima je naređivao da se prikuplja vojska, ali je kapetane i dalje zadržavao u Travniku. Uto se i Hasanaga umirio, pa je tako ova pobuna završena i bez pobjednika i bez poraženog.¹⁰¹ Potom su učestale vijesti da će valija krajem novembra 1824. obići sve gradove Bosanskog ejaleta, pa su mu Sarajlije poručile da će njega primiti, ali ne i njegovu pratnju. Valija je bio predvidio da se prilikom obilaska gradova u Bosanskoj krajini sastane i sa Hasanagom Pečkim.¹⁰² Upravo tada je nastupila zima, koja je počela mirno, ali je potom napadao snijeg i zavijao puteve, tako da su putovanja prestala i vijesti izostale.

Na granici sa Turskom, tj. prema Dalmaciji, Dubrovniku i Kotoru, Austrija je pojačala kordon koji je imao zadatak da ne dopusti bilo kakvo iznenađenje u vojnom pogledu i da spriječi širenje kuge koja se pojavila u Hercegovini početkom 1823. godine.¹⁰³ Inače su sukobi na granici sa Aus-

für den Letztern und dessen Anhängen, nicht günstig ausschlagen, dann die Bedrückungen nicht aufhören, so glaubt man, da in Bosnien, ein allgemeinen Aufstand unausbleiblich seyn. Konachno sam čuo iz usta jednog bega, koji se spremao protiv Hasanage, kako je prekoravao valiju da su njegove novotarije i velika opterećenja dovela, do ovakvog Hasanaginog ponašanja. Wir werden und müssen auf Befehl des Wesiers gegen den Hahsanaga vorrücken, aber, dajener nichts anderes, als die alte Verfassungsweeise in Bosnien erkämpfen will, so werden wir aus alle an ihn anschliessen, und gerechte Sache zu behaupten, mithelfen.

¹⁰⁰ AH, Slavonska generalkomanda, Prezidijal 7, Političke vijesti Bosne, Nova Gradiška 26. sepembra 1824; Isto, Politički izvještaj, Zupanja 30. septembra 1824.

¹⁰¹ Isto, Političke vijesti Bosne, Nova Gradiška 10. oktobra 1824; Isto, 14. novembra 1824.

¹⁰² Isto, 29. novembra 1824.

¹⁰³ KA W, H.R.K., 1823, B 1, Beč 4. januara 1823; Isto, Beč 27. marta 1823.

trijom bili pronijeđeni. Turska je morala da odvoji vojne snage za istočnu granicu prema Persiji¹⁰⁴ koja je sve češće ugrožavala mir u tom dijelu Carstva. Međutim, najveće ratno poprište koje se nalazilo u blizini same prijestonice bio je grčki ustanak, koji su uz to pomagale i velike sile, a širio se tako da je prijetio da obuhvati velike prostore. U takvim okolnostima je Bosanski ejalet ostao po strani, a događaji u njemu su sve više zanemarivani.

U to vrijeme u Beču su namjeravali da vrate Turskoj 24.569 forinti i 7,5 groša, kao i 89 dukata, tj. novac koji je zadržan u austrijskoj državnoj kasi, a bio je vlasništvo Turske, pa je postupak oko vraćanja novca započeo 19. avgusta 1823. Tome se usprotivio internuncij Otenfels u Carigradu od kojeg je zatraženo mišljenje. On je objasnio Meternihu da u sadašnjim političkim prilikama ne bi trebalo potezati pitanje novca. Odnosi između Turske i Rusije su tako zaegnuti da bi moglo doći do rata, pa Rusija svakako ne bi blagonaklono gledala na to da Austrija upravo u tom trenutku vraća novac i pomaže turske finansije. Osim toga, vraćanjem ovog novca, Austrija je u stvari pokušala da od Turske naplati potraživanja za štete učinjene na bosansko-hrvatskoj granici od 1809. do tog trenutka. Stoga je internuncij pisao Meternihu: »Ali, kako mi je naređeno da to [vraćanje novca] povežem izjavom da austrijska vlada zauzvrat očekuje od Turske istu susretljivost u pogledu našeg znatno većeg zahtjeva za odštetu zbog razbojničkih upada Bosanaca 1809. koja iznosi nekoliko miliona, smatram da to ne bi bilo povoljno primljeno na Porti iz više razloga.« Kao prvo, Turska bi svakako posumnjala u dobre namjere Austrije pošto je izabrala upravo ovaj trenutak da traži odštetu koja je nanesena čak 1805. i 1806. kad su joj zaplijenjeni brodovi s voćem. To je isuviše daleko vrijeme da bi se turski ministri bilo čega sjećali. Što se tiče novca koji bi im trebalo vratiti, oni bi tražili da se odmah preda njihovom Ministarstvu finansija, a pri tom ne bi smatrali da Austriji duguju bilo kakvu zahvalnost nego bi rekli da je ona krila taj novac kako bi od Turske izvukla svoja izmišljena potraživanja. Drugo, treba imati na umu da bi povoljan utisak koji Austrija želi da postigne vraćanjem

¹⁰⁴ HHStA W, St. K. Türkei VI/12, Licov Meternihu, Pera 24. decembra 1821.

novca postigla jedino onda ako bi taj novac vratila bez ikakvog protivzajhtjeva: »U protivnom bi na naš prijedlog da se novac obračuna za odštetu našim graničarima za razbojnički upad Bosanaca bilo odgovoreno da Turska ne može priznati zahtjev o kome joj podaci nisu dosad bili saopšteni.« Otenels je dalje naveo: »Zar bi bilo čudno kad bi Turska postavila pitanje zašto nismo mnogo ranije prijavili ovo potraživanje, i zašto smo čekali upravo ovaj trenutak kad su finansije Turske istrošene borbom protiv grčkih ustanika, kad su joj izostali prihodi iz mnogih provincija zbog zastoja trgovine i plovidbe i kad su nevolje Turske na vrhuncu... Zaista, Turska jedva da je ikad imala ovako tešku unutrašnju situaciju, a sa druge strane nije nikad kao sada toliko sumnjala u namjeru stranih dvorova i njihovih uplitanja u njene unutrašnje prilike. I upravo sad je najpotrebnije i najnužnije da umirimo Tursku i da joj ulijemo povjerenje u prijateljske i blagonaklone namjere saveznika jer je to jedini način koji može poslužiti kao osnova za nadu da će biti prihvaćeni i uslišeni oni prijedlozi od kojih će zavisiti uspostavljanje mira u Grčkoj.« Otenfels je bio siguran da će Austrija, koju Turska u ovom trenutku smatra jedinim prijateljem, povećati turske nevolje ukoliko sad postavi zahtjev koji nije pominjala punih petnaest godina, »...i to zahtjev za nečim što čak i nije potpuno njeno jer djelimično potiče još iz vremena kad je Ilirijom vladala Francuska, i da li bismo mogli zamjeniti Turskoj ako ovaj korak protumači kao promjenu našeg stava?« Turska bi opravdano mogla pomisliti da Austrija u dogovoru sa ostalim silama sprema da joj silom nametne intervenciju, što bi moglo navesti i druge sile da pođu njenim putem: »Koliko bi to poljuljalo povjerenje Turske u dobronamjerne savjete koje joj dajemo? I u povjerljive razgovore za koje smo ovlašćeni da ih vodimo sa njom?« Stoga je predložio da se zahtjev za nadoknadu šteta pričinjenih u Bosni odloži za neki povoljniji trenutak. Novac koji pripada Turskoj i dalje treba zadržati i upoznati sa tim Tursku onda kad se postavi zahtjev za odštetu u Bosni: »Jer tad se lako može objasniti da smo taj novac zadržali samo zbog toga da bismo bar djelimično nadokna-

dili štetu koju su naši graničari pretrpjeli zbog upada Bosanaca.«¹⁰⁵

Tako Austrija nije vratila Turskoj novac, ali nije ni postavila zahtjev da joj se plate štete učinjene na bosansko-hrvatskoj granici.

¹⁰⁵ HHStA W, St. K. Bosnien 1663—1829/1, Otenfels Meter-nihu, Carigrad 10. juna 1825.

ZAKLJUČAK

Događaji u Bosanskom ejaletu između 1813. i 1826. godine pokazuju da je ova provincija Turskog Carstva bila u to vrijeme stalno potresana unutrašnjim neredima i pobunama. Njen položaj prema spoljašnjem svijetu bio je pograničan od ušća Drine u Savu do dubrovačke teritorije, tako da su Bosna i Hercegovina bile zaokružene zemljama koje su pripadale Habsburškoj Monarhiji. Stoga je sasvim razumljivo što je vlada u Beču pokazivala veliko interesovanje za zbivanja u Bosanskom ejaletu, pa ih je iz dana u dan pratila preko svojih pograničnih komandi, preko uroda i pomoću svih onih veza koje su austrijski konzuli u Travniku uspostavljali s bosanskim prvacima tokom 1808—1821. Austrija u to vrijeme nije još pokazivala neposredno političko interesovanje za teritoriju Bosanskog ejaleta, i nema vijesti koje bi posvjedočile o takvim njenim namjerama. Monarhiji je tada bilo važnije da na svim granicama vladaju red i mir kako bi se trgovačka razmjena i promet putnika mogli obavljati bez teškoća. Međutim, glavne poteškoće koje je Austrija morala rješavati u odnosu na Tursku predstavljali su pogranični neredi koje su osobito radi pljačkanja izazivali i austrijski i turski graničari, a pretežno austrijski dezerteri koji su bježali u Tursku iz Hrvatske vojne krajine i koristili zaštitu bosanskih kape-tana da bi mogli vršiti pljačke i druge izgrede. Svakodnevnih kontakti raznih predstavnika austrijskih vlasti s predstavnicima turskog režima i s velikašima u Bosanskom ejaletu usloveli su da izvještaji koji su stizali u Beč budu izuzetno bogati i da svjedoče šta se zbivalo u Bosanskom ejaletu iz dana u dan.

Centralne turske vlasti u Carigradu su i dalje nastojale da Bosanski ejalet smatraju za jednu od svojih provincija u kojima ne treba preduzimati izuzetne mjere. Bosanske valije su smjenjivane redovno svake druge ili treće godine. Oni su bili ljudi raznog porijekla i često takvih ka-

rakternih osobina da nisu odgovarali postojećim prilikama u Bosni i Hercegovini. Bosansko sudstvo, finansije i vojska bili su i dalje neposredno vezani za Carigrad, koji je neprekidno ulagao napore da cjelokupan upravni i vojni sistem u Bosanskom ejaletu stalno drži u punoj potčinjenosti svojim željama i politici. Odnosi su se i pored toga brzo mijenjali, pa su centralne turske vlasti sve češće preduzimale posebne mjere kako bi u Bosanskom ejaletu ostvarile onaj režim koji im je najviše odgovarao.

Neki od bosanskih valija poticali su iz udaljenih turskih provincija i nisu bili dobro upućeni u bosanske unutrašnje prilike. Njihovo upravljanje ejaletom završavalo se bezuspješno, pogotovu u onim slučajevima kad su to bili ljudi nedovoljno sposobni da vrše službu sultanovih namjesnika. Takav je na primjer bio Seid Mehmed Ruždi-paša, a nedovoljne sposobnosti kao namjesnik Bosanskog ejaleta pokazao je i Derviš Mustafa-paša, sin beogradskog vezira Mustafa-paše na prelazu XVIII i XIX vijeka koga su kao pristalicu sultanovih reformi ubile dahije (1801). U pojedinim trenucima činilo se da je Porta nastojala da prilike u Bosanskom ejaletu sređuje tako što je na položaj valije postavljala čovjeka domaćeg porijekla. Međutim, jedan od takvih, Sulejman-paša Skopljak koji se istakao nemilosrdnom strogošću u Beogradskom pašaluku poslije ugušenja prvog srpskog ustanka, na svom rodnom tlu je potpuno izgubio svaki autoritet. Njegov ugled su nedoličnim ponašanjem potkopali rođeni sinovi, koji su i sami zauzimali visoke položaje, pa su bosanski kapetani i drugi moćnici znali da iskoriste svaku njegovu slabost da bi se još više osilili. Porta je najzad 1820. godine poslala u Bosanski ejalet čovjeka kome je u njemu bilo sve tuđe i koji se jedino trudio da sprovede politiku i naloge svoje vlade. To je bio glasoviti Seid Ali Dželal-paša, zapamćen u tradiciji kao Dželaludin-paša, čovjek veoma strog, često krajnje svirep, nemilosrdan, gvozdena ruke. On je bio pripadnik bektaškog derviškog reda, što je podrazumijevalo da se odriče svakog bogatstva i slave samo da bi sultanove naredbe sproveo u djelo i zaveo red u zemlji. Dželal-pašino upravljanje Bosnom 1820—22. označava početak velikog obračuna između centralnih turskih vlasti, koje su pokušavale da sprovedu sultanove reforme, i konzervativnog bosanskog plemstva. Bor-

ba je započela tako što je valija počeo likvidirati najuglednije bosanske prvake kako bi ostale natjerao na poslušnost. Oni su uskoro odgovorili izazivanjem još većih nereda i otvorenom bunom, a Porta je odgovorila njihovim istrebljenjem. Tako je još za Dželal-pašine uprave započeo onaj burni proces iz kojeg će Bosna i Hercegovina izići poražene i dobrim dijelom obezglavljene.

Najistureniji ljudi na sceni Bosanskog ejaleta u razdoblju 1813—1826. bili su kapetani koji su držali odbranu čitave zemlje, a najveći broj ih je bio koncentrisan u Bosanskoj krajini. Oni su bili svjesni toga da je odbrana najugroženije provincije Turskog Carstva u njihovim rukama, a istovremeno su znali da time brane i svoju postojbinu. Prema izvještajima austrijskih konzula i pograničnih vojnih vlasti, oni su se dijelili na one koji su ispunjavali svoje dužnosti u skladu s naredbama Porte i njenih namjesnika u Bosanskom ejaletu i na one koji su omogućavali protuvama i razbojnicima da radi pljačke upadaju na susjednu austrijsku teritoriju. Nepovoljna slika koju daju austrijski izvještaji je svakako pretjerana, a ponekad i zlonamjerna, ali je ipak činjenica da je u Bosanskoj krajini bilo ljudi, na primjer Hasanaga Pečki, koji su dugo djelovali ne samo kao izazivači nereda nego i kao odmetnici od svog gospodara sultana i njegovog namjesnika u Travniku. Ovo se može prihvatiti kao činjenica i zato što su austrijski izvještači i sami priznavali da je bilo mnogo onih koji s područja Hrvatske vojne krajine dezertirali i prelazili na tursku stranu, a zatim se odavali pljačkanju. Takođe se ne može poreći zaključak koji proističe iz austrijskih izvještaja da su bosansko-hercegovački kapetani bili međusobno nesložni i da su zajednički djelovali samo u izuzetnim slučajevima kad su im to diktirali interesi. Njihovo ponašanje je umnogom zavisilo od politike bosanskih namjesnika koji su povlađivanjem ili strogošću pridobijali jedne, a odbijali druge, ali u svemu tome nije bilo trajnosti da bi se stvorio pokret bosansko-hercegovačkih prvaka bilo u saglasnosti s politikom Porte bilo protiv nje. Gotovo ne postoje vijesti da su se bosansko-hercegovački kapetani ili drugi pripadnici feudalnog sloja sukobljavali među sobom oko imanja i kmetova. Takve vijesti potiču jedino iz Hercegovine, gdje je zabilježeno da je bilo otimanja oko područ-

ja plodne zemlje. Po svemu se čini da je do sukoba dolazilo zbog ličnog prestiža i međusobne netrpeljivosti. Težnja za ugledom, mjestom u unutrašnjoj hijerarhiji, porodični odnosi i lična netrpeljivost bili su osnov za mnoge nespo-razume i sukobe. Međutim, ni ove činioce ni pojave koje su iz njih proisticale ne treba preuveličavati i naglašavati, nego unutrašnje sukobe među bosansko-hercegovačkim velikašima, pogotovu među kapetanima, ponajprije treba protumačiti nezrelošću jednog staleža da zajednički istupi na istorijsku scenu i njegovom kolebljivošću da li da ostane odan Porti, ili da kao svoj glavni zadatak prihvati odbranu svoje postojbine i njenih interesa. Uostalom, to je ostalo obilježje pokreta bosansko-hercegovačkog plemstva i u njegovim najodsudnijim trenucima, za vrijeme bune Husein-kapetana Gradaševića, i tako je dobrim dijelom ostalo sve do krvavog pohoda Omer-paše Latasa (1850—1852). U istupima bosansko-hercegovačkih velikaša odražavala se ona ograničenost koja je bila svojstvena njihovoj klasi, u stvari nedovoljna sposobnost feudalaca da u savremenoj epohi ostvare širi pokret koji bi bio iznad njihovih ličnih interesa. Uporedo sa tim, pokret bosansko-hercegovačkih kapetana i drugih velikaša nije bio dovoljno jedinstven i zato što su se oni okupljali po pojedinim većim oblastima i tako povezani nisu shvatali da imaju zajedničke interese na cijelom području Bosanskog ejaleta. Veoma snažna grupa ovih ljudi koncentrisala se u Bosanskoj krajini, druga u Pošavini, a najveću želju za izdvajanjem pokazivali su hercegovački begovi. Ova podijeljenost je vremenom postala sve izrazitija tako da je imala veoma nepovoljne posljedice za pokušaj buntovnog okupljanja bosansko-hercegovačkog plemstva sve do njegovog sloma.

U svojim izvještajima, austrijski konzuli i uhode ocjenjuju stanje u Bosanskom ejaletu u periodu 1813—1826. kao anarhično. Međutim, oni za to ne okrivljuju samo kapetane, njihovu neposlušnost i njihove međusobne obračune nego i pripadnike janičarskog reda, i to uglavnom one koji su sačinjavali sarajevski garnizon. Janičarska organizacija se širila sve više i obuhvatila i one stanovnike kojima rat nije bio zanimanje, posebno čaršiju i većinu trgovaca i zanatlija. Dobivši tako široke društvene razmjere, janičarska organizacija je sve više težila osamostaljenju

i postajala sve neposlušnija prema bosanskim valijama. Stoga su u gradovima, a najviše u Sarajevu, nastajali razdori jer su se građani sve izrazitije dijelili na stranku uglednih ljudi kojoj je pripadala i ulema, i na znatno mnogobrojniju stranku buntovnih elemenata koji su nastojali da se nametnu gradu i da se oslobode zavisnosti od centralne i provincijske vlasti. Sarajevo se sve više uplitalo u razmirice među plemstvom koje su uzimale maha u Bosanskom ejaletu, pa je i samo postajalo središte i pokretač nereda. U stvari, gradovi su u navedenom periodu sve više bili poprište odmetanja i buna, te su postajali opasniji i od kapetana, tako da su pojedini veziri upućivali čitave vojske na njih, ali su te intervencije često završavane neuspjehom. U stvari se dogodilo da su bosansko-hercegovački gradovi, na prvom mjestu Sarajevo i Mostar, nastavili da žive kao u ranijim vremenima, to jest po onim načelima koja su osobito došla do izražaja u XVIII vijeku. Zbog toga su ti gradovi postali glavna prepreka centralnim turskim vlastima koje su nastojale da sprovedu reforme, tako da su oni prvi pretrpili strahovit udarac. Tokom druge i treće decenije XIX vijeka pripremano je ono što će dovesti do ukidanja i uništenja janičanskog reda 1826. godine.

Sačuvano je nedovoljno vijesti o pokretima nižih slojeva muslimanskog stanovništva i hrišćanske raje u ovom periodu. Mnogi dokumenti svjedoče o tome da je narodu oduzimano oružje i da su povećavani nameti u vrijeme kad je trebalo prikupiti vojsku ili opravljati gradove. Najviše vijesti ima o tome da je pogranično stanovništvo bilo naklonjeno neredima, izgedima i pljačkanju po austrijskoj teritoriji. Ovo se dešavalo i zato što su se u odredima bosanskih i hercegovačkih kapetana, posebno u grupama ljudi okupljenih oko turskih odmetnika, pojavljivali možda u većem broju hrišćani nego muslimani. U popisima turskih garnizona obrazovanih širom Bosanskog ejaleta ubilježeno je onoliko muslimana, odnosno hrišćana, koliko je to odgovaralo vjerskom sastavu stanovništva u tim krajevima, ali izgleda da je to bila prolazna pojava uslijed prelaznog karaktera ovog perioda, ali i zbog prirode i sadržaja izvora koji o tome svjedoče. Prve pobune hrišćanske raje koje su se javile početkom tridesetih godina XIX vijeka imale su ipak pretežno agrarno obilježje. Stoga i u razdoblju

1813—1826. privlače glavnu pažnju one vijesti koje govore o pogoršanju položaja seljaštva zbog sve većih nameta, mada to još uvijek nije izazivalo pobunjeničke pokrete. Naprotiv, nisu rijetke vijesti koje svjedoče da se narod više selio sa austrijske strane na tursku, nego sa turske na austrijsku. Isto tako — mada je stanje u Bosanskom ejaletu bilo često neredovno, a provinciju potresale bune — trgovina sa susjednom Austrijom obavljana je gotovo redovno i na znatnu korist bosanskog stanovništva jer je vrijednost izvoza i dalje prevazilazila vrijednost uvezene robe.

Pograničan položaj Bosanskog ejaleta i posebna uloga koju je na čelu s plemstvom i janičarskim garnizonima imalo njegovo stanovništvo bili su činilac koji dozvoljava da se posebno govori o međunarodnom položaju ejaleta u razdoblju 1813—1826. godine. Prvi i drugi srpski ustanak, zatim ustanak Grka i odmetništvo pojedinih turskih namjesnika, najzad i sve aktivnije angažovanje Rusije u rješavanju Istočnog pitanja, vezivali su Bosnu i Hercegovinu za ta žarišta nemira i povremeno otvaranje ratnih poprišta istočno od Drine i njenih pritoka. Međutim, tadašnji međunarodni položaj Bosanskog ejaleta odražavao se pretežno u tome što se on najvećim dijelom graničio s teritorijama koje su pripadale Austriji. Turska je bila zaštićena odlukama Bečkog kongresa i politikom Svete alijanse. Sama Austrija se još uvijek nije uplitala u turske stvari zato što je pretendovala na zadobijanje novih teritorija. Njena tadašnja propaganda u Bosanskom ejaletu ostala bi nezapažena da nije bilo njenog zaštitničkog odnosa prema katoličkom stanovništvu. Austrijski konzuli u Travniku su često održavali veze s bosansko-hercegovačkim pravcima, ali bi se prije moglo reći da su na njih djelovali više radi njihovog izmirenja nego unošenja bilo kakvih razdora. Sukobi su ipak postojali, najviše oni pogranični, i na njih se svode gotovo cjelokupni odnosi između austrijske diplomatije i Porte kad je u pitanju Bosanski ejalet u to vrijeme. Uzroci ovih sukoba bili su raznovrsni, a mogli bi se svesti: 1. na težnju bosanskih kapetana da povrate izvjesne gradove i teritorije koje je Bosna izgubila na osnovu odluka Svištovskog mirovnog ugovora 1791. i Bečkog kongresa 1815; 2. na prihvatanje austrijskih dezertera pod zaš-

titu bosanskih kapetana i njihovi pljačkaški upadi na područje Hrvatske vojne krajine; 3. na pojavu moćnih odmetnika među kapetanima, koji su i sami organizovali takve upade; 4. na ometanje trgovačkog prometa i ugrožavanje pograničnih pazara; 5. na pokušaj sa turske strane da se u Bosnu prevede stanovništvo koje je u susjednim austrijskim krajevima, osobito u Dalmaciji, povremeno bilo ugroženo glađu.

Austrijski konzuli i zapovjednici na teritoriji Vojne krajine nastojali su da ova pitanja rješavaju oslamjajući se na posredovanje austrijske diplomatije na Porti ili, još češće, u neposrednim pregovorima s bosanskim valijama. Da bi se spriječili dalji pogranični neredi i izgredi, austrijski pregovarači su najčešće zahtijevali plaćanje nadoknade za počinjene štete, ili se žalili na pojedine zulumčare, naročito na Hasanagu Pečkog. Iako su mnogi od tadašnjih austrijskih izvještaja obilježeni kao povjerljivi i tajni, ipak se ne može utvrditi da su konzuli u Travniku, ili bilo ko drugi s bečke strane, opasnije spletkarili u namjeri da se likvidira neki od nosilaca nereda, ili da se preduzmu odmazde širih razmjera protiv nosilaca anarhije. Kad je Dželal-paša počeo svoje zloglasno istrebljenje bosanskih prvaka, u Travniku je već bio zatvoren austrijski konzulat. Po svemu sudeći, i ove odmazde, kao i one koje su vršene u potonja vremena, u najvećoj mjeri su bile unutrašnja stvar Turskog Carstva i njegovih odnosa sa uvijek nemirnim Bosanskim ejaletom. Ostale evropske države koje su pokazivale zanimanje za evropsku Tursku, osobito u pogledu trgovine u Napoleonovo vrijeme, u razdoblju 1813—1826. imale su pretežno druge interese. One su se počele politički usmjeravati u pravcu Bosne i Hercegovine u vrijeme koje je tek nailazilo, prvenstveno poslije Pariskog mirovnog ugovora 1856. godine.

SCHLUßFOLGERUNG

Die Ereignisse im Bosner Paschalik zwischen 1813 und 1826 zeigen, daß diese Provinz des Türkischen Reiches zu jener Zeit ständig durch innere Unruhen und Erhebungen erschüttert wurde. Ihre Lage gegenüber der Außenwelt war durch den Raum von der Drinamündung in die Save bis zum Dubrovniker Territorium begrenzt, so daß Bosnien und die Herzegowina Länder umgaben, die zur Habsburger Monarchie gehörten. Deshalb ist es ganz verständlich, daß die Regierung in Wien großes Interesse für die Geschehnisse im Bosner Paschalik zeigte, und sie Tag für Tag über ihre Grenzkommandos verfolgte sowie ihre Späher und mit Hilfe der Verbindungen, die die österreichischen Konsule in Travnik zwischen 1808 und 1821 mit der bosnischen Führungsschicht angeknüpft hatten. Österreich zeigte in dieser Zeit noch kein direktes politisches Interesse für das Territorium des Bosner Paschaliks, und es gibt auch keine Nachrichten, die solche Absichten bezeugen würden. Der Monarchie war es damals wichtiger, daß an allen Grenzen Ruhe und Frieden herrschten, damit sich der Warenaustausch und der Reiseverkehr ohne Schwierigkeiten vollziehen konnte. Die Hauptprobleme allendings, die Österreich bezüglich der Türkei lösen mußte, stellten die Grenzunruhen dar, die besonders für Raubzüge, sowohl die österreichischen als auch die türkischen Grenzer hervorriefen, vorwiegend aber die österreichischen Deserteure, die von der kroatischen Militärgrenze in die Türkei flüchteten und den Schutz der bosnischen Hauptleute nutzten, um Diebstähle und andere Ausschreitungen begehen zu können. Die ständigen Kontakte der verschiedenen Vertreter der österreichischen Behörden mit den Repräsentanten des türkischen Regimes und den Edelleuten im Bosner Verwaltungsbezirk hatten zur Folge, daß die Berichte nach Wien außerordentlich umfangreich wurden und davon zeugten, was täglich im Bosner Distrikt vor sich ging.

Die türkische Zentralmacht in Konstantinopel hielt den Bosner Distrikt weiterhin für eine ihrer Provinzen, in denen keine besonderen Maßnahmen eingeleitet werden müssen. Die Wesire in Bosnien wechselten regelmäßig alle zwei bis drei Jahre. Das waren Männer verschiedener Herkunft und häufig mit solchen Charaktereigenschaften, daß sie den bestehenden Umständen in Bosnien und Herzegowina nicht entsprachen. Das Rechtswesen, die Finanzlage und Armee Bosniens waren weiter direkt mit Konstantinopel verbunden, das ständig bestrebt war, den gesamten Justiz- und Militärapparat im Bosner Paschalik seinen Wünschen und seiner Politik vollkommen unterzuordnen. Trotzdem veränderten sich die Verhältnisse schnell, so daß die türkische Macht immer häufiger Maßnahmen ergriff, um im Bosner Verwaltungsbezirk ein Regime zu erhalten, das ihr am günstigsten erschien.

Einige der bosnischen Wesire stammten aus entfernten türkischen Provinzen und waren mit der inneren Situation Bosniens nicht genügend vertraut. Ihre Verwaltungszeit in Bosnien blieb ohne Erfolg, vor allem in jenen Fällen, wenn es sich um Männer handelte, die nicht jene Fähigkeiten aufwiesen, die der Dienst als Statthalter des Sultans verlangte. Ein solcher war zum Beispiel Seid Mehmed Ruchdi Pascha. Unzureichende Fähigkeiten als Statthalter in Bosnien zeigte auch der Derwisch Mustafa Pascha, der Sohn von Mustafa Pascha, dem Belgrader Wesir am Übergang vom XVIII. zum XIX. Jahrhundert, den die Dahis als Verfechter der Sultan'schen Reformen ermordeten (1801). Zeitweise schien es, daß die Hohe Pforte die Situation im Bosner Verwaltungsbezirk durch die Einsetzung eines Wesirs mit einheimischer Herkunft regulieren wollte. Allerdings verlor einer von ihnen, Suleiman Pascha Skopljak, der sich im Belgrader Paschalik nach der Niederschlagung des ersten serbischen Aufstandes durch gnadenlose Strenge hervorgetan hatte, auf heimatlichem Boden jegliche Autorität. Sein Ansehen untergruben die eigenen Söhne durch ihr unzulässiges Verhalten. Die bosnischen Hauptleute und anderen Gutsbesitzer wußten jede seiner Schwächen auszunutzen, um ihre Macht noch mehr zu stärken. Schließlich entsandte die Hohe Pforte 1820 einen Mann, dem im Bosner Paschalik alles fremd war, und der sich nur bemühte, die Politik und Anordnungen seiner Re-

gierung auszuführen. Das war der berühmte Seid Ali Djelal Pascha, der als Djelaludin-Pascha in der Erinnerung blieb. Ein Mann von großer Strenge, oft äußerst roh und gnadenlos, der mit eiserner Hand durchgriff. Er gehörte dem Bektaschi-Orden an, entsagte also jedem Reichtum und Ruhm, um nur die Befehle des Sultans zu befolgen und die Ordnung im Land herzustellen. Djelal Paschas Verwaltung Bosniens von 1820 bis 1822 kennzeichnet den Beginn der großen Abrechnung zwischen den türkischen Zentralbehörden, die versuchten, die Reformen des Sultans durchzuführen, und dem konservativen bosnischen Adel. Der Kampf hob an, als der Pascha begann, die angesehensten bosnischen Häupter zu liquidieren, um die übrigen zum Gehorsam zu zwingen. Diese reagierten darauf mit noch stärkeren Unruhen und offener Empörung, was die Hohe Pforte zu ihrer Ausrottung veranlaßte. So begann schon zur Zeit von Djelal Pascha der stürmische Prozeß, aus dem Bosnien und Herzegowina geschlagen und eines Teils ihrer Führung beraubt hervorgehen werden.

Die herausragenden Gestalten auf der Szene des Bosner Paschaliks waren in der Periode von 1813 bis 1826 die Hauptleute, welche die gesamte Verteidigung des Landes in Händen hielten und deren größte Zahl im Bosner Grenzgebiet konzentriert war. Sie wußten, daß ihnen die Verteidigung der am meisten gefährdeten Provinz des Türkischen Reiches oblag, und sie damit ihre Heimat verteidigten. Nach den Berichten der österreichischen Konsule und Militärgrenzbehörden unterteilten sie sich in jene, die ihre Pflicht in Übereinstimmung mit den Vorschriften der Hohen Pforte und deren Abgesandten im Bosner Paschalik erfüllten, und in jene, die zwielichtigen Elementen ermöglichten, zu Raubzügen in das benachbarte österreichische Territorium einzufallen. Das ungünstige Bild, das die österreichischen Berichterstatter geben, ist sicher übertrieben und manchmal auch böswillig, doch bleibt trotzdem die Tatsache, daß es im Bosner Grenzgebiet Leute gab, wie z. B. Hasanaga Peóki, die nicht nur lange als Initiatoren von Unruhen wirkten, sondern auch Abtrünnige ihres Herrn, des Sultans, und seines Statthalters in Travnik waren. Dies kann auch deshalb als Fakt akzeptiert werden, da die österreichischen Informanten selbst zugaben, daß viele aus dem Gebiet des

Kroatischen Grenzdistrikts desertierten und auf die türkische Seite überliefen, um sich dann dem Diestahl zu widmen. Weiterhin läßt sich die Schlußfolgerung in den österreichischen Berichten nicht bestreiten, daß die Hauptleute Bosniens und der Herzegowina untereinander nicht einig waren, und sie nur in Ausnahmefällen, wenn es die Interessen diktierten, gemeinsam handelten. Ihr Verhalten hing in vielem von der Politik der bosnischen Statthalter ab, die mit Anerkennung oder Strenge einen Teil für sich gewannen, den anderen aber zurückstießen. All das zeigte jedoch keine Beständigkeit, die es möglichen fast keine Nachrichten darüber, daß die bosnisch-herzegonischen Edelleute zu schaffen, sei es in Übereinstimmung mit der Politik der Hohen Pforte oder gegen diese. Es bestehen fast keine Nachrichten darüber, daß die bosnisch-herzegowinischen Hauptleute oder andere Angehörige der Feudalschicht wegen Gütern oder Leibeigenen untereinander in Konflikt geraten wären. Solche Informationen stammen lediglich aus der Herzegowina, wo man gegenseitigen Landraub von fruchtbarem Boden verzeichnete. Allem Anschein nach kam es wegen des persönlichen Prestiges und gegenseitiger Intoleranz zu diesen Ausschreitungen. Das Streben nach Ansehen und einem Platz in der inneren Hierarchie, die Familienbeziehungen sowie persönliche Unverträglichkeit waren Ausgangspunkt für viele Mißverständnisse und Konflikte. Allerdings sollten weder diese Faktoren noch die Erscheinungen, die sie verursachten, überdimensionalisiert und betont werden, denn die inneren Konflikte unter den bosnisch-herzegowinischen Adligen, besonders den Hauptleuten, müssen in erster Linie als Unreife eines Standes interpretiert werden, gemeinsam auf die historische Bühne zu treten, sowie mit ihrem Schwanken, entweder der Hohen Pforte ergeben zu bleiben oder als ihre Hauptaufgabe die Verteidigung ihrer Heimat und deren Interessen anzunehmen. Im übrigen blieb dies auch in den entscheidendsten Augenblicken ein Merkmal des bosnisch-herzegowinischen Adels, in der Zeit des vom Hauptmann Husein Gradašćević geführten Aufstands. Und das änderte sich auch kaum bis zum blutigen Heereszug vom Omer Pascha Latas (1850—1852). In den Ausschreitungen der bosnisch-herzegowinischen Adligen spiegelte sich jene Beschränktheit wider, die ihrer Klasse eigen

war, d. h. die unzureichende Fähigkeit der Feudalen, in der modernen Epoche eine breite Bewegung zu schaffen; die über ihren persönlichen Interressen stehen würde. Gleichzeitig war die Bewegung der bosnisch-herzegowinischen Hauptleute und anderen Adligen nicht einig geung. Unter anderem auch deswegen, weil sie sich nach einzelnen großen Gebieten zusammenschlossen und in der Weise verbunden nicht begriffen, daß sie den gesamten Paschalik betreffende Interessen haben. Eine sehr starke Gruppe dieser Leute konzentrierte sich im Bosner Grenzgebiet, eine zweite in der Sava-Ebene, doch den größten Wunsch nach Absonderung zeigten die herzegowinischen Beis. Diese Spaltung prägte sich mit der Zeit immer mehr aus, so daß sie sehr ungünstige Folgen für den Versuch hatte den der bosnisch-herzegowinische Adel unternahm, sich zu einem Aufstand zusammenzuschließen, bis hin zu dessen Scheitern.

In ihren Berichten schätzten die österreichischen Konsule und Spitzel die Lage im Bosner Paschalik in der Periode von 1813—1826 als anarchisch ein. Allerdings machten sie dafür nicht nur die Hauptleute, ihren Ungehorsam und ihre gegenseitigen Abrechnungen verantwortlich, sondern auch die Angehörigen der Janitscharen, und dabei in erster Linie jene, die die Sarajevo Garnison bildeten. Die Janitscharen-Kräfte verbreiteten sich immer mehr und erfassten auch jene Einwohner, die nicht vom Krieg lebten, besonders die Mehrzahl der Kaufleute und Handwerker. Auf diese Weise erhielt die Janitscharische Organisation weitgehende gesellschaftliche Ausmaße und strebte immer mehr nach Eigenständigkeit und wurde dadurch gegenüber den bosnischen Stadthaltern ungehorsamer. So entstand in den Städten, vor allem in Sarajevo, Zwietracht, da sich die Bürger immer offensichtlicher in die Partei der angesehenen Leute, zu der auch die Geistlichkeit gehörte, und in jene bedeutend zahlreichere teilten, die Partei der aufständischen Elemente, die bestrebt waren, sich der Stadt aufzudrängen und sich von der Abhängigkeit von der zentralen und Provinzmacht zu befreien. Sarajevo verwickelte sich immer mehr in die Zwistigkeiten unter dem Adel, die im Bosner Paschalik immer stärker zum Ausdruck kamen, und wurde selbst zum Mittelpunkt und Urheber der Unruhen. Eigentlich entwickelten sich die Städte in der angeführten Periode zum Kampf-

platz der Abtrünnigen und Empörer und wurden dadurch gefährlicher als die Hauptleute, so daß einige Wesire ganze Armeen gegen sie in Gang setzten. Aber diese Interventionen endeten häufig mit einem Mißerfolg. Im Prinzip lebten die bosnisch-herzegowinische Städte, an erster Stelle Sarajevo und Mostar, wie in früheren Zeiten fort, d. h. nach den Grundsätzen, die besonders im XVIII. Jahrhundert zum Ausdruck kamen. Deshalb wurden diese Städte zum Haupthindernis für die türkische Zentralmacht, die Reformen durchführen wollte, so daß erstere einen schrecklichen Schlag erlitten. Im Verlaufe des zweiten und dritten Jahrzehnts des XIX. Jahrhunderts bereitete man jene Aktionen vor, die zur Aufhebung und Vernichtung der Janitscharen im Jahre 1826 führten.

Es gibt nur unzureichende Informationen über die Bewegungen der niederen Schichten der muslimischen und christlichen Bevölkerung in dieser Periode. Viele Dokumente zeugen davon, daß dem Volk die Waffen abgenommen wurden, und man die Abgaben in der Zeit erhöhte, wenn man die Armee zusammenstellte oder die Städte erneuern mußte. Das geschah auch deshalb, da sich in den Abteilungen der bosnischen und herzegowinischen Hauptleute, besonders in den Gruppen, die sich um die türkischen Abtrünnigen sammelten, vielleicht in größerer Anzahl Christen als Moslems befanden. In den Verzeichnissen der türkischen Garnisonen, die im ganzen Bosner Paschalik angelegt wurden, sind ebenso viele Moslems bzw. Christen verzeichnet wie es der Glaubenszusammensetzung der Bevölkerung in diesen Gebieten entsprach. Aber es scheint, daß dies eine kurzzeitige Erscheinung infolge des Übergangscharakters dieser Periode, aber auch aufgrund der Natur und des Inhalts der Quellen war, die darüber Zeugnis ablegen. Die ersten Aufstände der christlichen Bevölkerung, zu denen es Anfang der dreißiger Jahre des XIX. Jahrhunderts kam, hatten trotzdem vorwiegend den Charakter von Bauernaufständen. Deswegen ziehen im Zeitabschnitt von 1813—1826 jene Nachrichten die größte Aufmerksamkeit auf sich, die über die sich verschlechternde Lage der Bauernschaft aufgrund der immer höheren Abgaben sprechen, obwohl das bei weitem noch keine aufständischen Bewegungen hervorrief. Im Gegenteil, die Informationen sind nicht selten, die davon

zeugen, daß das Volk in größerem Maße von der österreichischen Seite zur türkischen übersiedelte als umgekehrt. Der Handel mit dem benachbarten Österreich wurde gleichfalls fast regelmäßig und zum Nutzen der bosnischen Bevölkerung abgewickelt, da der Wert des Exportes auch weiter den der eingeführten Waren überschritt, obwohl die Lage im Bosner Paschalik häufig instabil war, und die Provinz von Aufständen erschüttert wurde.

Die Grenzlage des Bosner Paschalik und die besondere Rolle, die seine Bevölkerung, mit dem Adel an der Spitze und den Janitscharen-Garnisonen, sind ein Faktor, der uns erlaubt, eingehender über die internationale Lage des Paschalik in der Periode zwischen 1813—1826 zu sprechen. Der Erste und Zweite Serbische Aufstand, ferner der Aufstand der Griechen und die Abtrünnigkeit einzelner türkischer Statthalter sowie schließlich das immer aktivere Engagement Rußlands bei der Lösung der Ostfrage brachten Bosnien und Herzegowina mit den Unruheherden und zeitweise mit der Eröffnung von Kriegsschauplätzen östlich der Drina und ihrer Zuflüsse in Zusammenhang. Allerdings spiegelte sich die damalige internationale Situation des Bosner Paschaliks vor allem darin wider, daß er zum größten Teil an Territorien grenzte, die zu Österreich gehörten. Die Türkei war durch die Beschlüsse des Wiener Kongresses und die Politik der Heiligen Allianz geschützt. Österreich selbst mischte sich noch nicht in die türkischen Angelegenheiten, da es die Erlangung neuer Territorie anstrebte. Seine damalige Propaganda würde unbeachtet bleiben, wäre nicht sein schützendes Verhältnis gegenüber der katholischen Bevölkerung. Die österreichischen Konsule in Travnik unterhielten oft Kontakte zu den bosnisch-herzegowinischen Spitzen, aber man könnte eher sagen, daß es ihnen dabei um deren Versöhnung ging als darum, Zwietracht unter ihnen zu sähen. Konflikte gab es trotzdem, am meisten waren es Grenzkonflikte, auf die sich fast die gesamten Beziehungen zwischen der österreichischen Diplomatie und der Hohen Pforte beschränkten, wenn es um den Bosner Paschalik in dieser Zeit ging. Die Ursachen für diese Konflikte waren vielfältig, ließen sich aber folgendermaßen zusammenfassen: 1. Das Streben der bosnischen Hauptleute, bestimmte Städte und Territorien zurückzugewinnen, die Bosnien auf der

Grundlage der Beschlüsse des Svištover Friedensvertrages 1791 und des Wiener Kongresses 1815 verloren hatte; 2. Die Stellung der österreichischen Deserteure unter den Schutz der bosnischen Hauptleute und ihre Raubüberfälle auf das Gebiet des Kroatischen Militärdistrikts; 3. Das Auftreten machtbesitzender Abtrünniger unter den Hauptleuten, die selbst solche Überfälle organisierten; 4. Die Störung des Handelsverkehrs und die Gefährdung des Grenzhandels; 5. Der Versuch, die Bevölkerung, die in den benachbarten österreichischen Gebieten, besonders in Dalmatien zeitweise vom Hunger bedroht war, von der türkischen Seite nach Bosnien zu bringen.

Die österreichischen Konsule und Befehlshaber auf dem Territorium des Militärdistrikts waren bestrebt, diese Fragen zu lösen, indem sie sich auf die Vermittlung der österreichischen Diplomatie gegenüber der Hohen Pforte stützten oder, noch häufiger, in unmittelbaren Verhandlungen mit den bosnischen Statthaltern. Um weitere Grenzunruhen zu verhindern, forderten die österreichischen Unterhändler in den meisten Fällen Entschädigungszahlungen oder beschwerten sich über einzelne Gewalttäter, besonders über Hasanaga Pečki. Obwohl viele der damaligen österreichischen Berichte als vertraulich oder geheim gekennzeichnet waren, kann man trotzdem nicht behaupten, daß die Konsule in Travnik oder irgend jemand von der Wiener Seite gefährliche Intrigen mit der Absicht spannen, einige der Unruhestifter zu liquidieren, oder daß man Vergeltungsmaßnahmen größeren Umfangs gegen die Träger der Anarchie unternahm. Als Djelal Pascha mit seiner berüchtigten Ausrottung der bosnischen Häupter begann, war das österreichische Konsulat in Travnik bereits geschlossen. Aller Wahrscheinlichkeit nach waren sowohl diese Vergeltung als auch jene, die in späterer Zeit erfolgten, in überwiegendem Maße eine innere Angelegenheit des Türkischen Reiches und seiner Beziehungen zu dem immer unruhigen Bosner Paschalik. Die übrigen europäischen Staaten, die zur Zeit Napoleons Interesse für die europäische Türkei zeigten, besonders hinsichtlich des Handels, hatten in der Periode von 1813—1826 vorwiegend andere Bestrebungen. Sie begannen sich für Bosnien und Herzegowina erst in der Zeit nach dem Pariser Friedensvertrag 1856 politisch zu interessieren.

aga — starješina, zapovjednik; počasni naziv za pojedine dostojanstvenike, činovnike i vojne zapovjednike

ajan — zemaljski prvak, predstavnik najistaknutijeg sloja građana

alemdar — bajraktar

alajbeg — starješina spahija u jednom sandžaku

arpaluk — apanaža, dopunska plata

arzi mahzar (arzuhal) — molba, predstava

bajraktar — zastavnik

Bajram — naziv za muslimanske praznike: *Ramazanski bajram* dolazi poslije ramazana, jednomjesečnog posta, i traje tri dana; *Kurban bajram* dolazi 70 dana kasnije i traje četiri dana

baša — starješina; titula janičara

bakšiš — poklon, napojnica, mito

beg — gospodin; počasni naziv za vojne i upravne funkcionere u Turskoj

beglerbeg — namjesnik beglerbegluka ili ejaleta, najveće vojno-administrativne oblasti u Turskom Carstvu

berat — sultanov ukaz kojim se postavlja neki zvaničnik, dodjeljuje posjed ili daje odlikovanje i plata

bimbaša — zapovjednik odreda turske vojske od oko hiljadu vojnika

bujuruldiya — pismena naredba valije

čajuš — dvorski organ kome je povjereno izvršenje raznih zadatka

čajuš-aga — starješina čauša

čifluk sahibija — posjednik čifluka, feudalnog dobra na kome raja nema baštinu

čohadar — dvorjanin koji se brine za odjeću svoga gospodara

čohadar-aga — starješina čohadara

čatip — pisar, administrativni činovnik

čehaja — pomoćnik, najbliži saradnik i zastupnik visokih turskih funkcionera

čumur — ugalj

- defter** — registar, protokol, bilježnica, računska knjiga
defterdar — upravitelj finansija pri centralnoj vladi u Carigradu ili središtu ejaleta
delibaša — zapovjednik delija
delija — pripadnik odreda tjelohranitelja pojedinih turskih velmoža
derviš — muslimanski mistik; pripadnik derviškog reda
divan — vijeće na Porti ili kod pokrajinskih namjesnika u Turskom Carstvu koje su sačinjavali najviši vojni i upravni funkcioneri i koji je rješavao najvažnija državna pitanja
dizdar — zapovjednik tvrđave u Turskoj
dragoman — zvanični diplomatski tumač; tur.: terdžuman
dućan — trgovačka radnja
džamija — muslimanska bogomolja u kojoj se obavljaju molitve ne samo svakodnevno nego i petkom i o praznicima; mora imati *minare* i *mihrab* (nišu odakle imam rukovodi grupnim klanjanjem)
džilit — kratak štap s kvrgom na kraju koji se bacao kao topuz
džizja — lični porez državi
džumhur — narod, masa; sastanak, skupština
đaur — nevjernik, onaj koji nije musliman; hrišćanin
efendija — gospodin; počasni naziv za obrazovane ljude
ejalet — isto što i beglerbegluk
emin — nadzornik; službenik kome je povjerena uprava ili zakupljanje i čuvanje određenih državnih dobara, odnosno prihoda
emin-aga — stariji emin
emlak (emlać) — isto što i mulk, čisto vlasništvo, nekretnine u potpunom ličnom vlasništvu
esnaf — udruženje zanatlija, ceh
esap — roba za prodaju
evnuh — uškopljenik; čuvar žena u haremu
ferman — sultanova pismena zapovijed potvrđena njegovom *tugrom*
fukara — sirotinja
han — zgrada koja služi za svratište i prenočište putnika; titula osmanskih sultana i poglavara krimskih Tatara
harač — glavarina u Turskoj; godišnji tribut turskih vazala
harem — žensko odjeljenje u muslimanskoj kući u koje ne zalaze strani muškarci

has — veliki posjed čiji su prihodi iznosili najmanje 100.000 akči godišnje, davan kao plata članovima sultanove porodice i najvišim državnim funkcionerima u Turskoj

hatar — volja, ljubav, želja

hatihumajun — vlastoručno sultanovo pismo; svečani sultanov ferman

havala — zaklon, prepreka; prenošenje na drugog

hazna — blagajna, riznica; blago

haznadar — rizničar na dvoru sultana ili nekog od visokih turskih funkcionera

hidžra — početak računanja muslimanske ere (od 16. jula 622), kad je Muhamed prešao iz Meke u Medinu

hizmet — služba, podvorenje

hudžet — sudska presuda

ič-aga — dvorski službenik za unutrašnju službu na dvoru

icram (ikram) — počast, doček, gošćenje

ilam — sudska odluka koju izdaje kadija; rješenje

imrahor — dvorski konjušar

itlak ferman — raspis, okružnica

janičar — pripadnik stajace pješadije u Turskoj koja se u početku popunjavala zarobljenicima, a kasnije pretežno dan-kom u krvi; janičari su primali platu iz državne blagajne i osim pojedinih odreda u tvrđavama i pokrajinskim garnizonima, stalno bili uz sultana kao njegova najodanija vojska

jedekči-aga — zapovjednik paževa koji su vodili paradne konje

jerli-kulu odžak — mjesni garnizon

joklamadžija — oficir koji vrši regrutaciju

jolpaz — skitnica, besposličar

kadija — sudija; državni organ nadležan za sudske poslove na području jednog kadiluka; kontrolisao zakonitost akata svih vlasti i u civilnoj i vojnoj upravi

kadiluk — područje nadležnosti jednog kadije

kajmakam — zastupnik, namjesnik visokih turskih vojnih funkcionera u odsustvu; sreski načelnik

kapetan — zapovjednik kapetanije, određene teritorije sa utvrđenjima pri moru ili pograničnim rijekama, a od XIX vijeka i po unutrašnjosti zemlje; kapetani su primali stalnu platu, ali su imali i svoje čifluke

kapetanija — područje nadležnosti jednog kapetana

kapidžibaša — zapovjednik kapidžija, dvorske straže; vršio i diplomatske misije i nosio sultanove poruke u provincije

- kapučehaja** — predstavnik valije ili vazalne države na Porti; najviši oficir na dvoru
- kapudan-paša** — zapovjednik pomorskih snaga Turske
- kapu-kulu odžak** — korpus carskih janičara
- karaula** — stražarnica
- kasaba** — manje neutvrđeno gradsko naselje u Turskoj koje je imalo bar jednu džamiju i druge javne građevine
- kavaz** — stražar; sudski pozivar; tjelohranitelj
- kesa** — vreća, torba; iznos od 500 groša
- kizlar-aga** — glavni upravitelj sultanovog harema, gotovo redovno crni uškopljenik
- konak** — noćište, prenoćište; svratište za putnike; dvor visokog funkcionera; rastojanje između putnih stanica
- kuluk** — besplatan lični rad za feudalca ili državu
- Kuran** — muslimanska sveta knjiga koja sadrži božju objavu saopštenju preko Muhameda
- Kurban bajram** — muslimanski praznik koji traje četiri dana, od 10. do 13. zulhidže (dvanaesti mjesec po arap. kalendaru); naziva se po *kurbanu*, bravčetu ili govečetu koje se kolje tom prilikom
- liya** — isto što i sandžak
- mahzar** — molba, tužba, peticija
- mazul** — svrgnut, smijenjen
- mehčema** — sud; sudska zgrada
- mektubdžija** — pisar, sekretar
- memleket** — država, zemlja, zavičaj; mjesto
- mubašir** — glasnik, izaslanik
- muftija** — pravnik koji je ovlašten da izdaje pravna mišljenja, *fetve*, u skladu sa islamskim zakonom; *veliki muftija* je evropski naziv za vrhovnog muftiju u Turskoj zvanog *šejh-ul-islam*
- muhur** — pečat
- muhurdar** — čuvar pečata
- muhur sahibija** — čuvar carskog pečata (veliki vezir)
- mukata** — paušalna godišnja zakupnina
- mula** — kadija višeg ranga
- murafa** — parnica
- murasela** — poslanica; službeno pismo kadije
- muselim** — zastupnik paše u sandžaku koji mu je dat u arpaluk; vezirov povjerenik; sinonim za kajmakam
- mutesarif** — sinonim za valiju; oblasni načelnik

- naib** — kadijin pomoćnik ili zastupnik
- nahija** — manja upravna oblast u Turskoj; župa
- nefer** — posadnik, plaćeni vojnik u tvrđavi
- odžak** — kuća; porodica; plemićka kuća u kojoj se vatra ne gasi i koja je uvijek otvorena za namjernike; opšti naziv za janičarski korpus ili za pojedine rodove stajaće vojske
- odžaković** — koljenović
- ordija** — naziv za vojsku u Turskom Carstvu
- orta** — janičarski odred od 400 vojnika
- padišah** — vladar, car, sultan
- palanka** — manje utvrđenje od balvana i zemlje, obično podizana pored drumova radi obezbjeđenja saobraćaja
- paša** — titula najviših vojnih i upravnih funkcionera u Turskoj
- pašaluk** — područje nadležnosti jednog paše, obično isto što i beglerbegluk
- pazar** — pijaca; pijačni dan; trgovački promet, kupoprodaja
- pjaster** — vrsta novca
- Porta** — centralna turska vlada; sultanov dvor kao glavno sjedište vlasti
- raht** — konjska oprema
- raja** — stado, puk; stanovništvo u Turskoj koje je plaćalo dažbine i nalazilo se u feudalnoj zavisnosti, ali je imalo status zaštićenih sultanovih podanika
- ramazan** — deveti mjesec muslimanskog kalendara, mjesec posta
- Ramazanski bajram** — vid. Bajram
- raštel (rastel)** — pogranični trg, pazar
- reis-efendija** — šef kabineta i starješina pisara, generalni sekretar jednog provincijskog namjesnika; na Porti funkcija približna zvanja državnog sekretara
- ridžal** — dostojanstvenik, velikaš
- sandžak** — zastava; upravna oblast na čelu sa sandžak-begom; nekoliko sandžaka sačinjavalo je beglerbegluk (pašaluk, ejalet)
- sandžak-beg** — namjesnik jednog sandžaka
- saraf** — mjenjač novca
- saraj** — dvor
- seiz** — konjušar
- selzbaša** — starješina konjušara
- sejmen** — pripadnik jednog roda janičarske pješadije; stražar, pandur
- sened (senet)** — isprava, dokument

- serdar** — isto što i *serasker*: vrhovni zapovjednik vojnog pohoda; starješina janičara u manjem upravnom području
- silahdar** — dvorjanin koji se brinu o gospodarevom oružju; starješina: *silahdar-aga*
- solak-aga** — starješina solaka, pripadnika gardijskog korpusa janičara
- spahija** — timatnik koji je bio obavezan da sam ili s još nekoliko konjanika ide u rat; pripadnik stajaće konjičke vojske koja je sačinjavala carigradski garnizon
- sultan** — suveren Turskog Carstva; naziv i za princa-naslednika
- suret bujuruldija** — valijina naredba da se uvede red
- šeher** — veći otvoren grad u Turskoj naseljen pretežno muslimanima, s više džamija i drugih javnih zgrada
- šeher čehaja** — gradonačelnik
- šerijat** — muslimanski vjerski zakon; islam
- tapija** — isprava o zemljišnom posjedu
- tatar** — poštar (glasonoša); konjanik
- teferić** — provod; izlet u prirodu; mjesto u prirodi s lijepim pogledom
- tehterevan** — nosiljka s baldahinom
- teskeredži-efendija** — službenik koji izdaje teskere i vodi protokol
- timar** — spahiluk koji je donosio godišnji prihod od 20.000 akči
- timar defterdar** — funkcioner koji vodi registre timara i timarnika
- topčibaša** — zapovjednik korpusa ili džemata *topčija*
- topuz** — buzdovan
- tufekčibaša** — starješina *tufekčija*, puškara
- tug** — konjski rep sa zastavom koji je bio insignija vlasti najviših vojnih komandanata u Turskoj
- turbe** — natkrivena grobnica
- tutundžija** — duhandžija; mali dvorjanin koji se brine za duhan i pribor za pušenje najviših dostojanstvenika
- ulefa** — plata vojnika
- ulema** — sloj učenih ljudi kod muslimana
- valija** — namjesnik jedne provincije u Turskom Carstvu
- veliki vezir** — prvi ministar u Turskom Carstvu; predsjednik ministarskog vijeća; rukovodio cjelokupnom državnom upravom i vojskom
- vekil (večil)** — zastupnik nečije vlasti

vezir — najviše zvanje u državnoj hijerarhiji Turske; dobijale su ga paše s tri tuga koje su ulazile u ministarsko vijeće ili su bili najviši pokrajinski namjesnici

vojvoda — vojni zapovjednik; upravnik hasa

zabit — oficir

zaim — korisnik lena u Turskoj s prihodom od 20.000 do 100.000 akči godišnje

zaptija — čuvar reda; policajac

zijamet — veliki vojnički posjed koji je svom uživaocu, zaimu, donosio godišnji prihod od 20.000 do 100.000 akči

zulum — nasilje

REGISTAR LIČNIH IMENA

- Abdiaga serdar 19
 Abdi Mustafaaga, sakupljač
 vojske u Bosni, 38
 Abdibeg, čehaja čauša, 19, 153
 Abdu Rahmi-paša 15
 Abdul Hamid 157
 Abdul Medzid 157
 Abdulahbeg, timar defterdar,
 19, 154
 Abdurahim-paša, beogradski
 namjesnik, 15
 Abubekir Morali-paša, bosan-
 ski valija, 123, 135
 Adamović Kojo 271
 Adem-paša 53, 54, 64, 84
 Agić vid. Mujaga, Selim 209,
 223
 Ahmedbeg, defter-čehaja, 171,
 172, 175, 203
 Ahmedbeg Kulenović, ostro-
 vički kapetan, 198, 200
 Ahmet Bajraktar 72, 86
 Ahmet [Dadić] 43
 Ahmetaga Čemanović 290, 292
 Alajbeg (iz Dubovika) 284
 Alajbeg (iz Petrovca) 286, 288
 Ale Grašić 222
 Ale Tepić 222
 Altalac Musa 250, 280
 Aleksandar I, ruski car, 98,
 163, 350, 251, 252
 Ali Bećir Čaić 221
 Ahmet Aličić 8, 13, 14
 Ali Dželal Edin Paša 205, 287
 Ali Dželal-paša vid. Seid Ali
 Dželal-paša 208
 Ali Dželaludin-paša vid.
 Seid Ali Dželal-paša 217
 Ali-paša Karsli 38
 Ali-paša Derendelija 18, 35,
 36, 37, 38, 41, 42, 45, 47, 49,
 50, 51, 52, 54, 58, 59, 63, 64,
 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 104,
 140, 150, 151, 189, 190, 192,
 193
 Alibegović Meho 284
 Ali-paša Janinski 127, 253,
 254, 256, 258
 Ali-paša Marašli 14, 70
 Alibeg, defter-čehaja, 189, 190,
 191, 192, 195, 197
 Alibeg Hadžipašić 283, 285
 Alibeg Kulenović 187, 188
 Aličić Ahmed 8, 13, 14, 29
 Alija Salkić 181
 Alija, dizdar (iz Peći), 154
 Alija, dizdar (iz Šturlića), 154
 Alija Delić 209
 Alija Tabaković 262
 Alijaga Dadić 47
 Alijaga Rizvanbegović 286
 Alijaga Tabaković 208
 Amičić Damjan 274

- Andrić Ivo 36
 Andolović Tadija 270
 Arapović vid. Mehmedaga 119
 Arnautović, kapetan, 262, 263, 273, 275, 281, 282, 284, 285
 Ašer Salamon 151
 Atanacković tumač 17, 18
 Atanasković dr Dimitrije, adju-
 tant austrijskog konzula,
 17, 18, 31, 97, 98, 125, 126,
 128, 135, 136, 139, 142, 154,
 156, 157, 169, 205, 207, 210,
 212, 213, 214, 230, 231, 232,
 233, 235, 236, 237, 263, 264,
 265, 266

 Baba-paša 153
 Babić vid. Omerbeg 194
 Bajčić Petar 270
 Bajraktar vid. Ahmet, Mu-
 stafa 288
 Bakalović vid. Ibrahimaga 141
 Bali-beg Jahjapašić 26
 Baniatec Milić 269
 Baniatec Toma 269
 Banjac Tešo 270
 Banjac Trifun 270
 Barać Jakov 270, 272
 Barić, austrijski podanik, 179
 Bašagić vid. Safvet-beg 37, 38
 72, 94, 96, 100, 101, 193, 217,
 288, 293
 Bećir-Ali Čaić 223
 Bećir Bektaš, dizdar 290, 292
 Bećir-paša, taslidžki mutese-
 lim, 288, 291
 Begić Kadri 107, 109
 Bekir-paša 53
 Belić Mihailo 273
 Berković, banjalučki mutese-
 lim, 280, 281, 282, 284, 285,
 286, 288, 290
 Beronja Dmitar 271
 Beronja Petar 271
 Beronja Savo 271

 Beronja Simo 271
 Bešir Oglu 283
 Beširević Hasanaga 78 vid.
 Huseinbeg, Mehmedbeg,
 Muharembeg, Muradbeg,
 Rustembeg, Zaimbeg
 Bilbija Pero 271
 Blatica Lazo 224
 Bobievčić Mihailo 272
 Bodžoljan M.T. 290
 Bogdanović fra M. 45, 80
 Bogićević V. 137
 Bogović, major, 181
 Bokan Stojan 87
 Bošnjak Ilija 270
 Botinić Pava 270
 Branković Lazo 273
 Branković Božo 273
 Brkljač Damjan 271
 Brstilo Stevan 271
 Bunčić Mihailo 268
 Bundalo Mile 270
 Bundalo Petar 270
 Bursać Gliša 188
 Bursać Teodor (iz Tiškovca)
 188
 Bužić Ćiro 274

 Čagarić Johan, pisar, 82, 97
 265
 Carić Tanasije 223
 Cerić vid. Huseinbeg, Mus-
 tajbeg 232

 Čaić Mujaga 224
 Čaić Sulejman 224
 Čaić vid. 223 Ali-Bećir Mer-
 dan 223, Mujaga 224, Salko
 224, Sulejman 224
 Cardaklija Petar 270
 Čengić vid. Smailaga 288
 Čohadžić, beg-efendija, 196
 Čohadžić Mehmedović, mufti-
 ja, 19

Ćatić Mahmutaga 241, 254,
 257, 282, 284, 285
 Ćemanović vid. Ahmetaga 292
 Ćor vid. Mustafa-paša
 Ćorović Vladimir 28, 217, 282,
 288
 Ćuk Petar 273
 Ćulibrk Mile 223
 Ćulibrk Vukosav 269
 Ćurić Hajrudin 137, 252

 Dadić Alijaga 47
 Dadić, ajan, 48
 Dadići (braća) 46, 47
 Daić Rade 180, 223
 Danes, general, 77, 78
 Dautaga 283, 285, 286
 Dautbeg, nevesinjski mutese-
 lim, 105, 106, 286
 David Pjer, francuski konzul
 u Travniku, 36, 39, 53, 54,
 62, 119
 Davidović Petar 271
 Debidur Antonen 164, 253
 Deli vid. Hasan-paša 53, 54
 Delić vid. Alija, Mustafa 209,
 223, 295
 Delić Bećo 295
 Deluna, pukovnik, 280
 Derekuća Stevo 269
 Derendelija vid. Ali-paša
 Dervar Marko 150
 Derviš Mustafa-paša, bosanski
 valija, 18, 135, 144, 145, 146,
 147, 148, 149, 150, 151, 152,
 155, 156, 157, 162, 171, 173,
 186, 187, 188, 189, 222, 243,
 244, 245, 307
 Derviš Sulejman-efendija Vi-
 lić kajmakam, 71, 130, 135,
 150, 185, 202, 204, 205, 212,
 219, 220, 226, 227
 Dervišaga, vekil banjalučkog
 kapetana, 105
 Dervišbeg, alajbeg, 67

Derviš-paša 43, 44, 52
 Devečija Stevan 272
 Dimić Milan 223
 Dragaš Simo (iz Pečkog Brda)
 180, 223
 Dragočajac Vid 271
 Dremasunać Stevan 270
 Drljača Zele 271
 Drnda, alajbeg, 288
 Duić Nikola 223
 Duka, feldmaršal, 150

 Džafer Kondić 187
 Džaferbeg, dubički kapetan,
 154, 282
 Džafić vid. Džin Džafić 107,
 108, 109, 111
 Džaja Srećko 8, 15, 16, 28, 32,
 38
 Dželajlija vid. Seid Ali Dže-
 lal-paša
 Dželaludin-paša vid. Seid
 Ali Dželal-paša
 Džin Džafić 107, 108, 109, 111

 Đenanaga Tabaković 273, 282
 Đukić Ilija 188
 Đukić Ilija (iz sela Suhaje)
 188
 Đulaga, 107, 108, 109, 111, 141,
 156, 191
 Đulaj, ban hrvatski, 162, 181
 Đumišić Ismetaga 299
 Đurić Petar 273
 Đuritica Petar 274

 Ebišaga, banjalučki muftija,
 110
 Endži-bej, činovnik na Porti,
 65, 67

Ejub-paša 13
Eminaga 55, 65, 67, 149, 198
Eugen Savojski 117

Faik-efendija vid. Sulejman
Faik-efendija 188, 231
Fatma, sultanija, 156
Fihrtner, major, 265, 267, 268,
280
Filipović Milenko S. 17, 18, 19,
32, 285
Filipović Simo 87
Fojhtersleben, baron, 118

Galević Nikola 167
Ganib reis-efendija 267
Gavran kapetan vid. Ismet-
beg 170, 183, 203, 211
Gavranović Ješko 180
Gazi Husrev-beg vid. Hus-
rev-beg 26
Glad Jakov 224
Gović Marko 272
Grahović (braća) 223
Grašić vid. Ale 223
Grbić Tanasije (iz Gradine)
180
Grđan Nikola 270
Grubor Petar 272

Hab, hirur, 213
Hadak Tadija 222
Hadži Džafer 108, 109, 111
Hadži Džaferaga 107, 108, 133
154
Hadži Kerim-paša 84
Hadži Salihbeg, ajan srebro-
nički, 53, 55, 64, 195, 262,
275, 286
Hadži Selimbeg 238
Hadži Selim-paša 295
Hadžibeg Rizvanbegović 13,
114, 156, 168, 170

Hadžibeg, muhabeledži-efen-
dija, 19
Hadžibegić Hamid 29
Hadžić vid. Mustafa 180
Hadžijahić Muhamed 140, 141
Hajdar Kaiković 222
Halet-efendija 204, 205, 207,
253, 290
Halil, čauš. 158, 159
Hamid-efendija, kadija, 19
Hamer fon Josef 253
Harb, ljekar, 261, 263
Hasan, alemdar, 73, 188
Hasan, alajbeg 282
Hasan Milković 209
Hasan-paša Arslan, zbornički
muteselim, 21
Hasan-paša Deli 53, 54, 56
Hasanaga 74, 75
Hasanaga iz Trebinja 236
Hasanaga Pečki 48, 68, 73, 74, 75,
79, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 112, 113, 114, 115, 121, 128,
129, 133, 145, 146, 149, 150,
154, 158, 159, 168, 170, 171,
172, 173, 174, 175, 179, 180,
181, 187, 188, 193, 195, 199,
200, 201, 202, 203, 204, 207,
208, 209, 211, 222, 223, 228,
229, 230, 231, 233, 236, 237,
238, 239, 240, 241, 242, 243,
253, 254, 255, 258, 259, 260,
275, 277, 278, 279, 283, 285,
288, 289, 291, 292, 293, 294,
295, 296, 297, 298, 299, 300,
301, 302, 308, 312
Hasanbeg (iz Ljubije) 85
Hauptman Ferdo 62
Hilmi-paša (iz Prištine) 263
Himzaga 286
Hofman, tumač, 161, 162

- Horozović Mujo 295
 Huršid Ahmed-paša, bosanski
 valija, 14, 18, 19, 35, 64, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
 77, 84, 100, 110, 114, 130,
 275, 277, 287, 290
 Husein-efendija (iz Vakufa)
 154
 Husein-kapetan Gradašević
 297, 309
 Huseinaga, vojvoda iz Peći,
 19, 154
 Huseinbeg Beširević, ostro-
 žacki kapetan, 86, 88, 90,
 91, 104, 105, 111, 112, 113,
 121, 122, 144, 145, 153, 175,
 179, 222, 273, 275, 277, 278,
 279, 280, 281, 283
 Huseinbeg Cerić 282, 284
 Huseinbeg Topal 281
 Huso Karačić 209
 Husref-beg Gazi 25

 Ibrahim, alajbeg, 100
 Ibrahim, dizdar (iz Ostrošca),
 154
 Ibrahim Halim-paša, bosanski
 valija, 19, 21, 41
 Ibrahim Velagić 225
 Ibrahimaga (iz Peći) 154
 Ibrahimaga Bakalović 141
 Ibrahimaga Ljubić 119
 Ibrahimbeg Prijepoljac 286
 Ibrahimbeg (iz Prijedora) 154
 Ibrahimbeg 72, 96, 100, 154,
 288
 Ibrišaga 291, 293, 299
 Ikončić D. 164, 253
 Ilhamija šejh Žepčak 286
 Ilijić fra Grga Varešanin 15
 Imbriš-efendija 299
 Imanaga (iz Podzvizda) 154
 Imšaga, banjalučki mutese-
 lim, 104, 110

 Imširbeg, defter-efendija, 19
 Ingliz Memhmed-efendija 232,
 234, 237, 239, 241, 242
 Ismailović Mujaga 299
 Ismetaga Kemalović 274
 Ismetbeg (Gavran, počiteljski
 kapetan) 127, 128, 182, 202
 Ipsilanti Aleksandar 252

 Jahjapašić vid. Bali-beg 26
 Jandregić Glišo 272
 Janinski vid. Ali-paša
 Jelavić Vjekoslav 32, 37, 38,
 62
 Jelenić Julijan 282, 289
 Jeličić Božo 274
 Jovanović J. 254, 255
 Jukić Ivan F. 13, 16, 37, 218,
 287, 288

 Kadri Begić 107, 109
 Kapetan-paša 21
 Kapetanović Stevan 269
 Kapidžić Hamdija 8, 15, 25,
 124, 288
 Kapodistrija 252
 Karadža Jovan, knez, 252
 Karajić Huso 209
 Karaguča Petar 269
 Kaurin Gojko 180
 Kemalović vid. Ismetaga,
 Mehmedaga 188, 276
 Kemura vid. Sejfudin šejh
 Kenjalo Vasil 271
 Kerim-paša 84
 Kesmez Ilija 188
 Kisić Savo 148
 Klipa Todor 180, 224
 Knežević, kapetan, 188
 Knežević Lazo 273
 Koharić Janko 212
 Kokić Lazo 274
 Kondić Božo 273
 Kondić vid. Džafer

- Kondić Mihailo 268
 Kondić Todor 273
 Kondić Rade 181
 Korlatović Mihailo 273
 Kosnić Nikola 272
 Kotunčia Mihailo 272
 Kovačević Ešref 11
 Kovačević Martin 188
 Kraljević G. 36, 41, 46, 50, 215, 218
 Kraljić Petar 271
 Kremenović Danilo 272
 Kreševljaković Hamdija 8, 15, 16, 17, 25, 32, 97, 101, 105, 124, 288
 Krističević fra Mate 36, 215, 217, 218, 285, 288
 Krstmar Milan 271
 Krstmar Pane 271
 Krstmar Rade 271
 Kukić Gajan 188
 Kukić Stevan 269
 Kulen, kapetan, 284, 288
 Kulenović Alibeg 188, 189
 Kulenović vid. Ahmedbeg, Alibeg, Mehmedbeg, Mustafa-beg, Mustajbeg-Bajbud, Topal-kapetan
 Kvočka 112
 Lajn, pukovnik, 278
 Latas vid. Omer-paša
 Lemajić 188
 Lengerović Mehmedbeg 19
 Lešić Marko 270
 Levi Leon 139
 Levi Salamon 139
 Librič, major, 161, 162, 166, 167, 169, 178, 179
 Licov 173, 193, 249, 267, 281, 283, 303
 Ljubibarić, pukovnik, 129, 279
 Ljubić vid. Ibrahimaga
 Mađar Savo 180
 Malik 14
 Mahmud II 39, 93
 Mahmud-paša 15, 277
 Mahmutaga Čatić 254, 257, 281, 284, 285, 291, 294
 Mahmutaga (iz Bužima) 97, 133, 159, 213, 238
 Makabunbeg, mostarski ajan, 106
 Malbašić Mihajlo 272
 Malik-paša 64, 84, 102, 290
 Malkočbeg, alajbeg, 19
 Mandić Jovica 269
 Mandić Mihovil 66
 Mandić Mile 269
 Mandić Petar 269
 Mandić Risto 269
 Manelović Stevan 273
 Marašli vid. Ali-paša
 Marić Jovan 274
 Marija (iz Vareša) 152
 Marjanović Đurad 272
 Marjanović Gora 272
 Marjanović Mihailo 274
 Marmon, maršal, 119
 Martić fra Grga 212
 Marseliza Lazo 272
 Masilkosa Jandria 273
 Matasović Josip 60, 71, 96
 Materan Jovan 187
 Materan Simo 187
 Matic Petar 226
 Mavrokordat Aleksandar 252
 Mehmed, dizdar (iz Male Kladuše), 154
 Mehmed-efendija 135

- Mehmed Eminaga 70
 Mehmed-paša 275
 Mehmed Rudži-paša 189, 195, 196, 207, 213
 Mehmed Rešid-paša 14, 15
 Mehmedaga Arapović 119
 Mehmedaga Kemalović 188
 Mehmedbeg, banjalučki muteselim, 110
 Mehmedbeg Bajbud 288
 Mehmedbeg Beširević 125, 131, 153, 159
 Mehmedbeg Lengerović, dizdar, 19
 Mehmed-paša (iz Prizrena) 14
 Mehmedović Čohadžić 19
 Meho Alibegović 284
 Memišaga, 53, 55
 Memišaga (iz Nevesinja) 107, 108
 Memiš-efendija 107, 108, 111
 Merdan Čaić 222
 Mesić Marko 181
 Meternih 98, 106, 123, 124, 127, 128, 134, 139, 142, 143, 146, 148, 149, 151, 153, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 167, 168, 170, 172, 181, 183, 185, 186, 188, 190, 193, 202, 203, 204, 210, 211, 214, 217, 219, 223, 225, 227, 231, 232, 238, 247, 250, 251, 252, 267, 289, 290, 303, 305
 Mihailović Petar 273
 Mijatović Damjan 270
 Milakar Matija 180
 Milanović Boro 285
 Milanović Božo 223
 Milanović Milivoj 223
 Milekić J. 35, 42, 47, 48, 57, 62
 Miletić, biskup, 60
 Mileusnić Stevan 272
 Milić Šolaja 224
 Milić Stevan 188
 Milinković Arsenije 274
 Milinković Božo 273
 Milošević Stevan 273
 Miljuš Petar 269
 Mirković, zastavnik, 280
 Miteser austrijski konzul u Travniku, 15, 19, 20, 25, 26, 28
 Momčilović Jovan 224
 Morali vid. Abubekir
 Muderizović Riza 22, 189, 194
 Muhamedbeg, banjalučki muteselim, 72, 91, 99
 Muhamedbeg Beširević 75, 146
 Muhamedaga Peštelija, mostarski ajan, 105, 106, 156
 Muhamedbeg (iz Počitelja) 81
 Muhamedbeg, sin Sulejman-paše 99, 106, 107, 116, 117, 118, 119, 120, 127, 133, 134
 Mujaga Agić 223
 Mujezinović Muhamed 293
 Mumin Milković, bajraktar, 209
 Muradbeg Beširević 175, 285, 290, 291, 293, 294, 297
 Muradbeg, gradačački kaptan, 104, 122, 189, 192, 194, 221, 286
 Musa Altalac 280
 Mustafa, bajraktar, 141
 Mustafa, čatib-efendija (iz Carigrada) 164
 Mustafa [Dadić] 43
 Mustafa, dizdar (iz Spadina), 154
 Mustafa, efendija, 13
 Mustafa, kjetib 62

- Mustafa, sin mostarskog kapetana 43
 Mustafa Zlatarević 152
 Mustafa-paša 14, 47, 56, 64, 66, 72, 82, 83, 91, 98, 131, 134, 156, 158, 170, 179, 197
 Mustafa-paša Ćor 100
 Mustafa-paša, kliški muteserif, 14, 64, 181, 193, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 217, 218, 220, 221, 226, 227, 229, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 254, 263, 264, 275
 Mustafbeg, bihaćki kapetan, 154, 281, 288
 Mustafaga (iz Babića) 154
 Mustafaga (iz Male Kladuše) 154
 Mustafaga (iz Velike Kladuše) 154
 Mustafaga Hadžić 180
 Mustajbeg Cerić, novski kapetan, 68, 88, 90, 91, 104, 113, 124, 149, 155, 156, 182, 183
 Mustajbeg Bajbud Kulenović 48, 88, 90, 113
 Mustajbeg, maglajski kapetan, 125, 128, 285
 Mušović, E. 13
 Mužić Simeon 271
 Nakib-efendija (iz Sarajeva) 229
 Napoleon 34, 58, 59, 61, 66, 69, 98, 144
 Nedimović Božo 270
 Nestor, pukovnik, 276
 Nedić, definitor 284
 Nikolić Nikola (iz Dugog Polja) 188
 Nikšić Petar 272
 Novaković Lazo 271
 Novaković Mihailo 272
 Novaković Petar 272
 Novaković Stojan 211
 Obrenović Miloš 7, 38, 70, 104, 156, 157
 Omer, dizdar (iz Podravice), 154
 Omer, kavaz austrijskog konzulata, 38, 97, 276
 Omer-paša Latas 7, 81, 309
 Omerbeg Babić, sarajevski muteselim 194
 Osman Tabaković, efendija, 110
 Osmanbeg, bosanski haznadar, 100, 134
 Osmanbeg (iz Dervente) 285
 Osman-paša, 14, 15
 Osman-paša (iz Gračanice) 53
 Osman-paša (iz Foče) 53, 54
 Osman-paša, zbornički mutesarif, 202, 208, 277
 Otenfels 289, 290, 293, 303, 304, 305
 Pajazetović Huso 209
 Pantoš 188
 Papo Jakov 150
 Paulić fon Jakov, austrijski prokonzul, 38, 39, 40, 44, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 96, 98, 99, 111, 112, 216
 Pavlešić Alimpia 274
 Pavličević Dragutin 129
 Pavlović Rade 269

- Peica Jovan 224
 Perica Jovan 167
 Perlić Petar 269
 Peštelija vid. Muharemaga
 Petrović Pane (iz Blatne) 188
 Petrović Petar 274
 Pezić Pava 273
 Pinto Benjamin, tumač, 216
 Pinto Jakov 213
 Pinjić, bajraktar, 103, 104, 107, 111, 141
 Podunović 282
 Popović Aleksa 272
 Popović Bogdan 139
 Popović Jovica 112, 116
 Popović Petar 273
 Popović Todor 273
 Popović Vasilj 32, 59, 139, 144, 252, 253
 Potemkin V. P. 164, 252
 Prelog Milan 8, 37, 40, 288
 Premasunač Stevan 272
 Prijepoljac vid. Ibrahimbeg
 Prljača Marko 269
 Prljača Tanasija 269
 Prljača Trifun 269
 Puhaća Simon 188
 Puhalo Nikola 224
 Pušić Cerim 298

 Radaković Trifun 269
 Radivojević, austrijski general, 162, 242, 280
 Ranke Leopold 136, 137, 140, 141, 144, 211, 215, 217, 255, 287, 288
 Rauš Nikola 180
 Redžepašić vid. Dautbeg
 Rendulić Mijat 180
 Rešić, major, 174, 240
 Riso, tumač, 98
 Risojević Milko 181
 Rizvanbegović vid. Alijaga,
- Rosić Mahmutaga 296
 Roksandić Drago 11
 Rustembeg Beširević, kapetan iz Bihaća 48, 68, 75, 86, 87, 90, 158, 159, 211, 278, 279, 280, 281, 283, 288, 290
 Sačić Drljan 188
 Sačić Gavriilo (iz Lapca) 188
 Sadrać Jovan 271
 Safvet-beg Bašagić Redžepašić 8, 37, 38, 72, 94, 96, 100, 101
 Saidaga 209
 Salih, buljuk baša 106
 Salih (iz Travnika) 275
 Salih Kazik 85
 Salihaga 107
 Salihbeg, gradiški kapetan 48, 68, 125, 131, 285, 295 298
 Salihbeg (iz Prijedora) 284
 Salihbeg (iz Srebrenice) 184, 185, 202, 206, 263, 264, 277, 288
 Salko Čaić 222
 Samardžić Huso 295
 Samardžić Mumin 295
 Samardžić Radovan 9
 Samardžija Vaso 299
 Satara, feldvebel 276
 Savarinic Tomo 272
 Sedlak Marko 270
 Seid Ali Dželal-paša 18, 20, 203, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 224, 230, 232, 236, 243, 253, 254, 265, 275, 278, 280, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 307
 Seid Mehmed Rešid-paša 15
 Seid Mehmed Ruždi-paša 18, 189, 190, 194, 195, 196, 203, 206, 207, 208, 209, 213, 245, 277, 307

Seid Siri Selim-paša 15, 18,
 277, 290
 Seidaga 102
 Sejdo 112
 Sejfudin šejh Kemura 67, 68,
 69, 70, 71
 Sekulić Nikola 199
 Selim Agić 209
 Sigental, general 42, 43
 Silović Nikola 226
 Sima, knez 70
 Simbšen, austrijski konzul u
 Travniku 13, 17, 20, 22, 23,
 25, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
 109, 110, 111, 112, 114, 115,
 116, 117, 119, 120, 121, 122,
 123, 124, 126, 127, 128, 134,
 139, 142, 143, 146, 147, 148,
 149, 150, 151, 152, 153, 154,
 155, 157, 158, 159, 160, 161,
 162, 163, 164, 165, 166, 168,
 169, 172, 173, 174, 175, 176,
 178, 179, 180, 181, 182, 183,
 185, 186, 187, 188, 189, 190,
 193, 196, 197, 199, 200, 201,
 202, 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 209, 210, 211, 213, 214,
 216, 217, 219, 222, 223, 225,
 227, 229, 230, 231, 232, 234,
 235, 236, 237, 238, 242, 243
 Sivalović Lazo 273
 Skarić Vladislav 8, 17, 36, 193,
 217, 286, 288
 Skopljak vid. Sulejman-paša
 Skorić Jovica 269
 Skorić Simo 269
 Smailaga Čengić 21, 288
 Sokolović Nikola 272
 Sorgić Todor 272
 Stanojević Milića 223
 Stanojević Stojan 223
 Stinjanin Huso 296, 299
 Starčević Arsenije (iz Popina)
 188
 Stratimirović 138

Stupar Jakov (iz Japre) 271
 Stupar Janko 270
 Stupar Juro 270
 Stupar Mihailo 270
 Sućeska Avdo 8, 25, 102
 Sudara Anton 224
 Sulejman Čaić 224
 Sulejman Faik-efendija, mu-
 bašir 160, 161, 162, 163, 164,
 166, 167, 172, 175, 176, 177,
 178, 179, 186, 187, 189, 195,
 197, 198, 199, 200, 201, 202,
 203, 205, 209, 210, 211, 215,
 216, 219, 233, 234, 236
 Sulejman-paša Skopljak, bo-
 sanski valija 13, 18, 63, 64,
 72, 73, 77, 81, 84, 85, 86, 91,
 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100,
 101, 106, 110, 111, 113, 114,
 121, 123, 124, 126, 127, 130,
 131, 132, 133, 134, 140, 144,
 145, 146, 147, 148, 149, 150,
 152, 153, 156, 157, 158, 170,
 181, 185, 307
 Suljo Rizvić 167, 241, 291
 Šabanaga (iz Velike Kladuše)
 154
 Šaban Bajraktarević 223
 Šabanović Hazim 8, 12, 13
 Šaćirbeg, defter-čehaja, 19
 Šamić Midhat 19, 28, 32, 36, 38
 Šehić Nusret 9
 Šerif-efendija, sarajevski mu-
 la 190
 Šišić Ferdo 212
 Škerbić Mijat 271
 Škrbić Vuk 271
 Škundrić (iz Popina) 187
 Šljivo Galib 12, 38, 146, 196
 Šomet de Fose 17, 18, 32, 287
 Štirmer, internuncij 106, 264,
 266, 268
 Štrbac Dragoje 270

- Štrbac Đuka 270
 Štrbac Rade 270
 Šumla ili Šurla-paša 20, 21
 Tabaković Alaga, Alija, 209, 223, 263, 294
 Tabaković Dženanaga 284
 Tabaković Dženan-paša 275
 Taborović, major 172, 175, 223
 Tagić Pane 269
 Tahiraga, kavaz 13
 Tatalo Lazo 271
 Tepavac Lazo 180
 Terlača Mijat 269
 Tepić Ale 223
 Testa, tumač 165, 178
 Timarčia Đuro 272
 Tomašić, general, 79, 278
 Topal-kapetan Kulehović 48, 68, 283
 Tošić Jovan 188
 Tošić Teodor 188
 Tošković Jovo 19, 22, 47
 Trivić 112
 Trtica Boško 272
 Tržić Petar 274
 Tucaković fra Bartol 45
 Unesević Mihailo 272
 Veina Đurađ 223
 Veinović Pane 269
 Veli-paša 95
 Velimir Obrad 270
 Velagić Ibrahim 226, 300
 Ventura Salamon, tumač 39
 Vidić Stevan 271
 Vidović Luka 45
 Vikal Lazo 180
 Vilić Derviš Sulejman 130, 135, 186, 213, 220, 227, 229
 Višnjic, pukovnik, 127
 Vlajinac Milan 61
 Vuksan D. 255
 Vukašinović Ostoja 270
 Vukojević Ilija 223
 Zabit-paša, trebinjski mutese-lim, 20
 Zadić-paša 21
 Zaimbeg Beširević 19, 281, 284
 Zaimbeg, muhabeldži efendi-ja, 19
 Zanić, razbojnik 181
 Zatezalo Simo 223
 Zobenica Damjan 180
 Zorić Todor 188
 Zovčić (iz Mazina) 188
 Zukan, kavaz, 13
 Zulfikar-paša 13, 15, 203, 208, 277
 Žeča Prokop 273
 Žepčak Ilhamija 288

Drugo izdanje ove knjige razlikuje se od prvog utoliko što je prošireno za desetak strana opisom buna u Bosanskoj krajini 1823—1824. godine. Taj tekst počinje na strani 29⁸ riječima: »Valija je na svakom koraku...« izvod, i ide do pred kraj knjige, gdje je od prvog izdanja ostala alineja: »Na granici sa Turskom...« izvod. Ima samo jedna činjenička ispravka, i to na strani 13, prvi red odozgo, umjesto riječi »pet« stavljena je »četiri«. Napomena 44 na strani 119. i napomena 4 na strani 13⁸ dopunjene su bibliografskim podacima o naučnim radovima koji su se u međuvremenu pojavili. Dodati su i crteži tvrđava Doboja, Tešnja, Brčkog i Dervente. Cijeli tekst je ponovo pregledan, pa su izvršena manja terminološka dotjerivanja. Otklonjene su štamparske greške iz prvog izdanja.

G. Š.

Crteži:

Travnička tvrđava (na koricama), *Tešanjaska tvrđava*, *Dobojska tvrđava*, *Brčanska palanka* i tlocrt *Derventske tvrđave* potiču iz arhivskog fonda *Kartensammlung* u Ratnom arhivu u Beču, a uradio ih je Paul fon Miteser, austrijski konzul u Travniku u periodu 1809—1826. godine.

S A D R Ž A J

Predgovor	7
Umjesto uvoda:	
Bosanski ejalet 1813—1826.	11
Glava I	
Prvi nemiri u Bosni (1813—1814)	34
Glava II	
Sulejman-paša Skopljak u Bosni. Unutrašnji razdori	63
Glava III	
Sukobi Sulejman-paše Skopljaka s bosanskim prvaci- ma i neuspjeh njegove uprave	93
Glava IV	
Odlazak Sulejman-paše Skopljaka	123
Glava V	
Nesređene prilike i neodlučni valija	135
Glava VI	
Portin mubašir u Bosni	161
Glava VII	
Rješavanje graničnih sporova i dalji neredi	187
Glava VIII	
Seid Ali Dželal-paša u Bosni	208
Glava IX	
Grčki ustanak i priprema za rat	251
Glava X	
Istraga bosanskih prvaka. Buna u Bosanskoj krajini	265
Zaključak	306
Schlußfolgerung	313
Rječnik	321
Registar ličnih imena	328
Uz drugo izdanje	339

Galib Šljivo, Bosna i Hercegovina 1813—1826.

Izdavač:

Institut za istoriju u Banjaluci

Za izdavača:

Dr Đorđe Mikić

Lektor:

Dragica Stojanov

Tehnički urednik:

Muharem-Hare Beganović

Korice:

Branko Šestić

Na koricama Travnička tvrđava

Korektori:

Snežana Hopić i Jasmina Bektašević

Meteri:

Vlado Mišković i Atif Skrobo

Stampa:

SOUR »Borac« — RO Stamparija i kartonaža Travnik

Za štampariju:

Abdulah Daul

